

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III.

I IUNIE 1936

Nr. 6.

N. IORGA	Note de drum	483
VIRGIL GHEORGHIU	Cântece de faun	491
GH. BRĂESCU	Amintiri	496
TEODOR SCARLAT	Versuri	514
DAN PETRAȘINCU	Ultima aventură	515
MARIA GOLESCU	Bir Vămilelor	534
MARIN SIMIONESCU-RÎM- NICEANU	Trecutul în creația nouă urba- nistică	542
EM. CIOMAC	«Oedip» de George Enescu	560
EM. BUCUȚA	Scrisorile trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maio- rescu	576
ION SÂN-GIORGIU	Imaginea spirituală a lui Goethe în literatura germană	599
ȘERBAN CIOCULESCU	«Versuri» de Tudor Arghezi	633

C R O N I C I

POEZIA IN VACANȚĂ de *Vladimir Streinu* (649); CRONICI ENGLEZE: CENTENARUL LUI PICKWICK de *Dragoș Protopopescu* (653); NOTĂ DESPRE ALBERT THIBAUDET de *Mihail Sebastian* (658); ISTORIA MEDICINII IN ROMÂNIA de *Mircea Eliade* (664); ROMANIZAREA DACIEI PRIN COLONIȘTI STREINI de *Al. Graur* (669); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (672); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de *Alexandru Vianu* (678); OPERA ȘTIINȚIFICĂ A LUI I. P. PAVLOV de *Dr. I. Cantacuzino* (682); LUPȚA PENTRU PETROL de *George Stroe* (692); REVENDICĂRILE COLONIALE GERMANE de *Richard Hillard* (699).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.1 — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:
B U C U R E Ș T I I I I
39, B-DUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNȚEPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III, No. 6, IUNIE 1936

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

NOTE DE DRUM

PRIN BELGIA ȘI OLANDA

Regiunea dimprejurul Capitalei belgiene se desface fumurie. Vederea Turnului Palatului de justiție domină frontul de case. Locuința flamandă păstrează chiar supt ploaie o bucurie de culoare și o simpatică tinereță — de fapt foburgurile care adaugă ce trebuie până la aproape un milion celor 180.000 de locuitori ai centrului datează din cursul secolului independenței belgiene. Pe alocuri legătura cărămizilor mărunte fără tencuială face ca un singur bloc.

Din Laeken nu se văd decât casele muncitorești din margine. Castelul fără stăpână își ascunde cernita discreție. Numai parcul la marginea canalului își ridică dantela copacilor goi cu păinjenis de frunze, lângă biserica al cărei puternic turn se subțiază în multele vârfuri subțiri.

Apoi, totul se pierde în negru de fabrici scăldat în ceață, în iad de muncă. Topitorii, « poelerii ». Ici și colo capitalismul își are castelul ca în marginea Parisului.

Sămănături îngrijit mărginite aruncă apoi pata catifelei lor proaspete. Lungi suliți de biserici nouă din mijlocul caselor, strânse ca o turmă, ale satului. Larg orizont de o splendidă desfășurare, în care se face o agricultură incomparabilă, până la ultimul spațiu. Infățișarea e a unei grădini botanice. Superbi cai ca din basoreliefuri romane lucrează.

Malines, orașul horbotelor, arată numai șiruri de case noi lângă turnul rămas neisprăvit al vechii biserici. Un altul încă ridică sus masiva-i clopotniță neagră.

Deasupra se înseninează, și soarele sărută munca, o glorioasă.

Largă desfășurare a Anversului, muncitor dar vesel. Perspective maiestos pregătite. Limba flamandă face progrese. E cea care se aude în trenuri. În margine, ciudate grădinării păzite de gherete multicolore, una cu o pasăre de aur deasupra. În dos, rugina în părăsire a vechilor fortificații. Se lucrează de zor la desființarea lor: numai porțile dârze rămân cu podoabele lor din secolul al XVII-lea. De jur împrejur câmpul verde surâde.

O policromie voioasă împodobește casele de țară, a căror arhitectură e din cele mai variate. Pini care se încearcă în marginea drumului și se prelungesc în păduri adaugă o notă sumbră. E o beție a colorilor și formelor, până la ferestrele albastre pe roșu aprins.

Nicăieri, o adevărată democrație mai triumfantă.

În aceste locuri unde numai prezentul se vede, căruța cu două înalte roți pare o amintire a dominației spaniole.

Apusul se scaldă iar în lacrimi reci. Soarele de un roșu sălbatic se înfundă în neguri.

Ne apropiem de granița olandeză: întâia moară de vânt își bălăbănește antenele.

* * *

Suntem în Olanda. Și mai mare bogăția formelor arhitecturii și colorației. Rosendaal, «valea trandafirilor», pare o culegere de straturi de trandafiri și de lalele. Noile uniforme de veche tăietură franceză apar în locul celor prefăcute englezește ale Belgienilor. Șăpcile roșii de funcționari de pe peroane fac parte și ele din horticultura urbanistică și umană.

Dar ce urmează e negru și trist la căderea nopții.

Ca o palidă margine de lac se desface marea în bruma de seară, cu vase oprite în margine și sclipiri de lumină în fund. Limbi de uscat se intercalează.

Cochet colț din Dordrecht, cu veselă polihromie burgheză. Fabrici ca niște institute de fizică și case împrejur ca niște vile. Golful de mare scânteie de lumini.

Greoi, cu fațadele funinginoase, se anunță} marele port Rotterdam. Între ele se deschid largile perspective ale miilor de

lumini care îmbracă marea deschisă. Marile magazine au fronturi de orbitoare lumină, la deschiderea noilor alei largi, pe când alături vechea stradă se strecoară între case sau la marginea canalurilor.

* * *

Olanda de azi e redusă la un singur tip. Ce a fost deosebit în trecut a dispărut sau se ascunde, e copleșit. Prin introducerea calvinismului clădirea de biserici a încetat cu veacul al XVI-lea. Viața republicană a împiedecat ridicarea de palate. Casa burgheză s'a impus tuturor, cu geamurile mari pentru lumina puțină, cu bogăția unui interior de mărunțișuri îngrijite, care compensează pentru lipsa frumuseților naturii.

Amsterdamul are exact același aspect ca și «residența». Nume ca Utrechtul, cu încheierea păcii în sala care se mai arată încă, neschimbată, trezesc, și din cauza Universității, amintiri istorice pe care nu le găsești realizate în piatră. Și ce e vechi a fost prefăcut. Aceleași străzi, aceleași fațade, aceleași canale și aceleași poduri. Coloarea cu nesfârșite nuanțe e singurul element de pitoresc.

Doar la Leyda, alt oraș universitar și patria unui vestit pictor, e altceva în clădirea, cu totul medievală, a Universității. Și spiritul medieval se păstrează în capriciul «goliardic», ca în veacul al XIII-lea, al desemnurilor și inscripțiilor în cărbune pe scări, în sala de examen. Se văd acolo, alături cu citații clasice adaptate comediei învățăturilor, mențiuni latinești de examene trecute sau pierdute, vesele chipuri femeiești prinse în danț, caricaturi de monștri hazlii. Cei noi trebuie să fie foarte stingheriți că nu le mai rămâne un colț, așa de larg s'au întins înaintașii lor.

Ritmul orașelor îl dă bicicleta. Toată lumea o întrebuintează din zori de zi până noaptea târziu. Pedestrii sunt o minoritate, neconținut amenințată, care nici nu se poate gândi la o apărare proprie, lăsându-se inert la dispoziția celor cari fâșie și alunecă pe lângă dânșii. Aproape nimeni nu sună; altfel ar fi un infern. Automobilul care se răpede printre aceste insecte de fier a trebuit, cu toate dimensiunile lui, să li învețe delicateța, oprindu-se

cu o absolută siguranță a frânelor în momentul când ai crede că fără îndoială va prinde supt roate rivala așa de cutezătoare. Totuși nu odată el le atinge în trecerea lui grăbită.

Așa lunecă, producând o mișcare ce alintă și adoarme ca într'un feeric danț, tot felul de lume, făcând figurile cele mai elegante și mai dibace, doamne în blănuri, fetețe după treburi la fabrici și birouri, lucrători cu caschete, trimeși de prăvălii cu pachetele lor, ofițeri cu *ciacoul* albastru înalt, bășoși demnitari care știu să-și dea o atitudine și cocoțați pe păianjenul de oțel. La un loc, fără brutalitatea întrecerilor și ciocnirilor de pietoni, ei dau impresia alunecărilor, revenirilor, strecurărilor vieții ome-nești înseși.

*

Se vorbește de brutalitatea claselor de jos. N'o văd. Țăranii în costumele lor vechi prin Zeelanda, femeile purtând albele căpițe cu aripi de larg fluture par primitivi și buni. Serviciile sociale se fac cu prietenie. În ce privește clasele de sus și intelectualii, foarte vechi tradiții de aleasă politeță se păstrează. Ele sunt unite cu un simț de demnitate personală care nu e totdeauna țapănă.

Trecutul, servit ca informație prin bogate arhive ale Statului, prin acelea, pline de lucruri rare, ale familiei regale, s'a șters în preocupările societății mecanizate și americanizate în cea mai mare parte. Nobilimea, mândră de titlurile ei, e cu totul nouă, produs al unei monarhii ea însăși de așa de recentă dată. O Curte în adevăratul înțeles al cuvântului nu există: regina nu stă totdeauna în mărunțul palat alb a cărui fațadă zâmbitoare e astupată de sumbra maiestate a calului lui Gulielm de Orange. S'a încercat o expoziție a vechilor costume; pare puțin cercetată această înfățișare a modei « strămoșilor ». « Iuncărismul » care se răsfață pe cărțile de vizită nu mai e de mult un element activ al vieții naționale și, cum Biserica catolică, destul de harnică și având încă stăpânire de suflute în unele cercuri, nu e privită, în genere, cu simpatie, o mare parte din istorie se duce împreună cu dânsa.

Pompele ei le ia acum asupra-și « Armata de mântuire » cu steagurile și muzicile. La Leyda defilarea băieților și fetelor cu aceleași pălării înfoiate și tunici strânse pe talie, dădea în

noapte impresia acelor spectacole pe care Rembrandt le-a veșnicit prin înfățișarea « străjii » secolului al XVII-lea.

O lume care ia viața *deplin*, cu munca ei și cu plăcerile ei. Se mănâncă enorm și foarte bine, doar evitând pâinea care unora li se pare « respingătoare ». Sunt șomeri, dar întreținuți destul de bine ca să mănânce și ei. Departe, în regiuni asiatice, e o masă omenească din ale cărei sforțări vine o parte a acestui belșug.

Viitorul, afară de anume amenințări germane în Europa, iaponeze aiurea, poate fi repetarea aceluiași program. Revoluția socială nu mai amenință cu aceeași putere ca odinioară. Câteva feluri de fascism sunt de imitație și nu prind.

În scânteiere de lumini și pînjeniiș de vase răsare perspectiva Amsterdamului, adevărata capitală a Olandei sau, mai bine, nu a acestei Olande europene, de un așa de interesant trecut, în viață și acuma, ci a unui mare Imperiu, în care, acolo departe 'n fundul Mărilor, Sultani malaezi, cu turbanul prins în copci de pietre scumpe, se inclină înaintea chipului senin al reginei Wilhelmina.

Acum seara, o altă viață se simte în străzile largi, bogat luminate, frumosul Teatru desfăcându-se ca într'o strălucitoare aureolă. Nenumărate velocipede, care par să fie și mai multe decât în Belgia, un fel de completare metalică a omului de ambe sexe, căruia nu-i pasă în lunecarea lui de cei care n'au decât cele două picioare, se înșiră, se întrec și se încrucișează alături de automobile care se opresc la milimetru și de tramvaie care merg drept înainte fără cruțare pentru bietul pieton. În trenurile a căror clasă a treia e de o perfectă curățenie se aruncă, într'un val cald de râsete și glume, o lume muncitorească pe care în altă țară ai așeza-o, ca îmbrăcăminte și locuință, în rândul burgheziei mici înstărite. Lumea comerțului, în ciuda crizei de autarhie, care și aici trezește visuri de dictatură — și încă de trei spețe ! — petrece în localuri de noapte de cea mai modernă prezentare, scânteind de oglinzi și copleșite de cele mai frumoase lalele din lume, pe când muzica, de un țigănesc avânt, cu urlate și chiote, amestecă hore și ciardașuri prin arcușul dus până la urechea

Americanilor, care, plini de vin, plesnesc din degete și sar pe scaune, câte unui lăutar dela noi, stabilit aici și așa de larg cunoscut încât firma lui cu litere roșii, Iliescu, se poate ceti sus la etajul unei luxoase locuinți din mijlocul Hagei.

Ca și aiurea în Olanda, vechea clădire e complet acoperită de cea nouă, cochetă în linii, vioaie în colori, prin ale cărei ferești de cea mai clară sticlă, frecate cu îngrijire zilnic, se deslușește cea mai îngrijită mobilare pentru o viață de familie plăcută și distinsă, ca poate în nici o altă țară din lume. Rar se lasă greoaie zidirea dela începutul secolului al XIX-lea, de severă și tristă imitație romană, ca acea neagră închisoare regală în care lângă un bărbat veșnic temător de boală și oblojit își ofilea frageda gingășie blondă regina Hortensia.

Intr'o vastă clădire modernă, Amsterdamul are unul din cele mai mari Muzee de pictură din lume.

Bogăția pânzelor n'a îngăduit așezarea lor pretutindeni ca în acele camere dela început în care tabloul nu e decât unul din elementele, armonizate, care alcătuiesc un armonios ansamblu de viață a trecutului. Atârnarea una lângă alta a unor opere care n'au nimic a face între ele se continuă într'un lung șir de camere luminoase care dau înainte de toate o icoană bogată a artei olandeze și, ici și colo, dar mai rar, ale artei flamande vecine, din altă țară și altă rasă, cu alt stil.

Acela care dăduse cu atâta adevăr marea înfățișare a «lecției de anatomie» și care, chiar aici, la Amsterdam, a copiat după natură omul mort cu capul deschis și cu stomacul boștiură, de un negru sângeros, a vrăjit printr'o extraordinară putere de viziune minunea sculării din mormânt a lui Lazăr, Lumina atinge numai figurile închinătorilor, care au ținut să fie în față, foarte vizibili; încolo adâncul întunec al misterului cuprinde tot fundul. Nu o rază strecurată, ci însăși fosforica strălucire a celui care e un cadavru reînsuflețit se ridică dintre pereții de piatră meniți a închide înceata putreziciune. Fără privire și mișcare vedenia răsare ca atrasă din adâncul pământului de farmecul voinței Mântuitorului.

Lângă marele maestru se înșiră imitatorii lui, care merg până acolo încât copiază cutare capete caracteristice din alte

tablouri vestite. Școala se istovește răpede fără a da altceva decât zugrăvitorii tablourilor mici de cămăruțe, ai meselor de bucătărie. Interpretul unei vieți libere, de corporații bogate și al unei credințe întoarse la însăși izvoarele ei primordiale asiatice a rămas ca singurul mare creator. Republica harnică de odinioară e în veștejire și în curând Revoluția franceză, regimul napoleonian.

Nimic din trecutul stângaci al picturii de aici. Se trece deodată la marea epocă de înflorire a unei arte care, în acest mediu natural, nu poate fi decât de nuanțe. Toate nuanțele umbrei și luminii, toate nuanțele expresiei umane.

Rembrandt, marele maestru al acestei afirmări de rasă, domină cu câteva din cele mai mari pânze ale lui, una căpătată cu bani grei dela Muzeul rusesc al Ermitajului. El poate fi urmărit dela începuturile sale, când nu lucrează pentru dânsul, « meșterul » fiind, ca și toți contemporanii săi, strâns legat de gustul și de pretențiile unei clientele care vrea ca totul să fie întreg, lucrat până în amănunte, perfect exact. Acela căruia i se va refuza « straja » pentru că oamenii prezentați acolo nu sunt cum vor și în atitudinea pe care o vor, nu se lasă în voia pornirilor sale și nu întrebuițează mijloacele nesfârșite ale unei așa de ascuțite observații, ale unui simț așa de fin al nuanțelor.

De sigur că mamei sale nu-i va da interpretarea personală pe care buna doamnă grasă, încă tânără, de o așa de demnă, dar și de placidă înfățișare n'ar primi-o bucuros. Ei îi trebuie o *zugrăveală așezată*, și o are. El însuși, pictorul, în anii din urmă, va reproduce același tip: aceeași carne tare pe osatură pătrată, aceeași bună privire care nu provoacă și nu sugerează nimic. Resursele unei tehnice admirabile, săriturile îndrăznețe ale unui neobosit capriciu n'au loc aici, unde e vorba numai de a reproduce exact natura, ca un document. Doar la bereta care-i acoperă părul bogat o ușoară strecurare de albastru, ca o geană între norii groși ai cerului din țara sa.

Dela o vreme însă, visul frumuseții care n'a mai fost și pe care el se simte în stare a o realiza, îl stăpânește. Ceva se mișcă în el și ajunge așa de puternic încât, mai la urma urmei, *nu-i pasă*. Din adânc țâșnesc puternic izvoare a căror ieșire la iveală n'o mai poate stăpâni. Chiar dacă se supără mușteriu, chiar dacă-i refuză plata...

Cu cei care fac parte dintr'o societate plină de aplomb și de cant, sigură de sine și înțelegând să se respecte față de dânsa, chiar în « contrafacerea » ei, tot ce corespunde cu bogăția și rangul, el lucrează cu un frâu care uneori ajunge, dar, altădată, nu se poate ținea în mâni până la capăt. În cutare tablou mare îi vedem aidoma pe acești oameni ai secolului al XVIII-lea, așa de preocupați de afaceri în viața de toate zilele a negoțului lor, dar care, în tablou, supt larga pălărie de ostaș, cu bărbuța spaniolă a nobilimii contemporane, înțeleg a fi còpii exacte ale tipului « cavaler ». În « strajă » el și-a îngăduit însă mult mai mult, și și-a pierdut deverul. Mișcările vii sunt ale unui moment de înfruntare a străjii care-i zguduie; femeiușca din fund, portret al soției lui, strecurată acolo fără rost și fără a fi cerut voia nimănuia, « minodează » ca o maimuță șireată; dar înainte de toate lumina își permite a întrece, ca o personalitate de sine stătătoare, pe toți acești ofițeri și soldați ai unei societăți bine rânduite: pe unul îl atinge ușor în treacăt, asupra altuia se oprește, pe cutare îl fulgeră în față. Aceasta fără să ție samă nici de naștere, nici de ierarhie, nici de regulament. În loc ca fiecare să fie la locul său, și numai acolo, și pe tot locul său, ea-i prinde pe toți în vârtejul legilor ei, bine recunoscute și strict observate, confundând atâtea persoane respectabile, care se cereau păstrate, pe banii lor, pentru o posteritate care totuși nu-i va ști pe nume, într'un singur, mare și strălucitor joc de lumină și umbră.

Altfel e când calvinul va avea voie, înaintea exemplificării contemporane, din ghetto dela Amsterdam, a Vechiului Testament, să interpreteze Scriptura. Evanghelia dulce și blândă, pastorală, e întrecută și înlăturată de străbuna tragedie biblică. Astfel în acea extraordinară înviere a lui Lazăr.

N. IORGA

CÂNTECE DE FAUN

I

Curând ne va chema mireasma nopții
De prin livezi albind înrouate,
Să irosim prin ierburi plâns și tremur
Cu suflete și mâini împreunate.
Halucinați de murmure stelare
Ne vom ruga cu roua pe pleoape
Ca vântul să ne scuture tot cerul
Și 'n floarea lui tăcută să ne 'ngroape.

II

Eu mi-am cioplit din cornul lunii albe
Un sirynx pentru nimfa mea din trestii.
M'am înțeles cu neamu 'ntreg de bestii
Să-mi ierte mugetul de sânge 'n vine.
Și 'n mijloc negru de crângare ude
Șiret și prefăcut voi ști să cânt
Durerea unui bulgăr de pământ
Cu hulpavi ochi spre coapse tari și nude.

III

Mi-a spus un șipot fata că mi-i hădă,
De blana mea fug bufnițele grele,
Pădurile când trec încep să rădă
Copacii toți îmi zvârl în ochi nuiiele.

Dar când pământul toarce grasa iarbă
 Și frunzele sărută lin răcoarea,
 Imi pieptăn de ciulini asprita barbă
 Și-mi pregătesc hlizind ascunzătoarea.

IV

Sunt zămislit din rânjet și din cântec,
 Sărut țărâna unde siluesc.
 Imi fierbe pofta roșie în pântec
 Că zeii prieteni soațele-și păzesc.
 Când mă întrece pulpa fugărită
 Și zgâriat adorm într'o poiană,
 Prin vis îmi pare atunci că, îmblânzită,
 O capră-mi linge sângele pe rană.

V

Imi crește umbra 'n văile cu soare
 De când aștept cinchit ca fiara 'n brânci.
 Tresar buimac de-o frunză căzătoare
 Și tremur când văd șoldul unei stânci.
 Cum șchiopătez, eu nu mai dau târcoale
 Pe lângă baia nimfelor șirete,
 Că ieri îmi auziră pasul moale
 Și-am prins în mână alge 'n loc de plete.

VI

Ca 'n urdiniș, vârtejuri dulci prin foale
 Și lenea cârnii cu dorinți răzbesc.
 Extaz de trânte pe un pântec moale
 Când mărăcinii țanțoși îi turtesc.
 Mânjit cu must de floare sub bărbie,
 Cum prea aproape 'mbrățișez pământul,
 Il vreau gemând supus și el să-mi fie
 Și să-i zdrobesc pe gura lui cuvântul.

VII

Mă'ntind pe furticare de nesomn
 Când noaptea oarbă dibuie prin hăuri.
 Spre melodii pitite 'n vârf de cuiburi
 Alături cască naiul ochi de găuri.
 Infrânte mădularele-mi zvâcnesc;
 Un susur de ispите 'n ierburi sună.
 Pe-o pătură de mușchi cu lâna caldă
 Eu behăiesc surâsului din lună.

VIII

Culcată mi-e hodina 'n miez de zi,
 Când găfâi potolit de cerul cald
 În care mă dezvălui și mă scald
 Adânc și lin că nu mă pot trezi.
 Mi-aș dărui șuvoiu 'ntreg de vlagă
 Și dragostele albe rând pe rând,
 Să nu simt seva 'n arbori mișunând
 Și un cosaș verzui săltând în șagă.

IX

Când zorile 'și plesnesc un roi de muguri
 Pe ram aprins ca 'n scânteieri de ruguri
 Imi scutur de fiori părosul boi
 Și 'ntâi în codru fața 'n zări o moi.
 Din suflul vizuniilor respir.
 Sfârâm plânsori de rouă pe vre-un fir,
 Și ros de foame smulg de printre spini
 Sălbatecul nutreț de rădăcini.

X

Pe o lespede în care cerul sapă,
 Amiaza la izvor se culcă 'n lung.
 Naiade rătăcite 'n sus de apă
 Șuvițele de păr cu soare-și ung.

M'am tupilat departe, strâns de teamă,
 Și străpezit de râvne, dar cuminte,
 Alunecam așa 'ntre două somnuri
 Pe amforele țărmlui fierbinte.

XI

Cu patru șerpi drumeaguri m'au mușcat
 S'alert spre luminiș să-i fiu pândar.
 Pe-o brazdă 'mi regăsesc adâncitura:
 Mă uit, strivesc pleoape, rîd, și sar...
 Inșepenit de-un zgomot, jos m'aștern.
 Cu mucegai și cetini mă încing
 Pe când pădurea 'n pas mărunț și tânăr
 Vibrează ca o plasă de paing.

XII

Am stat acoperit, momeală vie
 Până ce Echo 'n strigăt supt și gol
 Prin pietre s'a 'ndurat să-mi dea de știre
 Că șopotul simțit nu-mi dă ocol.
 Voiam zvârlit, din brațele-mi vânjoase
 Să-i fac de mijloc prăzii cingătoare.
 Dar o săgeată 'n salt mă 'ncremenește:
 Arthèmis începea o vânătoare.

XIII

Topise 'n clipotitu-i leneș unda
 Sidef de sâni și spumele de pulpe.
 Doar una șuguind pe stânci rămase
 Uitându-se cum vin cu pași de vulpe.
 M'am domolit când o ghicii sfioasă.
 Luă din mâna mea nepriceput
 Uscatul nai, și buzele lipindu-și
 M'am întristat de-un sunet neștiut.

XIV

Am strâns trei zile roua ierbii rare
Și 'ntr'un pocal de coajă de copac
Am picurat-o cu îndemânare
Un dar ales iubitei ca să-i fac.
A stat prea mult în scorburi truda mea,
Că umbra toată roua mi-a sorbit,
Iar din adâncul cupei mă ținteau
Doi ochi deștepți de șarpe otrăvit.

VIRGIL GHEORGHIU

A M I N T I R I

PREGĂTIRI DE CRĂCIUN. SLUGILE. DULCEAȚA DE MURE.
MOȘ SIMION. DOMNUL VUȚĂ

Ninsese mult. Pomii îmbrăcați de iarnă încremeniseră îngropați în zăpadă până la brâu. Colo, departe în zare, albul nesfârșit al câmpului se îmbina cu plumburiul cerului. Pe un par din gard, o cioară cu capul între umeri pândea interesată ușa bucătăriei. Prin curți, pe la vecini, prin casele tupilate, împrăștiate pe coastele Tătărașului, gospodine îmbrobodite cu șaluri intrau și ieșeau harnice, trântind ușile în urma lor, cu pocnet de pușcă, ce părea tras dela ureche. Porci, tânguindu-se asurzitor, se despărteau de bunătațile din stradă, zvârcolindu-se, roșind zăpada, horcăind sinistru în mijlocul copiiiilor îngroziți, strânși parcă să le prindă sufletul, în timp ce gospodarul ștergea liniștit cuțitul, îndesându-l în carâmbul cismei.

La noi se făcuse mai de mult cârnați cu usturoi și cu mirodenii, chișcă și chișcoman cu slănină, cu păsat și strafide.

Ileana, venită din târg cu mâinile învinețite de ger, și le încălzea, fără să simtă flacăările ce lunecau printre degetele negre. Țața Eliza se scobora la bucătărie, mergând fricoasă pe pârția lustruită de lunecușurile noastre. Ion rânduia carnea pe categorii, tăind cu lovituri sigure de satâr, date repetat, de sus, cu putere, în același loc, desfăcând coaste și mușchi, împărțind carnea și păsările, pentru zilele Crăciunului, după indicațiunile țății Eliza, așezată în fața lui, cu fundul între ei:

— Taie di ici și pune la mâncarca de caise... Mai taie di colo și pune la pârjoale... Vezi să fie tocătura moale... Osul lasă-l pentru borșul oamenilor...

Venea Crăciunul. Crăciunul îmbelșugat și vesel: lada cu păpuși, capra și irozii care umpleau casa și ne înfricoșau plăcut, cu măști bolocănoase, cu cojoace întoarse pe dos, cu zăngănit de săbii ruginite.

— Duducă!... spunea dădaca, aducând vestea, minunându-se cu ochii strălucitori. O vinit cu capra... Intreabă dacă primiți.

— Primește-i, mamaie, primește-i...

— Or fi niște bețivi...

— Nu-s nica... E Costachi, vezeteul dela domnul doftor, băiatul ciubotarului, și chioru care taie lemne cântă din armonică.

— Hai, zi-le să intre, da să se scuture bine, să nu umple casa de omăt, că-i dau afară.

Încă două, trei zile și ne pomeneam cu urători la fereastră:

Vu-u-vu, vu-u-vu!

Aho, aho, copii și frați,

Stați puțin și nu mânați...

— Ia vezi, Marghioală, cine o vinit...

— Fanaragiii, dducă.

— Câți sunt?

— Mă tem că patru.

— Na!... Dă-le doi franci.

Pe furiș, plecam cu Gheorghiuță să urăm prin vecini, sunând clopoțelul pe la ferestrele oamenilor, sărind de bucurie, ca și cum n'aș mai fi văzut, când primeam covrigi, nuci și mere. Numai popa Grecu, care ne cunoștea pe toți, ieșea să ne gonească cu toiagul: «Las'că te spun eu mă-tii!...». Dar eram departe, tocmai la hanul lui Buium, evreu cu barbă sură și chitiuță de catifea, întâmpinați de copiii lui, fete și băieți, care băteau din palme, ne strigau pe nume și, după ce ne împărțeau turtă dulce și acadele, porneau cu noi îngroșând ceata.

Cu toată zgârcenia lui, de anul nou, moșu Nicu ne umplea de daruri: cai de lemn, păpuși ce închideau ochii, săbii și puști, darabane cu care spârgeam urechile și mingi cu care spârgeam geamurile. Pe lângă astea, zaharicale și bomboane de tot felul — cofeturi, cum le numea el — apoi smochine, stafide și nohot, pe care le împărțeam cu dădaca.

Când ieșeam în cerdac era minune. Zăpada scânteia, cerul era plin de stele, în zare licăreau felinarele, iar pocnete de harapnice, mugete de buhai se încrucișau în aer cu sunete de zurgălăi: cling, cling, cling!

Nu ne dam duși la culcare. Cu ochii zgâiți pe fereastră, așteptam să se deschidă cerul până când dădaca, zorită să petreacă la bucătărie în lumea ei, apărea la geam spoită cu funingine, cu cornițe de morcovi înfipti în păr, ținând în dinți, naiba știe cum, un tăciune aprins, pe care îl însuflețea respirând, iar noi îngroziți ne ascundeam sub plapomă, jurând că a venit dracul la fereastră.

De Sf. Vasile, la masa de seară, așteptam musafiri: pe popa Grecu și pe un judecător cu nasul mare, înădit în casă fără fățarnicie, cu considerație, cu vorbe dulci, cu bucăți alese, pregătindu-l în vraja nebănuită a căminului, să ceară — nu se mai îndoia nimeni — mâna celei mai mari dintre surori.

Când se vorbea în casă de nunta Olimpiei, țața Eliza se învârtea în jurul ei cu spor de dragoste. Toată vara o purtase pe la grădină, pe la cofetărie, unde cântau lăutarii și părăduiau cavalerii Iașului în floare. Din oraș se întorceau cu trăsura, de pe pernele căreia țața Eliza schimba cu vecinele priviri pline de înțelesuri.

Intr'un consiliu de familie, moșu Nicu, epitropul nostru, a hotărât cu toată zgârcenia lui, dată fiind însemnătatea evenimentului, s'o ducă la bal, să-i facă, spunea el, o rochie mai lunguță, mai lărguță, să semene a fată mare, să-i rămână și după ce s'o mărita. La braț cu țața Eliza, Olimpia se plimba prin casă, vorbeau, surâdeau grațios, în dreapta, în stânga, exercitându-se să închidă și să deschidă evantaliul mare cât o coadă de păun, să arunce cu piciorul, când se răsuceau, trena dela rochiile decoltate în formă de inimioară.

Olimpia nu era frumoasă. Era însă inteligentă, avea privire dreaptă, suflet de aur, învățase în mod excepțional, citea cu pasiune, visa mult și nu știa să gătească de loc.

Socotindu-se răspunzătoare de această lacună, în educația ei, țața Eliza o lua de câtva timp pe lângă ea, să vadă cum se pregătesc mâncările, cum se fac dulcelețurile și cozonacii.

Cu fața aprinsă, Olimpia învățea în ziua de Anul Nou, pe colțul plitei, un amestec de lapte, ouă, ciocolată și clei de pește,

drămuite cu chiverniseală. Se gândea, friptă de îndoială, dacă nu cumva a greșit, vărsând răsura de ciocolată în lapte, când trebuia poate să toarne laptele peste răsură, dacă a pus zahăr destul și cât i-ar plăcea lui de dulce.

N'am putut rezista ispitei. Am băgat pe furiș o lingură de lemn în crema ce undea liniștit pe marginea plitei — și am gustat-o. Vă mărturisesc că era prea dulce, așa cum de sigur nu i-ar fi plăcut nici judecătorului cu nasul mare.

Dela un timp, lingura se învârtea mai greu în crema ce împrăștia miros de vanilie.

— Ia vezi, țață, e destul?

— Nu știu.

— Uită-te, țațucă.

— Nu m'amestec.

— Eu o iau.

— Treaba ta, ia-o... Deajuns, ia-o rapide... Unde-i calupul?... Dă, Ioane, calupul...

Cu precauțiuni infinite ridicând cratița cu pământufuri de cărpe negre, Olimpia purtând grija să n'o scape din mâini, bucătarul ținând calupul, turnară amestecul ce curgea argintat ca o lavă de plumb topit. Apoi, înșirându-ne, am ieșit pe ușă, Olimpia înaintea, eu în urma lui Ion și am îngropat vasul prețios în troianul imaculat. Bătătorind zăpada în jurul lui, l-am lăsat în paza gherului ce se lăsase odată cu amiaza.

Olimpia nu mai avea astâmpăr. Pe nimică, pe ceas se ducea s'o vadă, pipăind crema cu gingășia fluturului ce s'așează pe floare.

În sfârșit dete Dumnezeu și se prinse crema. Vestea am zdus-o eu. Acum nu mai era nici un pericol. Putea să ridice calupul. Am pornit ca la victorie, prin zăpadă, alături de Olimpia, cu Calicu înaintea noastră, dulău de curte, cu coada covrig, care apropiindu-se bănuitor, mirosi crema și întorcându-se cu dispreț, ridică piciorul și înainte ca Olimpia, cuprinsă de panică să strige cu voce denaturată, pe moldovenește: « Tibă! » nu mai era nimic de făcut.

Plângând amândouă, eu de răs, ea de desnădejde, intrarăm în bucătărie, să ducem vestea țații Elizei.

— Mă miram să faci și tu o treabă... Păcat de lapte.

— Și de ciocolată, adăogai eu.

— Las' c'o mănâncă slugile... Curățiți-o binișor pe de lături și mâncați-o voi... Auzi, Ileană?...

— Săru' mâna, ducă... Norocu nostru.

— Dar să nu cumva s'aud c'ai răsturnat-o în farfurie, că te omor...

— Araca 'n di mini, ducă... Gândești mata că-s proastă.

Căci pe atunci, slugile, nu erau mofturoase, iar stăpânii nu-și închipuiau că pot fi altfel. Prostimea se hrănea de Paști și la Crăciun. Incolo, dimineața mâncau ce rămânea din ajun și seara ce da Dumnezeu.

Fata din casă avea opt lei pe lună și, când se obrăznicea, mamaia mă trimetea cu un bilețel la comisie, de unde mă întorceam sărind într'un picior, fudul de ispravă, însoțit de un ipistat cărn, cu chipiul la o parte. Peste puțin, strâns de durere, auzeam loviturile de cravașă împletită dintr'o vână de bou arsă, ce se lipeau șuerând pe trupul golaș al dădăcii, în fața mamaiei, în antreul de gală, cu ușile închise, până când se îndura s'o ierte.

— Destul... mersi... nu mai da mata.

Vinovata se ducea la treabă cu buzele tivite, cu privirea întunecată, fără pic de lacrimi, repezindu-mă din calea ei ca pe un criminal, sărutându-mă, gata să rădă, când mă vedea că plâng.

Angajarea slugilor prezenta pentru mine un interes deosebit. Telelița, evreică grasă, cu bariș legat sub barbă și papuci pe talpă, venea legănându-se ca o rață leșească și cădea pe scaun.

— Nu mai pot de chicioare... Am așa o romatism... Dacă n'am parale să mă duc undeva, la Bălțătești, ori la Oglinzi... Am auzit că și acolo îi bun... Duducă doarme?...

— Nu doarme, răspundeam eu roșind, catadicsind să iau bucățița de turtă dulce, cu care mă obișnuise evreica.

— Du-ti, spune c'o vinit Malca... Spune că i-am adus o fată...

La poartă aștepta, în adevăr, o femeie, o țărăncă tânără, ofilită, cu o legăturică petrecută sub braț, care cuprindea toată zestrea ei.

— Ai venit?... Bine că ți-ai adus aminte... De când ți-am spus să-mi aduci femeie...

— Iaca, am adus... Ți-am găsit o fată bună... O slujit și la Ghiculeasa, și la Sturzoaia și la madam Șuțu...

— De bună ce-o fost, o schimbat se vede atâția stăpâni...

Madam Malca se trudi să se ridice de pe scaun, renunță și plecându-se, șopti ceva mamei, care o ascultă vădit interesată, pândindu-mă cu coada ochiului.

— ... și după ce i-o făcut un cupil, reluă Malca, confirmând secretul cu voce tare, i-o dat drumul și amu nici nu vre să știe... Noroc că n'o trăit mult... Sunt numai două zile decând o ieșit din spital... Cum l-o născut, o murit... Poate să fie și mancă...

— Cum o chiamă ?

— Aglae... Da poți să-i zici cum vrei...

— Ia chiam'o...

— Aglaie!... strigai eu, sărind scările câte trei... Vin mata, că te chiamă mamaia...

Am intrat ținându-ne de mână, atras de suferința strânsă în ochii ei.

— Apropie-te... Sărută-mi mâna, ce stai ca o proastă... Cum te chiamă?

— Aglaia.

— Ai mai slujit undeva?

— Am slujit, dar n'am stat mult.

— De ce ai plecat?

— Dacă ni-o fost rău și nu puteam face treabă...

— Știi să grijești?

— Știu.

— De măturat, știi să mături?

— Știu să mătur. Parcă acasă nu măturam...

— Să freci tacâmurile, știi?

— Știu să frec și tacâmuri.

— Să speli pi gios?...

Fata nu mai vorbea. Părea împietrită. Două lacrimi mari străluciră limpezi. Prinse o clipă în gene, se pierdură rostogolindu-se în bluza pătată de unsoare, în dreptul sânilor.

— Ce te bocești?... Trebuia să-ți păzești capul... Cât ceri pe lună?

— Doisprezece franci.

— Cât?... Acuș te plesnesc... Doisprezece franci, să stai toată ziua la poartă, cu ochii după handraleți... Săraca de tine... Ce mi-ai adus stârpitura asta?... Ți-am spus să mi-aduci femeie cum se cade... Auziți, oameni buni, doisprezece franci...

— Parcă o luat... O cerut, n'o luat... Are să meargă și pentru mai puțin... Opt franci nu-ți ajunge?

— Eu știu...

— Iacă nouă franci, să nu mai hie vorbă... Unde ai să mai găsești așa un chilipir? Ai mâncare, ai unde să șezi, noaptea te odihnești... Stai o lună și dacă nu ți-o plăcè... Cu de-a sila nu te ține nimeni.

— Las'o, madamă, dacă nu vrè...

— Ei, ce zici, rămâi?... Ieși afară și te mai gândește ori spune duduca o vorbă bună.

— Rămân... Numai să-mi dai mata șasă franci, să-mi scot așternutul, că am rămas datoare la o fimee și mi-o rămas așternutul...

— Parale?... Vrai parale?... Abia te-am văzut în ochi și vrai parale?... Lipsești să nu te väd...

— Ci faci?... Iaca o fugit...

— Ducă-se!.. Nu vezi ce gânduri are... Eu, Madam Malcă, ți-am spus și dăunăzi... Vrau femeie curățică, îmbrăcățică, nu prea tânără, nici bătrână, cu rostul ei, să facă toată treaba în casă, să lucreze, să steie cu copiii, să știe să deschidă ușa...

— Am tocmai așa o fimee, cum îți trebuie dumitale, da cere mult...

— Cât?...

— Vrè cinsprezece franci...

— Ad'o s'o vedem.

— Chiar am s'o aduc... Poate iau și eu o carboavă... Să mă bată Dumnezeu, dacă n'am rupt o pereche de ciuboșele...

A adus-o. Dar mai bine n'o aducea.

Intr'o zi, cam pe la toaca de seară, Malca s'a prezentat cu același ceremonial, cu aceeași fărâmiță de turtă dulce.

— Du-te și spune la mamaia c'o vinit Malca... Iaca și duduca... Săru' mâna.

— Ai adus-o?

— Vrai s'o vezi?

— Zi-i să intre.

— Ei, madam Profiră!... strigă Malca scoțând capul pe fereastră. Ia vină 'ncoace...

Pe ușa deschisă intră o femeie, cu urechile trase de cercei împletite, cu broșă smălțuită la gât, cu pălărioară înflorită, ținând cu o mână coada rochiei și cu cealaltă o umbreluță învoaltă. Se opri la o distanță convenabilă și înclinându-se oarecum dezamăgită, zise cu buzele tivite, rezervată:

— Bonjur!...

Țața Eliza o privea aiurită. Cu gura strâmbată de mânie conținută, reuși nu știu prin ce minune, s'o întrebe cu vocea înneacă, tremurând din cap:

— Ce poștești dumneata?

— Mi-a spus 'mneei, zise femeia arătând spre Malca, cu vârful umbreluței, că aveți nevoie de o *fandișan*...

— Cum?... Ce?... o întrebă țața Eliza, apropiindu-se albă la față, prefăcându-se că n'a înțeles bine.

— Poate aveți nevoie de o *fandi*...

— Ptiu!... bată-te Dumnezeu, izbucni mamaia, scuișând între ochi... Și repezindu-se profund jignită de îndrăzneală, îi smulse capeluța și călcând-o în picioare, repeta înverșunată: Slugă cu pălărie... Slugă cu pălărie...

Femeia scăpă pe poartă cu coada înflăcărată după ea.

Când m'am întors în casă, în antreu, în fața a două cești cu cafea neagră, mama dăscălea pe Malca, trăgând liniștită din țigară:

— Ți-am spus și deunăzi... Mie îmi trebuie o fimee fără gărgăuni, curățică, îmbrăcățică...

* * *

Vara mă sculam de noapte. Prin fereastra deschisă vedeam cum se pierde luna, albindu-se, dispărând ca o pată de ceară. Stelele licărind aprins se închideau una câte una. Pe nesimțite, vârfurile pomilor răsăreau din întuneric. Un ciripit timid, îngânat 'abia din gușă, pornit din cuiburile de noroi grupate sub strașină, ca bordeele unui cătun sărac, îmi fura inima, lăsându-mă neclintit, fără glas, lipsit de gânduri.

Odată cu soarele ograda se umplea de zgomot. Găinile ieșeau la iveală, cocoșul cânta zurbagiu și stoluri de vrăbii guralive se pierdeau în câțina înflorită de pe gardul vecinilor.

Incet, tiptil, mă duceam la bucătărie să scol din oghialul desfățat, pe Gheorghită, băiatul Ileanii, țigănuș de seama mea, cu ochi mari, cu păr de aur, tovarăș credincios de jocuri, cu care împărțeam bunătăți ascunse dela masă și palmele țării Eliza, ce ne cădeau pe cap din belșug. În curând nu ne mai ajungea curtea, pe care o cutreeram gonind cai împărătești, cu bici împletit în patru.

Când soarele era de trei suliți, apărea mamaia, proaspăt sprâncenată, oprindu-se pe scară în fustă cromolită să curețe oleandrii de florile uscate.

Dela bucătărie se auzeau tacturi meșteșugite din cuțit și satâr, mânuite de Ion bucătarul, care toca pârjoale pe fund de stejar.

Pe dinaintea casei, gata de școală, Lențuca, pieptănată frumos, se plimba silitoare, învățând pe de rost, ridicând și scoborînd glasul în cadență, poezia de examen:

Plânge și suspină tânăra domniță
Rumenă, suavă, ca o garofiță.

Uneori, o așteptam să iasă dela școală și împreună, venind spre casă, furam câte-o oală cu flori de pe la ferestrele deschise și fugind înspăimântați de zgomotul pașilor noștri pe trotuar, o dădeam pescheș țării Elizii, care ne săruta dojenindu-ne: « De aista mai am... Dacă vă vidè cineva... »

În tovărășia lui Gheorghită înălțam zmeurașe, cu care alergam până în mijlocul târgului sau, așezați cuminți la umbra socului, suflam baloane în clăbuc de săpun luat din balie. Cine nu-și amintește de timpul senin al copilăriei sale, văzând globurile străvezii ce cresc, se umflă, tremură ușor în vârful paiului, închizând în ele toate colorile curcubeului și plesnesc deodată, se fac puzderie, întocmai ca iluziile în care punem atâtea speranțe!

Cât era ziua de mare tărâm după noi cutii pline de nisip, alergam prin ploaie să trimetem corăbioare în părăiașele dela marginea trotuarului sau rămâneam cu fața în sus în iarbă, urmărind jocul rândunelelor sau lupta norilor cu chipuri de zmei,

ce se rostogoleau fantastic în împărăția cerului. Și deodată năvăleau spre poartă, cu ochii strălucitori de poftă. De departe se auzea strigătul atât de cunoscut:

« Mure de dulceață, mure !... Mure, cocoană ».

Ne întorceam escortând triumfători o țigancă arsă de soare, cu sânii zbârciți, cu luleaua stinsă, care descărcând trei rânduri de desagi, se așeza trudită, cerând cu ochii întunecați, misterioasă ca o vrăjitoare:

— Dă și babii o leacă de apă... .

— Cum dai murele ?

— Trei pitaci cofăelu... Ori niscai vechituri să îmbrac copiii...

O fustișoară, o cămășuță, o pereche de pantalonași... .

— Ce-mi dai pe rochia asta ?

— O cofiță să-ți dea baba.

— Numai una ?

— Și-ți dă baba cu ghiocul... .

— Dă-mi întâi.

— Pune gologanul să descante baba, că ești născută la zi mare... Parte ai, noroc ai, amu s'o pornit cu ură împotriva dumitale o femeie subțirică, înaltă, sprâncenată... Așa e?... Scoate gologanul... .

— Spune tot.

— Tot spune baba... Adă gologanul... .

— Nu, spune întâi.

— Să nu mă minți, mâncate-aș... Da după ce mănânci, îți vine așa o greutate, o amețeală, o picoteală, o miroteală... Așa e, fa, cocoană?... Spune, nu-ți hie rușine... Că eu văd un bărbat spătos, flocos în partea dumitale, așa e?... .

Țigancă pleca lătrată de câini de care se apăra liniștită, cu un arac noduros, purtat pe la spate, ca o coadă de cal, iar noi adunați în jurul țaii Eliza, după ce-și căutase norocul, înarmați cu spelce desdoite, alegeam boabe negre, întregi, lucioase, ce sângerău ca niște ochi de drac, bune pentru dulceață, întrebând într'una:

« Asta-i bună, mamaie ? »

Și când întorcea capul, o băgam în gură.

Fără să știu de când, venea din an în Paște să se odihnească două, trei zile la noi, un moșneag cu barba încalcită, cu plete argintate și opinci mari. Moș Simion se mulțamea cu o coajă de de pâine, dormea, după ce se închina cuvios, pe un așternut de pelin. Purta cămașă de cânepă, strânsă într'un chimir lat ca o scoarță de tei, de care atârnav, legate de o nuielușă lustruită, șurupelnițe, sule și trei rânduri de cuțițașe. Căci moș Simion știa de toate: dregea papuci, lua sânge la cai, făcea fluerașe pentru copii și cavale îngăurite cu fierul ars, din care cânta cu măiestrie cântece de alean cu ison ținut din coșul pieptului... Dar mai presus de toate, moș Simion spunea povești ca nimeni altul, imitând deopotrivă glasul pițigăiat al femeilor și vocea îngroșată a voinicilor. El mi-a recomandat zmeii ce zburau vâjâind, în stare să arunce din văzduh buzduganul provocător, care nimerea în poarta împăratului, din poartă sărea pe masă, de pe masă în cui, în semn de stăpânire. Prin el am făcut cunoștința cu caii năzdrăvani ce vorbeau ca omul, am auzit de bățul fermecat care te făcea nevăzut, el, în fine, mi-a descris pentru întâia oară pe Aghiuță, meșterul cel mare, de care, drept să spun, îmi este frică și astăzi, când trec noaptea prin locuri pustii, înainte de cântatul cocoșilor, dacă nu sunt însoțit de o femeie, care a însurat două rânduri de copii. Căci, după părerea lui, numai babele vin de hac lui Aghiuță. Moșneagul nu se lăsa rugat multă vreme.

— Spune, moșule, o poveste.

— Vă spune moșul, da nu amù, mai târziu, când s'or trezi îngerii.

Ne strângeam pe iarbă, slugi și copii, copiii cu capul în poala slugilor, cu câinii favoriți între noi. Și cum se iveau stelele, moșneagul începea să povestească:

O fost odată ca niciodată, că de n'ar hi fost, nu s'ar hi povestit. O fost odată o babă ră, galbănă ca gălbănarea și uscată ca scândura patului... Oamenii îi ziceau mătrăgună și când o videau copchiii, fugeau de-și scoteau ochii. Dar cât o hi omul de rău, tot are ceva bun lăsat, se vede, dela Dumnezeu. Baba Mătrăguna era curată de nu se mai afla și harnică de n'o întrecè nimeni. Dar ce folos, dac'avè o fată pe care o chema Măriuca și nu semăna cu iè nici ca cum. Șâdè cât era zâulica de mare... Se ținè baba de capul ei, da digiaba... Nu-i plăcè și pace. Da

nici mătrăguna nu se da bătută: « Să știu ghini că te omor și nu te las... Decât să trăiești așa, mai ghini să te iè dracu... »

— Dormi, conașule? mă întreba moș Simion.

— Nu dorm.

— Atunci stăi, să-mi aprind luleaua, că povestea-i lungă...

Unde am rămas?

— Când i-o zis baba s'o ia dracu.

— Așa, așa... Ei, n'apucă să mântue vorba și un tânăr nant, spân, bine făcut, ieși ca din pământ și ceru fata. Mătrăguna se suci, se învârti, da n'avu încotro. Peșitorul era îmbrăcat ghini și voinic cum nu se mai afla. Făcu nuntă cu sarmale, cu plăcinte, cu vin roș, cu lăutari, cum se face la nuntă. Da di geaba, că oamenii nu pitreceau din toată inima, nu se îmbătau nici ca cum, se uitau chiorșiș la mâinile lui cu degete subțiri, păroase, încărcate cu inele de-ți luau ochii. Baba intră la bănuială. Văzuse ceva care nu-i plăcè. Când ginerile se plecaseră să-i sărute mâna, avè două cornițe ca de ied și se gândè cu inima friptă: Aracan di mini!... Nu cumva m'o hi pedepsit pi mini Dumnezău, că am drăcuit copchila!... Și nici una, nici două, chemă fata și îi zise între patru ochi: « Când îi așterne, să închizi ghinișor ușile și ferestrele, să astupi toate bortele și să lași numai borta cheii slobodă... Și când o vini el să se culce, să iei crenguța de busuioc dela icoană și să-l bați cu ochii închiși, să dai unde îi nimeri, pân' ți-oi zice eu destul ».

Măriuca tremura de frică și făcu așa cum o învățase mă-sa. Aghiuță — că el era, n'ar mai hi fost — cum văzu busuiocul în mâinile fetii, vru să iasă, da n'avè pi unde... Să 'nvârtè, ca un șoarec în capcană și, subțiindu-se cât un fir, trecu prin borta cheii... Da aci îl aștepta baba Mătrăguna, care, mai pricepută decât Aghiuță, lichi un șip la bortă și cum intră Aghiuță în șip, puse dopul și-l înfundă ghini, ghini, să nu mai iasă.

— Dormi, conașule?...

— Nu dorm.

Dar n'aș putea spune ce s'a mai întâmplat. Sfârșitul povestii l-am auzit ca prin vis: voinic... cal înaripat... Măriuca... nuntă împărătească...

Spre deosebire de moș Simion, la noi venea foarte des în casă, un domn palid, cu părul negru, cu nas drept, cu barbeți lungi, și se așeza la masă lângă țăța Eliza. Ne servea pe fiecare, vorbea într'una, mânca mult și când bea vin, nodul gâtului i se ridica și se scobora în scobitura gulerului larg, ca o jucărică pe sârmă.

După masă, ieșeam cu toții să stăm pe scara antreului, cu ușile deschise. Curtea era scăldată de lumină sau era întuneric beznă și stele. Ni se împărțeau prune, popușoi fierți sau felii de harbuz, pe când el cânta dând ochii peste cap, tremurând piciorul, înlocuind vorbele pe care nu le știa, cu onomatopeie invariabile:

Cu haina cernită, în veci eu voi fi,
Ta-ra-ra-ra, ta-ra-ra-ri . . .

Purta nasturi de mărgeară la cămașă, pantaloni de cazmir, ghete de brunel și ofta într'una. Nu-mi amintesc cum îl chema. Auzisem, fără să înțeleg, că fusese trădat de o fată cu zestre mare, după care umbla, s'o ia de nevastă. Țăța Eliza îi vorbea în șoaptă. Noi stam nemișcați. Dacă îi prezenta, lui întâi, tava cu dulceți și el o îndrepta cu unghia lungă dela degetul mic spre cucoane, trecându-și mâna prin păr, cu ochii la servitoare, care întorcea capul rușinată cum se cuvenea.

Nemai știind cum să întreprină conversația, țăța Eliza întreba fetele pe rând:

- Ce ai să te faci când îi fi mare?
- Profesoară, răspundea serios Olimpia.
- Bravo! să-ți ajute Dumnezeu.
- Da tu, Felicie?
- Eu vreau să mă mărit.
- Mai bine îți mușcai limba... Asta nu se spune când sunt de față cavaleri... Da mata, dudue, mâncate-ar mama... vino în brațe la mine...
- Ei lasă, mame.
- Ia spune.
- Nu știu.
- Ce ți-ar plăcè?
- Profesoară.

— Bate-te peste gură... Să nu te mai aud vorbind așa... De asta te cresc eu? Să ajungi profesoară? Tu ești fata lui Aga Tomșa... Ai să te măriți cu un tânăr bogat, doftor, moșier, franțuzit, nemțit, să te poarte în lume, să te ducă la baluri și când îi ieși dela teatru să strige feciorul din capul scării: « Trăsura lui Madam Bibescu! ».

Biata dudue!... sămăna țaței Eliza, avea ochii negri și gură mare. Nu s'a măritat cu Bibescu. Nu s'a măritat de loc. La bătrânețe, după ce fusese cuminte toată viața, a ajuns cum dorise și cum de sigur nu credea să ajungă, profesoară de piano prin casele care o cunoșteau.

Nu știu când pleca musafirul, pentrucă îndată ce servitoarea aducea cafeaua dela bucătăria din fundul curții, târîndu-se ca o insectă schiloadă de teamă să n'o verse, noi copiii eram trimeși la culcare.

Cu capul pe pernă, între vis și viață, auzeam pe fereastra deschisă, din ce în ce mai slab, refrenul omului pe care-l trădase fata cu zestre mare:

Ta-ra-ra-ra-a, ta-ra-ra-ri...

Copiii ca și câinii au pentru unii oameni o dușmănie inexplicabilă. Nu-l puteam suferi. Toate încercările lui de a mă sălta pe genunchi îl oboseau și-i strâmbau cravata în zadar. Tremuram de silă când, chemat să spui frumos bonsoir, mă strângea să țip de durere, cu degetele lui ciolănoase.

Cu toate acestea lui Vuluță — mi-am adus deodată aminte numele lui — îi datoresc cea mai sfântă emoție din câte am încercat.

Intr'o zi de vară, o trăsură se opri la scara antreului cu un cal nădușit, ce-i tremurau picioarele.

Din birjă se arătară pantalonii de cazmir, și cu ei Vuluță, care strângea la piept o pereche de hulubei, unul alb pătat cu roș ca un cal șarg, celălalt, vânat, cu ape verzi de curcubeu. Intindeam mâinile cu ochii aprinși, înălțat pe vârful picioarelor, să apuc hulubașii, pe care-i ținea sus, deasupra capului.

— Sărută-mă și zi mersi.

L-am sărutat repede, cu ochii închiși, în neștire.

— Nu așa... Dă-mi o guriță *à la française*...

Vrând, nevrând, am îndurat osânda și apucându-l cu degetele de barbeți, l-am sărutat cutremurându-mă, în gura ce mirosea a tutun.

Am plecat strângând hulubii, apărându-mă cu piciorul de Bombonica, de Calicul și de Hectoraș, care săreau să-i apuce, lătrând în jurul meu.

I-am închis în fereastră, le-am dat apă pe care au murdărit-o numai decat, boabe pe care nu le băgau în seamă și nu înțelegem, mut de durere, de ce se temeau, când eram gata să mor, numai să-i văd mâncând. Am adormit lângă dânșii. Nu știu când m'a dezbrăcat dădaca. Dimineața m'am apucat de lucru. Nu fusesem niciodată așa de ocupat. Incurajat de privirile țații Eliza, încântată de darul ce primisem, m'am suit în pod. Din lăzile aduse de maica Leonora, scoțând cuiele de prin pereți, cu degetele sângerând, am făcut o hulubărie în formă de cutie poștală. Rătăceam, neștiind unde s'o agăț, tremurând de frica pisicilor, oprindu-mă în loc, trăgând cu urechea, râzând mândru de bucurie, când începeau să guriie. În cele din urmă, am atârnat-o, suit pe scară, sub strașina grajdului pe care încă nu mă urcasem niciodată și de unde vedeam tot ce se petrece în ograda vecinilor.

Dar nu i-am ținut mult. Umblând mereu la ei, pe unul l-am scăpat. L-am urmărit cu pălăria în mâini, chemându-l galeș: găli... găli... găli... găli...

Dar în zadar. S'a așezat întâi pe colțul casei, s'a mutat pe hogeac și, uitându-se multă vreme împrejur, a zburat bătând din aripi, dispărând peste acoperișuri, în zare.

Pe celălalt l-am dus în odaie și întorcându-mă să iau căpăcelul cu apă, în lipsa mea, care n'a durat o clipă, l-a mâncat motanul. Când m'am întors, îl ronțăia mârâind, ascuns sub pat, cu pene, cu inima mea cu tot. L-am bătut cu vătraiul, dar degeaba.

— Ce-l mai bați, nătărăule, mi-a strigat mamaia, jignită că n'am fost destoinic să păstrez cadoul lui Vuluță. Mișcă-te și te culcă...

Am plâns mult. Dar există, nu încapе îndoială, un Dumnezeu pentru copii. În speranța că poate s'o înapoia hulubul ce-l scăpasem, mă urcam în fiecare zi, pe acoperământul grajdului, unde rămâneam dus pe gânduri, încântat de priveliște.

Intr'o zi, pe când mă scoboram oftând dezamăgit, un scâncet slab venea, nu știu de unde. Sărind treptele, încordând auzul, m'am simțit tras încetișor de colțul lăsat în jos, ca de obicei. Intorcându-mă, cu un țipăt de bucurie am prins, gata să dispară sub grajd, cel mai drăgălaș cățeluș de pe lume, băiatul Bombonicăi, care fătase, cum am auzit în urmă, patru căței în ascuns. Ca de obicei, Ileana i-a aruncat la gunoi, oprind numai unul, de teamă să nu turbeze Bombonica.

M'am depărtat cu el în brațe și nu ne-am mai despărțit, culcându-ne împreună, împărțind mâncarea, purecii și bătaia, din cauză că nu eram prea bine crescuți, nici unul.

Zilele se scurtau. În casă era frig. Lampa aprinsă de vreme strălucea în perete, însuflețindu-se treptat ca un răsărit de soare.

Copii și slugi, noi sătuli de joacă, ele istovite de muncă, picuram de somn, destrămând petece de olandă, să facem scamă, strânși în jurul țații Eliza, care, suită în vârful patului, cânta despletită, cu lacrimi ce curgeau șiroaie:

Cu haina cernită, în veci eu voi fi
Ta-ra-ra-ra-a

Pe Vuluță nu l-am mai văzut.

* * *

În Moldova, iarna e grea și lungă. După trecerea sărbătorilor, oamenii așteaptă cu răbdare, primăvara. Lencuța umbla acum la școală. Rămăsesem singur. N'aveam cu cine mă juca. Pe Gheorghiuță nu-l lăsau să intre în casă, fiindcă era țigan, iar eu n'aveam voie să mă duc la bucătărie, fiindcă eram boier. Ion — care atâta aștepta — avea poruncă să-mi lege pământul de gât, când m'o prinde pe acolo. După prânz, țațele se culcau. Ca să mă potolească, maica Leonora mă puneă să-i caut în cap, până când adormea pe genunchii mei și eu picuram de somn. Curând îmi amorțeau genunchii. Simțeam nevoia să mă mișc și nu îndrăzneau. Strângeam binișor un picior, așteptând îngrijorat să mă strecor și încremeneam chinuit de remușcare.

— Tț, tț, tț, tț, tț, ai inci ori te mănâncă spinarea...

— Vreau să mă duc o lecuță afară.

— Hai, ieși... cară-te... Să nu te văd... Băietul ista trebuie dat la școală... Nu poate nimeni să se odihnească de răul lui.

Soarta mea fusese pecetluită. Țațele se sfătuiră cu moșu Nicu, acesta ceru părerea domnului Novleanu *cel mare*, directorul Institutului Academic, care-l sfătui, fiindcă nu eram încă de școală și anul era deja început, să învăț să citesc, în casă, recomandându-i un pedagog, pe d. L. băiat sărac, cărn, cu ochelari și sever.

Lucru odată hotărât, treaba a mers repede. Mi-au cumpărat abecedar cu scoarțe albastre, placă și condei de piatră și chiar din seara aceea, am început să silabisesc, încet, ajutat de maica Eleonora: u - n, un . . . c-a-l, cal . . . p - o - d, pod . . . Și când mai târziu am repetat dintr'odată: « un cal pe pod », maica Leonora m'a sărutat înnăbușindu-mă, prezicându-mi un viitor strălucit:

— Are minte bună, nu-i prost... O lecuță dac'ar fi mai cu-minte...

Era seară. În salon, în dușumeaua căruia se oglindeau scaunele, ca plopii în unda lacului, cucoane încorsetate vorbeau între ele, așezate în cerc, despre gospodărie și copii. Uneori câte una mai tânără, stând dreaptă în mijlocul camerei, strângând în mâini un sul de note, cânta pe de rost, sentimental *La Berceuse*, celebra romanță de pe atunci:

Dormez, dorme-cz, ma be-c-e-elle...

Se serveau dulcetuiri aduse pe tăvi de argint, de femei desculțe. Gazda indica musafirilor, cu vocea amabilă și cu evantaiul, felul tratațiilor: « Perje și mure », în timp ce servitoarea îmbrobonită de nădușală, ploconită ca o martiră, ținea tava grea de metal prețios, pe care se rânduiau simetric paharele de cristal, lingurițele și chiselele. Noi, copiii aduși în salon cu de-a-sila, sărutam mâna la cucoane și, după multe marafeturi, recitam, cu obrajii dogoriți de rușine, poezioare franțuzești în fața musafirilor ce se minunau cu amabilitate.

Pe atunci, viața se scurgea liniștită. Cărți nu erau. Din când în când, maica Leonora citea greu, cu voce tare: « Curierul lui Balassan ». Țața Eliza nu citea nimic. Factorii postali aveau de lucru numai la Paști și de Anul nou, când curgeau cărțile de

vizită. Logodnele, nunțile, botezurile, școala, epoca murăturilor și a bulionului, bolile copiilor hotărau răstimpurile vieții.

La sărbători mari se făceau vizite în rochii de mătase și haine negre, în trăsuri angajate cu câteva zile înainte. De Sfântul Nicolae, Gheorghe sau Dumitru, de sărbătorile Paștelui și ale Crăciunului, birturile erau pustii. Orice familie avea doi, trei holtei invitați la masă.

GH. BRĂESCU

MOARTEA STROPILOR DE ROUĂ

Alunecând prin iarba culcată sub rouă,
dimineața a înflorit lumină nouă
și iată: împovărați de stele și de sori,
stropii s'au prins într'o horă de colori,
fără să cunoască aripele, ce-i pândesc pe-aproape,
să-i fure într'un cer setos de ape.

Moartea lor va fi ca o tremurare ușoară, de mătase,
când vor pluti, absenți, peste arbori și case...
În iarba în care-au ars focuri mici, împrumutate,
melcii vor paște încet și mărunț, singurătate

CÂNTEC PENTRU M.

Pe lespezi reci, de gânduri sau de vis —
pașii tăi, de mult, o slovă n'au mai scris.
Ai trecut poate pe lângă mine, prin vreme —
dar n'a avut cine să te cheme
și negurile au zidit, în jurul tău, departe —
o cetate despărțitoare de moarte.

Pe drumuri veștede, azi când te caut,
miei de 'ntuneric îmi zburdă 'n flaut
și nu 'ndrăznesc să cred, că printre ceruri,
ai fost un fulg de nea, desprins din geruri;
că 'n amintiri, făptura ta de cântec și lumină
îmi face 'nsingurarea mai străină...

TEODOR SCARLAT

ULTIMA AVENTURĂ

În ultimul timp, plămâinii Ninei s'au mai însănătoșit și iubirea noastră a căpătat ceva convalescent în ea, cu fragede bucurii și cu mai îndrăznețe voluptăți. A venit vara și am pregătit totul pentru o escapadă la munte. Visul Ninei, din timpul când boala era mai accentuată și când trăia numai în tristețea morții apropiate, era de-a petrece măcar o singură săptămână împreună, ca « soț și soție ». Idealul ei casnic am vrut să-l realizez, și iată-ne într'o zi, cu puține bagaje, în tren, spre munte, spre culmi.

Pentru a avea o senzație a aventurii cât mai reală, pornisem fără o destinație precisă. Luasem bilete pentru o stațiune climaterică, dar de-acolo ne hotărâsem să pornim, fără drum de fier, în căutarea unui sătuc cât mai uitat de Dumnezeu, pentru a ne pierde în singurătate absolută. Pacea și înfrigurarea plutea în spiritele noastre. Ne simțeam atât de contopiți (prin această eliberare de locurile unde ne trăisem trecutul zbuciumat), încât plecarea se înfăptui aproape fără cuvinte, într'o consimțire reciprocă ce mergea până la un fel de înțelegere religioasă, de iubire.

În ultimul timp, de altfel, certurile noastre se răriseră de tot. Trecusem prin atâta zbucium, încât fiecare « scenă » nouă ar fi devenit o repetare ridicolă. Ajungi la un moment dat — și în iubire — să devii bun din oboseală. De câte ori eram gata să începem un nou schimb de cuvinte, ne opream ca în fața unui zăgaz, rușinați: iar ? !

Ochii noștri, întâlnindu-se, își spuneau cu o egală înduioșare: dar cuvintele astea le-ai mai spus, și expresia asta ai mai avut-o... atunci... nu ții minte? Și cădeam unul în brațele celuilalt, cu

mulțumirea de-a vedea că, în sfârșit, tot răul din noi se epuizase dela sine, prin frica de ridicol. După patru ani de iubire, de certuri și reveniri, de chinuri absurde și de crize care extenuază — rămăsese în noi numai pacea, numai înțelegerea aceasta, definitivă ca o plenitudine. Era imposibil să repetăm, fiindcă era imposibil să retrăim mai intens trecutul, când ne iubeam și ne uram cu aceeași fervoare, într'un amestec haotic de elemente, asemenea caznei de-a crea o lume limpede în lăuntru nostru. Pasiunea de acum avea ceva înțelept în ea, ceea ce ne dădea un aer de oameni copti pentru marele act al vieții burgheze: căsnicia. Intr'adevăr, cu încetul și pe nesimțite, toate dorințele, toate micile idealuri din noi, se transformaseră într'unul singur, cel al unirii. Ne legau atâtea lucruri comune, atâtea taine grele ale intimității, încât mi se părea absurd gândul că legătura noastră, oarecum romantică, nu se va sfârși printr'o căsătorie.

Nina se transformase mult prin experiențele trecutului. De unde la început nu era decât o școlăriță naivă și inconsistentă, astăzi părea o gospodină și chiar o spirituală femeie. Prezența morții îi ridicase inteligența și ființa ei căpătase acea melancolică nobleță a femeilor care înțeleg viața prin jertfă. Cu toate astea, uneori redevenea fetița de pension de acum patru ani. Alături de trăsăturile de maturitate (împlinise nu de mult douăzeci și doi de ani), se păstrau și liniile imprecise ale adolescenței sale fantastice. Rareori vreo expresie mai copilărească de-acum îmi pricinuia acea violentă încântare, care mă silea, alteori, s'o înnăbuș în sărutări nebunești. În iubirea de acum, mai mult o contemplan, cu acea seninătate a pasiunii care știe să rămână în adâncuri, fără gesturi necugetate și fără stridențe. Ochii ei puțin triști — cu stigmatul marilor melancolii, neșters din epoca fricii de moarte — și fața ei de lună calmă și ovală, și gura mică pe care o strângea subțire, zâmbind, deveneau, astăzi, un reconfortant, un pretext de cugetare clară, pentru mine. Uneori ajungeam chiar până la absurditatea de-a binecuvânta tot șirul experiențelor «penibile» dintre noi, a bolii și a certurilor, fiindcă mi se părea că numai prin ele putusem ajunge la această molcomă plenitudine a convalescenței, la această mică amiază a iubirii...

... Trenul urca, urca greu, încărcat cu povara prea mare a fericirii noastre. Dealurile, pădurile — la o palmă de loc — ne invitau să ne dăm jos, așa... din fugă...

Când ne-am apropiat de gara mică, de munte, unde hotărâsem să coborîm (deși biletele erau valabile pentru încă mai multe stații, până la Pietroșița), compartimentul rămăsese gol și am putut să ne unim frunțile la geam, respirând aerul pur și bucuria noastră înaltă. Ne-am sărutat și sărutarea ni se păru întâia din dragostea noastră. Clipa aceea era ca o recompensă pentru tot ce suferisem amândoi, în trecut. Până atunci dragostea fusese calvarul fatal al unui urcuș; acum pacea era realizarea transfigurării, a ajungerii pe culmi. Inimile băteau în același ritm, firesc, ca într'o baie de tăcere virgină, cu acea inefabilă mângâiere a sângelui care suferea parcă o lină transfuzie în fiecare atingere.

În sfârșit, trenul s'a oprit și — nepregătiți — am coborît în panică, gata să rămânem fără micile noastre geamantane. Când gara rămase fără tren, am răsuflat ușurați. Eram atât de necunoscuți, atât de unici prin lumea acea pestriță și străină a peronului! Un sat fără însemnătate, niște țărani mirați de-a vedea roind « boieri » atât de tineri și o casă rustică, cu o proprietăreasă bătrână și mică — ne-au primit. . .

Importanța mea de boier *însurat* (cum a tresărit de nostim Nina când țăranca a numit-o, pe nepregătite, « cucoană »!) era definitiv fixată.

Și — când, după instalare, am rămas singuri în odaia simplă, când ne-am întins oboșiți pe patul tare... Nina mi s'a ghemuit frenetic la piept, șoptind cu un glas sugrumat de mulțumire:

« Bărbatul meu drag, o *bărbatul* meu!... »

Auzind astfel de cuvinte, m'am înduișat atât de mult, încât mi-am adus aminte de înțeleptele vorbe ale lui Goethe: « Cele trei mari fapte ale unei vieți sunt: să sădești un pom, să întemeiezi un cămin și să faci un copil ». Nu eram oare pe calea cea bună?

*

Cu totul alta era atmosfera micii noastre căsnicii, decât aceea pe care ne-o închipuisem. Până atunci participam la ideea unirii printr'un sentiment de jertfă. Cât timp Nina fusese rău bolnavă, căutam să găsec un sens de viață în această jertfire. Visam s'o

iubesc și să muncesc, pentru a-i face posibilă liniștea de care viața ei șubredă avea atâta nevoie. O stare de neconținută caritate să domnească în casa noastră — îmi ziceam. O căsuță la țară, undeva, pe un vârf de deal, unde Nina să stea ziua întreagă în așteptarea mea... Să viu seara obosit de muncă și, sărutând-o pur, s'o întreb cum se simte, iar ea să-mi răspundă: « mai bine ». Mai bine? Și așa fi plecat, a doua zi, la muncă, mai voios, cu forțe noi de jertfă...

Acum însă ne aflăm într'o situație sufletească cu totul diferită. Eram mai puternici ca oricând și aerul dens ne prefăcea în amanți, ca în zilele dintâi... O adevărată zi de miere a fost aceea de după instalare. Farmecul singurătății, la egida bunei credinți a tuturor, ne turmenta. Nu! — deși o voisem — noi nu trăiam de loc într'o atmosferă casnică, cu toate că nimic nu ne era necunoscut. Ceea ce, însă, reușisem să realizez, era un echilibru, de mult râvnit, al spiritului meu. Cu doi ani înainte fusesem la munte singur, dar atunci găsisem numai defecte naturii. Eram un spirit înrăit care-și făcea o voluptate din a critica orice, dela alcătuirea titanică a stâncilor până la firele cele mai simple de iarbă. Ziua întreagă făceam teorii despre inferioritatea naturii în fața conștiinței. Eram parcă prea mascul în fața naturii, și o mândrie, o dârzenie ciudată, mă reținea să-i fiu subjugat, pentru a mă pierde în esența ei generoasă. Acum Nina îmi infuza tocmai doza de feminitate care-mi lipsea, în fața spectacolului naturii. Primeam măreția ei ca și îmbrățișările Ninei: cu o conștiință cedare în comun, în universal.

A doua și a treia zi am stat numai prin casă. A patra zi am făcut o mică excursie. În pădure, pe pământul reavăn, Nina devenise femeia unui paradis regăsit. Sunt unele beatitudini de care nu trebuie să te atingi. Ele devin atât de mărețe, încât, repetate, par ridicule. Numai atât pot să spun: mult timp am coborât la vale, spre casă, ca beat. Ridicam mâinile spre cer, contemplam valea, pădurea care rămânea tainică, în urmă, și — la fiecare pas — trebuia să mă reazăm de Nina, sărutând-o. Imaginea trupului ei dăruit sub coroanele blânde ale pomilor, îmi rămăsese în creier ca o obsesie. Iar la un moment dat, pentru că nu-i mai adresasem de atâta timp vre-un cuvânt, Nina m'a întrebat ușor: « De ce ești trist? »

Mi s'a părut cea mai crudă ironie, dar când i-am privit ochii, și m'am oglindit în ei, am văzut că, într'adevăr, avea dreptate: *păream trist!*

Ziua aceasta a fost una de culminare a tot ce putea suporta fericirea în ființele noastre. Fiindcă chiar din a cincea zi, fericirea aceasta începu să devie un declin. Am constatat asta speriat, simțind că și Nina începea să intuiască scăderea de elanuri care se petrecea în gheizerul noastră lăuntric. În același timp, o ciudată nemulțumire creștea în spiritul meu. Toate fervorile scădeau și deveneam ceea ce voisem să fiu dela început: un adevărat burghez, un adevărat om de familie. Dar, trecută prin starea precedentă, această revenire la firesc devenea ea însăși ceva straniu, ceva stânjenitor...

Nina începu să gătească, să facă mici curățenii prin odae, cu șorțul alb prins de brâu — îmbujorată de mulțumirea asta nouă de-a putea mătura și roboti prin preajma mea. Când o văzui astfel, mi se păru, într'adevăr, sortită să fie o mamă bună, cu copii sănătoși și gospodărie ordonată. Iubeam și această inedită imagine a Ninei, dar cu ce nouă iubire! Fiindcă acum nu se amesteca în sentimentele mele ideea nici unei jertfiri, începu să mi se pară că o iubesc *numai din resemnare!*

Ce iubesc în Nina? m'am întrebat, uitând imaginea celeilalte femei, de pe munte, din pădure. Nu trecutul meu, nu amintirile mele? Acum când totul redevenea normal, sănătatea ei și «căsnicia» noastră, Nina cobora parcă, cu pași repezi, de pe culmile acelea, ale transfigurării, arătându-mi-se ca o simplă femeie, atât și nimic mai mult, cu obiceiuri știute, cu gusturi și ticuri pe care le-aș fi putut găsi la oricare alta...

Numai după o săptămână, experiența căsniciei visate era ratată. Nu pentrucă aș fi văzut că nu sunt făcut pentru ea, ci era ratată tocmai pentrucă mă regăseam prea mult în ea, tocmai fiindcă îmi era frică de resemnare, sau de încă falsa resemnare în care pluteam. O luptă cu mine însumi, împotriva mea însumi, un dispreț obsesiv pentru toate fericirile mărunte pe care le iubeam, în fond, atât, începură să mă tortureze. O, aceste «delicii mijlocii», aceste «comodități ale spiritului» care în viața zilnică erau aproape realizate, după atâta căutare, deveniseră o rușine de fiecă clipă a existenței mele din jurul casnicei Nine!...

Am început dar să-i fac aspre și ironice observații. O acuzam tocmai de ceea ce nu-i lipsea: că nu știe să gătească, să pună un obiect la locul lui cu gust; că nu se pricepe să-și aleagă momentele de « dragoste », printre ocupațiunile « familiare », etc. O mulțime de nedreptăți, care mascau tocmai frica mea de-a nu-i recunoaște meritele, atât de perfecte în ceea ce privește « căsnicia ». Fiindcă fusese atât de bolnavă și oprită a se ocupa de treburile atât de dragi ei, Nina le făcea acum cu o îndoită devoțiune și pricepere. Ceea ce mă umilea era faptul că, în ciuda tuturor preocupărilor, Nina nu scădea întru nimic în clipele de dragoste, ca și cum arta de-a fi gospodină nu ar fi stânjenit-o de loc în cea de amantă.

Mici certuri, mici nemulțumiri se crează între noi. Nu ne mai aveam complet sinceri. Acea sinceritate a tăcerilor reciproce, prin care la început, ne simțeam fără a ne pronunța dorințele, se topea cu încetul. O ușoară confuzie se ridica între mințile și sufletele noastre. Eu spuneam un lucru, gândeam altceva, iar Nina înțelegea cu totul contrariu. Alteori ea ar fi simțit, chiar prin cuvintele mele, ceea ce mă nemulțumea cu adevărat. De exemplu, într'o zi s'a îmbrăcat cu o rochie nouă, de muselin, și mi se păru atât de frumoasă, încât devenii morăcănos. Când s'a apropiat de mine, cu bucuria umilă a soției care se simte « bine » și s'ar voi admirată, am început să râd veninos.

— Ce-i cu sacul ăsta pe tine?!

Era o nedreptate atât de stridentă, încât chiar pe mine cuvintele m'au pălmuit. Nina m'a privit întâi cu ochii măriți, cu un scurt tremur al umerilor, apoi a căzut pe pat într'un hohot de plâns. Dar numai o clipă a ținut plânsul. (Mi-ar fi plăcut, poate, s'o văd plângând mai mult!) S'a ridicat imediat dârză, și și-a scos rochia, aruncând-o într'un colț. Atunci m'am ridicat, ferm.

— Te rog, Nina, să-ți pui rochia...

— Ce? a sărit ea arsă, gata de răzvrătire, dar o fixam, o fixam atât de sever, de stăpânitor...

— Rochia, am repetat, te rog s'o pui iar... fiindcă... *îmi place*... și, accentuând, o nuanță ironică mi se întipări pe buze. Credeam că va izbucni. A rămas tot așa, mândră și indignată, o clipă de tăcere grea trecu, apoi dădu din umeri, indiferent,

și reluând rochia, se îmbracă încet, calm ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic.

În momentul când sfârși cu gătitul, aș fi voit s'o chem, s'o rog să mă ierte, să-i spun totul, că nu-mi plăcuse prea mult... că nu sunt meschin... dar Nina a plecat repede, fără a mă privi, și a trebuit să rămân confuz, umilit.

Când a reintrat însă, mândria își reluase stăpânirea pe spiritul meu și ne-am împăcat fără sinceritate...

Altădată, eram la masă. Ne sărutam la fiecare îmbucătură și ne jucam la fiecare gest.

— Mă iubești? o întreb din joacă.

— Muuult... țugue ea buzele și—un sărut mai prelungit.

— Cât de mulț?

— Mult de tot... cât... cerul!

Cerul implica, prin simbolica noastră intimă, infinitul, așa că trebuia să mă arăt mulțumit. Dar de ce întrebam mereu dacă mă iubește? Oare nu așteptam ca ea însăși să banalizeze răspunsul, prin repetarea la care o sileam? Apoi mă întrebă ea:

— Dar tu... mă iubești?

Nu răspund. Nina se oprește, se uită lung, cu o panică scurt aprinsă, în timp ce eu mă prefac foarte preocupat cu friptura.

— Nu mă iubești?

Ridic ochii la ea, sever și dojenitor.

— Nu!

Pe Nina o cuprinde un scurt acces de râs nervos, nefiresc, și se înneacă. Se ridică dela masă și tușește și tușește mereu. Știe că am glumit (pentru că de atâtea ori i-am spus și eu același lucru: că o iubesc cât... cerul), dar cu toate astea e ceva neplăcut între noi. Parcă ar vrea să-mi reproșeze: cum îndrăznești să glumești astfel, când ne jucăm cu lucruri atât de adevărate, cum e dragostea noastră?!

A doua zi, dela această scenă, am făcut cunoștință cu două fete din București, venite ca și noi pentru singurătate. Una din ele era frumoasă și mă privea prea des cu înțelesuri. Bănuia, mi se pare, că eram «legali» și căută, chiar din ziua cunoștinței, să producă «turburări în familie», încercând să-și exercite asupra mea influența ei de femeie prea frumoasă. N'a reușit decât s'o facă pe Nina geloasă. Pentru întâia oară o vedeam pe ea prinsă

de o astfel de febră. Nina s'a comportat după toate legile geloziei casnice. La întâia ocazie, deveni exagerat de mobilă, de vioaie, în fața fetelor, și se purtă așa de fățiș drăgostoasă cu mine — ea care alteori se rușina să-mi prindă chiar brațul în lume — încât ajunse să mă jeneze. Gelozia asta puerilă m'a amuzat însă, și i-am dat prilej s'o întetească. Au urmat glume cu tăiș între noi. La urmă, deveni arțăgoasă cu fetele, silindu-le să-și scurteze la minimum întrevederile cu noi. Era pentru întâia oară când produceam un astfel de sentiment în Nina, și o caldă mulțumire, de egoism, mă scâlda. Mă lăsam iubit, răsfățat, cu o răutăcioasă satisfacție, neștiind ce mă putea aștepta...

În curând veni în vizită, cu aceleași fete, un frate de-al lor: locotenent înalt, frumos și, mai ales, spiritual. Am petrecut o întreagă după amiază împreună și atunci Nina a căutat să-mi plătească cu aceeași monedă. A dansat, a flirtat cu locotenentul și, din când în când, privea în spre mine cu ochii umezi, doar doar de voi izbucni. Zâmbeam. Totuși, din ziua aceea am simțit cât urâsc anecdotele și pe anecdotiștii dibaci. E un gen hibrid, prin care oamenii «deștepți» își augmentează mărginirea, superficialitatea. Ofițerul ne-a ținut într'un râset, până seara târziu, cu meșteșugitele lui poante. Simțeam cum Nina savura *organic*, spiritele locotenentului, cu toate că încerca să se arate foarte detașată de ele. [Sub pojghița de prefăcătorie cu care voia să mă înfurie, mulțumirea ei era sinceră, fiindcă, sufletește, se afla în aceleași elemente cu anecdotistul. Eu n'am reținut în viața mea o singură anecdotă, nici un spirit, deși râd când aud unele reușite. Nu sunt apt pentru ele. Memoria mea e ridicol de slabă în fața poantelor. Nina, însă, era cu adevărat drăgălașă în] râsul ei subțire, stors parcă din toate fibrele, cu sănătoasa veselie a omului care-și regăsește] tărâmurile simple. Iată, mă gândeam cu tristețe (deși râdeam cu hohote, ca și ceilalți), fata această ar fi mult mai fericită lângă un om așa zis «întreg» ca acesta. Eu nu știu s'o înveselesc niciodată în felul lui. Caut mereu să-i fac o nesuferită educație, îmi iau aere de profesor și, la urma urmei, ar avea dreptul să se sature. Niciodată glumele mele (glume stranii, mai mult grotești și macabre, de clown tragic) n'au reușit să-i smulgă acest răs plin, fericit, al întregii vieți din carnea sa tânără. Eu îi prefac iubirea către mine

într'o greutate, într'un neconținut efort. Cât de limpede s'ar simți ea iubind un astfel de om, în același fel cu glumele lui, putând să corespundă gradelor lui sufletești, cum o face acum, în râsul acesta...

Când ne-am înapoiat acasă, noaptea târziu, Nina se rezema greu de brațul meu, gungurind cu un pic de teamă, despre una și despre alta. De fapt, cu o stare de nedumerită atenție, mă pândea, Se aștepta la reproșuri. Totul s'ar fi petrecut, atunci, după reguli obișnuite. Ne-am fi certat și, firește, ne-am fi împăcat. Dar nu-i puteam da cu nici un chip, iluzia unei veritabile supărări.

Altădată gelozia mi se aprindea din lucruri de nimic, absurd de neadevărate. Acum însă Nina plutise jos, o privisem de sus — și nu poți fi gelos pe o femeie decât când ți-o alătorezi, ca egală...

Am ajuns acasă în aceeași tăcere, și tot Nina fu aceea care, derutată de purtarea mea, îmi ceru iertare, cerșindu-mi îmbrățișarea. I-am răspuns puțin mirat:

— Dar ce, tu crezi că sunt supărat de ceva?

— Ba da, ba da! a scâncit Nina, ești supărat pe mine fiindcă m'am purtat așa... dar îți jur că am voit numai să mă răzbun... De ce nu înțelegi că tu ești totul pentru mine, de ce?

— Cum să nu înțeleg! am făcut, sărutând-o calm pe frunte, cu ochii pierduți undeva, — de sigur că înțeleg...

— Atunci de ce ești supărat? Ești gelos?

Se aștepta, poate, ca la acest cuvânt să râd crispat, ca alte ori, când mă prefăceam că «nu-mi pasă». Dar i-am răspuns încet, mângâindu-i părul.

— Ba da, sunt gelos... dar nu așa cum ai fi fost tu... Sunt mai mult obosit de atâtea anecdote care, de altminteri, mi-au plăcut foarte mult. Are spirit locotenentul, nu-i așa?

Dar în aceeași clipă, mi-am dat seamă că o atrag iarăși în acele atmosfere deconcertante, în acele stări încurcate din care ea ieșea întotdeauna confuză și plânsă, rătăcită ca într'un labirint de mistere și, scârbit, printr'o sfortare lăuntrică, am încercat să redevin simplu, cât puteam mai simplu. I-am oprit întrebările nedumerite și am încercat să glumesc în felul *celălalt*.

*

Trecuse două săptămâni de când înjghebasem căsnicia noastră visată. Intr'una din aceste dimineți ne-am trezit amândoi

în aceeași stare ciudată: fiecare simțea în celălalt o inefabilă nemulțumire, fără obiect, fiecare știa că celălalt presimte în ce stare se află el, și ca să nu se trădeze, totuși, prin ceva exterior, fiecare persista în semne, cu pleoapele tremurătoare, ridicol de naiv. La ce se gândea Nina? La ce mă gândeam eu? Oare ne gândeam, într'adevăr, la ceva, sau doar ne visam turburarea?

Când am făcut o mișcare, sub plapomă, Nina a tresărit ca atinsă de-o flacăre. Am deschis ochii, amândoi în aceeași clipă, și ne-am privit fix, surprinși. Pentru întâia oară trezirea noastră nu începea printr'o sărutare.

Altădată mă simțeam bine lângă căldura trupului ei încă muștind de vise. Noaptea, în mijlocul viselor rele, mă ghemuiam în ea ocrotit ca de-o putere maternă. Strania senzație de mamă și de amantă mă liniștea. Acum însă, trupul ei îmi părea dușman tocmai prin ceea ce conținea rest de vise. Am încercat, totuși, să schimbăm obișnuita sărutare. Nina a rămas cu ochii deschiși. Am surprins-o cercetându-mă atent, ca și cum nu m'ar fi recunoscut.

— Ce ai, Nina? — au fost primele mele cuvinte.

Nu mi-a răspuns și nu m'am supărat. După un răstimp lung de tăcere, s'a lipit violent de mine, cu exasperare, ca și cum ne-ar fi pândit o primejdie.

— Ai visat ceva urât? — am făcut iar, străduindu-mă să par îngrijorat.

— N'am visat nimic...

Glasul îi sunase uscat.

— Atunci, ce ai? am replicat, cu încăpățănare.

— Dar tu ce ai? mi-a întors ea vorba, brusc, cu o răutăcioasă siguranță a efectului, clipind iute, ironic, dar și cu ceva trist în voce. Nu am putut răspunde nimic. De astădată mă descoperise, mă dezarmase ea! Fiindcă în realitate amândoi aveam *același lucru*, iar cuvintele nu căutaseră decât să ne salveze din jena reciprocă în care ne pierdem din ce în ce. Fiecare, însă, urmărea mai departe ritmul gândurilor din celălalt.

— Ce am? Ce am? îmi repetam singur, evitând să înțeleg. Deodată am cuprins-o în brațe, așa cum făcuse ea cu câteva clipe înainte, cu aceeași violență și exasperare, și o acoperii de sărutări grele, înfricoșate, prin care aș fi voit, parcă, să înlocuesc tot ceea

ce devenise inexprimabil în noi, tot ceea ce nu se putea revela . . . Aveam senzația că ne scăpăm, că alunecăm unul dintr'altul. Nina a scâncit dureros în tăria strânsorii mele, dar m'a acceptat, complice la aceeași dorință de-a anihila din trupurile noastre tot ce ne pricinuia spaima și înstreinarea. Mi se păru chiar, într'o scurtă fulgerare, că reușisem să ne regăsim. În acea clipă de panică, printr'un efort al inimii, am reușit să mă înduișez și să deschid în amintire întreaga perspectivă a iubirii noastre din trecut. Aveam iar nevoie de amintire, pentru a o putea regăsi în prezent. « Cât am iubit-o, Doamne, cât ! » — îmi zisei, și mi se păru minunată povestea asta de dragoste, prin care trecusem atât de greu . . .

Dar, peste puțin, brațele mele au căzut reci din jurul ei. Era ceva între noi care ne învingea înaintea oricărei intenții de luptă, de apărare. Acum când eram mai sănătoși ca oricând, fiecare gest de-al nostru părea imbibat de moarte. Am rămas cu capul obosit pe sânii ei, și Nina a început să-mi mângâe părul cu tristețe. Întâi mângâierea mi-a plăcut. Respiram profund, ca într'o pauză. Mai târziu însă, mângâierea sfârși prin a mă enerva. M'am smucit brutal, aruncând plapoma în lături, m'am ridicat, am sărit din pat și . . . am rămas în mijlocul odăii, neștiind prin ce gest să-mi continuu supărarea. Nina m'a privit blând. Dar chiar blândețea ei mi s'a părut o insultă. Și, fără să știu cum, am pronunțat un cuvânt urit.

S'a ridicat și ea, schimbată ca prin minune, și mi-a răspuns tot atât de aspru. « Ce e cu noi, ce ? » mă întrebam totuși, nedumerit, în timp ce harța continua. Mă vedeam atât de ridicol și atât de bun !

— Acum îți bați joc, după ce m'ai adus aici ca să te sature definitiv de mine ! — a strigat Nina la un moment dat, în toiul certei, și am rămas încremenit. Nu-mi venea să cred că ea, tocmai ea, spusese aceste cuvinte. Ca să mă satur *definitiv*? Deveneam din ce în ce mai înfricoșat. Nina pronunțase acest cuvânt? Dar nici în cea mai cruntă neînțelegere, ea n'ar fi trebuit să îndrăznească . . . O privii. Două pete roșii, de furie, i se iviseră pe obraji. Era ceva inexorabil în atitudinea ei de leoaică rănită. Ca evidența unui destin care sta de împlinire. Nu înțelegea oare însemnătatea unor astfel de vorbe? *Nu îi era frică de ele?* Nu

avuse ea nechibzuința să strige ceea ce eu nu avusem curajul să șoptesc?...

Blând, chiar umil, am încercat s'o readuc la împăcare.

— Nina, ai uitat cât ne iubim?

S'a ferit: — Nu uit, dar...

— Dar ce?

— Nu știu, lasă-mă!

— Dar, Nina, eu te iubesc.

— Așaa? și a început să râdă. Mă iubești și n'ai nici o vină, nu-i așa? Eu sunt rea, eu sunt mărginită... pe când tu...

O fixai, cu o falsă naivitate.

— Eu?...

Atunci a căzut pe pat, zguduită de plâns.

Când tensiunea dintre noi ajungea la un punct, în care Nina se prăbușea biruită, recurgând la ultimele ei arme de femeie, a lacrimilor, deveneam dintr'odată alt om, cu o ciudată confuzie de sentimente și rațiuni, din care nu mă mai puteam regăsi decât printr'un act extrem, de răutate sau bunătate, împinse până dincolo de limitele normale. În astfel de momente, alternam între dorința de-a o pălmuși sau de a-i cere iertare în genunchi, sfâșiat de remușcări.

În ziua aceasta, remușcarea birui. Am căzut lângă ea, am plâns alături de ea, până ce — distrusă, năucită de atâtea furtuni fără rost — Nina m'a îmbrățișat ca în zilele bune.

Și atunci, o pace imensă ne-a inundat, asemenea unui neașteptat flux de înfrățire. Era o regăsire și o bucurie asemenea marilor revelații de după o viață de chinuri.

Ne iubim, în astfel de clipe, fără necesitatea sărutărilor. Stăm așa unul lângă celălalt, și beatitudinea crește din sufletele noastre ca o stranie floare fără nume... Nu ne privim, nu ne mângâem; într'o completă inactivitate, eurile noastre își unesc rădăcinile, dând naștere unui singur altoi de existență...

*

După o singură zi, după aceea în care mi se păruse că pusesem capăt certurilor absurde, s'a întâmplat despărțirea pe care nici acum nu mi-o pot explica. Ce mai ascundeau sufletele noastre, ca să ne poată aduce alte surprize? Nu ne epuizasem încă pentru

a deveni firești și sinceri? Or, poate, și acum nu fusese decât efectul, mai grav, al aceluiași joc infinit de încercare... Nu pot fi precis. Știu doar că aventura noastră s'a terminat pentru totdeauna. Ca și cum finalul ar fi mocnit de ani sub pojghița iubirii « unice », ca și cum toate harțele n'ar fi fost decât necesarele creșteri ale lui...

Cearta a izbucnit dintr'o glumă, ca de obicei. Nina mi-a cerut, din prag, un obiect oarecare — o furculiță, mi se pare — de care avea nevoie la bucătărie. Eram culcat, lenevit de trai bun, și am evitat să-i răspund. Jumătate în glumă, jumătate în serios, m'a numit « rău crescut ». Tot în glumă, i-am răspuns să mă lase în pace, că m'a plictisit.

— Te-am plictisit?

Era un cuvânt nou pe care nu-l mai întrebuișasem între noi.

— Da, am accentuat zâmbind, nu te pot suferi!

— A venit lângă mine, s'a așezat încet pe pat și a voit să mă sărute fără veste. Am reușit să mă feresc, tot atât de repede. A rămas păcălită, cu gura pe umărul meu, cu o răsfățată umilire. A încercat din nou și, tot ferindu-mă, nu știu cum s'a făcut că am lovit-o destul de dureros. M'a privit lung și o lacrimă i s'a ivit în ochi.

— Acum am ajuns să mă și bați?

— Să te și bat? Dar ce altceva am îndrăznit, mă rog?

Tăcere. Apoi:

— Tu nu mă mai iubești — o simt...

De astădată vorbea foarte grav, îndurerată. Aș fi vrut s'o mângâi, dar n'am replicat decât:

— Ești o proastă!

— Mai bine să te las singur, a continuat Nina. De ce nu vrei să recunoști că te-ai săturat de mine?

Tonul cuvintelor sale fusese prea ciudat, în mijlocul stării aceleia de glumă, prea greu. Am răspuns fără să vreau cu același ton, deși aș fi ținut să mențin aerul de ușurătate:

— Pleacă, dacă vrei. Ce, te rețin eu?

Numai decât însă, m'am ridicat speriat de cele ce spuseseam atât de ușor. Nina a făcut doi pași, apoi se clătină ca lovită în creștet.

— Să știi că plec!

Nimic altceva nu s'a petrecut între noi! Din câteva cuvinte, numai din câteva cuvinte, ceea ce avea să se întâmple se pregătise. Ca și cum nu ar mai fi fost nevoie de vorbe!

Am început, după replica ei turburătoare, să-mi revin din incertitudinea dinaintea și s'o urmăresc ironic. Poate enervată de privirea mea, Nina a făcut câteva gesturi dezordonate, s'a învârtit nehotărît prin odaie, apoi, deodată, a început să se dezbrace de rochia de casă, pentru... a se pregăti de plecare! O privii cu neliniște. Era acum în cămașe, a început să se pieptene la oglindă și s'a încălțat cu pantofii de drum... O priveam mereu în aceeași imobilitate, cu un început de zâmbet. Din când în când se întorcea furios și, văzând că nu mă mișc, se precipita mai furioasă.

O las să se îmbrace, îmi ziceam amuzat, și după aceea o duc la restaurant (era în sat un fel de cârciumă-restaurant), să bem o bere în cinstea împăcării...

Simțeam în Nina speranța că voi sări, în sfârșit, s'o opresc — și tocmai de aceea nu mă sinchiseam. Și-a pus rochia de stradă și a început să-și strângă valiza. Venisem fiecare cu lucrurile lui, așa că trebuia să-și caute obiectele cu grijă de-a nu le confunda cu ale mele. Un săpun mie, unul ție... Anumite cadouri mici, pe care i le făcusem cu prilejul excursiei, le dădu la o parte disprețuitor.

În fine am făcut un pas spre ea, dar mi-a aruncat o privire prevenitoare, de furie reținută, și m'am oprit, din ce în ce mai amuzat. Parcă ar fi fost « prea târziu ». Incepea să devină un joc interesant! Era atât de caraghioasă situația această « definitivă » față de neseriozitatea cu care fusese începută, și mai ales în fața trecutului nostru! Știam doar, amândoi, că ceea ce ne lega nu se putea sfârși decât prin moarte, că orice am fi făcut — oricât ne-am fi certat — exista același fond de viață pentru noi, aceeași rădăcină. Totuși ne jucam « de-a v'ați ascunselea » cu realitatea sentimentelor, pentru a ne hazarda în « crize » ușuratece, atunci când era vorba de lucruri atât de grave. Și apoi, cum mi-aș fi putut închipui ca despărțirea noastră să pornească tocmai dela o astfel de glumă, când trecusem prin atâtea piedici!? În patru ani de zile se petrecuseră între noi zeci de fugi și reveniri, suscitare de stări stridente, extreme, iar nu ca acum, dintr'o joacă...

O, Nina se juca șăgalnic — cel puțin așa mi se părea în acel moment — cu « marea și eterna » noastră iubire, mințindu-mă cu o plecare care nici prin mintea ei nu avea semnificații precise. Voia să mă sperie ca s'o rog să rămâe?

De aceea o și lăsam să continue cu aranjatul lucrurilor în valiză. « He, he, îmi zisei, ia să vedem *până unde* își va permite ea să glumească! » Și zâbeam mereu, sigur de mine.

Așteptând din secundă în secundă ca ea să-mi cadă în brațe, obosită de joc, nu făceam nici unul din acele gesturi care cer împăcarea. Eram atât de sigur de mine, încât nu mă osteneam nici să mă îngrijorez. Ba mai mult: am început s'o ajut la găsirea obiectelor ei, cu o galanterie ironică. Pudriera, pieptenele, o sticlută de parfum, ea mi le-a smuls din mâini nervos și i-am reproșat cu același ton de șagă.

— Așa se iau, Nina, lucrurile din mâna unui cavaler?

Așteptam un zâmbet cât de mic, un început de gest care să-i trădeze jocul. În Nina, însă, se petrecea cu totul altceva. Luase și ea, la început, jocul în glumă. Văzând însă că eu nu o opresc, revenise la starea ei intuitivă, aceea care-i spunea că nu o mai iubesc, și se înfuriase. Gândise și ea, poate, ca și mine: ia să vedem *până unde* își va permite el să nu mă oprească.

În urmă, văzându-se îmbrăcată, un sentiment de ridicol o cuprinsese, care o îndârji mai rău. « Acum e prea târziu, voi pleca! » își repeta în gând, cu încăpățănare. « Dacă el nu a avut inspirația de-a mă scuti de ridicol, înseamnă că în adevăr, nu mă mai iubeste. Și-l voi învăța minte să nu mai glumească astfel! »

Dintr'odată, o energetică necesitate de eliberare, de independență, o cuprinsese. Se părea că jocul o îmbătase, iar beția mi se retransmise și mie peste puțin.

O singură clipă spiritul meu își dădu seamă de primejdia care ne amenința. « Dar ce facem noi? » mi-am zis, prea slab însă. Și fiindcă nu primii nici un răspuns, nici din mine, nici dela Nina, sclipirea se stinse.

Cum și de unde avea Nina atâta putere de-a înfrunta absurdul? m'am corectat. Să fi greșit, creând-o, și acum ea mă depășea? Toată feminitatea ei vibra într'o dârzenie care mă îngheța. Cum de nu se speria la perspectiva aceasta crunt de absurdă a stării prezente? Ea se instruisese la ciudățeniile mele, se învățase cu ele,

și-le asimilase — iar acum se complăcea într'o stare de culmi-
nant absurd fără nici o tresărire, fără greutate, depășind chiar
posibilitățile mele de-a suporta absurdul!

Jocul nostru căpăta din nou acea atmosferă neverosimilă, în
care gesturile, cuvintele și gândurile amândorura păreau inspi-
rate de o putere ocultă.

Am zis, echivoc:

— Va să zică, Nina are un acces de independență, astăzi? —
și am vrut să-i prind brațul. S'a smucit, evitându-mi ochii. Sprân-
cenele ei dure, în unghi obtuz, încruntate, gura subțire și strânsă,
părul buclat și puțin în dezordine, o făceau atât de nostimă,
încât m'a cuprins o înduioșare subită și am vrut s'o încercuesc,
fără veste, în brațe. S'a zbatut cu o sălbăticie care m'a de-
zarmat.

— Și acum, am făcut șovăind, vrei cu tot dinadinsul să pleci?

— Nu ți-e rușine să te mai miri, după ce mă gonești singur!
a replicat cu mici fulgere sub pleoape.

— Dar, Nina, ce-i asta? — am făcut iar, deși mai slab.
De ce persiști în gluma asta până dincolo de firesc? Tu
nu vezi că ești... nu știu cum să spun... amenințându-mă cu
plecarea...?

Și iar nu mi-am putut stăpâni râsul. Mută, mândră și puțin
rătăcită, Nina luase geamantanul în mână și sta așa, lângă ușă,
neprivind nimic și respirând greu. Părea că aștepta ceva, dar,
când mi-a auzit râsul, suferi un tremur scurt și se încruntă mai
sălbatec. Juca parcă un rol care-i venea de minune, prin naivi-
tatea cu care se pierdea în el.

A făcut, în fine, un pas. Râsul mi se opri. Ce face Nina? Era
un moment în care ea ar fi trebuit sau să se prăbușească în fața
mea, copleșită de ridicol, sau să facă ultimul, cel mai grozav pas
din viața ei... Dar în această clipă în care-mi dădui seama că
se apropie ceva neprevăzut, în acest moment în care ar fi trebuit
să fac eu ceva pentru a curma chinul ei, când vedeam că totul
depindea de mine, am avut sclipirea de curiozitate lașă, de-a dori
să văd cum ar fi decurs finalul fără intervenția nici unuia. Eram,
acum, ca duși de un șuvoi — amândoi în voia unui torent care
izbucnise din noi, dar pe care-l conduceau puteri străine. Ca un
barcagiu nepăsător m'am purtat, care în mijlocul râului, lasă

deodată lopețile din mână și așteaptă, cu o ciudată resemnare, să vadă încotro îl va duce valul...

Uite cel mai bun prilej de a-i încerca iubirea, gândeam în același timp, fără a-mi da seamă că nu căutam decât pretexte. Va veni atât de umilită — dacă va avea curajul să treacă pragul odăii — încât *niciodată* nu va îndrăzni să-ți mai dea vreo replică, chiar fanteziilor... Haide, să vedem...

— Bine, — am zis după ce ne pândisem amândoi cu același tremur, — dacă tu crezi că așa trebuie să se sfârșească aventura noastră... atunci te las... Deodată vocea mi-a tremurat, ca într'o prevestire. Și am adăogat repede, cu alt ton: — Dar să știi că din partea mea, totul a fost o glumă.

A șovăit Nina în acel moment? Nu, nu, era îmbrăcată, cu valiza în mână, ridiculă și atât de absurdă, încât i se întunecă înaintea ochilor. O clipă grea, de cumpănă, o încerca. Prin cuvintele mele fusesem și diplomat: mă scăpasem de orice vină a celora ce puteau surveni. Lăsam, precaut, pe sufletul ei, sarcina unei eventuale realizări a absurdului. Era, în sfârșit, prea mare responsabilitatea pentru dârzenia ei jicnită? Se clătina, mi se pare. Dar numai decât s'a recules. M'a privit lung, cu o lipire de tentacule luminoase pe retina ochilor mei (niciodată nu voi uita această privire, atât de amestecată în sugestii — privirea unei desnădejdi mândre, în care pâlăiau toate incertitudinile ei de femeie amețită, copleșită sub o întâmplare absurdă dar ireparabilă), a mai făcut un pas și a deschis ușa încet, cu o mână de somnambul. Odată cu gestul ei, odată cu micul scârțâit al ușii, orice scânteie de înțelegere din mine se stinse, făcând loc unei furii mocnite, dureroase, care mă sili să cad pe pat, crispat în frica de a nu mi-o trăda. « Ei bine, îmi zisei clocotind, fata asta începe să devină nesuferită, monstruoasă! Va să zică nu vrea să cedeze? Merge prea departe cu mândria, voinde să mă umilească! Să plece, să plece odată! »... și nu o mai putui suferi așa, în prag, nemișcată ca o stafie, în acea prea lungă clipă hotărâtoare.

— Hai, ce faci! am izbucnit, fixând-o cu ură. Pleci sau rămâi?

Nina a pășit brusc peste prag, ca împinsă de un resort, iar eu am căzut pe pat cu fața în jos, strângând pumnii, încordându-mă tot să nu-i aud pașii...

Plecuse?

Am auzit și scârțâitul portitei dela grădină, un lătrat slab de câine... o căruță... apoi nimic... tăcere, liniște omoritoare, vagă și fără timp...

Ce s'a petrecut în mine în primele zece minute, după o jumătate de oră, în sfârșit, după o oră întreagă?

Ghemuit mereu, cu privirea fixată năuc pe desenele covorului de pe peretele din față, golit de gânduri sau emoții, eram numai așteptare... O oră întreagă am stat așa, nedându-mi seamă de nimic, dar tresărind la fiece sgomot cât de neînsemnat, cu părerea că ea a revenit, că dacă nu a venit acum trebuie să sosească peste o clipă, peste două...

M'am trezit din această stare, cu o panică nebunească, risipită prin tot trupul. Tot timpul cât așteptasem, nici nu-mi putuse trece prin minte ideea că ea ar fi putut pleca în realitate. Așteptarea mă orbise. Fusesem atât de sigur că va reveni, încât nu știusem decât să aștept.

Și acum?

Imi amintii înspăimântat că în răstimp (ce oră era? O, era trei și patruzeci!) un tren trecuse spre Capitală! Exista unul la trei și un sfert.

M'am repezit la masă și am început să caut biletele, de dus și întors, pe care le ascusesem într'o carte. Unul lipsea! Am rămas un moment uluit de evidența acestei realități de necrezut. O fi plecat? Dar cum, cum se putea așa ceva! *Cine era această femeie pe care nu o cunoscusem până astăzi?*

M'am îmbrăcat în câteva secunde și am alergat spre gară. Era o după-amiază de August senină și răcoroasă. De pe dealurile din marginile satului veneau miresme tari. Dar ce ciudat era tot acest sat, tot acest peisaj! Ce pustiu era! Gara, de asemeni! Munții, solemnii și indiferenții, își profilau umerii uriași printre plopii liniei ferate. Trenul trecuse de mult (m'a informat un impieगत pitic și foarte trist) și peronul părea bântuit de un vânt de tristețe toamnăteacă, ca într'un sfârșit de sezon. Singurătatea sfâșia ceva, imponderabil, din atmosferă... Am colindat peronul în lung și în lat. Un cheferist trece, îl opresc.

— Domnule, fii bun și spune-mi: ai fost aici la plecarea trenului de trei și-un sfert?

— Daa...

— N'ai observat, cumva, o doamnă tânără, așa... cu o valiză galbenă...

— Păi... a fost cam multă lume astăzi și...

— Mulțumesc...

Unde e Nina, unde? Mă copleși o remușcare imensă. De ce nu cercetasem biletele înainte de-a pleca ea? De ce nu o opriam, de ce nu... de ce? de ce?

Tot jocul acela suferit cu ea de două săptămâni, de când sosisem aici ca să ne împlinim visul «căsniciei ideale», scenele de acum câteva zile și, în fine, aceasta din urmă, mi se învârtiseau în creier, devenind insuportabile, nu prin ele însele, nu prin semnificația lor sentimentală, ci prin *realitatea*, prin *neverosimilitatea* lor!

— Ce-i asta, Doamne, ce-i asta? repetam mereu cu senzația că halucinez. Cum de s'a putut întâmpla?!

Acest absurd *concret* pe care trebuia să-l trăiesc, mă strivea, mă anihila în tocmai ceea ce aveam mai normal în mine.

Și Nina, tocmai Nina cea firească, femeia naturii și a simplității, femeia cu care visasem o regenerare pe tărâmurile comune, femeia prin care dorisem să mă purific de ciudățeni și absurd — tocmai ea îmi prilejuise această experiență fără întoarcere, definitivă ca moartea!

Am pornit cu pași mari peste linii, spre câmpul imens din fața peronului, am alergat dincolo de pietrele Ialomiței a cărei apă bolborosea ironic un refren molcom, am înaintat în neștire spre dealuri, am început să urc... Ridic brațele și ochii spre munți, spre marele cer care se deschidea deasupra mea senin și maiestos... cu un gest ridicol de implorare pe care ți-l permiți numai când te știi în absolută singurătată.

— Dar eu m'am jucat, Doamne, eu m'am jucat numai! Cine mă poate acuza că nu m'am jucat, că nu am glumit?...

BIR VĂMILOR

TRECÂND PRIN MEGARA

Megara s'apropie și-i zarvă mare acolo. De sfintele Paști, după jale, post și rugăciune, sătenii sunt în drept să chiuie; femeile se țin de-o parte, cu mâna la gură, ca pe vremea stăpânirii turcești — nu se pierde ușor o datină învechită. Ce pocnete se aud, ce zgomot și ce răs! Flăcării, în vârfuri de prăjină, care mai de care, cată să 'mpuște pe Iuda. Mai departe, lovind cu ciocanul în pârghie ating plesnitori și Iuda pocnește, căindu-se amar. Unealtă mai nouă, un tun mic de bălci trage cu sete în păpușa de zdrențe; cruzimea se deslănțuie fără stavilă — copiii urlă a izbândă când s'aprinde scânteia. Câți din cei aprigi azi nu și-au vândut fratele mai ieftin de treizeci de dinari, l-au vândut pe-un sărut, pe o mușcată, pe un fir de rosmarin?

În poartă de mănăstire șade egumenul bărbos, duhnind a păr de capră; ascultă jinduit la cei ce zburdă în depărtare și se întoarce, nu spre icoană, nici spre chilie, ci spre umbra îngustă de chiparos, unde-l așteaptă sticla începută cu zeamă de struguri și searbădă rășină.

Mai încolo, la margine de drum, unde nu mai răzbesc pocnetele Iudei, se 'naltă altare mici unde se îmbulzesc trufandalele câmpului: cea dintâi floare de viță, măslina dintâi, spicul grâului mai târziu și, albă, lănoasă, ghioacea bumbacului. Untde-lemn, mirt sau leventică, tot ce hrănește, tot ce aromește, este și a fost adus drept danie, — astăzi, Maicii Domnului, ieri, Marii Zeițe.

ȘAPTE COLOANE

Ca s'ajungă la cele șapte vânjoase coloane ale templului uriaș din Corint, fâșie cotită, drumul desparte arama arzătoare a stâncilor, sălbatec grămădite spre cer, de smaraldul albăstriu al mării topit în lumină, căci soarele pâlpaie, aur, în miezul bolții senine. Se întrece mirosul acelor de pin încălzite cu mirosul tufișelor de leventică. Iți ies în cale, venind din spre gara ascunsă unde și-au descărcat povara de stafide ca mierea de dulci, camioane pline de coșuri golite, duse îndărăt la Atena în isonul unui zumzet de viespi.

Desprinse puternic pe abureala lăptoasă a mării când s'apropie seara, ruinele caută să cumpănească talerul muntelui cu talerul șesului. Ochiul ar putea să tăgăduiască izbânda, sufletul însă o știe împlinită. Fiecare coloană, statornic înfiptă ca și cu rădăcini în pământ, ține piept neclintită cutremurelor ce din veac în veac zdruncină locul și anilor care, straturi după straturi pe ele s'aștern, chemând parcă tâlmaci să le deslușească pe frunte numele lor radios: divinitate, gând, putere, frumusețe, măsură, sănătate și ritm.

Popoarele din răsărit au visat și ele temple bogate covârșite sub belșug de podoabe, iar: « Zidit-a înțelepciunea a sa casă, Tăiat-a cei șapte stâlpi ai ei », psalmodiază în proverbe Salomon. Viziunea s'a transmis zugrăvirilor noștri creștini. În loc de coloane, au rezemat baldachinul greoi pe slabe stâlpare și sub el au așezat Sfânta Troiță cu chip întreit, coroană și aripi, slujită de îngeri la masă, născocire ciudată a unei minți chinuite. Schela fără greutate, dar totuși lipsită de avânt, nu asigură adăpost sufletului care aleargă, înstrăinat și îndoit, să afle întărire spre adevărul limpede, veșnic, mărturisit luminos de vânjoasele coloane rămase în picioare pe locul unde cândva, vestit pentru frumusețe și vinuri, a fost așezat bătrânul Corint.

RĂSFOIND SFÂNȚA SCRIPTURĂ

Cu brațele deschise, San Marco mă primește. Plină de nesaț recitesc povestea lui Noe; pe valurile albastre cu tiv de spumă albă în jurul corăbiei, cu cât meșteșug plutesc înnecații potopului! Serafimi friguroși se nvelesc în aripi. Faraonul întins pe

culcușul trudit chiar acum a visat vacile slabe și grase arătate acolo unde bolta se 'ngustă. Singur, ieșind din marea de aur, sfântul Foca ridică o cârmă în brațe. Dincolo, Moise printre oi la spinul în flăcări se pleacă smerit și, alături, poporul culege mană după ce prepelițe a strâns în deșert. « Fiica preotului veni să adape turma » parcă spune slova aici; și mai departe, în vestiminte albe, o femeie culcată se 'mpodobeste cu lumini subțiri poleite. Cu ce bucurie am întors, una câte una, filele ca de smalt învederând legea cea veche !

Intru pe poarta dela miazănoapte, și, la cântec de orgă, sub perdele de candelice sclipinde, Petru se ridică lung și deșirat pe fondul mișcător de tainică lumină. Ocolesc lumea privind fără luare aminte, până mă întâlnesc cu ispitirea lui Isus de către un diavol mic, înaripat, negricios și isteț. Iată-mă la capela lui Zeno; custodele mă 'ncuie acolo ca să meargă să stingă luminile din cor. Singură cu sfânta scriptură a sârmanilor, silabisesc tăierea capului sfântului Ioan Botezătorul: cu mâna întinsă, Herodiada, în mantie de purpură peste vestmântul vioriu, respinge patima lui Irod ca și când ar spune: « uitați cum și-a pierdut mințile bătrânul ! » În altă parte, de astădată în verde, stând în picioare lângă tron, văzându-se poate de-acum înneacă în apele Ghenezaretului, cobește a pagubă și peire seminției lui Irod, cuprinsă de prevestiri târzii, în timp ce Salomea saltă, scoțând coapsa de sub podoabele de ermelină, cu tava cea jalnică legănată pe cap.

Cum stau așezată pe treptele de piatră, mă 'ntorc asupra-mi și mă opresc o clipă la tiarele înalte, bătute cu nestemate, ale crailor dela răsărit, înainte de-a ajunge la firoasa tăiere a pruncilor nevinovați. Legionarilor îndeplinindu-și sângeroasa chemare le ies codițe albe de sub coif, și Maica Lisaveta, cutremurată, aleargă să se adăpostească între stâncile despicate, din care una e umbrită cu roșu, iar alta are umbrele verzi; apoi, scăpată, odihnindu-se într'un colț, ajunsă chiar în fața mea, o văd ridicând mâinile, spăimântată, spre cer. Povestește meșterul, așezând cu pricepere pătrățelele lucitoare de sticlă, în chipul mai marilor săi care au săpat piatra celor două colonne din Roma.

M'a uitat custodele după porțile grele de fier. Pe vârful picioarelor mă 'nalț la fereastră și printre solzii zăbrelelor privesc piața cea mică, coloanele palatului dogal schimbate de perspectivă

în perete; văd la stânga, aproape, împărații de porfir egiptean frățește îmbrățișându-se, iar acolo, departe, pe marea de sîdef, o pânză sîngerie umflându-se în vînt.

PORTRETUL

Turiste bătrîne privesc în treacăt, grăbite să ajungă dinaintea unei searbăde madone; pierdut pentru dănele e tot simbolismul zugravului. Dar în scaunul de lângă fereastră, acolo de unde se vede mai bine portretul, cu tihna unui gest adesea reînceput, o fată vine să se așeze — vezi cum se dă toată vrajei ce-și deapănă urzeala.

Palid, cu buze subțiri, cu privire aspră și pătrunzătoare desprinzându-se din cercul irisului cenușiu, tânărul respinge și chiamă. Degetele-i pipăe sulul unui manuscris, prelungind sensibil mâna care iese de sub încrețul manșetei de dantelă. Din minteanul de catifea neagră lipit ca zalele de trup, se învoaltă mânecile largi ale cămășii scrobite.

Pe masa de nuc lustruit, acoperită în parte de așternutul albastru mătăsos și închiurcat, o scrisoare abia citită; un mănunchi de chei de oțel; străine de tot ce se vede, petale scuturate de trandafir, și, într'un colț, neașteptată, gata să fugă la prima clipire, pîndește o șopârlă, întruchipînd, atotvăzătoare, înțelepciunea.

Inchis și rece, ascunzînd duioșia, cu voința strunită, așa l-a zugrăvit Lorenzo Lotto. Ca să învedereze totuși neastîmpărul ce-l ghicești, dovedind că viața-i nu e mărginită de hrisoave și slove, în cui atîrnă un corn de vînătoare.

Ieșind dela Academie, colind stradă după stradă, oprindu-mă în pieți, răzbătînd în curțile închise între ziduri unde cotesc scările de piatră cu capete pe pălimar. Odihnă, Marsala cu « sfogliatelle », fluturi de cocă, se găsesc la Lavena. Lumina scade și curînd piața San Marco clocotește de lumea gonită de întunerecul canalelor reci.

PODURI

În lagună podurile cotropesc țărmlul. Mai scurte, mai lungi, mai largi, mai înguste, ele se încrucișează vederii, încălecînd peste fâșiile verzi ale apei. Cu un singur arc, de la treaptă la treaptă,

îmbrățișând Canalul Grande, Ponte di Rialto poartă, în loc de parapet, două șiruri de dughene cu mărgele, sticlărie, șaluri și mărgean. Icoana lui răsfrântă în apa amorțită e ruptă mereu de vaporase, motoscafi și gondole. Tremură câțva timp și se formează din nou alături de fațadele trandafirii cu bifore și creastă dantelată, oglindite și ele în canal.

La Florența, podul cu neguțători ce vând numai giuvaeruri celor fără dare de mână unește două maluri pizmașe: pe cel verde cu cel alb. Când vine vremea să se ia la întrecere, locuitorii, înviind datini lăsate uitării și răscolind patimi de răsună orașul cu sfidările lor, odată cu haina strămoșilor îmbracă și ura pe care o credeam stinsă de mult. Ca totdeauna mijlocitoare de pace, printr'o galerie alergând peste pod de la Uffizi la palazzo Pitti, arta caută să rețină călătorul în aceeași minunată uluială a privitului. Dar în gangul atârnat peste Arno, tablourile se șterg întunecate dinaintea orașului îmbăiat în apă și cer, încadrându-se regulat în pervazul ferestrelor.

Intr'un oraș posomorît, plin de fum și foarte vechi, cunosc un pod care începe sub turnul de piatră pătrat. Peste valurile turburi și repezi, mergi priveghiat de sfinți cu stele de aur pe creștet. În minte-mi, alt pod se strecoară și el printre statui colosale de îngeri, legând peste Tibru Vaticanul de malul cel stâng, ca să unească două lumi disparate.

În țara mea știu poduri ce sunt rețele de fier peste râuri schimbăcioase, din zăvoi în zăvoi; poduri de lemn cu izvoade crestate de meșterii satului, când te apropii de munte; podețe de bărne săltând sub copita calului sau unghia bouului, tăind de-a-curmezișul drumuri cu făgașe adânci, și mai știu poduri de cuvinte înțelepte și blânde ce duc dela suflet la suflet peste puhoiul gâlcevii, gânduri, surâsuri, poduri ce leagă temeinic omul de om!

ORATORIO DI SAN MARTINO DEI BUONUOMINI .

Ținta mea este paraclisul oamenilor milostivi ai sfântului Martino — dar pe unde să apuc, încotro să-l găesc? Rezemată de parapet, cer sfat apelor verzui pline de potmol, pe care, strângându-le, casele galbene cu obloanele de verdeața coclelii le silesc să treacă pe sub bolta podului vechi. După acest scurt popas,

Arno mă trimite la anticarul din colț care, în picioare la pupitrul înalt, termină o corectură și apoi mă privește întrebător pe deasupra ochelarilor de presbit. Ca să-mi vină în ajutor, scotocește prin cărți, se uită la planuri, și mă îndreaptă spre Badia.

Străbătând ulicioarele înguste, mereu întretăiate, ajung la ușa de lemn a oratoriului scund care-și ascunde fațada în triumphi. Las de mai multe ori să cadă bătătorul tocit, dar nimeni nu vrea să răspundă; vânzătorii de portocale adunați împrejur îmi spun să aștept că vine păzitorul, și că azi, ca în toate zilele, lăcașul faptelor milei se va deschide celor ce vin să-l cerceteze.

Firma « trattoriei » de alături parcă mă chiamă; nu trece mult până mă văd așezată dinaintea unui pahar de Marsala, servit cu smochine uscate, tăvălite prin chimen. Pe bucătarul cu șorț alb, care trece în mers legănat, lumea îl strigă Bartolo. În perete, desene cu creionul înfățișează pe patron: au cumpărat, fără îndoială, câte o masă artiștilor înfometăți. La tejghea, două fete cu păr aspru, cu inele mari de aur în urechi, potrivesc pe farfuriile mâncările reci glumind cu clienții.

De pe stradă mi se face semn că s'a deschis ușa la care bătusem. Un bătrânel cu tichie neagră lucioasă își freacă mâinile plecându-se și-mi zâmbește: nu cunoaște lumea drumul la frescele sale, iar domnii învățați păstrează, zgârciți, tot ce știu pentru dânsii. Căci aici, în lunetele micului oratoriu, a lucrat maestrul Domenico, da, chiar el, Ghirlandaio; da, cu Piero di Cosimo, Lorenzo di Credi, Botticelli și cu alți ucenici tot de seamă. Sub degetul lui arătător se desfășoară viața sfântului Martino urmată de legămintele congregației închipuite cu penelul. Vedem cum sf. Antonino încuviințează așezământul celor doisprezece ctitori menit să vină în ajutorul « sârmanilor rușinoși », acelora care, cunoscând zile mai bune, se simt stânjeniți să cerșească. Iată desprinzându-se de perete pe sfântul cu calul său alb, pe care scutierul credincios îl duce de căpăstru: înduioșat de goliciunea săracului întâlnit pe drum, cu tăișul săbiei spintecă mantaua largă și roșie în două. La spatele lor, privesc s'a adâncit cu râul ce-și cotește apele în jurul stâncii din vârful căreia se înalță biserica printre chiparoși. Ni se mai arată cum sfântului care doarme pe culcușul bogat, după ce a trântit la pământ coif, armură și spadă, i se vedește în vis, înaintând spre dânsul, Isus cu alaiul de

îngeri; scutierul ar fi vrut să vegheze la picioarele patului, dar, furat fiind de somn, își sprijină obrazul pe palmă. Fundalul ne spune și aici că ne aflăm pe malurile Arnolui ce licărește sub trei arcade pline de avânt.

Scenele se urmează plăsmuite de Ghirlandaio, săvârșite, poate (dar această îndoială ar necăji tare pe bătrânelul cu tichia neagră lucioasă), de frații săi și de cei mai aleși dintre ucenici. În această lunetă se face catagrafia averii moștenite: un grămătic scrie pe măsură ce matrona cu deget ridicat rostește cuvântul; între timp, doi bărbați scotocesc într'o ladă ajutați de tânărul în genunchi care ține capacul; în prag două femei tinere, torcând, își vorbesc pe șoptite.

Dincoace o cununie: mireasa, în port simplu de țară, sfioasă, se pleacă înainte; mirele cu plete lungi, buclate, se ține mândru punându-i inelul în deget; negustorul chiabur și darnic care stă la mijloc strânge cu o mână punga, iar cu cealaltă numără zestrea pe care omul legii o trece în condică.

Dar iată că încep adevăratele fapte ale milei: hrănirea celor infometați cu pâini în colțul din stânga și, în dreapta, potolirea setei cu vin, turnat nevoiașilor din ulcele ciudate cu toartă înaltă. Într'o parte izbucnește culoarea: femeia cu vâl alb care a primit bunătați, poartă o rochie albastră; de ea se lipesc copiii în galben și verde; aici se spune că ar fi lucrat Lorenzo di Credi, care, mai târziu, a lăsat paraclisului întreaga lui avere. Mai departe, din bucată se taie postav ca să se îmbrace cei goi, și copilașul întinde mâna lacom, așa cum nu îndrăznesc nici tânărul, nici nevasta cu palmele împreunate spre rugămintele, nici unchiașul sprijinit pe toiag.

Faptele milei însă aci nu se opresc, căci mângâiere trebuie adusă bolnavilor, și, care mai de care, oamenii de omenie leagă răni, aduc merinde, vin și câte o pasăre din care să iasă ciorba întăritoare. Se dă adăpost călătorilor îndreptându-se către locurile sfinte, iar ei se pleacă smeriți, cu cârja drumețului în mână; cânila înghesuie pe laviță ne spun că nu vor duce lipsă nici de vin, nici de hrană. Dar mai trebuie cercetați cei din temnițe ca să li se mute gândul, ca atunci când porțile pentru ei se vor deschide la împlinirea osândeii, să nu cadă iar în păcat. Faptă din urmă, oamenii cei milostivi ajută la îngroparea celor săvârșiți.

Spre stradă, ca o pâlnie, se deschide fereastra prin care acești oameni, până într'atât împingând omenia, au împărțit fără preget merinde ciumaților la anul dela Christos una mie cinci sute douăzeci și doi.

În acest lăcaș veacurile n'au lăsat să pătrundă nici un lucru străin gândurilor milostive ale celor doisprezece ctitori, cetățeni ai Florenței, cărora s'a alăturat cu evlavie tineretul înzestrat al Renașterii, dând prinos meșteșugul său pentru împodobirea micului paraclis, mare prin sufletul zidit cu mistria în mortar.

MARIA GOLESCU

TRECUTUL IN CREAȚIA NOUĂ URBANISTICĂ

De când lumea, prezentul se află în conflict cu trecutul care, prin exces de perseverare, dispută prezentului actualitatea sa.

În cazul special al orașului, insinuarea trecutului în prezent e apreciabil agravată de durabilitatea materialului de care predecesorii noștri abuzau, în tot ceea ce obișnuiau să construiască.

Dar nu numai datorită calității materialului supraviețuiesc construcțiile trecute actualității lor, ci rezistă uneori și prin valoarea concepției, după cum alteori prin faptul că persistă să satisfacă încă funcția cărora au fost destinate inițial.

Pentru a stabili în ce măsură amenajările trecute pot fi utilizate în creațiunea nouă urbanistică, se impune dintru 'ntâi a elucida ce anume ar trebui să se înțeleagă prin acest nou *urbanism*.

Originea ideală a oricărui oraș ar putea fi dedusă, din inițiativa unui individ întreprinzător, de a se așeza definitiv cu întreaga sa familie, într'un loc socotit util sieși și alor săi.

În jurul acestei prime așezări, s'au grupat apoi și alte familii, fie din spirit de imitație, fie în funcție de dependență de cea dintâi, punând astfel bazele sedimentării urbane ce în timp capătă caracterul unor recife omenești.

Numai că realitatea are, din păcate, malițiozitatea să contrarieze totdeauna prin variante și excepțiuni, ceea ce prin simplificare reușește teoria să aranjeze în genere în chipul cel mai comod.

Mai sunt deci o sumă de alte împrejurări care au contribuit ca orașul să se nască.

Oricare ar fi aceste împrejurări, ele constituiesc dintr'odată atât *determinismul atavic* al conformației unui oraș, cât și *viciul ereditar* al evoluției sale.

S'au născut astfel orașe din satul circular sau grupat, din satul înșirat de-a-lungul șoselei, din castrul roman, din burguri, din mănăstiri, din grupări cetățenești comunarde, opuse celor feudale selective, în sfârșit, toate deopotrivă păstrând numai în traseul străzilor lor crestă, schema configurației lor inițiale.

Pe când însă orașul în trecut, de oriunde, din orice timp și de orice caracter ar fi fost, reprezenta totdeauna o așezare *gregară*, de caracter eminent static inert, orașul actualității noastre a devenit un *organism*, de caracter aproape propulsiv dinamic.

Tensiunea de necontestat a orașului modern poate fi dedusă numai din *aglomerarea industrială*, singură care a dat naștere unui trafic de persoane și mărfuri, în proporții inimaginabile în trecut.

În afară de deplasarea zilnică de persoane și material, pretinsă de noua instituție numită *uzină*, circulația în orașul modern a mai crescut și datorită faptului că, mijloacele noi de transport au permis fiecărui locuitor să înlocuiască aprovizionarea *sezonieră* a vremurilor patriarhale, printr'una cotidiană, în magazinul totdeauna asortat, inventat recent de civilizație.

În fond, civilizația înseamnă mai mult a crea omului necesități artificiale, decât a i le îndestula pe cele naturale.

Interesul de a ne complica viața, l-a avut însă numai marea industrie. Aceasta a știut să realizeze cel mai mare dever, propagând că: mulțumirea de viață și-o poate măsura omul numai pe cantitatea de utilaj al confortului, ce fiecare individ e în stare a *uza*.

A propaga civilizația a devenit sinonim cu a cultiva și în viața pașnică spiritul de *distrugere*, rezervat în trecut numai situației de război.

Singura deosebire între ambele porniri e că această exuberanță distructivă, căreia i se zice *consum*, se exercită azi într'o dispoziție tot așa de jovială ca a chefliului care își descarcă euforia sa pe toate farfuriile și paharele ce îi cad în mână.

De aceea e poate mai nimerit a deosebi pe omul civilizat de barbar, după puterea de nimicire a civilizatului, care efectiv întrece cu mult puterea sa de a dura, de a înfăptui, de a crea.

Induioșător rămâne totuși devotamentul cu care marea industrie a înțeles să slujească acestui *furor consumator* al omului modern, neprecupețind nici un sacrificiu pentru a obține (mai ales prin neglijarea voită a comerțului cu piese de schimb) cea mai *mică* durabilitate a obiectului fabricat.

Dar dacă într'adevăr progresul tehnic își trage toată viabilitatea sa din sistematica și permanenta *devalorizare* a tot ce a fost mai practic în ajun, s'ar putea spune că și noul spirit de renovare urbanistic emană din aceeași mentalitate.

Pe latura *constructorului* este de sigur și urbanismul funcție de aceeași aviditate cronică a oricărei inițiative capitaliste.

Pe latura *utilitară* însă, urbanismul se îndepărtează de *morală* industriei, prin faptul că, atunci când de pildă automobilul își oferă serviciile sale numai celui ce dispune de mijloacele necesare pentru a-l achiziționa, orașul urbanistic asanat, chiar dacă ia inițial ființă dintr'un interes capitalist, satisface, după ce e gata, fără deosebire și în mod egal, *toate clasele sociale*.

Aci deci trebuie căutat primul element care dezvăluie caracterul nu numai social, dar chiar precis *democratic*, al oricărei creațiuni de ordin urbanist.

Ceea ce a favorizat, cu deosebire în lumea nouă, formarea unei astfel de preocupări curat sociale, cum e urbanismul, a fost, oricât de straniu ar părea, apariția vehiculului rapid.

Să mă explic.

În clipa când vehiculul rapid a ajuns unealtă general socială, *golul* străzii a devenit noul subiect arhitectonic predominant, spre deosebire de tot trecutul, când numai *plinul* caselor capta toată atenția arhitectului.

S'a transformat astfel noțiunea de oraș dintr'un conglomerat amorf de edificii, cum era sub *regimul pietonului*, într'un organism, pe care predominarea sistemului căilor de comunicații urmează să-l transforme într'o nouă alcătuire pe care aș numi-o *orașul funcțional*.

În această alcătuire, de sigur că tot adăpostul omului constituie elementul plastic fundamental.

Deosebirea e numai că: pe când în trecut fiecare edificiu înțelegea să se conformeze numai *interesului particular* al celui care își construia casa pentru sine, noua casă a învățat să se

conformeze și necesităților străzii în care se subsumă practic un *interes colectiv* cu totul nou.

A luat astfel naștere o concepție arhitectonică cu desăvârșire nouă, de caracter social, căreia i s'a zis urbanism, spre a o deosebi de aceea tradițională și poate în bună parte perimată de caracter pur individual, cum a fost întreaga arhitectură laică din trecut.

Precizez cea *laică*, fiindcă cea religioasă, după ce a încetat în creștinism să fie locașul unui idol, a luat caracterul unui locaș al *comunității*, pe care niciodată templul antic nu l-a avut.

Catedrala gotică e poate prima construcție cu adevărat socială, întruchipând astfel germenul idealului urbanist.

Orientarea socială a arhitecturii moderne a provocat astfel conflictul actual dintre *arhitectul* consacrat de diploma academiei și intrusul *urbanist*, improvizat de împrejurări.

E de fapt un conflict numai în măsura în care arhitectul a rămas cu spiritul în trecut, iar urbanistul este încă așa de puțin înțeles, încât e compătimitor înregimentat între vizionarii zilelor de mâine.

Totuși, prezentul e acela care a deslănțuit disputa și anume atunci când a prins să ceară cu violență dreptul de a-și făuri formele *adequate* propriei sale vieți.

Cert este, că — oricare ar fi convingerile cuiva privitor la alcătuirea socială în spre care tinde omenirea — prezentul e în tot cazul mai impregnat de conștiința colectivă, așa cum în cazul nostru o aflăm pulsând în arhitectura socială numită urbanism, decât ar putea fi exclusivismul individualist, care în arhitectura tradițională a consacrat autonomia absolută a locuinței.

După umila mea părere, atât dictaturile în politică cât și *proustianismul* literar de pildă (care numai în aparență reprezintă un antipod al acelei *libido dominandi* care a dezaxat azi lumea) pot fi deopotrivă socotite ca simptome care dizolvă trecutul, în nici un caz nu sunt acelea care să inaugureze viitorul.

Ceea ce arhitectul impută urbanistului, în primul rând, e preocuparea prea *utilitaristă* a acestuia din urmă.

De ce însă adaptarea construcției la necesitățile *societății* ar descalifica arhitectura, iar adaptarea ei la necesitățile *individuale*, așa cum s'a practicat în trecut, a putut atâtea veacuri s'o înobileze?

Tot arhitectul trebuie să fie de acord, că o completă renunțare la *util* e pentru arhitectură o imposibilitate.

Și totuși, — poate fiindcă modelarul stilurilor istorice nu-i în stare să furnizeze vre-un motiv consfințit pentru utilul *social*, arhitectul a abandonat inginerului această nouă problemă constructivă, în speranța că inginerul va trebui într'o zi să apeleze la serviciile sale și anume atunci, când, sfârșindu-se cu *juvenilismul* caracteristic epocii actuale, acel nud al adolescenței, triumfător azi pe toate tărâmurile, va trebui să recurgă cel puțin la *decorație*, spre a se disimula începuturile de gută pe la încheeturi, cu care — chiar și în stil — debutează uneori *maturitatea*.

S'a întâmplat totuși, că inginerul rămas pe seama sa, s'a îndepărtat, prin soluțiile sale pur tehnice de care dispunea, în așa măsură de arhitectura eclectică tradiționalistă, încât *expresionismul funcțional* la care inginerul a ajuns numai printr'un exces de obiectivitate, a căpătat sugestivitatea unei *arte cu desăvârșire noi*.

Nouă mai ales, fiindcă reușește să se treacă cu destul succes de grandilocvența infatuată a arhitectului academic *polistilist*.

Ca și vechiul meșteșugar, tehnicianul de azi nu știe nici de divagările introspecțiunii, nici de obsesiunile individualismului.

De aceea poate a și regăsit în creațiile sale, claritatea și simplitatea veritabilei arte mari din trecut.

Ori din ce categorie s'ar recruta însă urbanistul, fie că e inginer, artist, sau edil diletant, contribuția sa la arhitectura nouă socială e din păcate predestinată să se realizeze numai fragmentar.

Cauza e că un oraș, prin însăși natura sa, nu poate să ia naștere dintr'o dată.

Datorindu-și existența unei permanente întrepătrunderi dintre trecut și prezent, orașul durează mai departe, numai în măsura în care se adaptează continuu actualității pe care urmează a o servi.

A construi un oraș nou pentru fiecare generație este o imposibilitate, în primul rând pentru motivul că în orice prezent se ajung și conviețuiesc cel puțin două generații bine distincte.

Și de tinde urbanismul să iasă din trecut, nu o face fiindcă îl depreciază, ci tocmai fiindcă învață din acel trecut să aprecieze indispensabila *conformare la actualitate*.

Dacă prin *ce a fost*, trecutul *reconfortează*, prin ce vrea să mai fie efectiv — *paralizează!*

Istoria e împărțită, ca în strofe, de acele epoci care au determinat câte un stil, fiindcă au știut să trăiască total și integral în propria lor actualitate.

Delimitează trecutul de prezent, conștiința că viața actuală și-a schimbat conținutul în așa grad, încât pretinde noi forme de adaptare la realitate.

Spre a stabili în ce măsură trecutul poate participa, prin soluțiile sale, la viața prezentului, deci în ce măsură realizările sale trebuiesc menajate și direct utilizate, sau în ce măsură acestea constituiesc un obstacol, și prin urmare trebuiesc înlăturate, se cere mai întâi a clarifica prin ce anume trecutul supraviețuește și totodată căror condițiuni se poate atribui această tenacitate.

Depășesc construcțiile trecute epoca lor *întâi* prin excesul de durabilitate a materialului din care sunt construite. (Aviz prin urmare viitorului destul de apropiat care, atunci când se va trezi din aberația *neotrogloditismului* botezat *blockhaus*, va reuși să dea caracter de operă constructivă simplului act de distrugere a acelor colonizări în direcție verticală, colonizări care au luat ființă fără nicio altă rațiune, decât aceea de a crea un plasament capitalului timorat de actuala predominare în legislație a *debitorului*.)

Subsistă în al doilea rând construcțiile trecute, când persistă funcția pentru care au fost construite. Cu alte cuvinte, atâta timp cât fiecare edificiu moștenit continuă să fie *practicabil*.

Supraviețuesc, în al treilea rând, și prin semnificația lor, semnificație care poate fi de ordin *mistic-documentar* și atunci li se zice *monument istoric*, sau poate fi de ordin pur *estetic* (care e tot o mistică de ordin magic special), și atunci li se zice *monument artistic*.

(Voi încerca, în cele ce urmează, să fixez distincțiunea dintre monument istoric și monument artistic și de asemeni să precizez în ce măsură tot ce transmite trecutul merită să fie integrat în creațiunea nouă urbanistică.)

Ceea ce conservă în genere vestigiile trecutului, nu e vre-o valoare a lor *intrinsică* sau *extrinsecă*, ci, de cele mai multe ori, numai: indiferența unui anumit prezent față de ambianța în care îi e dat să trăiască.

Astfel, nu durabilitatea materialului sau superioritatea concepției, ci numai *indolența* ajunge uneori să dea caracter de *monument* ultimei cocioabe din vre-un fund de curte.

Simpatia față de aceste... *insalubrități urbanistice*, nu diferă întru nimic, ca dispoziție sufletească, de atașamentul pe care unii oameni îl capătă pentru pantofii lor de casă, tocmai când încep a se uza.

Totuși, numeroși sunt acei care vor să descopere într'o astfel de compasiune pentru anume obiecte deteriorate, elemente suficiente pentru a determina noi categorii de frumos, cărora li se aplică chiar nume distinctive, cum e de pildă *rusticul*, *pitorescul* și derivatele lor.

Pentru urbanist însă, *frumosul* nu poate fi altceva decât perfectă contopire a utilului cu agreabilul; prin urmare, se va înțelege de ce, să luăm de pildă cazul castelului dela Bran, el poate fi considerat frumos numai în ce dă el ca aspect când îl privești *din afară* (ca element peisajist), fiindcă *înăuntru* trebuie admis că e mult prea incomod spre a întreține pe durată o satisfacție *estetică*.

Cea mai mare operă de artă e dezarmată complet, în concurență cu o gheată care te strânge.

Să nu se creadă că prin preponderența ce se dă — în spirit urbanist — confortabilului, s'ar dezestetiza întreaga noastră existență.

Nimic nu justifică dreptul unei căsuțe necăjite și boțite, de acum 60—80—100 de ani, să împiedice o amenajare nouă de interes general.

Orașul, prea a devenit organ vital, ca să accepte să se rezume la o comportare de muzeu.

Dacă venețienii de astăzi ar fi tot așa de fertil creativi cum au fost strămoșii lor de acum 500—600 de ani, sau ar dărâma și Palatul Dogilor cu San Marco cu totul, ca să facă loc noii Veneții a sufletului și concepției lor de azi, sau... s'ar muta în altă parte!

Trecutul devine o plagă dacă, în loc să stimuleze, pune stavilă esortului noii vieți.

Respectul trecutului îl poate condiționa numai calitatea trecutului.

Fiindcă nu tot ceea ce e trecut e implicit și superb, și glorios, și onorabil.

Avem toți câte un strămoș sau un neam mai recent, care nu ne face de loc onoare, după cum și o colectivitate socială are la rândul ei epoci în trecut, care nu-i convin de loc să fie evocate.

Însăși prețuirea trecutului variază dela o epocă la alta.

Astfel, să nu se uite că moaștele lui Cromwell au călătorit de mai multe ori, în decurs de două secole, între Pantheon și groapa de proscriși.

În tot cazul, o casă particulară, care durează mai multe generații, nu probează niciodată concepția veșniciei la cei care au clădit-o, în schimb probează totdeauna o anume inerție la generațiile care o suportă.

Cazul clasic de acest fel îl reprezintă casa țărănească.

Deși înjghebată din cel mai șubred material, ea durează mai mult decât orice fortăreață, fiindcă de milenii, cei ce o populează n'au modificat cu nimic condițiile lor de trai.

A pretinde că asemenea condiții primare de viață trebuiesc conservate, pentru că reprezintă cea mai autentică amprentă a specificului național, poate să convină cel mult *folkloriștilor*, căci din punct de vedere al progresului (indiferent dacă i se zice cultură, civilizație, sau numai evoluție), asocierea științei moderne la comportarea *neolitică* a păturii noastre rurale ar implica atașarea pe lângă institutul nostru meteorologic și a unei echipe naționale de paparude sau ar determina obligarea fiecărui farmacist român să rostească și un descântec, când mestecă în borcan medicamentul cel mai recent.

Prin patina sa, timpul poate cel mult împrumuta unui obiect neînsemnat, un anume aer venerabil, în nici un caz nu-l poate valorifica până a-l transforma într'un monument istoric.

Se naște atunci întrebarea ce trebuie să se înțeleagă sub denumirea de *monument istoric*?

Aș defini noțiunea de monument istoric: orice creațiune a trecutului, care a reprezentat pentru actualitatea ei un apogeu și care exercită asupra posterității funcțiunea de tonic, de reconfortant moral.

Monumentul istoric poate fi astfel sacru, întâi prin propria sa materialitate (cazul relicvelor cu rol de talisman).

Poate fi apoi sacru, prin semnificația sa istorică (coloana Bastiliei).

Poate fi de asemeni sacru, prin puterea sa de evocare (statuia curierului dela Marathon).

Dar tot așa de bine, același monument istoric poate să devină, în alte împrejurări și un *impostor*. (Cazul, pentru Români de pildă, a statuei unui țar în Basarabia reintegrată.)

Preciziunea în a deosebi *veritabilul de factice* (în cadrul istoric, ca și în cel estetic) decide de felul cum e acceptată inițiativa oricărui urbanist.

Fiindcă ajunge uneori numai o șovăire în această distincțiune, spre a transforma cel mai justificat act urbanistic, într'un adevărat sacrilegiu pentru cei mulți.

Cazul când s'a îngăduit în București să se discute prea mult, dacă ajunge, pentru a schimba caracterul de miniatură a statuii lui Mihai Viteazu, să i se înalțe numai pedestalul, sau trebuie pe de-a'ntregul înlocuită statuia, printr'o copie de proporții mult mai mari.

Să-mi fie îngăduit a strecura aici o soluție diferită ce aș propune, cu riscul de a fi înfierat ca iconoclast, și anume ca statuia lui Mihai Viteazu să fie ridicată de unde se află azi și integrată, așa cum este, într'un mare monument al întregirii neamului, monument care să cuprindă și mult așteptatele statui ale celor doi mari regi. Cum se vorbește astăzi de o mare piață a Națiunii, ar fi locul cel mai indicat pentru un astfel de monument.

Și apoi e preferabil de a face o mare greșală într'un singur loc, decât trei, sau mai multe ceva mai mici, dar în locuri diferite.

În definitiv, chestiunea urbanistică nu e numai o chestiune de vocație, de fantezie, de putere de realizare; ci deseori ea se rezumă la o cât se poate de simplă chestie de *tact*.

Urbanistul care nu ține seamă că atașamentul moral al maselor față de anume simboale întrece interesul lor pentru orice ameliorare a condițiilor de trai ce li se oferă, acel urbanist riscă să dăuneze colectivității sale, în loc să o servească cu adevărat.

De aceea urbanistul răspunde uneori mai bine menirii sale, dacă de pildă, în loc să înlătore un monument ce polarizează sufletul unei colectivități urbane, ca să ridice o hală sau un dispensar în loc, dărâmă tocmai halele și toate dispensarele, spre a majora în grandios, efectul monumentului sanctificat de momentanul sentiment al maselor.

Câte sunt însă monumentele, fie ele votive, reprezentative, sau autentice, în stare să facă gol până departe împrejur?

Câte sunt monumentele în fața cărora trecătorul să aibă sentimentul că trebuie să-și încetinească mersul, să calce pe vârfuri, să se oprească locului și, ca în fața altarului, să se prosterneze?

Dacă neglijarea celor mai însemnate monumente vechi constituie un sacrilegiu față de sufletul trecutului, excesul de respect pentru tot ceea ce timpul conservă deseori accidental constituie, la rândul său, un sacrilegiu față de sufletul contemporan.

Sacrilegiu ar fi de pildă dacă rectificarea viitoare a pieții Victoriei ar menaja respectuos clădirea Ministerului de Externe, numai fiindcă rezistă în somptuoșitatea sa monstruoasă de peste o jumătate de veac.

Nu e însă nevoie de a apela la monstruoșitate pentru a justifica pe urbanistul, care revizuește trecutul cu cazmaua.

Istoria exemplifică cu prisosință că și idolii se uzează cu timpul și mor.

Pe cineva deci trebuie să-l ajungă odată rândul să devină un astfel de *agent executor* al factorului timp.

Numai atunci însă această alegere a destinului se preschimbă din blestem în har, când din fiecare act de distrugere, cel ales va ști să facă totodată un act de creațiune.

Singurul caz când un monument istoric, de orice categorie, reușește să înfrunte timpul, chiar și atunci când puterea sa tonică s'a epuizat, e atunci când valoarea reprezentării întrece în monument importanța sa istoric-documentară.

Unica interpretare în stare să fie valabilă etern e cea *artistică*, fiindcă, în afară că fondul ei specific e general uman, ea rămâne, prin felul de a se exterioriza și totdeauna sugestivă, fiind intuitivă.

Și mai e în stare să rămână valabilă etern creația artistică, fiindcă, spre deosebire de toate celelalte feluri de creații omești care nu se pot afirma decât depreciind complet creația anterioară, opera de artă e singura care, fiindcă nu se impune ca o ameliorare, ca o perfecționare a celei anterioare, ea se alătură acesteia fără pretențiunea de a o devaloriza, de a o suspenda, sau chiar de a-i lua locul.

Căruța de poștă a trebuit să dispară când a apărut trenul, pe când Apollo dela Belvedere stă proaspăt ca în ziua dintâi lângă sclavii lui Michelangelo și Vârsta de aramă a lui Rodin.

Fiind interpretare, toată opera de artă e în același timp o confesiune.

În operele mari de artă nu se confesează însă numai un ins, ci, prin intermediul geniului un neam, o epocă, umanitatea.

Corporificând revelatoriu un simptom vital general uman, monumentul artistic părăsește temporalitatea, înrolându-se în natură asemenea unui special fenomen natural de perpetuă actualitate.

Însăși semnificația cuvântului frumos o complică în genere numai aceea, în care frumosul răsună mai puțin; căci pentru adevăratul artist, frumosul n'a însemnat niciodată altceva, decât: *spiritualizarea materiei, materia spiritualizată* sau, în termeni estetici, *completa identificare dintre formă și conținut*.

Dar tot așa de greu cum este a convinge pe acei care se contractă la un concert de muzică veritabilă, ca și cum ar suporta o operație fără anestezie, că nu există de pildă frumos *irațional*, sau că Rodin a avut mai mult decât dreptate când a înlocuit, de câte ori a putut, noțiunea de frumos prin aceea de *înțelepciune*, — zic, tot așa de greu este de a convinge și restul muritorilor că noțiunile *estetic* și *artistic*, de care abuzează majoritatea (de fapt numai pentru a numi decent anume satisfacții psihice refulate), ca sens, între ele, nu coincid de loc.

Căci dacă prin *artistic* ar trebui să se înțeleagă situarea spirituală a celui ce *crează* frumosul, apoi prin *estetic* ar trebui să se înțeleagă procesul psihic complementar, adică situarea spirituală a celui ce numai *degustă* frumosul (adică receptivitatea).

Inseamnă deci că, față de modelul său, artistul trăește un proces *estetic*, pe când, față de reproducerea pe care o realizează, trăește un proces *artistic*.

Din confuzia dintre acești doi termeni au luat naștere o sumă de expresii foarte uzitate, ca de pildă: *interior artistic* sau *monument pitoresc*, deși ambele, după sensul propriu al cuvintelor care le compun, nu pot să exprime decât un nonsens, o anomalie.

Explicație:

Pitorescul, prin natura sa, este opusul *monumentalului*.

Pitorescul e o realizare incidentală, de caracter artistic, pe care nu o produce spiritul omenesc, ci natura oarbă prin întâmplare.

E prin urmare pitorescul rezultatul unei coincidențe dintre *obiecte*, pe când monumentalitatea e totdeauna rezultatul unei precise intenții a *spiritului omenesc*.

În monumentalitate creează *artistul*, pe când în pitoresc numai *natura oarbă*.

De aceea, dacă aspectul unui *bâlci*, fiindcă rezultă dintr'o coincidență accidentală de efecte, poate fi numit numai pitoresc, aspectul unei catedrale, fiindcă e intenționat construită pentru un anume efect, urmează să fie caracterizat prin cuvântul *estetic*. În nici un caz nu se poate zice că Domul din Strassburg e... *pitoresc!*

Dar dacă noțiunea de pitoresc nu poate desemna decât absența spiritului creator, abuzul ce se face de acest cuvânt, în deosebi în urbanism, subînțelege poate o critică, o imputare.

Epitetul de pitoresc atribuit lucrărilor unui urbanist are semnificația fluerăturii în sala de teatru.

Un oraș poate fi pitoresc numai acolo unde îl improvizează întâmplarea, niciodată acolo unde îl creează urbanistul.

Din această substituire eronată de sens dintre estetic și pitoresc rezultă că, în deobște, se impun urbanistului cu mult mai multe monumente ale trecutului, așa zise « artistice », decât a făurit trecutul efectiv.

O sumă de edificii, care nu s'au distins prin nici o virtute arhitectonică în momentul când au fost ridicate (Biserica Enii de pildă), stânjenesc azi creațiunea urbanistică, deși pitorescul, care se invocă în favoarea lor, nu-i altceva decât contribuția patinei și a uzurei.

Nu însă numai respectarea pitorescului — confundat deseori în oraș cu aspectul decrepit — stânjenește pe urbanist în creația sa; oricât de inexplicabil ar părea, el e stânjenit deopotrivă și atunci, când îl aglomerează, tocmai invers, prea multe opere de artă adevărată.

Din nou cred că trebuie să mă explic:

Frumosul nu poate niciodată să rezulte dintr'un raport de *cantitate*, ci totdeauna numai dintr'unul de *intensitate*.

Și cum intensitățile de caracter divers nu pot decât să se suspende, să se anihileze între ele, se va înțelege dilema urbanistului, când trebuie să lucreze cu elemente de muzeu, în loc cu acele vii impuse de viața actuală.

Născută ca un apogeu al esențializării, opera de artă e refractară oricărei asocieri — care ar vrea să obțină un efect prin număr sau prin cantitate. Așa încât, dacă mulțimea operelor de artă care pretind o valorificare urbană mai emană și din epoci diferite, apoi situația urbanistului devine cu adevărat catastrofală.

Singură arhitectura este arta care poate nu numai să accepte încorporarea în scopul unui aspect de ansamblu, dar, dintr'o anume conformare la ce supraviețuește din trecut, ea poate deduce acea unitate superioară de exprimare, căreia i se zice *stil* în limita unei epoci, și *specific național* când reprezintă o subsumare a stilurilor ce s'au succedat.

De altfel, aderarea la trecut, pentru arhitect, nu prezintă o constrângere, căci tocmai dimpotrivă, fără o anume putință de a se adapta la ambianță, arhitectura este inimaginabilă.

Cum însă «destinul naturii organizate ar fi ameliorarea ei» (cuvântul e al lui Emerson nu al meu), eu cred că atunci când se spune *adaptare*, de fapt se subînțelege *evoluție*.

Evoluția de care pomenesc aici nu e aceea practic materială, cuprinsă în cuvântul *civilizație*, ci aceea de ordin spiritual, exprimată prin cuvântul *cultură*.

Și fiindcă e aci vorba, în primul rând, despre urbanism, e momentul a sublinia că: tot ce se înțelege prin cultură nu poate fi altfel conceput, decât ca un rod exclusiv al *aglomerării urbane*.

Insuși conținutul culturii nu e altceva decât: reciproca penetrație a spiritelor și aderența psihică ce rezultă între ele, datorită construirii unui spirit comun.

Născută din colectivitate și trăind pentru colectivitate, cultura reprezintă fecundarea spiritului propriu cu spiritul aproapelui și, astfel, cu tot ce a gândit omenirea de când există până în prezent.

Drept este de asemeni, din punct de vedere logic, că: același suflet, plasat în aceleași situații, va găsi totdeauna aceleași soluții de exteriorizare; realitatea e însă că nici situațiile, nici omul nu se repetă vreodată identic, așa încât, până la probă contrarie, în adaptare (și cultura e tot o adaptare), va predomina tot sensul de *ameliorare*.

Repetiția formelor în artă marchează totdeauna sfârșitul sigur al unei culturi.

Dacă în artă ar exista forme consacrate, care să aibă totdeauna curs ca o monedă, ele ar putea fi întrebuințate simulând conținut și atunci când nu mai au nici o acoperire.

Prin repetiție, formele de artă se uzează, se rudimentarizează, iar cu timpul își epuizează chiar și semnificația lor.

Recurgerea la ceea ce se numește *tradiție*, nu schimbă întru nimic situația, fiindcă singurul lucru pe care tradiția îl urmărește sau îl poate valabil urmări, este *continuitatea specificului de fond*.

Tradiția permanentizează într-o colectivitate anumită *unitatea conformației ei sufletești*.

De aceea ea e valabilă numai atâta timp cât contribuie cu adevărat să promoveze sufletul acelei colectivități.

Patrimoniul comun pe care tradiția îl creează e de ordin *sufletesc* și nu formalist.

Căci de ar fi formalist, l-ar putea utiliza deopotrivă oricare străin care, prin structura sa interioară, nu face parte din comunitate.

De aceea urbanistul nu își poate dovedi *pietatea* sa față de trecut conservând *crisalidele* în care antecesorii noștri s'au format, ci, tocmai dimpotrivă, creând din nou condițiile cele mai favorabile de trai, pentru ca trecutul să poată să se regenereze.

Astfel, numai printr-o continuă adaptare la împrejurări continue noi, se asigură eternitatea elementului viu, în care e condensată întreaga specificitate națională.

Am vorbit de persistența trecutului în oraș, sub forma monumentelor istorice și a celor de artă. Mai durabil decât monumentul istoric și cel de artă este însă în oraș *strada*. Și totuși, prin natura ei, strada nu poate fi vreodată nici monument istoric și nici unul de artă.

Nu poate fi monument istoric strada, fiindcă nici un eveniment nu poate lăsa vre-o amprentă în golul străzii.

O stradă își trage toată importanța și tot caracterul ei, fie dela centrele pe care le unește, fie dela edificiile care îi limitează cursul pe ambele părți.

Atât edificiile însă, cât și centrele între care face legătură, își schimbă și rolul, și rangul, și înfățișarea, în decursul vremii, neîntrerupt.

Prin urmare, oricât de durabilă ar fi o stradă în topografia unui oraș, caracterul ei e variabil în continuu, — cazul atâtor străzi din București, de pildă, care și-au transformat și funcția și aspectul, din clipa când vtile particulare au fost înlocuite prin case de raport.

Numai albia propriu zisă a străzii s'ar putea numi eternă, și aceasta, fiindcă: s'au deschis și se vor deschide mereu străzi noi într'un oraș, aproape nicăeri însă nu se cunoaște actul urbanist, care să fi închis vreodată o stradă existentă de oarecare importanță.

Analiza cauzelor pentru care se deschid străzi, dar nu se închid niciodată, ar duce prea departe sub formă de digresiune.

Singurul lucru care interesează de altfel aici e că deși strada constituie unicul element permanent în structura fiecărui oraș, monument istoric nu poate deveni vreodată, pentru motivul unic că spațiul, ca atare, nu poate direct reține nimic din celebritatea episoadelor pe care îi e dat să le scurgă.

Și tot astfel cum nu poate fi monument istoric, nu poate deveni strada nici monument de artă.

Cauza primă este și aici că înfățișarea străzii depinde totdeauna de înfățișarea caselor care o flanchează.

În plus survine imposibilitatea de a obține o unitate de efect estetic, dintr'o diversitate contradictorie cum este aceea a edificiilor de stiluri diferite, din diferite epoce, pe care timpul le grupează fără voie într'o stradă.

Și chiar dacă ar accepta toate edificiile care mărginesc o stradă să se conformeze literalmente la un anumit aspect al străzii dinainte determinat (de altfel așa cum preconizează noua teorie urbanistă), totuși, ca să devină strada monument de artă, ar trebui să poată rămânea complet invariabilă în înfățișarea ei, ceea ce ar însemna ca toate construcțiile în viitor să reproducă identic pe cele anterioare, ceea ce implică dintru început o procedură contrarie artei și a libertății de creațiune pe care se întemeiază opera de artă.

În această ordine de idei, cred de asemeni că greșit se încearcă a atribui o importanță istorică astăzi Căii Victoriei, și precizez *istorică*, fiindcă una estetică nu cred că cineva îndrăznește a-i atribui.

Dintr'un exces de zel și o pietate rău plasată, s'a permis erijarea câtorva din cele mai mari edificii ce s'au croit în București, tot de-a-lungul Căii Victoriei, clădiri care se comportă cel puțin ridicul în gigantismul lor, pe o stradă care păstrează încă șerpuiturile malului de gărlă, pe care l-a descris odinioară ca drum de țară, și fără ca prin prezența lor să-i poată pentru viitor salva rangul de stradă principală.

Intreaga viață de metropolă a Bucureștilor se va muta, de vor sau nu edili, pe Bulevardul Brătianu, iar Calea Victoriei, chiar dacă s'ar lărgi mai mult decât B-dul Brătianu, va rămâne în curând asemenea Lipscanilor de azi, — aceasta fiindcă prin deschiderea marelui Bulevard între Piața Victoriei și Piața fostelor Hale, Calea Victoriei și-a pierdut funcția de cea mai accesibilă și cea mai comodă legătură, pe care a avut-o în trecut și nu o mai poate avea, în primul rând de când centrele extreme pe care le punea în legătură, au pierdut apreciabil din importanța lor de atunci.

Singur numai Palatul Regal îi poate făgădui o anume animare, fără ca prin aceasta să-i poată asigura și vechiul rang, decisiv fiind pentru această previziune experiența urbanistică, anume că: niciodată o stradă nu a reușit să se integreze în monumentalitatea unui edificiu, de orice proporție și de orice importanță ar fi el, dacă vine în flanc și nu poate decât să-i treacă prin față.

Degajarea reală a Palatului Regal se va putea obține, sau mai just s'ar fi putut obține, numai atunci când, perpendicular pe fațada actuală a Palatului, s'ar deschide o alee largă care, contopind Str. C. A. Rosetti cu Strada Wilson, până în Bulevard, să devină și pentru Palat și pentru cetățenii capitalei, adevărata: *via sacra, via regis, via triumphalis!*

Ca încheere acum, și spre a preciza cel mai limpede punctul meu personal de vedere în chestiunea destul de actuală a comportării actualității față de trecut, să-mi fie îngăduit a mai adăoga, aforistic comprimat, câteva scurte considerații finale:

N'ajunge ca ceva să vină din trecut ca să fie și indiscutabil specific național.

(Vezi *bizantinismul* nostru cu care sufletește ne-am potrivit tot așa de puțin, ca italienii dinaintea renașterii cu goticul nordic.)

Sunt, e foarte drept, trecuturi reconfortante, îndeosebi pentru acele țări care au și apogeul în trecut.

Sunt însă și alte trecuturi care trebuiesc tratate cu rezervă de țările pe care vicisitudinile istoriei le-a obligat să aștepte totul dela posteritate.

Dezvoltarea unui popor depinde uneori de felul cum știe să se debaraseze de acele tradiții, care reprezintă fie o întârziere a evoluției, fie o deviere a specificului național.

Propriu zis e justificată o creațiune, numai de autenticitatea spiritului ei actual. Orice repetiție a trecutului consfințit nu face decât epuizează vitalitatea prezentului.

Imposibilitatea de a egala o operă prin restaurare dovedește că una este pietatea și alta substituirea, chiar când substituirea se rezumă la tradiționalism.

În cazul nostru, al Românilor, trecutul întreg nu reprezintă decât reacțiunea fizică întru a conserva, ceea ce constituie *materia* noastră specific *etnică*; fiindcă, în ce privește exteriorizarea fondului care ar constitui *valoarea* propriu zisă a acestei substanțe etnice deosebite, totul e de obținut numai dela *viitor*.

Și totuși, oricât de lung ar fi fost acest trecut — trecut de conservare prin inerție — avem totuși dela o vreme dreptul să ne socotim cu adevărat un neam *înzestrat cu însușiri excepționale*.

Nu este nici o demagogie, nici emfază și nici o vanitate, în această precizare, ci ea traduce numai simpla constatare că: printre toate popoarele lumii de azi, suntem singurul popor care a reușit să ratrapeze milenii de civilizație în încordarea unui singur veac.

De ne-am desobișnui numai de mania, ce trebuie să ne fi rămas din epoca vasalității, de a ne deprecia continuu pe noi înșine, exagerând admirația pentru tot ce e străin.

Avem spirit, avem fertilitate creativă și în deosebi avem luciditate.

Ce ne lipsește e numai perseverarea.

Poate fiindcă ne considerăm numai precursorii aceluși mare viitor care, — judecând după dispoziția interioară a unora din noi, — nu se poate să nu ne fie rezervat!

Dar mai ales ce ne lipsește este curajul de a ne entuziasma pentru acei în care națiunea noastră a început cu adevărat să se

distingă, tot așa cum ne lipsește curajul de a admira fățiș ceea ce intim ne încântă în creațiunea autentic națională.

În rezumat, n'avem curajul a ne identifica integral cu această creație a noastră națională.

Și propriu zis, numai când vom putea considera această creație, care mijeste peste tot, ca emanând din noi toți, că e parte din fiecare dintre noi, că întrupează un bun al nostru al tuturor, numai atunci va fi justă trierea ce trebuie s'o exercităm, atât față de totalitatea realizărilor transmise din trecut, cât și față de acei numeroși întrepizi care erup, uneori până la absurd de disparat, în clocotitoarea noastră actualitate.

MARIN SIMIONESCU-RÎMNICEANU

« OEDIP » DE GEORGE ENESCU

Sunt mulți cei ce socotesc că opera de artă ce va fi comentată în acest articol constituie un eveniment de o extremă importanță. Evenimentul privește, mai mult decât muzica, cultura și creația noastră națională. Vom spune ce semnificație înaltă și universală au atribuit lui « Oedip » unii dintre cei mai pătrunzători critici din Occident, un Émile Vuillermoz, un Henri de Curzon, un André George, un Henri Malherbe, sau compozitori ce cugetă asupra înțelesului adânc al lucrărilor zămislite de ei, și de alți emuli ai lor, în timpul nostru, ca Darius Milhaud, Georges Auric sau Louis Aubert.

Drama simfonică e socotită, și de aceștia, ca cea mai înaltă expresie artistică a civilizației, și ea, care n'a putut fi plămuită decât de unii rari exponenți ai sufletului vre-unei națiuni, e considerată ca mărturia supremă a culturii și a nobleții intelectuale de care dau dovadă un neam și o țară.

Henri Malherbe scrie textual: « Datorită lui George Enescu, România nu mai are nimic de invidiat, chiar din punct de vedere al spiritului, celor mai însemnate popoare. România posedă un muzician cu faimă universală și care-i aduce o cunună ce îi era refuzată mai înainte; se înalță la demnitatea celor mai înzestrate popoare civilizatoare; sporește tezaurul ei de artă cu o luxoasă partitură ca « Oedip », asemănătoare cu cele mai mândre capodopere ale muzicii de teatru ». De partea noastră, n'am crezut că exagerăm, afirmând că, pentru noi, evenimentul depășește ca manifestare, ca însemnătate artistică și culturală, chiar poezia lui Eminescu, întrucât « Oedip » vorbește o limbă universală și lumina lui e răspândită din înaltul focar de frunte al Parisului, pentru toată

omenirea, atunci când poezia lui Eminescu, cu toată splendoarea și adâncimea ei, fatal, nu-și păstrează întreg prețul, decât numai pentru cei ce cunosc toate tainele limbii românești.

De fapt, nici unul dintre noi n'a fost la reprezentarea lui « Oedip », la Opera Mare din Paris, așa că ne lipsește un element principal de cunoaștere. Totuși, am luat cunoștință de lucrare, întâi prin partițiunea redusă pentru pian și voce și editată de Salabert, am ascultat de mai multe ori citirea operei în manuscris, de însuși autorul, cu vreo 14 ani în urmă, când « Oedip » era terminat, dar încă neorhestrat. În forma lui desăvârșită și completă, l-am putut auzi la radio, urmărindu-l după extrasul pentru pian și voce, din care — putem afirma acest lucru — nici o notă, nici o nuanță n'au fost schimbate în cursul nenumăratelor repetiții.

Faptul că nu s'a recurs la nici o modificare de ultimă clipă dovedește măiestria atotștiutoare a compozitorului, căruia realizarea practică a operei sale nu-i aduce nici o surprindere și nu-l silește la nici o îmbunătățire. Totuși, mărturisim, că pentru cunoașterea întregului « Oedip », toate acestea nu sunt îndestulătoare; ar fi trebuit să auzim sunetul adevărat ce-l dă audiția în sala de spectacol, ar fi trebuit să vedem pe scenă drama, cu mișcarca, decoul, costumele și ritmul ei.

Fiindcă, dela început, trebuie să insistăm asupra intenției realizate a compozitorului, intenția de a face, mai presus de toate, teatru — teatru muzical.

Acestea spuse, ca introducere, vom înțelege mai ușor și mijloacele întrebuițate de George Enescu. Și el a conceput această tragedie lirică, în felul dramei muzicale a lui Richard Wagner cu două principii fundamentale. Și George Enescu a luat ca părți constitutive ale operei sale, pe de o parte ca subiect *mitul*, simbolul unei legende antice de larg și poetic înțeles omenesc, pe de alta, ca expresie muzicală, *simfonia*. Deci filiația wagneriană nu s'ar putea nega, întrucât uriașul dela Bayreuth a fost cel dintâi care a introdus reforma aceasta dublă, de subiect și de muzică în vechiul gen al operii, căreia i-a schimbat astfel cu desăvârșire spiritul. Dar Wagner nu pretindea să aducă atât o inovație, cât să reia firul unei tradiții ilustre, aceea a tragediei grecești. Subiectelor istorice, sentimentale sau pasionale, de înțeles

atât de mărginit și frivol, prozaice, fără valoare artistică și adânc-omenească, să le substitue poeme mitologice, cu ambiția de a crea din nou acele jocuri, acele spectacole cu caracter olimpic, cu înțeles înalt și colectiv, cu substrat etic religios, care să lege, ca în vechile amfiteatre, tot poporul, sub legile aceleiași simțiri.

Arta — religie a vremurilor moderne, și poetul muzician — pontif al ei.

În muzică, căutând o cât mai strânsă colaborare între vers și expresia lui sonoră, lepădându-se de vechile numere și compartimente ale operei, Wagner îmbrățișa simfonia, prin meandrele melodiei neterminate infinite, cum s'a spus, ale recitativului dramatic, declamat ca o vorbire stilizată și cântată, prin acele teme conducătoare transpuse din simfonie, faimoasele leit-motive ce caracterizează personajele și situațiile.

Rolul principal revenea orchestrei, ce lua locul corului antic, de comentator al acțiunii. În același timp, Wagner îmbogățea armonia cu noi acorduri și modulații, practica acel cromatism atât de caracteristic zbuciumului și nervozității veacului modern și desăvârșea falanga orchestrei cu timbre splendide și multiple. Dar el jertfea oarecum pe cântăreț, incapabil să-și exprime toată firea tainică, lăsând grija aceasta, ca unui glas al marelui subconștient, complexului orchestral. Cântărețul devenea astfel adesea al șaptezecilea sau al sutălea instrument pierdut în haosul armonios al polifoniei.

George Enescu a adoptat în al său «Oedip» aceste puncte de plecare ale lui Wagner, și anume mitul și simfonia, dar le-a realizat pe alte căi, care sunt ale lui, originale.

Ceea ce numesc Francezii «la mise en oeuvre», a fost diferită la el. S'a mișcat pe aceeași linie mare care, plecând din trecut, dela tragiciei Greci, trece pe la misterele medievale, operă florentină, Gluck și Berlioz și, depășindu-l în timp pe Wagner, ca într'o goană a torțelor, luând torța marii tradiții în mâna sa, Enescu a rămas mai mult în spiritul Grecilor, decât o făcuse *Tondichter*-ul german. Vom căuta să dovedim acest lucru. Întâi, subiectul însuși este ilustrat de geniul elin și a căpătat cea mai adâncă și mai omenească expresie prin Sofocle.

Apoi, Enescu a readus ca o lumină mediteraneană asupra întregii tragedii a fatalității, pe care Wagner o înecase într'o atmosferă de miazănoapte, plină de ceață și de neguri.

Olimpul i-a fost mai aproape compozitorului român, după cum reședința zeilor nordici, Walhala lui Wotan sau Odin cel chior, a fost mai apropiată de omul dela Bayreuth. Pentru a-și pune în atmosfera oarecum geografică, istorică sau preistorică eroii legendari, Enescu a căutat să-și făurească un stil direct, simplificat, despuiat până la austeritate.

Imi spunea acum mai bine de 20 de ani, când era încă în toiul primei concepții a lui «Oedip»: «Visez la o muzică asemănătoare priveliștei insulelor din mările grecești. Țărmuri abrupte sau armonioase, neted desenate, goale, aride, fără o pată, fără un copac. Siluete puternice, ce se profilează pe marea și pe cerul albastru. Aș vrea să mă inspir dela natura aceea, să scriu o muzică *esențială*, încă și mai sobră decât aceea a lui Gluck, o muzică de contururi simple și mărețe».

Și s'a ținut de cuvânt. Acum, în privința acestei simplități născute din cea mai mare complicație, sunt multe de spus. În primul loc, e de ajuns să aruncăm o privire asupra unei partițiuni de Enescu, ca să rămânem uimiți și confuzi, ca în fața unei haotice vegetații sonore. O împletire, o șerpuire de ramuri, de crengi și de mlădițe. Dar toate acestea izvorăsc din trunchiuri puternice, care sunt ideile conducătoare. E un crâng luminos, un crâng stelar, cu înțelesul cuvântului pe care-l dă poporul nostru, când vorbește de crângul cerului. În «Oedip» transparenta pe care a obținut-o el, prin atâtea adânci și furtunoase ape muzicale, în fundul cărora parcă ai vedea totuși pietrișul și flora marină, este rezultatul unui proces de o extremă elaborare, de o tensiune, aș zice calorică, asemenea celei geologice care a fost necesară cristalizării rocilor. Orchestra, cu multiplele ei voci, pe care la citire le-ai crede confuze și asurzitoare, printr'un savant dozaj, prin timbre, ce își pun culoarea unul altuia în valoare, este străvezie ca tablourile unor pictori ce întrebuințează în așa fel pasta lor groasă și consistentă, revărsată cu belșug, ca să obțină cele mai suave efecte de transparentă. Acest complex limpede al orchestrei are la Enescu un rol foarte important, e drept, dar subordonat declamației.

Cântărețul stăpânește, cu glasul lui, simfonia. Om de teatru și solist, Enescu a înțeles rolul acesta individual al protagoniștului pe scenă. Și i-a dat demnitatea aceasta preeminentă și umană, oarecum diminuată de Wagner, cu concepția lui de a socoti vocea omenească ca pe un instrument suplimentar, și omul jucărie aproape oarbă a soartei.

Oedip, la rândul lui, este o victimă a fatalității.

Dar, erou al lui Sofocle, ca și fiica lui, Antigona, ca și Brunhilda lui Wagner, devine conștient prin suferința nedreaptă ce i-au impus-o zeii și își ridică glasul lui, de veșnică protestare, ce străbate veacurile. În mijlocul deslănțuirilor, în furtuna din tragedie și din realizarea ei muzicală, el rămâne centrul. El rămâne omul stăpânit de destin și stăpânitor la rândul lui. Orbit pentru a deveni văzător, condus pentru a conduce.

Prin concepția aceasta, Enescu s'a apropiat mai mult de spiritul tragediei grecești. Declamația, recitativul lui sunt astfel întocmite, încât, trecând peste rampa viitoare a orchestrei, își fac auzite orice silabă, orice nuanță și inflexiune. E teatrul muzical făcut, chiar în afara muzicii, pentru percepția și priceperea imediată a publicului. S'a subliniat chiar că această facultate miraculoasă a lui Enescu, de a face ca o voce singură de om să treacă stăpânitoare peste toate instrumentele orchestrei, că această mare însușire a omului de teatru îi vine de sigur și dela faptul că a fost atâta vreme și este și acuma un *solist* care știe cum să obțină efectul sunetului izolat, trimis să comunice departe, pe de-asupra susținerii acompaniamentului.

Apropiată între de concepția tragediei antice este și ținuta corurilor, pe care Wagner aproape le desființa, tocmai în dramele muzicale ce pretindeau a fi o replică a teatrului antic, cele din *Inelul Nibelungilor* de pildă.

Aici, în «Oedip», dimpotrivă, ele reprezintă și mulțimea și înțelepciunea poporului, și cuvântul cel din urmă, al omului ce asistă la purificarea eroului prin suferință. E vorba de acea *catharsis* a Grecilor, despre care vorbește și abatele Brémond în «Prière et Poésie», acea curățire sufletească pe care spectatorul o resimte după sfârșitul exemplar al acțiunii.

În scheletul lor, corurile sunt tratate de Enescu cu o simplitate măreață, întemeiată pe largi și elementare consonanțe, care

se presupun că au fost și cele ale muzicii grecești antice. Aci cred că ating un punct de o deosebită importanță. Analogiile ce le-ar putea simți un muzician român cu modul sau, mai bine zis, cu modurile de expresie ale elinilor. Diversi comentatori au și crezut a recunoaște, în cursul partițiunii, punerea în practică efectivă a unora din acele faimoase moduri doriene, frigiane, lidiene ș. a. m. d., atât de ilustre în istoria muzicii. Dar credem că trebuie făcută o distincție. Se poate ca Enescu să fi întrebuițat, de pildă, un tetracord bine caracterizat; dar nu a făcut-o sistematic. El a căutat sau, poate inconștient, a obținut atmosfera elină, prin alt mijloc, mult mai elocvent și interesant, după noi. În muzica populară românească, au trecut, prin timpuri imemorabile, toate modurile acelea moștenite și dela Greci, și nu numai cele diatonice doriene, dar și cromatismul și acele turburătoare sferturi de ton ale modului enharmonic, practicat de Grecii antici și de popoarele orientale, încă în zilele noastre. Rafinament sau barbarie, problema acestor game cu sferturi de ton preocupă spiritele moderne. Și folklorul nostru, care conține toate modurile antice, aruncă punți între neamul nostru și cel al vechii Hellade, iar pe de altă parte muzicianul, care simte nevoia să le folosească, se găsește în legătură cu preocupările cele mai actuale în muzică. Enescu nu are concepția muzicii naționale înfăptuită prin luarea directă și prelucrarea motivelor din folklor. În aceasta, împărtășește repulsiunea pe care și-a manifestat-o în vremea din urmă și Strawinsky.

Dar, prin ființa lui însăși etnică, nu se poate exterioriza decât ca român. Originea, firea lui străbate; inevitabil, el se destăinuiește cu sinceritate. Chiar dacă adoptă un limbaj obștesc, cum este cel al muzicii europene, încă se face simțit accentul lui românesc. Aceasta, în toate operele lui, chiar în acele care nu întrebuițează deschis teme populare, *Rapsodiile* sau *Sonata pentru vioară și pian în la*. Cu atât mai mult, în «Oedip». Aci, subiectul îl ducea către modurile antice ce se găsesc și în folklorul nostru muzical. Atmosfera toată este a unor vremuri patriarhale de viață, mai mult păstorească, care supraviețuește încă în munți, la ciobanii Pindului, ai Balcanilor și în Carpații noștri.

Ciobanii cu turmele care colindă zările, coborînd și suind dela deal la vale, prin ținuturile Peninsulei balcanice, în

Grecia de astăzi, în Tracia și la noi, toți și toate se mișcă în sunetele acelorași fluere imemorale. Făcute din trestii, din coaja golită a ramurilor sau, în timpurile noastre, chiar din țevi găurite de pușcă, ele ne aduc vechile glasuri, tânguirile doinite încă din noaptea timpurilor de o rasă care în conglomeratul, în sinteza ei, își păstrează multe obârșii comune.

Această expresie geografică oarecum greacă și românească, în același timp, și-a găsit expresia în multe pagini din « Oedip ». Și ambianța aceasta de fluer ciobănesc e așa de potrivită pentru subiect! Flautul sau fluerul antic, naiul sau fluerul lui Pan, trișca noastră, flautul sau *tulos*-ul era instrumentul național al elinilor, capul familiei auletice, care după mărturii, vorbea limbajul cel mai apropiat de tragedie, fiindcă în sunetele acestui instrument primitiv, se auzeau parcă înseși gemetele durerii omenești. Și corurile lui *Dionysos*, din care s'a născut tragedia, erau totdeauna întovărășite, la unison sau octavă, de sunetul flautelor. Pe atunci, aceste instrumente erau mai curând de tipul fluerului, al clarinetei, și al oboiului de astăzi.

Enescu a dat parcă o predilecție acestei orhestrații auletice care, cu suflul ei gemut, susține întreaga partițiune, dându-i un caracter local, de o impresionantă tradiție și de o turburătoare evocare.

Acum trebuie să recunosc că, de când am auzit transmisiunea Operei prin Radio și am cules impresiile lăsate de ea asupra criticilor și publicului, punctul de vedere mi s'a schimbat, cel puțin astfel cum îl exprimasem în articolele mele precedente, când nu cunoșteam « Oedip » decât în versiunea cântată de însuși autorul la pian. Atunci simfonia, polifonia mai bine zis, mi se părea că lua rândul întâi. Dar la audiție, vocea se impunea pe primul plan; nu credeam că celelalte voci complementare, multiple, ale orchestrei, să se topească într'un tot atât de străveziu. Această transparență nu trebuie să ne facă a crede că totuși simfonia nu este agentul însuflețitor. Enescu, cum îl știm din toată opera lui, cum o mărturisește el însuși în unul din ultimele sale interviewuri, este simfonist înainte de toate:

« C'est bien là le titre que je revendique pour cette oeuvre de ma vie, dans laquelle j'ai mis tout mon coeur ».

Dar vorbind tocmai despre concentrarea întregii sale experiențe de viață și de muzică în « Oedip » și de geneza acestei opere, să nu trecem cu totul și peste caracterul ce a căpătat în « Oedip » metoda simfonică. Fără îndoială, Enescu dezvoltă, exploatează până la ultimele consecințe, teme, motive muzicale de cele mai multe ori scurte și incisive, care conțin în germenii imense putinți de desfășurare și de transfigurare. A urmat în aceasta exemplul lui Beethoven și acela pe care îl oferă în simfonia a 5-a, tot o simfonie a Destinului, ca și « Oedip », cu motivul ei faimos de patru note. Acțiunea abruptă, feroasă, de groază și de milă, comanda natura ideilor muzicale, scurte, frânte, chinuite, cu răsuflarea întreruptă și care numai în concluzie își pierde din asprimea lor, transformându-se melodios, după cum Furiile se prefac în Eumenide, zâne blânde și binefăcătoare.

Acum, când am auzit în orchestră cum sună dezvoltarea simfonică a lui « Oedip », proporția planurilor, simetriile tainic disimulate, ne dăm seama că Enescu procedează cu totul altfel decât școala wagneriană și urmașii lui Wagner, ca Richard Strauss sau, din școala franceză, emulii lui César Franck. Dacă ar fi să căutăm cu orice preț o asemănare, ne-am gândi mai curând la maeștrii lui Enescu, la Fauré, la Gédalge și chiar la Massenet. Fauré i-a dat poate sentimentul acela de mânuire ambiguă a tonalităților, Gédalge adaptarea principiilor clasice în arhitectura modernă și respectul pentru noblețea ideilor melodice, iar autorul lui « Manon » simțul efectului dramatic.

E adevărat că Enescu întrebuițează leit-motivul, ca o moștenire dela Wagner dar, după cum o spune el însuși:

« Si je suis symphoniste, c'est, si j'ose dire, sans parti pris, comme est sans parti pris mon usage du leit-motif: le sujet, le Destin, m'y poussait ».

Și astfel vom înțelege mai bine că Destinul își are ideea lui muzicală expusă din prima pagină, o largă perioadă ale cărei elemente vor circula prin întreaga partițiune, în proces neîncetat de îmbinare cu alte motive, și de transformare, urmărind ilustrarea strânsă a textului.

Nu ni se pare că se poate vorbi despre renunțare la melodie, la ritm și la tonalitate, cum a făcut-o, foarte neînțelegător, aedul parfumat al tuturor romanțelor sentimentale, d. Reynaldo Hahn.

Melodia aci, în esența ei, trebuie să fie altceva decât o revărsare siropoasă de salon. De asemenea, ritmurile înfrigurate cu veșnice schimbări de măsură. Se poate vorbi de politonie, adică de întrebuințarea simultană a unor tonalități străine și dușmane pentru echivalentul discordanțelor cumplite ale textului. Dar nu poate fi vorba de atonalitate, ca la mulți moderni, căci scheletul tonic se percepe totdeauna chiar prin tufișul inextricabil al simfoniei și niciodată incoerența nu se face simțită în dauna unei discipline arhitectonice prelung meditate. Voința de construcție, de control al locului predestinat fiecărei note în parte, s'a exercitat timp de o viață întreagă, dela 1906, de când i-a venit lui Enescu gândul să compună un «Oedip», până în 1934, când a fost terminat.

Imi pare prețioasă și revelatoare o amintire personală, când «Oedip» nu era încă desăvârșit. Imi aduc aminte că la audiția părții aceleia din actul al 3-lea, unde pentru întâia oară intră în scenă Antigona, mi s'a părut că nici un motiv melodic caracteristic nu subliniază deajuns această emoționantă apariție a fiicei eroului nefericit. Și Enescu a părut poate convins, fiindcă, puțină vreme după aceea, mi-a cântat acele măsuri cu adaosul sau poate numai cu întărirea unei voci melodice, care dădea și mai multă putere expresiei cerute.

L-am întrebat dacă este o idee nouă introdusă ulterior și mi-a răspuns că acest crâmpei își are obârșia într'un leit-motiv principal al partițiunii și că de altminterlea nu e nici o notă care să nu se lege, care să nu fie condiționată logic de restul simfoniei.

Aceste expuneri ce ar putea părea aride, le socot mai necesare pentru înțelegerea subiectului, în miezul lui, decât chiar povestirea peripețiilor unei legende cunoscute de noi, încă de pe băncile școliei.

Am ajuns în sfârșit la acțiunea ce a dat naștere acestei muzici căreia i-am dat un rol de precădere.

Mitul lui Oedip a fost concentrat în patru acte cu șase tablouri de poetul *Edmond Fleg*. Tragedia lirică e scrisă într'un limbaj ce amintește de versurile pline de consonanțele dure ale numelor grecești antice ale parnasianului Leconte de Lisle. Actele 1 și 2 sunt liber plătuite după legendă. Al 3-lea rezumă pe «Oedip-Rege», iar ultimul «Oedip la Colonnos» de Sofocle.

Libretul e plin de îndemânare, de simț teatral, de viață scenică și credem că Edmond Fleg a realizat aici cea mai de frunte lucrare a lui.

Simfonia dramatică descrie aceeași curbă ca și simfonia a 3-a a lui Enescu, care poate fi asemănată cu Tripticul lui Dante, Purgatoriul, Infernul și Paradisul, cu o acțiune care tratează pe rând, lupta, groaza și înseninarea.

Sunt fazele destinului prin care trece sufletul omenesc, ca și în lucrarea precedentă. Ispășirea unor crime sortite omului înainte chiar de nașterea lui. Absurditatea divină, poate numai aparentă, se slujește și aici de păcatul ancestral, de care ființa împovărată se spală numai în vâlmășagul cumplitei existențe. Neglegiurile pe care le săvârșim cu toții, cu sau fără știință, până și acel modern, freudian, faimos și simbolic « complex al lui Oedip », ne sunt fatale și trebuie să le ispășim. Și la capătul Purgatoriului și al Iadului cu flacările lor, ființa toată transfigurată se înalță în curăția ei tutelară. Cel mai îndurerat, cel mai nefericit va aduce norocul, mântuirea semenilor săi de bunăvoie. Fiul Omului, luându-și păcatele asupra-i, mântuie lumea. Oedip, în cercul lui mai restrâns, înfățișează aceeași idee a izbăvirii, încununată prin viziunea veșnică a marelui spirit — Athena.

Ierusalimul și Athena — prin veacuri fără de sfârșit. Dar Oedip e un răzvrătit, ce se știe nevinovat, și numai la sfârșit el, orbul, devine vizionar, iluminat, împăcat cu marele tot.

Idila nașterii lui e curând turburată de spăimântătoarea procire a lui Tiresias:

« Il sera l'assassin de son père.
Et pour multiplier sa race meurtrière
Il sera l'époux de sa mère,
Le frère de ses filles, le père de ses frères... ».

Părintele copilului blestemat, Laios, regele Thebei, caută să scape de el. Il încredințează unui păstor cu porunca să-l omoare a doua zi în cheile Citheronului. Dar Zeii au hotărât altfel. Copilul, de care păstorul a avut milă, crește voinic și înțelept, și Polyb, regele Corintului, îl adoptă fără ca Oedip să-și cunoască adevărata obârșie.

Dar blestemul prorocirii îl urmărește. Apollon, la Delphi, i-a vestit din nou osânda. Și Oedip fuge din Corint, crezând că-și fuge Ursita. Tocmai pe drumul Thebei, rătăcitor, se găsește la răscrucea sorții sale...

« Où suis-je?... Le corbeau crie...
 Morne carrefour de ma vie...
 Trois chemins...
 Par lequel échaperai-je à mon destin?... ».

Acest tablou din actul al doilea este caracteristic din multe puncte de vedere. Nodul dramei se leagă în el. Iar factura muzicală strânge și ea trăsături tipice. Motivul paricidului, la început tainic, depărtat, murmură amenințător în orhestră, obstinat, crescând dela atmosfera turbure, ca furtuna ce clocotește încă surd, și izbucnind odată cu trăznetele ei, la omor. Fluierul ciobanului care se tângue desnădăjduit, ambianța fatală de crimă, cu neguri gălbui, chipul zeiței fatale Hecate care privește toată întâmplarea cu ochii ei împietriți, acel *arioso* al lui Oedip — echivalent al unor arii de operă ca de pildă cea din « Boris Godunov »: — « Atotputernic sunt » —

« J'ai parcouru l'heureuse Mégaride...
 Mon regard ne voit plus que la haine des dieux... ».

Revolta lui:

« Est-ce donc là votre justice, dieux parfaits? »

pasajul liric, atât de duios în melodismul lui:

« Corinthe! Corinthe! fumée de ma patrie! »

apoi acel *agitato* tot mai înspăimântător, blestemul Destinului cu formidabilul unison, omorul lui Laïos și al însoțitorilor săi, luați drept niște călători ce-l biciuesc și-i ațin calea — toată scena aceasta rezumă un stil și o concepție.

Acțiunea se precipită în scenele următoare. Cu intenție, autorii au schimbat datele vechii legende care spunea că Oedip a răspuns biruitor la trei întrebări ale Sfinxului. Aci, această fiară divină — leoaică, cățea uriașă cu chip omenesc, înaripată, fiica Destinului, fecioara Ekhidna, care ucide pe trecătorii ce nu-i pot răspunde — nu-l întreabă pe Oedip decât « Cine e mai tare

decât Destinul? » — iar el, *Omul predestinat*, îi răspunde: « *Om! Om!* » Ca și Erda lui Wagner, căteaua pământului a Sfyngei este o putere a firii, adormită în știința ei, atotputernică și necruțătoare, până ce un erou al omenirii îi desleagă taina. Tabloul din fața Thebei, cu frumosul cântec al paznicului de pe turlă, cu straniile armonii ce evocă « Sfinxul », cu melopeea în sferturi de ton a lui Oedip — călătorul neizbăvit:

« Il est un breuvage aux doubles saveurs »,

cu dialogul admirabil între ei, cu slava ce o aduce poporul Thebei învingătorului, cu proclamarea lui ca rege și soț al Jocastei — mamă-sa necunoscută — a fost considerat de mulți ca o culme a tragediei, din punct de vedere muzical. Dar triumful, cel puțin în seara întâii reprezentații, l-a obținut actul al treilea, cel mai intens dramatic, de un efect fulgerător asupra publicului ce asista, ca la un teatru, ușor de înțeles, la reînnoirea peripețiilor din « Oedip-Rege » de Sofocle. Dar aci, totul e prescurtat și abrupt: Ciuma, jalea norodului, răspunsul zeului adus prin Creon, ancheta, păstorul, turburarea Jocastei, adevărul teribil care iese neîndurat la iveală, Oedip scoțându-și singur ochii, alungarea lui în tovărășia fiicei sale Antigona, care singură vrea să-l urmeze. De sigur, acum protagonistul iese fatal în primul plan al acțiunii, dar tot ce poate fi mai greșit e să credem că el descinde la rolul de « solist ». Vocea omului trebuie să stăpânească în desnădejdea ei — cu alternarea spaimei, strigată de cor — după cum la urmă va stăpâni triumfătoare asupra ursitei.

Adesea un *parlato* tăios, pătrunzător, de cel veridic efect, își face loc în declamație. Declamația aceasta însăși amintește, mai mult chiar, e croită după modelul celei sublime a lui Mounet-Sully — artistul care altădată a lăsat o întipărire așa de covârșitoare, tocmai în rolul lui Oedip — care l-a determinat pe Enescu să-și compună această tragedie muzicală.

Incheierea ei e la Colonnos, în preajma « Athenei pioase », unde domnește vrednicul, înțeleptul Theseu. Oedip știe că zeul i-a făgăduit, după osândă, liberarea. Marele echilibru, miezul însuși al tainei neasemănărilor Greci antici, se realizează aici — nu prin indigență și renunțare — ci prin acea cumpănă superioară care

aduce lumina după întuneric, binele după rău. E deplinătatea radioasă și atică, Oedip, chemat zadarnic înapoi la Theba de Creon ipocritul și de norodul ingrât, Oedip conștient acum, după ce și-a recăpătat vederea înălțându-se spre transfigurarea lui, Oedip care strigă:

« Ma volonté jamais ne fut avec mes crimes !
J'ai vaincu le Destin, j'ai vaincu le Destin ! »

va fi răpit de cer, sfințind locul în care moare.

Eriniile spaimei s'au prefăcut în binefăcătoarele Eumenide. Ca în « Parsifal », decorul se schimbă treptat. Acolo, în farmecul Vinerii Mari, cavalerul preacurat urca spre Monsalvat; aici Oedip, în același suflu reînnoit al primăverii, îi spune lui Theseu:

« ... Et maintenant, Thésée, suis-moi dans le feuillage
Qui doit sanctifier mon chemin sans retour.
Mes yeux vont se rouvrir pour mon dernier voyage;
Moi que l'on conduisait, je conduis à mon tour.
Suis-moi parmi les fleurs, les mousses et les lierres,
Suis-moi parmi les voix des sources printanières,
Je marcherai serein vers mon heure dernière
Et je mourrai dans la lumière !... ».

Oedip și-a luat rămas bun dela Antigona, ca Wotan dela Brunhilda. Corul bătrânilor Athenieni concludă atât de eufonic, în marea pace de azur a cerului atic:

« Aux seins de gouffres éthérés
Que tout soit accompli !...
... Heureux celui dont l'âme est pure.
La paix sur lui ! »

și Eumenidele necăzute reiau în cor: « *Pacea cu dânsul* ».

Acest sfârșit are o mireasmă creștină. Depășește el ceea ce a întrevăzut sigur Sofocle? Iată un crâmpoi revelator în această privință, al povestirii finale din *Oedipus la Kolonos*:

Crainicul: « După ce ne-am depărtat puțin, am privit și văzurăm că omul dispăruse și că Regele ținea mâna în dreptul feței și al ochilor ca la înfașurarea unui lucru suprafiresc, minunat, pe care nu-l putea îndura cu privirea. Și puțină vreme mai târziu, l-am văzut căzând la pământ, cinstind țărâna și Olimpul zeilor. In ce fel a pierit Omul? Nici un muritor nu va spune-o

dacă nu Theseus. Intr'adevăr, fulgerul înflăcărat al lui Zeus nu l-a răpus, nici vre-o furtună a mării. Ci un trimis al zeilor l-a luat acolo unde genunile prietene și întunecate ale pământului ce cuprind pe morți, s'au deschis pentru dânsul. Și a plecat fără gemete și dureri — și nici un muritor n'a murit mai straniu ! . . . ».

Iar după strofele și antistrofele corului, care cer Daimonului să vină în ajutorul lui Oedip, Theseus încheie :

« O, copii, el m'a oprit să dau voie oricărui muritor de a se apropia de locul sfințit în care zace și chiar de a invoca acolo umbrele. Mi-a spus că de voi urma porunca lui, voi păstra întotdeauna fericită și liniștită țara aceasta. Daimonul nostru știe aceasta, iar jurământul lui Zeus, de asemenea, El care aude totul ! ».

Această operă, bizuindu-se pe « oroare și milă », este sinteza unei vieți. Scriam cu zece luni înainte de reprezentația ei: « Fără a face o asemănare hazardată ce s'ar lua într'un sens prea strict, ea e comparabilă prin suma ei de experiență și larga ei concepție cu alte sume literare sau muzicale, cum ar fi Faustul lui Goethe sau Tetralogia lui Wagner. Prezintă astfel avantajul de a fi fost prelung și unitar gândită și concepută. Are în schimb neajunsul de a nu fi fost prezentată publicului contemporan în estetica zilei, la timpul ei. Dela concepția lui « Oedip » de G. Enescu, gustul comun, moda și multe alte concepții, trecătoare sau nu, dar *reale, actuale*, au evoluat. Compozitori contemporani ca Strawinsky sau Honnegger au scris și ei un « Oedip », o « Antigona », cu sensibilitatea estetică de acum. Nu e un risc să ni se reveleze o lucrare ce utilizează metode și sisteme ale trecutului ? »

Aceeași ultimă reflecție pe care nu o mai fac, deoarece sunt convins de noutatea desăvârșită a lui Oedip când este reprezentat în cadrul cerut, aceeași ultimă reflecție a fost totuși făcută de curând și de mai mulți critici francezi, care spuneau că dacă « Oedip », cu stilul lui absolut despuiat, așa cum l-au practicat dela 1920 încoace, și compozitori ca Darius Milhaud, Honnegger și Strawinsky, dacă « Oedip », terminat de fapt la acea dată, ar fi fost reprezentat la vremea lui, ar fi avut atunci încă mai mulți sorți să însemne o dată hotărâtoare în istoria teatrului muzical.

Alți critici prețuind noutatea absolută a lui « Oedip », îl pun de pe acum în linia capodoperelor ce jalonează drumul cel mai

înnalt, nu numai al artei sunetelor, ci și al *artei* mari, complete, sintetice, cum ar fi simfonia Destinului sau a 9-a de Beethoven, chiar « Pasiunile » lui Bach, cu care ar prezenta și această asemănare a muzicii pure, pusă în slujba unui înalt ideal moral, și descrierea tot a unei pătimiri, laice de astă dată.

Henri Malherbe compara rolul lui « Oedip », în istoria dezvoltării formelor muzicale, cu « Pelléas și Mélisande » a lui Debussy, « Ariane et Barbe Bleue » de Paul Dukas, « Le Sacre du Printemps » a lui Strawinsky, și « Penelopa », a maestrului iubit al lui Enescu, Gabriel Fauré.

André George, în « Nouvelles Littéraires », îl roagă sfios pe Enescu să-i îngăduie să afirme că « Oedip » e onoarea școalei franceze contemporane și urează Franței să aibă parte de compozitori de geniu meșterului român.

Despre acest geniu vorbește Vuillermoz cu spirit, când spune că ursitoarele i-au făcut un dar destul de incomod :

« Un cadeau bien encombrant, en lui donnant, non pas du talent mais du génie. Le talent est un don infiniment agréable, avec lequel on peut vivre décemment dans l'humanité actuelle; le génie, au contraire, représente une valeur non négociable qui complique singulièrement l'existence de son propriétaire. Enesco parle naturellement en musique un langage d'une telle élévation qu'il est difficilement compris par le commun des mortels ».

Cât de înțelegător față de această operă de sinteză, după cum o dorea Nietzsche, față de această poezie sonoră, ce-și află rădăcinile în țarile noastre, se arată geniu intuitiv al d-lui profesor Nicolae Iorga, cu ale cărui cuvinte inspirate încheiem :

« Reprezentarea la Opera din Paris a lui Oedip pe care am auzit-o cu emoție simultan prin emisiunea radio-difuziunii, înseamnă, înaintea unui public ca acela, triumful unei lungi și strălucite cariere.

Toate accentele se unesc pentru a forma o strălucită operă în care o întregă viață se rezumă, și atâtea din ele sunt ale noastre, în adevăr ale noastre, chiar dacă străinii nu pot ghici de unde vin. Dela noi solemnitatea care se găsește atavic în sufletul celui născut pe plaiurile vechii Moldove eroice, acea majestate calmă ca a biruitorilor voievozi; dela noi pietatea adâncă și discretă ca a acelorași Domni înălțători de sfinte lăcașuri, cu adânc

de umbră și pace șoptită a rugăciunilor de noapte târzie; dela noi duișia; plânsetele de fluier în amurguri dumnezești de blânde și mai ales dela noi acea strămoșească măsură, acea înfrângere a tot ce strigă, țipă și urlă în alte inspirații naționale, acea oprire dela orice gest care trece de o margine instinctiv întinsă în fața oricărei manifestații sufletești care, ca să fie sinceră, nu trebuie să iasă din misterul intimității celei mai desăvârșite.

Poate același izvor îl are și o neconținută tinereță sprintenă care în chipul ca și în opera lui Enescu birue anii.

Ție-i-o Dumnezeu cât mai mult pentru o mândrie la care el nu s'a gândit niciodată, dar pe care o simte oricare din noi! »

EM. CIOMAC

SCRISORILE TRIMISE DE DUILIU ZAMFIRESCU LUI TITU MAIORESCU

163.

Roma, 29/II Februariu 1902 ¹⁾

Iubite Domnule Maiorescu,

Sunt mai multe zile de când doresc să vă scriu, dar, vorba lui Basarabescu din *Emma*: l'homme *propon* et Dieu *dispon*. Vă făgăduisem o novea sau ceva de felul acesta. Trebuie să vă spun însă că nu mă pot ține de cuvânt, pe de o parte fiindcă nu am terminat romanul *Indreptări*, iar pe de alta fiindcă m'am încurcat în Leopardi, urmărind volumele (7 la număr) ce s'au publicat dela 98 până astăzi, plus o tentativă de a traduce pe Machiavelli, plus alte gânduri și crâmpee, care întind mintea în toate părțile.

Foarte curioasă și foarte interesantă este publicațiunea de acum, atât prin antiteza fundamentală ce mai mult decât oricând reiese din filozofia lui Leopardi, cât și prin coparticiparea cronologică a anilor la dezvoltarea filozofiei sale. Cu cât m.rgi mai adânc în cele 7 volume, cu atât antiteza apare mai limpede și mai sinceră. Din poeziile și din gândurile publicate de autor, ca și din primele gânduri ale manuscrisului ce se publică astăzi și care cuprinde 4526 de foi mari, reiese teza, care se poate rezuma în două din versurile sale: amaro e noia la vita, altro mai nulla ²⁾. Cu cât însă înaintează în vârstă (manuscrisul merge

¹⁾ Pe colț, de mâna lui Maiorescu: † Răspuns, 1/14 Fevr. 1902 *.

²⁾ Amar și plictis viața, și altceva nim ic.

dela Iulie 1817 până la 4 Dec. 1832) cu atâta valoarea morală a tezei se slăbește, prin ivirea unei idei nouă: că finalitatea vieții umane este *fericirea* cu succedaneul său plăcerea.

De îndată ce problema este pusă astfel, teza este distrusă, deoarece fericirea e o chestiune de sănătate și de temperament, prin urmare o quotitate individuală iar nu de specie ¹⁾ etc. etc. (ar fi multe de zis).

Aci s'ar prezenta întrebarea dacă în adevăr fericirea este ultimul scop al vieții omului. Fericirea de multe ori stă într'un amestec de poezie și de satisfacere a poftelor sensuale, care nu dă o deplină mulțumire năzuințelor sufletului nostru. Un autor nou, Gorki, crede că sensul adevărat al vieții trebuie căutat în Frumusețe și Energie și că fiecare moment al existenței noastre trebuie să tindă către un scop superior. Care să fie acest scop?... Nu știm. Poate continua perfecționare morală a individului.

Sunt foarte interesante probleme. Dar e fir de vorbă lungă...

Aci alăturat versuri bacchice. A doua poezioară e *Lena*, nu *Leana*. Nu vă întreb de impresia ce v'o fac *Indreptările*. Când voi intra mai adânc în lumea lor, vom vorbi.

Și astfel, cu tot devotamentul

al D-Voastre

D. Z.

Mă rog, ați primit de Crăciun un panetone ²⁾ dela Milan?

164.

Roma, 29 (*Apr.* de mâna lui
Mairescu) 12 Mai 1902 ³⁾

Iubite Domnule Mairescu,

Curios e articolul lui Slavici din numărul din urmă al Con-vorbirilor, curios și nelogic în tălmăcirile firei lui Eminescu, — dar atât de interesant, încât parcă de mult nu am cetit o proză românească mai emoționantă. E un accent de sinceritate ce străbate și deșteaptă în conștiință răsunetul unor adevăruri pierdute.

¹⁾ Specie.

²⁾ Cozonac.

³⁾ De mâna lui Mairescu, pe colț: « Răspuns, 24 Mai 6 Iunie ca să ne întâlnim Joi 11/24 Iulie la Milan ».

Slavici ę pentru mine, de mai mult timp, o enigmă, în toată complexitatea lui sufletească, dar mai ales în felul lui literar de a fi. Trăind așa cum trăesc eu, resfir adesea în minte pe unii și pe alții dintre scriitorii noștri. Pe acesta mai cu seamă l-am resfirat, când, cetind la maturitate novelele ce mă ademeniseră pe prima treaptă a tinereții, le-am găsit false, fundamental și vinovat false, cu o năzuință de a pune în estetica noastră românească nota molcomă, aiurită și străină ce nu stă în etica propriu zisă, adică în moravurile poporului românesc, când el, poporul, e pus în acțiune. De altfel, această vină fundamentală am găsit-o și admirabilei novele a lui Mehedinți: *Buruiană*.

S'ar părea că o miopie colosală face pe toți Români de talent să nu vadă pe semenii lor decât prin cristalul falsificator al poeziei populare. Nota caracteristică a poeziei poporului nostru, comună de altminteri cu a tutulor popoarelor băștinașe din Balcani și Carpați, este quintesențierea sufletului colectiv, cu toate aspirările lui, în forma vagă a dorului, care de aceea și este mult mai bine exprimată în muzică (în care jal-ul polonez, perfect asemuitor cu *dorul* nostru, a dat pe Chopin).

Nenorocul sau nepriceperea noastră de scriitori stă tocmai în aceea că am creat până acum tipuri de Români derivate din această notă colectivă aprioristică, care face că toate novelele lui Slavici se aseamănă între ele, iar Căpitanul Măgură a lui Mehedinți se aseamănă cu ciobanii amorezați ai lui Slavici și cu niciun Căpitan real.

Dar, parcă pentru a sdruncina convingerile mele, în călătoria ce am făcut astă vară în Transilvania (prin urmare și la Arad), s'a întâmplat să mă găsesc la o masă cu mai mulți Români din partea locului: directorul societății de credit *Victoria*, pare-mi-se D-rul Oncu; locțiitorul de Episcop, Mangra; Secretarul Consistorului, Goldiș și alți popi și protopopi. Cum oamenii aceștia cetesc tot ce se publică la noi, unii dintre dâșii cetiseră o tarara a mea asupra romanelor românești, în care tocmai vorbeam despre Slavici și spuneam ceea ce spun mai sus, anume că literatura lui novelistică e falsă. Cu multă cuviință, unul luă cuvântul și-mi spuse că a cetit cu durere aprecierile mele asupra unicului lor scriitor; că Slavici oglindește adevărul sufletesc al Românilor din părțile acelea; că n'am decât să mă duc pe la țeară, ca să intuesc

nota dată de Slavici în firea Românului de pe Mureș. (Eu fusesem pe la țeară, anume prin podgoriile dela Cuvin și Ghiorok, pe la Păuliș și Măghirat, și nu *intuisem* nimic, dar nimic, din nota lui Slavici. Numai, hai să tac, că doar, zic, nota firei omului n'o s'o vezi în fustele de pantaloni cu care e îmbrăcat, nici în gustul vinului lui). Și cum era ceasul târziu, ungurimea plecase din restaurantul dela Crucea Albă, și rămăseserăm numai noi, Românii, împrejurul unei mese mari. Atunci, lăutarii unguri, cari ne amețiseră cu balamucul lor de valsuri și de opere cântate pe ritm de ceardaș, se apropiară de masa noastră și începură să tragă pe găturile viorilor doine românești.

Ei bine, D-le Maiorescu, atâta erau de frumoase și de nouă doinele acestea, atâta străină melancolie tremura în sfiosul lor graiu, încât parcă un vis norocit ar fi venit să-mi mângâie în zori auzul.

Și atunci mi-am explicat, prin natura muzicii acesteia, concepțiunea aprioristică a lui Slavici despre țărani săi, cum mi-am explicat-o pe a lui Popovici despre țărani lui din Banat: muzica, ca și poezia poporană a unui neam, sunt ca infiltrațiunile straturilor profunde ale pământului: inezisabile. Cine vrea să le *capteze*, cum se zice în stil de primărie, își pierde vremea sau face fântâni artificiale. Negreșit că ceva trebuie să rămână în natura unei producțiuni literare de felul acesta, și acel ceva poate tocmai forma cuminte, oarecum sfioasă și nouă a scrierii, care cu timpul devine meșteșug de scriitor (dar niciodată creațiune) și care, probabil, dă astăzi valoare de sinceritate lucrării lui Slavici.

Ar fi încă multe de zis, bunăoară cât sunt de departe, în concepțiunea integrală a tipului poporan, toți scriitorii noștri, de unii scriitori ruși, ca Tolstoi și Gorki...

Eu socotesc că a venit vremea să lăsăm dulcегăriile artificiale ale țărănilor amorezați și blegi, și să facem oameni vii în literatură, dacă se poate Români voinici și cinstiți, dacă nu vițioși sau sceptici, dar vii, cu voință și mușchi ¹⁾.

¹⁾ Părerile de-aici își fac loc în « Poporanismul în literatură », vestitul discurs de recepție la Academia Română din 1909. Titu Maiorescu fusese astfel prevenit despre părerile scriitorului în materie, cu ani înainte. Dezvoltarea literaturii se făcea însă mai departe, spre Sămănătorism, și nimic nu va putea s'o împiedice, pentru o vreme.

Vorba asta e lungă de tot.

Mă rog, am fost prin București, și iar nu v'am găsit. Și doar veneam într'adins să vă văd... M'am gândit, un moment, la întoarcere, să mă opresc la Viena, însă nimeni din București nu știa să-mi spună exact unde sunteți.

Nu mai știu nimic dela D-Voastră, de multă vreme. Ce se petrece? Sunteți rănit în ceva de mine? Este iar vreo zizanie literaro-socialo-funcționarească la mijloc? Imi vine să și rād, că doar acum tinerii inimoși, meritoși etcetera, etcetera, sunt fiecare la casa lui, care în cașcaval, care în Universitate, care în Academie, — și prin urmare tutti beati e contenti¹⁾.

Vă rog să observați lui I. A. Rădulescu — care îmi închipuesc că este foarte simpaticul mie (din scrisori) tânăr dela Lipsca — versul dela pagina 299, începutul strofei a treia:

Alături teiul *vechii* se deschide.

Cuvântul *vechii* pus de d-sa în locul liniei verticale a lui Eminescu, nu poate să fie monosilabic. Versul trebuie neapărat să fie endecasilabic, deoarece așa este coresponsivul său dela Nr. 2:

Nr. 1	{	$\bar{\ } \underline{\ } \bar{\ } \quad \quad / \quad \bar{\ } \quad \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad \bar{\ } \quad \quad \bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad $ Amfibrachiu Trocheu Dactil Amfibrachiu	
		Alături teiul $\underline{\ } \quad \bar{\ } \quad$ se deschise	
		La vita fugg-e non s'arres t'un ora ²⁾	

Petrarca

sau

Nr. 2	{	$\bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \quad \bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad \bar{\ } \quad \quad \bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad $ Iamb Amfibr. Dactil Amfibr.	
		$\bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \quad \bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad \bar{\ } \quad \quad \bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad $ Plu teau în la crămi o chi-i plini de vi se	
		$\bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \quad \bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad \bar{\ } \quad \quad \bar{\ } \quad \underline{\ } \quad \bar{\ } \quad $ S'a stins viața falnicei Venetii	

În versul endecasilabic românesc, emistichul al doilea este totdeauna de 6 silabe și totdeauna dactil și amfibrachiu, — ceea

¹⁾ Toți fericiți și împăcați.

²⁾ Viața fuge și nu se oprește-un ceas.

ce nu e totdeauna în endecasilabul italian. Cu alte cuvinte, strofa a treia ar trebui să meargă așa:

Alături teiul, singur se deschise,
Din el eși o tânără crăiasă:
Pluteau în lacrimi ochi-i plini de vise.

A dică vorba *singur* pusă ca atribut la *deschise*, iar nu la teiu: se deschise singur. S'ar putea pune orice altă vorbă mai fericit găsită, — dar în toate cazurile de 2 silabe și cu accentul trocheic: — ∪.

De asemeni, după versul al 2-lea din strofa de sus trebuie să urmeze 2 puncte, iar nu punct și virgulă, deoarece versul al 3-lea este explicativ.

Aș mai fi de părere să nu se publice ultimul vers al poeziei acesteia:

Se vede trupul ei cel alb deplin

pentru multe cuvinte, dar mai ales pentru vulgaritatea lui.

Aș mai avea apoi de adăogat că nu trebuia să se pună numele *Veronica*, și că nu pot fi poporane versurile următoare:

La umbră de liliac
Dragostele ce mai fac?
Se sărută până zac.
Iar în vale la izvor
Se 'ntâlnește dor cu dor,
Se sărută până mor.

Sunt prea meșteșugite și prea perfecte pentru forma poporană. Floarea de liliac nu intră în poeziile poporului decât poate foarte rar, — eu cred că deloc.

Și așa mai departe, cu multă și respectuoasă iubire.

165.

Roma, 28/10 Iunie 1902 ¹⁾

Iubite Domnule Maiorescu,

Răspund numaidecât scrisorii D-Voastre din 24, că la Milano nu ne vomîntâlni, dar că probabil voi veni la St. Moritz să vă văd.

¹⁾ De mâna lui Maiorescu, sus în colț: « Răspuns, 1/14 Iunie ».

Planurile mele sunt, ca de obicei, îndreptate către țeară. În primele zile ale lui Iulie, copiii, cu bona și cu frate-meu (care actualmente face doctoratul în chimie aici) vor pleca în România; nevastă-mea stă la îndoială dacă să meargă de-a-dreptul în țeară sau întâi să treacă pe la soră-sa, care are o prea frumoasă villă pe Lago Maggiore; cu mine lucrurile sunt ceva mai complicate, și anume:

Cum legea asupra concediilor se aplică în mod barbar funcționarilor din străinătate (în sens că timpul ce trece de două luni nu mai compează la pensie și actualmente se reține jumătate din leafă) și cum eu am avut deja o lună în Aprilie, pentru interese urgente, — nu mai am drept decât la o altă lună concediu. Presupunând că aș putea să mă înțeleg cu Fleva să-mi dea o săptămână mai mult, care să nu compeze la București, aș pleca de aici pe la 8—10 August stil nou, aș merge la Frino (pe L. Magg.) unde aș sta 4 zile, iar de acolo aș veni la St. Moritz pentru alte 2—3 zile și în fine aș pleca spre țeară.

Despre perfecta executare a acestor proiecte vă voi scrie la Engadiner-Hof, dacă marea îmbulzeală și frigul de acolo nu vă vor fi o piedecă mai mult. Negreșit că ar fi o plăcere împăratească să vă văd, să vă ascult vorbind, să umblăm împreună pe văi și dealuri, într'un loc civilizată, împreună cu Doamna Maiorescu (căreia îi urez niște încălțăminte mai comode decât cele dela Villa Adriana).

Foarte mulțumit sunt, iubite D-le Maiorescu, de cele ce-mi spuneți cu privire la neadmiterea posibilității de a ne răni unul pe altul. Sunt ani mulți decând vremea a întărit încrederea ce trebuie să aveți în calda mea prietenie pentru D-Voastră, în care se confundă admirațiunea pentru scriitor, respectul pentru caracterul omului, simpatia de persoana morală în tot complexul ei.

Intru cât privește pe Argetoyanu, trebuie să vă spun că nu numai nu am tăcut întrebarea ce mi-o faceți relativă la o posibilă convertire a lui, ci am ținut să i-o comunic, ba, mai mult, să-i cetesc și partea ce-l interesa. O scrisoare a D-Voastre este o armă, o presiune morală puternică, dacă asemenea ideii i-ar fi trecut prin minte, — lucru ce nu pot admite.

Vă mărturisesc că eu sunt indignat de fapta lui Vladimir Ghika. Ea dovedește puțină consistență morală a claselor noastre

stăpânitoare, gata în orice moment a călca peste tot ce alcătuește fondul de tradiții a neamului. Vă închipuiți D-Voastră ce s'ar fi ales de poporul nostru dacă la temelia lui n'ar fi fost țăranul, credincios pământului, limbii și religiei ! Fiindcă aici nu e vorbă de credință : nici D-Voastră, nici eu, nici Argetoyanu — și probabil nici anemicul Ghika — nu mai putem crede cu ochii închiși. Dar tocmai la cine nu crede din punct de vedere theologic, schimbarea religiunii devine o inutilitate, și, din punct de vedere etnic, o primejdie. Diferențierea fondului nostru, sufletesc, de a altor popoare, trebuie fatal să se facă pe externarea lui : cum cântă, cum doarme, cum iubește, cum se închină, etc. Câtă parte din folklorul nostru nu este legată de religie : cântecele de stea, vicleim, urările, strigările, botezul, nunta, — toată viața țăranului e în cel mai intim nex cu religia ortodoxă română. A o disprețui sau a o schimba e o crimă în contra românismului, — iar mie personal mi-e scârbă de oamenii cari își schimbă religia parintească, cum mi-e scârbă de-o năpârcă.

Nu vă mai spun câtă inconsecvență e pentru un coborîtor dintr'un Domn românesc, care își pune pe cărți *Prince Ghika*, a se lepăda de religia Prințului din care se coboară. Din câte sunt informat, Vaticanul vrea să-l popească, pentru a face din el mai târziu un instrument de propagandă la noi.

Imi pare rău de biata bătrână Prințesă Alexandrina, femeie cum se cade, care suferă. Dar, cine își crește copiii numai prin străini, așa pate.

Vă doresc și sper să vă pot revedea

al D-Voastre

166.

Porto d'Anzio, 4/17 August 1902.

Iubite D-le Maiorescu,

Am primit scrisoarea D-Voastre, plină cu interesante lămuriri și cu injurii.

Nu vă puteți închipui ce bine îmi pare că există un punct pe glob, pe care nu l-ați găsit în cărți, — fiindcă Frino există, îmi pare rău pentru D-Voastră, dar există : Frino di Ghiffa

L. Maggiore, Villa Piròvano (aceasta ar fi și adresa mea, dacă nu s'au secat izvoarele insultelor, dela 23—28 August).

În ceea ce privește itinerariul, grand merci: să mă întorc la Milano, ca de acolo să reviu spre Elveția... e ceva în stilul «veneratului Șef». Dacă vi s'o întâmpla să fiți vreodată pe L. Maggiore și să doriți a merge la St. Moritz, iată drumul: Luino—Lugano—Porlezza—Menaggio—Bellano—Chiavenna.

Cât despre temperatura dela St. M., eu cunosc o pereche de oameni, care a ajuns să deslege o problemă foarte curioasă: ei pleacă vara din țeara lor și merg să sufere de frig în Alpi, și pleacă iarna din aceeași țeară a lor și merg să sufere de căldură în Egipt; așa că, la urma urmei, ei tot suferă de frig și de căldură, ca toți muritorii, dar nu odată cu dâșii.

Cu toate astea, fiindcă perechea în chestiune este foarte dragă subsemnatului, voiu veni s'o caut, pe dânsa și pe jiletca tricotată.

La revedere dar.

167.

Roma, 9 August 1902.

Iubite Dommule Maiiorescu,

Sunteți așa de drăguț, că dacă aș fi ca în vremea când eram copil, v'aș săruta. Șade rău, pentru un om de 44 de ani, — dar știți că eu am rămas la 32.

Da negreșit că o să viu! Numai, să ne înțelegem:

Familia mea e în țeară. Eu mă duc să stau acolo o lună, ca apoi să ne întoarcem cu toții în primele zile ale lui Octombrie st. nou. Nu pot dispune de mai mult timp, deoarece am avut o lună de concediu în Aprilie, iar la Minister sunt foarte riguroși asupra paragrafului acestuia. Prin urmare aș pleca de aci între 20—25 August stil nou, m'aș opri la Frino (pe L. Maggiore) câteva zile, iar de acolo, la D-Voastră, pentru 2—3 zile; așa dar înțelegeți că sunt un călător echipat de vară. Doresc să știu dacă un asemenea june pirpiriu nu înghiață pe tărâmurile acelea, unde iarna e eternă, berea rece și fetele roșii. Zic asta, fiindcă zilele trecute am fost la Vallombrosa (care e numai la 1 mie de metri), unde seara tremuram bine. Iar cât despre hainele de

iarnă, dumnealor sunt închise în lăzi, cu piper și camforă, ca să nu se emoționeze pe vară.

Aștept dar să mă liniștiți asupra frigului: dacă mă asigurați că nu mă voi face stană de piatră, sunt al D-Voastre. Vă rog totodată să-mi dați și itinerarul exact dela Milano la St. Moritz.

La revedere, cu cea mai mare bucurie.

Duiliu Z.

Ca semn de mulțumire, iată trei poezele: marfă de vară.

168.

Roma, 14/27 Nov. 1902 ¹⁾.

Iubite Doamne Maiorescu,

Am primit prin poștă revista-operetă « Scump, dar face », a cărei adresă, scrisă de Doamna Maiorescu, părea că vine de pe malurile Innului, iar nu ale Dâmboviței. A fost acum 4 luni? sau a fost ieri? Minunata primblare pe dealuri: apă limpede, filosofie peripatetică, sănătate și poftă de mâncare, — și pas de mai fii pesimistru!... E adevărat că Aristot avea numai un elev și o elevă, — dar cât de mari!... Elevul, aspirant la un premiu al Academiei, iar eleva la o bancă. Ah, o bancă! numai o bancă aniversară, și luna, rămasă 'n loc, ar fi văzut ea!... Zău, Doamne Maiorescu, oricât v'ați redus D-Voastră veniturile, atâta cheltuială tot puteți face. Că așa a lăsat firea: să aibă tot omul partea lui de ideal. Unul vrea bogăție, altul tinerețe, un al treilea pe amândouă, iar Doamna Maiorescu o bancă...

Dela plecarea mea din St. Moritz, m'am gândit de atâtea ori să vă scriu, fără să ajung a aduce la îndeplinire această dorință. În țeară, treburi; după ce m'am întors la Roma, o serie de metehne: ba copiii, ba nevastă-mea, ba cumnatu-meu, — așa că sufletul s'a strâns ca un ariciu, lăsând afară numai ghimpii. Acum, parcă orizontul se mai limpezește...

Ați văzut că am comis nerozia de a prezenta *Răsboiul* la un premiu al Academiei. Omul, cât trăește, nu se 'nvață minte et

¹⁾ Insemnare pe colț, de mâna lui Maiorescu: « Răspuns, 14/27 Dec. ».

la bêtise le guette. Zic asta, fiindcă văd că se pregătește deja o pehlivănie¹⁾.

Să se dea premiu oricui, lui Slavici, lui Speranță, dar nu acestui cavaler de anticameră.

Pardon, — în fuga, cu iubire și poate și ceva literatură.

169.

Roma, 18/31 Dec. 1902²⁾

Iubite Doamnăle Maiorescu,

Scrisoarea D-Voastre cere un răspuns imediat, din cauza nedomiririi în care mă pune nedomirirea D-Voastre. Nu v'am înștiințat că prezint *Răsboiul* la un premiu al Academiei? !... Apoi doar am făcut drumul la St. Moritz în mare parte pentru asta, și am vorbit, și ne-am înțeles, — ba încă eram foarte fericit de a fi găsit în spiritul D-nei Maiorescu ecoul exact al situațiunii mele, față cu o nevastă și familia ei, străină, care nu știe ce este Academia românească. Sunt acestea cuvinte aproape textuale ale D-nei Maiorescu, la care D-Voastră ați aderat formal. Trebuie să vă amintesc lucrurile astea, fiindcă altfel purtarea mea nu mai are explicație: cunosc de mult părerea D-Voastre asupra Academiei și a membrilor ei, și nu aș fi făcut pasul de azi, dacă mi-ați fi zis nu. Atâta este de adevărat, încât, chiar acum, sunt gata să retrag cartea dela premiu, fără părere de rău.

Trebuie să vă fi părut foarte prost când v'am scris rândul trecut de Negreanu și volumul lui. Am făcut-o anume fiindcă mi-ați zis textual: « dacă te prezinți la premiu, trebuie să reușești », și cum domnul acesta umblă cu pehlivăniei, am crezut că se cuvine să fiți informat.

Dar, dacă în tot ce afirm mai sus mă înșel, să nu mai vorbim: aștept răspunsul D-Voastre pentru a scrie Președintelui Academiei că retrag cartea dela premiu.

¹⁾ S'au lăsat deoparte aprecierile despre o carte care concura la același premiu cu *Răsboiul* lui Duiliu Zamfirescu. Sunt trei, patru alineate de vorburi, pentru a căror înțelegere trebuie să ne împrăștiăm în minte frântura de vers strămoșesc: *genus irritabile vatum*.

²⁾ Însemnare, de mâna lui Maiorescu, pe colț: « Răspuns, 24 Dec. 1902/6 Ian. 1903. »

Am cetit în numărul din urmă al Conv. « Oratori, Retori și limbuți » cu aceeași emoțiune estetică cu care cetesc tot ce scriți. Despre Blaremburg aveam și eu impresia unui erotic limbut, dar nu atât de trivial și de inconsequent; cât despre N. Ionescu, discursul lui e minunat! Nici nu se poate o dârdală mai nostimă. Umorismul pe care-l provoacă perioadele discursului său, atât de bine legat prin cuvintele D-Voastre, îți dă sănătate, ca toate caricaturile ce prind din sborul vieții caracteristica ridicolului.

Aștept cu nerăbdare partea II-a și înțeleg prea bine ca de hatârul acelui Basilesc s'o amânați. Dar e păcat: le jeu ne vaut pas la chandelle ¹⁾).

Vă urez sărbători bune, sănătate și gânduri de scris.

Al D-Voastre devotat,

170.

Roma, 12 Ianuarie 1903.

Iubite Domnule Maioreescu,

Am primit răspunsul D-Voastre. Imi pare rău că este sibilin, nu pentru ceea ce am eu de făcut de acum încolo, ci pentru corectitudinea purtării mele față de D-Voastră.

Eu, pe adversarii mei hotărâți, despre care vorbiți, îi desprețuesc, când sunt adversari din gelozie sau din alte sentimente josnice, și la nevoie sunt gata să le-o dovedesc. Pe cei nerozi îi are în știre Domnul, că doar aceia sunt iremediabil pierduți pentru orice om cuminte.

Sunt încredințat chiar de acum și fără să scriu lui Ascanio că nu voi fi maltratată în raport: lucrul nu e cu puțință decât numai dacă raportorul va fi eșit din Balamuc.

De altminteri, dacă, în contra tuturor prevederilor, voi fi maltratată, mă voi apăra și vom râde.

Și închidem incidentul.

Iată câteva pagini de istorie diplomatică pentru Convorbiri, pe care, negreșit, nu le iscălesc. Sper că vă vor interesa. Pe mine

¹⁾ Mai mare daraua decât ocaua.

m'au cufundat câțva timp într'o lume trecută așa de aproape de noi și cu toate astea care pare așa de departe.

Vă rog să binevoșiți a cere să vi se restituiască manuscrisul.
Cu iubire vechie totdeauna nouă.

171.

Roma, 11/24 Ianuarie 1903.

Iubite D-le Maiorescu,

Vă retrimite ultimele 2 foi, refăcute în sensul întregului articol și în sensul observațiilor D-Voastre. Suntem de acord asupra chestiunii în sine: trebuie să ne spunem adevărul, și adevărul este că dacă majoritatea Evreilor nu merită drepturi politice, minoritatea lor merită cu mult mai mult decât le dăm noi. Dar nu trebuie s'o spunem decât încet...

Eu socotesc că chestiunea asta are să ne facă mult rău în viitor, dacă nu vom ști să ne îndulcim unele asperități de astăzi. Să dea D-zeu să fiu prooroc mincinos.

Negreșit că titlul rămâne acum: « Istoria diplomatică a chestiunii israelite în România »¹⁾.

Deocamdată atât, — cu bine și dragoste.

Al D-Voastre devotat

D. Z.

Adaog că dacă vi se pare că e mai bine să lipsească partea V-a, — aprob²⁾.

172.

Roma, 11/24 Mai 1903.

Iubite Domnule Maiorescu,

Mie îmi este scris, se vede, să nu vă întâlnesc în țeară, ci, ca luna după soare, să sosesc pe cer când astrul zilei s'a dus la Baden-Baden și să plec când el s'a întors.

¹⁾ Studiul a apărut în « Convorbiri Literare » din 1903, pag. 106, cu trei stele. Din nou « Indicele » d-lui Evolceanu nu identifică pe autor, care, fără arătările acestei scrisori, ar fi putut, mai târziu, să rămână pentru totdeauna anonim.

²⁾ Studiul a apărut fără partea a V-a.

Înțelegeți însă că în vremurile astea de băjenie liberală, n'am niciun interes să viu în București și să stau mai mult. Mai am 3—4 prieteni, pentru hatârul cărora trec prin Capitală; dacă n'ar fi aceștia, nici n'aș călca prin București.

Și ce să fac prin București, D-le Maioreșcu ?

Când văd cine sunt Miniștri, cine sunt mai marii mei la Externe, cine îmi dă sau îmi refuză concediu, cine mă judecă la Academie, cine duce țeara asta, — pe cinstea mea vă spun că mi se face greață; și dacă mă vedeți venind și stăruind în țeară, o fac din dragoste de pământ, dintr'un sens moral față de copiii mei cărora vreau să le pregătesc un viitor hotărît.

Dar să lăsăm tânguiriile și să ne veselim, că doară mulțumirea ne ține tineri.

O lună, cât am fost la țeară, n'am cetit nici gazetă, n'am văzut nici prieteni cari să-mi poată vorbi de Academie. Numai când am întâlnit pe Ollănescu, am aflat de cele petrecute.

La urma urmei, dacă cele omenești sunt trebuitoare sufletului pentru a-l ridica, eu mă socotesc satisfăcut: a avea o majoritate de imbecili *contra* și o minoritate de oameni cum se cade *pentru*, e mai bine decât a avea pe cei dintâi *pentru* și pe cei de-al doilea *contra*. În special, sunt mișcat de cuvintele ce ați rostit în Academie pentru mine. Atât Ollănescu cât și Negruzzi mi-au spus că intervenirea D-voastră în discuțiune încălzise atmosfera și ridicase desbaterea la înălțimea cuvenită; că imbecilul de St. era așa de prost pe lângă D-Voastră, încât făcea milă chiar și partizanilor lui.

Dacă ceea ce mi-a referit Ollănescu este adevărat, eu cred că, în adevăr, St. este cel mai mare nerod român din cele 6 milioane de ambele sexe. Și este prost în gen și în specie. În gen, fiindcă eu am făcut roman, iar nu istorie, și ca atare nu eram ținut de textul statului major; în specie, fiindcă a acordat premiul unei lucrări, care e prost scrisă și ridiculă ca psihologie și al cărui fond tocmai istoric e inventat di sana pianta.

Dacă nu aș fi ținut de rezerva ce se impune oricărui concurent bătut, v'ași face să râdeți cu Bătrânii lui Slavici.

Să lăsăm însă mizeriile amorului propriu.

Ce faceți la vară ?

Eu, dacă voiui putea să capăt concediu, viu tot în țeară, spre a'mi aduce familia și a'mi vedea de treburi, în care caz ași umbla

după D-Voastră chiar și pe vârful Bucegilor. La din contra, voi sta în cuptorul de aici, dispus orcând a mă repezi la frontieră spre a vă vedea.

Ași fi mai fericit ca or când dacă mi-ar fi dat a vă vedea și a vă strânge mâna.

Al D-Voastre devotat

Duiliu Z.

Am profitat de întoarcerea Ministrului Italiei B. d'Incisa spre a vă trimite niște amintiri pompeiane, pe cari vă rog să le primiți ca omagiu mesei D-nei Maiorescu.

173.

Roma, 25/7 Nov. 1903 ¹⁾.

Iubite Dommule Maiorescu,

Primesc din partea lui Ollănescu o scrisoare prin care îmi referează convorbirea ce ați avut cu privire la articolul meu din urmă.

Intâmpinarea mea e următoarea: lucrarea lui Slavici e atât de nevrednică, încât eu consider hotărîrea Academiei ca o insultă, — și la insulte răspund cu sfârcul biciului.

Subiectiv sunt gata să recunosc vanitatea întregii mele acțiuni și regret că dela început m'am vârit între lupii hămesiți; obiectiv însă, cred că am făcut bine: hotărîrile au să se pondereze pe viitor mai cu luare aminte. Oamenii sunt proști, vicleni și lași. De prostie nu'i poți lecui; dar îi poți tămădui de viclenie prin frică.

Pe D-Voastră, personal, vă rog să nu mă judecați rău: am fost rănit în fundul sufletului de parțialitatea scandaloasă cu care lucrarea mea a fost primită în Academie și mai cu seamă de persecutarea lui St., care devine monomanie.

Vă mulțumesc de interesul ce mi'l purtați și vă făgăduesc să m'astîmpăr, deși, drept vă spun, sunt scandalizat de incoerența, de inconștiența și de ineptiile pe care St. le-a debitat în Academie și pe care Analele le reproduc acum.

¹⁾ Insemnare pe colț, de mâna lui Maiorescu: « răspuns 1/14 Dec. 1903 ».

Am încă doi ani, până ce afacerile mele se vor pune la cale, așa ca să pot părăsi cariera în or ce moment. De acolo înnainte n'o să vă mai ascult în toate, dar o să vă iubesc poate și mai mult.

Gașca transilvăneană trebuie spartă cu or ce preț. St. n'a cetit romanul meu, ci i s'a sugerat de cei interesați cum să prezinte lucrurile. Asta se chiamă pehlivănie; iar pentru pehlivani trebuie biciu, nu condeiu.

Vă doresc, iubite Domnule Maiorescu, și îmi pare foarte rău că nu v'am putut vedea anul ăsta.

Al D-Voastre devotat.

174.

Roma, 6/19 Dec. 1903.

Iubite Domnule Maiorescu,

Scrisoarea D-Voastre, care vine cam în același timp cu publicarea capitolului al 7-a din *Istoria politică a României*, îmi dă prilejul, de mult așteptat, de a vă vorbi despre aceasta și despre altele, — atât pentru a umplea lacuna ce s'a făcut în corespondența noastră, cât și mai cu seamă pentru a vă spune ceea ce am pe suflet.

E bine înțeles, acum ca totdeauna, că sinceritatea condiționează schimbul nostru de vederi.

Am cetit cu cea mai vie plăcere introducerea istorică a discursurilor. Emoțiunea artistică din primele trei pagini este mai mare decât a întregului rest, pentru că aici intervine nota personală a autorului, care, or ce s'ar zice este, la istorici ca și la ceilalți scriitori, cauza hotărîtoare a succesului. Totodată limba a luat o mlădiere așa de mare în alcătuirea frazelor, încât s'ar putea compara, fără temere de exagerare, cu o corabie ce merge pe ape cu țărături înflorite, fără nicio zguduire și pururea cu alte priveriști. Asta mă face, mai mult ca or când, să regret că nu încercați a scrie novele sau romanuri: îmi închîpuesc că emotivitatea D-Voastră personală ar turbura toate sufletele.

Am înțeles, înnainte de a primi scrisoarea D-Voastre din 1/14 Dec. că «ați fățuit și răsățuit introducerea istorică, din ce în ce mai delicată, fiind-că devine din ce în ce mai apropiată de actualitate». Așa este și mica vină ce s'ar putea aduce lucrării

de față, — iar eu cred că mai departe are să se accentueze și mai mult.

E aici locul să vă spun care sunt, după mine, cauzele acestei evidente *jene* în care vă găsiți. Ele sunt două: a) Regele Carol trăește încă; b) partidul junimist nu a reintegrat încă partidul conservator.

A). — este evident că întreaga noastră dezvoltare politică, dela 66 încoace, este strâns legată de evoluțiunea personalității Regelui. Nu se poate să te ocupi de una, fără să examinezi pe cealaltă. Asta ați făcut'o D-Voastră în acele părți ale istoriei politice al căror dosar este închis și care au lucrat asupra caracterului Regelui ca stimulante din afară înăuntru; când însă vine momentul să examinați timpurile noi, acelea adică în care caracterul regal reacționează, — pozițiunea D-Voastră în Stat nu vă mai permite să'l atingeți.

Regele a avut pentru noi multe calități și istoria viitoare i le va recunoaște ¹⁾...

B). — Intoarcerea junimiștilor în partidul conservator.

Eu cred că până nu vă veți întoarce la matcă, D-Voastră nu veți putea judeca situațiunea actuală, cu întreaga sinceritate a firei D-Voastre.

Știți că eu iubesc pe Dl. Carp și dacă ași face politică, numai cu D-sa ași face-o, atras de farmecul său personal.

Cred însă că ceea ce face D-sa astăzi este o eroare. Nici odată țeara românească n'a trecut printr'o criză morală mai curioasă, în care toate noțiunile ce formează etica unui popor să fie nesocotite sau răsturnate ca acum: a falsifica tragerile la sorți ale datoriei publice și a contesta falsul; a da în judecată un membru dela Curtea de Casație pentru că a călătorit cu bilet fals, când tu însuși ai fost prins călătorind cu știință cu un bilet al unei alte persoane; a reduce școlile din Macedonia, calomniând pe Ministrul ce le înființase, și apoi a le reînființa după doi ani, fără umbră de pudoare; a înjuria ca un surugiu și în public o societate străină care vine să facă afaceri în țeara ta, pretinsă liberă,

¹⁾ S'au lăsat pe dinafară 3½ pagini mari de scrisoare, a căror comunicare nu s'a părut potrivită. Pentru unele aprecieri, 30 de ani, câți au trecut de-atunci, sunt încă prea puțini.

pentru a favoriza pe sub mână o altă societate, tot străină; a exercita zilnic și în toate ramurile activității o supraveghere de sectar, spunând minciuni, calomniând sau laudând după cum îți vine; a face toate acestea și alte multele este, evident, culmea cinismului și a inconștienței.

Dacă Dl. Carp vede toate acestea și totuși se simte mai aproape de Sturdza decât de conservatori e o nenorocire. Dar D-Voastră, ca istoric, sunteți absolut obligat să spuneți adevărul sau să tăceți.

— Vorba lui Shakespeare: motivele ca murele! —

Dar, în fine, asta e.

Despre articolul meu în contra lui Sl. nu'mi schimb părerea. Poate să fie Sturdza, Bianu și Slavici tari, astăzi, dar nu vor mai fi mâine, când vor fi demascați. Trebuie să iasă cineva din pîcla de șiretenie în care trăește toată lumea, și să strige hoților, hoți!

Adaog că despre *Revista idealistă* suntem perfect de acord.

Sunteți bun să cereți lui Florescu a'mi trimite Epoca (al cărui abonament îl voi plăti îndată după primele numere)?

Nevastă-mea e bine. Copiii de asemeni. Am fost foarte mișcat de interesul cu care mă întrebați de băiat: crește mare, plin de haz și de finețe, — un viitor junimist del vecchio stampo ¹⁾. Il pregătesc pentru politică de pe acum, și, dacă voiu trăi, voiu să'l arunc în lume cu o putere inițială mai mare decât aceea pe care am avut-o eu la început. În toate cazurile sunt sigur că va ieși un om cinstit, care va ști să iubească și să respecte memoria acelor ce au onorat pe tatăl său cu prietenia lor.

Vă doresc și vă îmbrățișez, rugându-vă să arătați D-nei Maiorescu toate respectele mele.

Al D-voastre

D. Z.

Forma acestei scrisori se explică prin trecerea dela manuscrisul Lyddei la răspunsul scrisoarei D-Voastre. E bine înțeles că totul este personal. — După ce veți ceti pe Lydda vă rog să'mi scrieți ce credeți.

¹⁾ De vița cea veche.

175.

Roma, 11/24 Febr. 1904.

Iubite Doamnă Maioreșcu,

Am primit volumul al 4-a la timp, și am și cetit o parte din discursuri (introducerea o cetisem în Convor.), cele mai importante, ce servesc atât de bine la explicarea timpului și a oamenilor de ieri. Tot așa urmasem și cu volumele precedente, și, grație D-Voastre, astăzi cunosc binișor istoria politică a ultimilor 30 de ani.

Ași dori să știu de ce litera cu care sunt culese discursurile nu este uniformă în tot volumul (poate fiindcă explicați în introducere că discursurile relative la instrucție nu sunt politice?); de ce, de asemeni, nu ați îndreptat unele nepotriviri ca: « se clădește o întreagă atmosferă » sau « s'a sleit lista », etc., ce au putut să treacă în căldura improvizățiunii. Nu știu dacă vorbele din finele introducerii: « suprimări, știrbiri, modificări, alterează imaginea realității » se pot aplica și formei literare.

Intrucât privește ideea fundamentală din introducere, că cine-va nu poate scrie bine decât istoria propriului său timp, o împărtășesc și eu, dacă vorbim despre istorie cronologică. Când e însă vorba de istorie critică, socotesc că un om de talent, pus în fața unui material istoric sigur, îl judecă cu atât mai bine, cu cât se depărtează de el mai mult, fiind-că numai celui depărtat în timp îi apare legătura cauzală dintre evenimente.

A propos de judecata istoricilor asupra epocii lui Cesar și Cicerone, v'am trimis și volumul al 3-a al lui Ferrero « Da Cesare ad Augusto », foarte interesant; totodată am unit și volumul din urmă al poeziilor lui d'Annunzio.

Eu sper să sfârșesc zilele astea pe Lydda.

Din țeară nu mai știu nimic sigur. Văd cum îmi trece pe dinaintea ochilor locul dela Comisiunea Dunărei (rămas vacant prin moartea lui Pencovici) care mi-ar conveni, din cauza intereselor mele în țeară, — și nu pot să fac nimic, deși așa avea toate drepturile să'l cer, ca unul ce am 19 ani de carieră, din cari 16 neîntrerupți în străinătate. Și cu toate astea cu Bratiano sunt în foarte buni termeni.

Răbdare ! și cu bine, iubite Domnule Maiorescu, că doar cine vede lucrurile în negru, stă pe jumătate la întuneric.

Al D-Voastre foarte devotat ¹⁾

176.

Roma, 8/21 Martie 1904 ²⁾.

Iubite Domnule Maiorescu,

Articolul D-Voastre de zilele trecute din Epoca m'a făcut să răsufli. Va să zică tot mai sunt oameni cari văd lucrurile în realitatea lor...

Acest articol, apoi, mi-a lăsat impresia că o apropiere între junimiști și conservatori devine posibilă. Deși departe — sau poate tocmai pentru că departe — eu mă întreb adesea ce misterioasă lacună există în psihologia ambelor tabere ale partidului conservator, care le împiedecă de a înțelege situațiunea lor reală. Cunosc cauzele, care, dela moartea lui Catargiu, deosebesc pe D-nii Carp de Cantacuzino: ele sunt cauze de amor propriu personal, reprezentate de miragiul interesului public. Dar mirarea și nedomirirea mea este cu atât mai mare, cu cât sunt încredințat că Dl. Carp este un adevărat bărbat de Stat; că totuși D-sa nu pricepe că timpul trece și că în istoria politică a micului Stat nu poți să joci un rol însemnat în opoziție; că în Europa și în jurul nostru se pregătesc evenimente grave, care ar cere să găsească partidele disciplinate. Așa, bună-oară, spre a nu cita decât unul, eu am impresia că Ungaria se îndrumează către separațiune, lucru ce nu se va putea face pe cale pacinică. Chestiunea transilvană este rău studiată și rău cunoscută, în această privință, Dl. Carp nu are decât opiniuni aprioristice, ca toți Românii din Regat.

¹⁾ Pe pagina din urmă sunt însemnări cu creionul, de mâna lui Maiorescu, astăzi fără înțeles:

- Alex. Gînerelul lui Hagi Petcu,
- Drumul,
- Monolog. Coc. Chirița la Paris.

Ianov. Rugină ».

²⁾ Pe colț, de mâna lui Maiorescu: « răspuns 16/29 Martie 1904 ».

În asemenea împrejurări, mă mir că tinerii din ambele tabere conservatoare nu cer șefilor să se apropie, să discute, să se înțeleagă... sau să se retragă. Această idee a înțelegerii sau a disparițiunii șefilor devine o necesitate ineluctabilă, față cu acțiunea partidului opus și cu mișcarea vieții propriului partid, care, dacă este un organism sănătos, nu se poate mulțumi să vegeteze în opoziție, fiindcă șefii nu se înțeleg.

Nu mai vorbesc despre Rege, care, neapărat, vede lucrurile în sinteză, iar nu în analiză, și care trebuie să regretă că forțele partidului conservator sunt risipite, dar care nu va face nimic ca să le unească, fiindcă nu e în rolul lui să le unească și fiindcă, după cum spuneam altădată, Regele lucrează mai bucuros cu partidul liberal, cu care crede că a format România modernă ¹⁾...

Mare lucru este, iubite Domnule Maiorescu, a crede cu putere în ceva, chiar greșit, dar a crede cu sinceritate și curățenie de inimă, cum credeau Puritanii lui Cromwell ²⁾!...

Ce păcat că nu poate Craioveanul să vorbească și despre asta ³⁾...

Cu multă dragoste și dor de revedere, fiindcă dela St. M. au trecut doi ani. Trec anii, alergî după himeră, și când s'o prinzi, îți fuge pământul de sub picioare.

Totuși, Dl. Secretar ar putea să spună dacă a primit sau nu cărțile trimise.

Al D-Voastre

177.

Roma, 5/18 Aprilie 1904 ⁴⁾.

Iubite Domnule Maiorescu,

Cu numărul din Aprilie al Convorbirilor se sfârșește partea a 2-a din Lydda. Incepe cu No. 1 al anului 34, apoi sare la No. 10

¹⁾ S'au lăsat două aliniate, care duc prea mult la actualitate sau lovesc pe oameni în viață; aceștia, dacă ar fi avut cum să se apere, ar fi trebuit să fie puși în măsură să se apere atunci.

²⁾ S'au lăsat două rânduri.

³⁾ Titu Maiorescu s'a născut la Craiova.

⁴⁾ Însemnare pe colț, de mîna lui Maiorescu: « Răspuns la 24 Mai/6 Iunie, să discutăm oral ».

al anului 37, și de acolo urmează neîntrerupt până astăzi. Aștept cu nerăbdare să cunosc părerea D-Voastre asupra ei, cu atât mai mult că, a priori, ar trebui să nu vă placă, din cauza prea multor lungimi și teorii. Și e probabil că nu vă va plăcea. Eu socotesc însă că dezvoltarea logică a caracterelor admite ca demonstrate și posibile toate teoriile și toate extravaganțele, dacă ele sunt în nota indivizilor. Ași dori mai cu seamă să'mi spuneți dacă, închisă cartea la ultima filă, aveți impresia unei opere de artă sau nu, precum și dacă se simte suflul de idealitate ce a hrănit gândurile mele de atunci.

Pe Dl. Filipescu l'am văzut foarte puțin, atât fiindcă timpul ce-l avea de petrecut la Roma era restrâns, cât și mai cu seamă pentru-că în acest timp restrâns a fost omul indispus. Prin urmare nu mă pot rosti asupra D-sale decât cu rezervă și pe impresiuni, iar nu pe judecată.

Mai întâiu, omul a fost o revelațiune, în acest sens că în loc de a da de un impulsiv, așa cum îl înfățișau evenimentele din viața sa, am dat de un delicat, de un *timoré*, de unul din acei oameni rari și atât de interesanți pentru mine, ce admit ca posibil totul și din cari, cred eu, se recrutează adevăratele tipuri morale. E curios, nu așa?

Din puținul cât am vorbit de politică, am înțeles că el a fost atras către grupul junimist, întâi, de puternica D-Voastre personalitate, așa precum de mult am fost atras eu și precum sunt atrași astăzi toți intelectualii tineri; apoi, de interesanta figură a D-lui Carp, care, desbrăcată de poză, se reduce în fond la același tip moral, în care voința politică este aproape nulă. Ca să mă explic mai bine și ca să definesc situația partidului junimist, — înțeleg prin *voință politică* năzuința instinctivă a omului de partid de a cuceri puterea și a rămânea la putere, năzuință care mai întotdeauna izvorăște dintr'o dezvoltare intelectuală în disproporție cu mijloace materiale, precum și dintr'o viață puternică. Ceeace ar dovedi (cel puțin la noi) că teoria engleză admisă de Dl. Carp, că pentru a face politică se cere să aibi stare, este falsă: năzuința către mai bine, poftele și patimile au legat la un loc pe gregarii lui Brătianu, — ceea ce nu l-'a împiedecat pe acesta, la un moment dat, de a se revela om de mare talent, și ceea ce nu împiedică astăzi că mai toate instituțiunile financiare, create de liberali

pentru îmbogățirea lor personală, sunt bine alcătuite în sine și folositoare țării.

Prin urmare, Dl. Filipescu, ca toți delicații, s'a apropiat de grupul junimist. Nu știu dacă evoluțiunea sa este definitivă și dacă o nouă criză de voință nu-l va depărta din nou de acest grup. Or cum să fie, era interesant de a cunoaște părerea sa asupra câtor-va puncte. Domnia Regelui Carol I se poate considera ca virtualmente sfârșită. Sub noul regim, oamenii cari par a fi che-mați să joace un rol preponderant sunt: mai întâi, viitorul Rege el însuși; apoi, Take Ionescu, Marghiloman, N. Filipescu, frații Brătieni etc. Pentru partidul conservator, este de cea mai mare importanță de a se ști în ce măsură se pot apropia cele trei ele-mente dela început. Am întrebat prin urmare pe Dl. Filipescu dacă este adevărat că între D-sa și T. Ionescu este mare duș-mănie. Răspunsul a fost cu totul negativ. Prin urmare, inexpli-cabila eroare comisă de Dl. Carp, când cu injuriile gratuite arun-cate celui mai capabil om al partidului conservator, se poate repara.

Intrucât privește pe viitorul nou Rege, părerea D-lui Fili-pescu este bună. Preocuparea mea se înțelege dela sine: dinastia se întărește pe zi ce merge, astfel că Ferdinand I și mai cu seamă Carol al II-a vor putea să-și permită ceea ce Carol I credea că nu poate¹⁾... D-Voastră cunoașteți mania mea: eu pentru Carol II votez²⁾...

Vorbind despre acestea cu Dl. Filipescu, am surprins că i s'au umplut ochii de lacrimi. Atunci am fost cu desăvârșire cu-cerit!

Hristos a înviat. Doamnă, și cu toată supunerea și dragostea, iubite Domnule Maiorescu.

Pentru note și textul întocmai
EMANOIL BUCUȚA

1) S'au scos câteva rânduri de caracterizări prea subiective.

2) S'au scos câteva rânduri de caracterizări prea subiective.

IMAGINEA SPIRITUALĂ A LUI GOETHE ÎN LITERATURA GERMANĂ

Nu s'a scris încă până astăzi o carte amănunțită și completă despre chipul cum a evoluat imaginea lui Goethe în literatura și istoriografia literară germană și despre felul cum această imagine s'a oglindit în spiritualitatea europeană ¹⁾. Urmărind însă numai în chip sumar această evoluție, ești surprins ce salturi se fac dela o epocă la alta și ce felurit apare Goethe în interpretarea contemporanilor, a romanticilor, a Germaniei june, a naturalismului, a expresionismului sau a ultimei generații de poeți poporaniști. Iar dacă străbați calea făcută de știința literară germană în cercetarea vieții și operei lui Goethe, pătrunzi într'un imens labirint care duce fie la un templu de admirație fără rezervă, fie la o imensă bibliotecă de fișe critice și informative, din care e greu să desprinzi chipul autentic al aceluia care a fost Goethe.

Nu mai puțin variat și contradictoriu e aspectul ce ni-l înfățișează literatura și critica străină în decursul unui veac de contact cu Goethe. Poate că tocmai această confruntare a pontifului din Weimar cu literaturile străine, în care opera lui a lăsat

¹⁾ Harry Maync, *Geschichte der deutschen Goethe-Biographie*, zweiter Abdruck, Leipzig 1914. Lucrarea lui Maync este un scurt istoric al biografiilor lui Goethe, care se oprește însă la 1914.

Oskar Wałzel recunoaște și el că nu există o istorie privitoare la chipul cum a fost prețuit și judecat Goethe. Vezi: Oskar Wałzel, *Gehalt und Gestalt*, Berlin 1923, p. 123.

urme variate și inegale, ar contura și mai clar personalitatea unică a poetului.

Proteic n'a fost Goethe numai ca om și ca scriitor, ci și prin multilateralitatea imaginilor pe care lumea și le-a făcut despre el. Încă dela prima apariție a lui Goethe în viața literară a Germaniei el se înfățișează și e văzut sub mai multe aspecte. Pentru tineretul literar, Goethe e geniul care rupe cu tradiția, e revoluționarul care calcă în picioare regulile clasice, e, mai presus de toate, autorul senzațional a lui *Goetz* și *Werther*. Aproape întreg tineretul din acea vreme s'a pus sub comanda poetului și l-a recunoscut drept conducător spiritual. Mai mult încă, gălăgia enormă pe care noua generație a făcut-o din capul locului în jurul lui Goethe a influențat în bună parte și atitudinea generațiilor literare mai vechi față de tânărul și răzvrătitul poet. Astfel cercul poeților din Göttingen, al căror distant conducător spiritual era Klopstock, a privit cu un interes crescând manifestările literare pline de inedit senzațional ale lui Goethe. Era firește natural ca unele cercuri literare ortodoxe să aibă față de noul venit o atitudine hotărât negativă. Astfel *Goetz* a fost socotit de unii « un monstru » și n'a indignat numai pe franțuzitul Frederic II, care vedea în *Goetz* o dezgustătoare imitație a lui Shakespeare, ci și pe reformatorul Lessing, arbitru epocii în materie de literatură dramatică ¹⁾. Pentru cercurile raționaliste Goethe era un original, poate chiar un snob literar, care știa să inspire admirație și teamă totodată. Căci poetul a provocat dela început sentimente mixte. La unii a stârnit revoltă și teamă, la alții entuziasm și admirație, personalitatea lui preocupând cu aceeași înfrigurare cercurile tradiționaliste ca și cele revoluționare ale intelectualității germane. Dacă urmărim, în măsura posibilităților, corespondența personalităților literare și filozofice ale epocii de tranziție din jurul anului 1770—1780, observăm că lumea de atunci suferea de o adevărată « goethemanie » ²⁾. Ai impresia că apăruse

¹⁾ Victor Hehn, *Gedanken über Goethe*, vezi studiul despre « Goethe und das Publikum », Ediție nouă (Berlin 1925) ; vezi de asemeni Alfred Nollau, *Das literarische Publikum des jungen Goethe von 1770 bis zur Versiedlung nach Weimar*, în « Literatur und Leben », Vol. 5, Weimar 1935.

²⁾ *Goethe als Persönlichkeit*, Berichte und Briefe von Zeitgenossen, gesammelt von Heinz Ammelung, Vol. I, Berlin 1925.

deodată în mijlocul literelor germane un Messia al poeziei, de care unii se temeau și-l condamnau ca pe un uzurpator, iar alții îl slăveau ca pe un eliberator și ca pe un creator de noi valori spirituale. Azistăm de asemenea și la surprinzătoare capitulări sau convertiri ale unor spirite care la început au fost refractare farmecului personal goethean și impetuosității operei sale. Astfel, un adversar al poetului ca Johann Georg Jacobi capitulează repede când îl cunoaște și recunoaște în Goethe « pe unul dintre oamenii cei mai extraordinari, plin de geniu înalt, cu o fantezie arzătoare, simțire adâncă și toane schimbătoare » ¹⁾. Tot așa și Wieland, care aparținea unei concepții literare pe care o condamnase Sturm und Drang-ul lui Goethe, nu s'a putut sfii să nu aprecieze talentul poetului, chiar și atunci când acesta l-a lovit atât de crud prin pamfletul publicat pe neașteptate. Iar Bodmer, când a cunoscut pe Goethe, i-a mărturisit că-l « aștepta de șaptezeci de ani » ²⁾. Se pare astfel că în tinerețe Goethe a fost un cuceritor și un « charmeur » și că adversarii săi literari, îndată ce-l cunoșteau mai de aproape, erau câștigați de inteligența sa scânteietoare și exuberantă și de farmecul care se desprindea din întreaga sa ființă. Cu atât mai mult e explicabilă puterea de fascinație pe care a avut-o el asupra tovarășilor săi de generație. De data aceasta omul și poetul se întregeau și, contopiți într'una și aceeași ființă fermecătoare, adunau în juru-le tot ce avea Germania tânără în acea vreme mai ales. Tineretul acesta n'a exaltat numai admirația pentru poet, l-a și urmat ca pe o rară pildă. Mania dramelor istorice cavalerești, care împreună cu drama burgheză a pus stăpânire pe dramaturgia germană dela sfârșitul veacului al optprezecelea, manie care trece prin epoca romantică ajungând până în vremurile realismului și naturalismului, își are originea în fresca revoluționară, pe care Goethe a creat-o cu al său *Goetz* ³⁾.

¹⁾ *Goethe als Persönlichkeit*, Vol. I, p. 83.

²⁾ *Goethe als Persönlichkeit*, Vol. I, p. 121; vezi și *Bodmer über Goethe*, mitgeteilt von Johann Crueger, în *Goethe-Jahrbuch*, Vol. V, 1884.

³⁾ Richard Weissenfels, *Goethe im Sturm-und-Drang*, Vol. I, Capit. 6. « *Goetz* », Halle 1884; mai vezi și Otto Brahm, *Das deutsche Ritterdrama des 18 Jahrhunderts*. Q. F. 40 (Strassburg 1880). Și « *Zeitgenössische Rezensionen und Urteile über Goethes «Goetz» und «Werther»* », herausg. von Hermann Blumenthal », Berlin 1935.

Un succes mai categoric, fiindcă era un succes de zarvă internă și unul de scandal european, a fost acela al lui *Werther*. Firește că tocmai această glorie germană, devenită brusc glorie europeană, a impresionat lumea germană. De data aceasta însă, desacordul între cele două generații a fost și mai mare. Mai întâi fiindcă în cazul lui *Werther*, Goethe putea fi atacat de ortodocșii literari pentru imoralitate. Apoi deoarece subiectului romanului, fiind de cea mai acută actualitate, nu stârnea numai sensibilitatea etică a unui Lessing, dar și a unor pastori moraliști ca Goetze. Dacă *Goetz* a provocat imitație, *Werther* a creat o modă universală, dela fracul albastru și până la sentimentalismul excesiv și lacrimogen al stilului epistolar și al convorbirilor particulare și la acel *Wertherfieber* care a nenorocit atâtea familii și a sfâșiat atâtea existențe. Iar dacă *Werther* provocase în Germania o sumedenie de imitații, operete, drame muzicale etc., în străinătate el reabilitase geniul poetic german printr'o neașteptată operă literară spontană, vie și actuală ¹⁾).

Plecarea lui Goethe la Weimar a dezvăluit deodată un alt Goethe. Surprinderea luă proporțiile unei enorme senzații. Poetul revoluționar, care rivaliza cu Shakespeare, care batjocorea în mici pamflete gloriile consacrate și al cărui roman de dragoste îl aruncase în mijlocul criticilor și bârfelilor generale, era deodată chemat la curtea unui prinț și numit ministru la vârsta de douăzeci și șase de ani, când alții de seama lui s'ar fi mulțumit cu un post de bibliotecar sau de preparator într'o familie nobilă. Ce răsturnare de valori pentru reprezentanții vechii generații, ce recunoaștere și încurajare pentru tovarășii de năzbâții literare ai lui Goethe! Klopstock, Lessing, Bodmer și Voss aflară cu legitimă mirare, dar și cu o reținută satisfacție, înscăunarea lui Goethe ca ministru de stat la o curte domnească. Wieland, care s'ar fi putut opune acestei numiri, ca unul care a fost educatorul tânărului prinț Karl August de Saxa-Waimar și care fusese și victima unui pamflet goethean, se lăsă repede cucerit de farmecul acestei îndrăznețe personalități, căreia nimeni și nimic nu-i stetea în cale și pe care, odată sosit la Weimar, același Wieland îl primi cu brațele

¹⁾ Ioh. W. Appel, *Werther und seine Zeit*, Ediția 4, Oldenburg, 1895,

deschise ¹⁾. Puterea de fascinație a lui Goethe este la Weimar încercată de toți, iar Wieland are dreptate când scrie lui Merck, într'un stil ditirambic, « că Goethe aduce vreme rea și vreme bună » ²⁾. Impresia pe care o face Goethe aici este aceeași ca și pretutindeni pe unde a trecut: extraordinară. Până și Schiller recunoaște prestigiul lui Goethe, « al cărui nume mulți oameni îl pronunță cu un fel de admirație » și explică efectul pe care îl face poetul în toate cercurile societății, prin aceea « că tot ce este el, este întreg și că poate fi ca Iuliu Cesar mai mulți în același timp » ³⁾. Dar Weimarul pune între Goethe și opinia publică literară germană o barieră. Repede este el uitat de admiratori, și alți scriitori mai tineri, ca Schiller, cuceresc favoarea publicului și o glorie atât de zgomotoasă ca aceea asupra căreia se lăsase vâlul uitării ⁴⁾. Cei zece ani de Weimar, în timpul cărora Goethe s'a împărțit între pedanteria sentimentală a d-nei von Stein, petrecerile și zădărniciile de curte ale lui Karl August și diferitele slujbe administrative pe care le-a ocupat, au înnăbușit elanurile creatoare ale poetului. *Iphigenia*, pe care o scrisese întâi în proză și care îi luminase drumul spre Italia clasică, nu trecuse din cercul nobil și amical al Weimarului în cercurile mai largi intelectuale. Ce era deci mai firesc ca Goethe să fie uitat ca poet?

Oare Weimarul însuși nu voise să facă din el un simplu poet de curte, întorcându-l din drumul dezvoltării sale firești înapoi spre clasicismul francez, pentru care mai ales ducele Karl August se prăpădea cu firea?

Fenomenul italian și întoarcerea sa la Weimar, unde aduce un bogat bagaj literar, din care poetul vrea să-și culeagă motive de inspirație și de îndemnuri poetice mulți ani după ce Italia devenise pentru el doar o simplă amintire, au însemnat pentru el reluarea activității literare. Dela 17 August 1786, când Göschen

¹⁾ *Goethe als Persönlichkeit*, Vol. I, p. 40. Wieland scrie lui Fritz Jacobi din Weimar la 10 Noembrie 1775: « O, bester, wass soll ich dir sagen? Wie ganz der Mensch beim ersten Anblick nach meinem Herzen war! » și mai departe, p. 149: « Seit dem heutigen Morgen ist meine Seele so voll von Goethe, wie ein Thautropfen von der Morgensonne ».

²⁾ *Ibidem*, p. 173.

³⁾ *Ibidem*, p. 285.

⁴⁾ Victor Hehn, *Op. cit.*, p. 68 și urm.

publică anunțul privitor la editarea operelor lui Goethe în opt volume și până la 1794, când apar alte două volume suplimentare, poetul oferă în fiecare an publicului și cercurilor literare o nouă dovadă a hărniciei sale poetice. Cine urmărește cu atenție corespondența literară a epocii și recenziile publicate în periodicele vremii, își poate lesne da seama ce interes palpitant au provocat pe rând scrierile lui Goethe. Dacă la Weimar *Iphigenia*, *Tasso*, *Wilhelm Meister* și *Hermann și Dorothea* stărnesc nedumerire, fiindcă nu sunt înțelese, în cercurile literare ele provoacă discuții contradictorii și aprecieri diametral opuse, ceea ce contribuie la cimentarea poziției literare pe care o ocupă Goethe tot cu mai multă autoritate în lumea poetică germană.

Cu generația nouă literară a romanticilor, Goethe iese din cadrul epocii pline de controverse a debutului și se confruntă cu o generație a cărei spiritualitate o fecundase el însuși și avea s'o îndrumeze până târziu de tot. Fără îndoială că romantismul german se leagă printr'o linie dreaptă de *Sturm und Drang*, care poate fi socotit doar ca o prefață a celui dintâi ¹⁾. Goethe, deși nu mai era reprezentantul genialității anarhice din întâia sa tinerețe și trecuse prin epoca « educativă » a primilor ani de Weimar și a călătoriei în Italia, era socotit totuși de primii romantici ca un mare înaintaș al lor, ca adevăratul lor părinte sufletesc. Corespondența acestor tineri înflăcărați de poezie cu Goethe este cea mai bună mărturisire a contactului cald și direct cu poetul dela

¹⁾ Legăturile *Sturm und Drang*-ului cu romantismul sunt cu deosebire accentuate în:

Hermann Hettner, *Die romantische Schule*, capitolul « Vorbereitung der Romantik », Ed. 2, Leipzig 1901.

Dr. Hans Röhl, *Die ältere Romantik und die Kunst des jungen Goethe*, Berlin 1909.

Oskar Walzel, *Deutsche Romantik*, Ed. 2 și 3. « Aus Natur und Geisteswelt », No. 232. Leipzig 1912.

Rudolf Unger, *Vom Sturm und Drang zur Romantik*, în « Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte ». Anul 5. Caetul 3. Halle a. d. Saale 1924.

Iulius Petersen, *Die Wesensbestimmung der deutschen Romantik*, Leipzig 1926.

Iosef Körner, *Romantiker und Klassiker. Die Brüder Schlegel in ihren Beziehungen zu Schiller und Goethe*, Berlin 1927.

Weimar și a faptului că acesta devenise centrul preocupărilor lor spirituale ¹⁾). Ceea ce trebuie însă cu deosebire relevat este faptul că, pe de o parte, Goethe a contribuit la formarea romantismului și a fost un îndreptar pentru tinerii romantici, pe de altă parte, romanticii au fixat pentru întâia oară rolul de artist creator al lui Goethe, lăsând ca moștenire urmașilor literari o imagine goetheană, pe care nici propriile lor atacuri din vremea convertirii la catolicism n'au putut-o întuneca ²⁾).

Ce au văzut tinerii romantici în Goethe? Fără îndoială un poet, un artist de mari proporții, o personalitate covârșitoare și integrală. Mai puțin i-a fermecat omul. După zece ani de ședere la Weimar și după călătoria în Italia, Goethe devenise un izolat și un distant. Atitudinea lui supăra totdeauna printr'o solemnitate rece și prin rezerva stăpânită a omului ajuns. Romanticii l-au admirat de departe, nu l-au iubit însă ca om. Hölderlin spune, de pildă, că a pășit pragul casei lui Goethe cu « emoție », iar lui Hegel îi scrie că a întâlnit alături « de multă măreție, și foarte multă omenie » ³⁾. Dar Jean Paul vorbește, dimpotrivă, de indiferența poetului față de toată lumea și că numai o discuție asupra artei și a poeziei îl putea încălzi și-l putea face să devie din nou « cu totul Goethe » ⁴⁾.

Tinerii care învățaseră ca Novalis a citi din *Goetz* ca dintr'un abecedar și pentru care fiecare cuvânt al poetului trezea un îndemn sau căpăta valoarea unei pilde, erau surprinși când făceau cunoștința ministrului oarecum solemn și pedant dela Weimar. Nici unul dintre romantici nu s'a putut apropia mai mult de Goethe, iar unii dintre ei, ca Heinrich von Kleist, și-au sfârâmat existența, văzând că talentul lor nu întâlnește recunoaștere deplină din partea maestrului către care își îndrumaseră iluziile și visurile.

Este adevărat că o bună parte dintre primii romantici se strânsese în apropierea lui Goethe, la Jena, între 1799 și 1800; repede însă tinerii aceștia părăsiră vecinătatea lui Goethe și, odată

¹⁾ Karl Schüddekopf und Oskar Walzel, *Goethe und die Romantik*, în *Schriften der Goethe Gesellschaft*. Vol. 13 și 14. (Weimar 1898 și 1899).

²⁾ Richarda Huch, *Blütezeit der Romantik*. Ed. 4-a. Leipzig 1911. Vol. I, p. 209.

³⁾ *Goethe als Persönlichkeit*. Vol. I, p. 341 și urm.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 353 și urm.

cu aceasta, și o parte din admirația lor inițială. Numai A. W. Schlegel reuși să păstreze legături normale cu poetul până foarte târziu, iar Ludwig Tieck știe și el să nu atace pe autoritarul dictator literar, în clipa în care tovarășii săi de poezie îl supărau cu predilecția lor exagerată pentru catolicism și Evul Mediu. Caroline Böhmer, mai târziu soția lui Schlegel, poate fi socotită pe drept cuvânt inițiatoarea cultului lui Goethe în Germania și propagandista cea mai hotărâtă și entuziastă a operei acestuia, într'o epocă în care poetul fusese aproape uitat. Caroline a introdus de asemeni pe Friedrich Schlegel în opera lui Goethe și tot ea a deschis și celorlalți romantici drumul spre spiritualitatea goetheană. Față de atmosfera simpatică lui Goethe din casa acestei remarcabile personalități feminine, nu poate surprinde entuziasmul cu care Fr. Schlegel întâmpină pe autorul *Iphigeniei* încă în paginile revistei *Deutschland* în anul 1796, când numește poezia izolatului dela Weimar «aurora artei adevărate și a frumuseții pure»¹⁾.

Cei doi frați Schlegel, doctrinarii școlii romantice, au pus dela început în centrul preocupărilor lor literare pe Goethe, așa cum se înfățișa acesta în opera sa și chiar așa cum apărea el acum în plină evoluție clasică. Revista *Das Athenäum*, care apare între anii 1798—1800, este deodată străbătută de spiritul lui Goethe. Friedrich Schlegel îl numește acolo pe Goethe «reprezentantul spiritului poetic pe pământ», îi prețuște în deosebi universalitatea, iar în studiul său despre poezie, el studiază amănunțit caracterul universal și progresiv al poeziei lui Goethe, comparându-l cu Cervantes și cu Shakespeare. Chiar și în clasicismul lui Goethe, Friedrich Schlegel vede modernism, căci socotește pe poet înălțat la o culme artistică, «care pentru întâia oară cuprinde toată poezia celor vechi și a celor moderni» și poartă în ea «sămânța unei eterne progresivități»²⁾. Constatările acestea Schlegel le închinase romanului *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, carte esențială, pildă literară nesfârșită și punct de plecare

¹⁾ Iulius Braun, *Goethe im Urteile seiner Zeitgenossen*, 2 vol. Berlin 1883—1885.

²⁾ *Das Athenäum*, vezi studiul: *Versuch über den verschiedenen Stil in Goethes früheren und späteren Werken*. Vol. III. 2. p. 180 și urm.

al tuturor romanticilor ¹⁾. Nu numai Friedrich Schlegel, dar și fratele său August Wilhelm Schlegel, Novalis, Tieck, Dorothea Schlegel și Schelling prețuesc pe *Wilhelm Meister* ca pe o adevărată biblie literară ²⁾. Novalis, de pildă, îl învățase pe de rost și-l prețuise întâi ca pe o carte excepțională, pentru ca mai târziu să plănuiască o revenire ostilă, care să anuleze aprecierile lui Friedrich Schlegel din *Athenäum*.

Socotind romanul ca cea mai superioară formă literară, în orice caz ca o formă prin excelență romantică, poeții romantici au continuat romanul artistic și evolutiv, având ca punct de plecare *Wilhelm Meister*.

Dar romanticii, cu toată admirația lor pentru Goethe, au avut față de el o atitudine destul de independentă, chiar și în epoca în care ei recunoșteau în Goethe un adevărat conducător literar. August Wilhelm Schlegel, care a scris o recenzie entusiastă despre *Herman și Dorothea* și care, cu toate dificultățile dezacordului ideologic de mai târziu, a păstrat, până la sfârșit, legături normale cu Goethe, a știut să-i vadă defectele și să-l judece cu deplină libertate de spirit și mai cu seamă a înțeles să aducă, în chipul cum l-a judecat pe poet, un punct de vedere istoric ³⁾. Aceleași rezerve le face Novalis și le va face Friedrich Schlegel, care mai târziu se va năpusti cu violență asupra « păgânului » Goethe. Dar ceea ce trebuie reținut din legăturile romanticilor cu Goethe, este acel cult al lui Goethe care și-a avut originea în exaltarea trecătoare a tinerilor romantici, care, în frunte cu entuziasta Caroline și cu frații Schlegel, au afirmat pentru întâia oară semnificația excepțională a personalității artistice goetheene. Chiar dacă romanticii și-au potolit elanul și entuziasmul, cultul lui Goethe inițiat de ei a fost slujit cu credință până la moarte de Rachel Levin, soția lui Varnhagen von Emse, care a trăit toată viața învăluită de spiritul poetului, în acel Berlin în care salonul ei a fost până târziu un templu al ace-

¹⁾ *Das Athenäum*, Vol. I, 2; vezi și Wilhelm Dilthey, *Das Erlebnis und die Dichtung*, Studiul despre Novalis. Ed. 7. Leipzig und Berlin 1921, pg. 323 și urm.

²⁾ Dr. Hans Röhl, *Die ältere Romantik und die Kunst des jungen Goethe*, Berlin 1909, p. 30 și urm.

³⁾ *Ibidem*, p. 43.

stui cult ¹⁾. Și dacă romanticii, prin convertirea lor la catolicism, au devenit în bună parte refractari evoluției clasice a lui Goethe, asta nu înseamnă însă că nu li se datorește lor cristalizarea imaginii lui Goethe, așa cum s'a păstrat ea până în zilele noastre ²⁾.

De altfel, în clipa în care se răcesc legăturile lui Goethe cu întâia generație de romantici, se leagă prietenia sa cu unii din poeții celei de a doua generații, căreia îi aparțin protejații săi Achim von Arnim și Clemens Brentano. Membrii acestei generații erau foarte tineri față de Goethe, care pășea acum spre bătrânețe. Unii dintre ei, ca frații Brentano, erau copiii iubitei de odinioară Maxe Brentano. Originari din Frankfurt, un drum se deschidea prin Frau Rat Goethe dela tinerii începători literari la gloriosul înaintaș din Weimar. De aceea, când apare întâiul volum din culegerea de poezii populare « Des Knaben Wunderhorn », dedicația de pe frontispiciu se îndreaptă către Goethe, care la rândul său salută meritoria operă a celor doi tineri într'o lungă recenzie încărcată de bizare calificative, pe care Friedrich Schlegel le-a parodiat cu umor și malițiozitate. Brentano și Arnim au privit totdeauna spre Goethe cu respectul cuvenit unui părinte sufletesc.

Dar Goethe l-a sprijinit și pe Zacharias Werner, cu care s'a întrecut în arta sonetului la Jena și căruia i-a reprezentat pe scena teatrului din Weimar câteva drame; iar un E. T. A. Hoffman, deși n'a fost socotit de Goethe decât ca un caz patologic, a citit cu entuziasm acele opere ale poetului, cu care se simțea înrudit sufletește. De altfel generațiile mai noi de romantici, cărora le aparțin un Lenau și un Eichendorff, au față de Goethe o atitudine eclectică, apreciind acele laturi ale personalității și operei sale, cu care aveau reale afinități. Eichendorff, de pildă, a fost în tinerețea sa un mare admirator al lui Goethe, pe care l-a prețuit ca poet liric și ca romancier, inspirându-se pentru romanele sale din același « Wilhelm Meister », care a înrăurit atât pe romantici. Aceasta nu l-a împiedicat însă să-și revizuiască părerile și în a sa « Geschichte der poetischen Literatur in Deutschland »

¹⁾ Margarete Sussmann, *Frauen der Romantik*, Jena 1931, p. 83 și urm.

²⁾ Ricarda Huch, *Blütezeit der Romantik*, Ed. 4, Leipzig, 1911. Vol. I, p. 209.

să ironizeze chiar pe acela care odinioară îi fusese o pildă unică. Alți scriitori ca Lenau, bunăoară, găsesc într'o singură operă goetheană, în «Faust», nu numai o realizare, dar și un punct de plecare pentru o operă proprie, cum a fost acel «Faust» de esență lirică, pe care l-a scris poetul, patru ani după moartea lui Goethe.

Firește că Goethe, ca foarte mulți poeți de altfel, a devenit mai repede popular prin atacurile al căror obiect a fost și prin scandalurile pe care opera și atitudinile sale le-au provocat, decât prin valoarea scrisului său. Imaginea pe care lumea și-a făcut-o treptat despre Goethe s'a născut din atmosfera contradictorie creată de succesele înregistrate și de atacurile, pe care poetul le-a suferit din partea adversarilor. Incetul cu incetul, a crescut astfel Goethe deasupra admiratorilor și detractorilor săi. Este foarte interesant de urmărit acest proces de formație a mitului goethean. Poate că mitul acesta s'a putut cristaliza atât de repede și de lesne, tocmai datorită izolării lui Goethe la Weimar, care devenise în ultimii ani ai vieții sale un cuib de taine și de povești. Poate că romanticii au reacționat într'un târziu împotriva lui Goethe și din cauza acestei izolări, a indiferenței reci și a protecției lipsite de căldură pe care pontiful literar din Weimar le-a acordat-o cu o zgârcenie calculată.

La începutul veacului al nouăsprezecelea, romanticii se depărtează de Goethe. Pe de o parte, trecerea unora dintre ei la catolicism, pe de altă parte, abuzul din ce în ce mai mare ce-l făceau ei de fantezie, al cărei «desfrâu» ducea la lichidarea formelor tradiționale poetice, au contribuit nu numai ca ei să judece cu asprime clasicismul lui Goethe, dar chiar să-l atace pe poet, acuzându-l de păgânism, cum au făcut-o când Goethe a publicat studiul său despre Winkelmann. Pe rând, romanticii încep să rupă săgeți împotriva lui Goethe ¹⁾. Astfel Novalis își revizuește părerea despre *Wilhelm Meister*, atacând realismul acestuia, care stă în calea poeziei adevărate și a fanteziei pururi creatoare. Chiar și Tieck, a cărui admirație pentru Goethe n'a cunoscut multă vreme rezerve, în a cărui operă se oglindesc *Werther* și *Wilhelm*

¹⁾ Albert Bettex, *Der Kampf um das klassische Weimar*, Zürich și Leipzig, 1935.

Meister și care a retipărit mai târziu, după moartea poetului, cea mai veche carte de cântece a acestuia, îl atacă acum ¹⁾). Tieck critică pasiunea lui Goethe pentru antichitate, socotind-o « o superstiție arbitrară și goală » ²⁾). Cel mai violent dintre toți e însă în atacurile sale Friedrich Schlegel, care, ațâțat de ura soției sale Dorothea, devine din admiratorul entuziasmat al lui Goethe procurorul său necruțător.

Sub influența Dorotheei, care atacă fără scrupul pe acela în care văzuse un zeu literar, Friedrich Schlegel merge până acolo în diminuarea valorii lui Goethe, încât nu se sfiște să afirme că operei acestuia i-ar lipsi un « punct central ». Catholicismul recent a lui Fr. Schlegel intră în conflict cu păgânsimul antic al lui Goethe, iar poeziei atât de clare și simetrice a lui Goethe, în care domină un realism sănătos și limpede, Schlegel îi preferă acum proza sentimentală și inegală a lui Tieck. De altfel, acesta e scriitorul pe care romanticii încearcă acum să-l opună cu toată hotărîrea lui Goethe, fără a putea însă anula nici influența covârșitoare, pe care acesta a avut-o asupra lor și mai ales asupra lui Tieck, rivalul și emulul său totodată. Numai A. W. Schlegel, cu toate rezervele sale critice, îi poartă credință și, de onomastica poetului, în 1826, îi dedică înflăcărate și banale versuri juvenile. Tieck s'a ținut față de Goethe într'o anumită diplomație și a păstrat mereu contactul cu poetul. Iar atunci când pastorul Pustkuchen i-a înscenat scandalul cu falsii *Wanderjahre*, Tieck a sărit cu bravură în ajutorul maestrului și rivalului său. Intre soții Dorothea și Friedrich Schlegel, pe de o parte, și între Goethe și cercul său clasicist, pe de alta, adversitățile vor merge crescând până în 1817, când un manifest semnat de Goethe, în colaborare cu prietenul său Meyer și publicat în caetul al doilea din *Kunst und Altertum*, va ataca noua « artă germană religios-poetică » și va respinge astfel pe romanticii îndrăgostiți de catholicism și Evul Mediu. Poate că Heine are dreptate când spune cu răutăcioasă ironie că Goethe a fost lipsit de recunoștință față de « herolzii săi, frații Schlegel ». Cele câteva săgeți pe care le rupe Friedrich Schlegel împotriva fostului său patron literar sunt de fapt

¹⁾ Dr. Hans Röhl, *Die ältere Romantik...* p. 65 și urm.

²⁾ Hermann Hettner, *Die romantische Schule*, p. 145.

inofensive, și, dacă n'ar fi fost convertirea la catolicism, pe care protestantul Goethe nu i-a putut-o ierta niciodată, Friedrich Schlegel ar fi putut să păstreze legături corecte cu dictatorul literar din Weimar, care și el, în prieteniiile sale pe care le legase cu cea de a doua generație de romantici, dovedise că înțelegea arta medievală, poezia populară și elementele specifice rasei, ale vechii poezii germane.

Trebue să remarcăm un lucru. Toată această bătălie literară s'a menținut în cadrul revistelor și grupărilor literare. Goethe nu pătrunsese în marele public decât prin cele câteva opere de tinerețe, care îi provocaseră o zgomotoasă popularitate. Alte atacuri, venind din alte cercuri decât cele literare, aveau să producă o enormă vâlvă în jurul poetului. Acestea sunt atacurile cercurilor protestante, naționaliste și liberale care vedeau în ministrul ducelui de Saxa-Weimar, dacă nu chiar un inamic al poporului, în orice caz un hotărît adversar al mișcării naționaliste și liberale.

Fără îndoială că datorită acestor atacuri fizionomia morală a poetului a suferit modificări temporare și autoritatea sa a oscilat continuu. Ele n'au putut însă împiedica creșterea tot mai organică și mai adâncă a cultului Goethe. Poate că Goethe însuși a contribuit prin atitudinea sa rezervată și prin refuzul de a se declara exponentul unuia sau altuia dintre curentele, care se încrucișau și se războiau, la formarea aceluia cult, pe care nici o campanie sau revizuire nu l-a putut anihila.

Nu puțin a ajutat la răspândirea acestui cult și rolul cultural tot mai înalt pe care el a reușit să-l dea Weimarului. În jurul curții din Weimar se găseau, la sfârșitul veacului, alături de Goethe, oameni ca Wieland, Herder și Schiller; iar Universitatea din Jena devenise una dintre cele mai reputeate din Germania. Nu mai vorbesc de toți zeeii minori care roiau în jurul poetului și de legăturile sale cu învățații, scriitorii și artiștii din întreagă Germanie, legături care făceau din el un punct central al culturii germane și un element de atracție pentru cultura europeană. Firește că autoritatea lui Goethe crescuse și mai mult în clipa în care el și-a asociat pe Schiller și alături de acesta a dus în 1796 marea bătălie a *Xeniilor*, prin care s'a netezit drumul clasicismului și s'au lichidat adversitățile unor inamici care îndrăzneau prea mult. De sigur că asociația cu Schiller a fost și un act po-

litic din partea lui Goethe, care își alătura chiar pe acel scriitor de care se deosebea mai fundamental și pe care anumite cercuri i-l scoteau în cale ca pe un ireductibil rival. Dar Goethe, după ce reintrase cu noua serie de opere complete în arena literară a actualității, avea nevoie în izolarea sa de un tovarăș, iar în noua lui activitate creatoare de un stimulent și de un control. Georg Brandes are dreptate când spune că publicul mare nu a înțeles această unică prietenie literară a lui Goethe cu Schiller. Și nu trebuie uitat apoi că apariția lor solidară în bătălia *Xeniilor* a reușit să impună Weimarul ca o cetate a bunului gust și a obiectivității literare ¹⁾. Prietenia aceasta a cimentat nu numai gloria mai tânără a lui Schiller, dar a dat prestigiului lui Goethe o formă definitivă. Indrumările și îndemnurile reciproce au deschis firește în opera fiecăruia în parte noi posibilități de realizare, iar publicațiile pe care le-au redactat au devenit organe hotărâtoare de control literar ale lumii literare și artistice.

Dar la creșterea prestigiului și renumelui lui Goethe au contribuit și alte împrejurări. Opera lui nu s'a bucurat totdeauna de succes. Lucrările sale dramatice, deși jucate dincolo de hotarele Germaniei, au avut în parte o soartă vitregă, care uneori a luat proporțiile unei adevărate catastrofe, cum a fost cazul dramei *Gross Cophta*, care, ajungând la Viena la a treia reprezentație, a fost alungată de pe scenă și înlocuită, după cererea publicului din sală, cu un alt spectacol. Iar în ce privește celelalte opere literare ale sale, ele au avut un răsunet restrâns și s'au bucurat de o primire inegală. Goethe însă nu s'a impus prin valoarea reală a operelor sale, care erau fie prea puțin înțelese, fie prea izolate de marele public. Trebuie să recunoaștem că ceea ce a înălțat din ce în ce mai sus pe socul gloriei pe poet au fost două elemente, oarecum lăturalnice: întâi ambianța, atmosfera plină de nesfârșite rezonanțe pe care i-au creat-o diferitele împrejurări și evenimente la care a participat, apoi continuitatea creațiunii sale literare și științifice, izvorând ca o consecință fatală dintr'o viață care mai bine de trei sferturi de veac a îmbrățișat cele mai hotărâtoare momente ale Europei moderne. S'ar putea de sigur scrie o întregă carte, bogată în amănunte bizare și sen-

¹⁾ Albert Bettex, *Op. cit.*

zaționale, despre chipul cum s'au format și au evoluat prestigii și gloria lui Goethe. Aici însă nu poate fi vorba de așa ceva. Ci se poate încerca doar fixarea câtorva momente caracteristice și câtorva etape ale uriașei glorii goetheene, care nu și-a încheiat încă ofensiva de-a-lungul și de-a-latul Universului.

Ceea ce a creat înainte de toate acea atmosferă de venerație în jurul lui Goethe au fost prietenii numeroase, venite din toate colțurile lumii, spre a sluji un om în care mulți vedeau un mare conducător spiritual, prietenii care au constituit cu timpul o adevărată « confrerie de admiratori », cum atât de bine a sesizat situația d-na Staël încă în 1804 ¹⁾. În jurul lui Goethe se formase cu timpul un adevărat stat major, cu ramificațiuni importante și în afară de Weimar, care ajuta pe poet în activitatea sa publicistică, dar mai ales participa cu adâncă venerație la popularizarea operei și figurii sale spirituale. Mulți dintre acești discipoli goetheeni erau personalități literare de mâna a doua, exemplare mediocre ale culturii germane, care căutau să se folosească de prestigiul poetului spre a ieși din anonim. Dar poate că tocmai datorită mediocrității acoliților săi, poetul a putut domni ca un tiran, ceea ce l-a făcut pe drept cuvânt pe Heine să afirme că Goethe s'a sprijinit în literatură pe « thiers états » ²⁾. Goethe nu s'a dezinteresat însă de loc de public. Dimpotrivă, după epoca primei tinereți, în decursul căreia publicul lui Goethe era format din tineretul entuziast al *Sturm und Drang*-ului, Goethe s'a mulțumit o vreme cu cercul din ce în ce mai larg și mai variat al curții din Weimar, pentru ca din când în când să-și lărgească cadrul său de influență personală prin publicațiile periodice pe care le redacta ³⁾. De sigur că la creșterea prestigiului lui Goethe a contribuit într'o mare măsură eoul pe care opera lui Goethe l-a avut peste hotare, numeroasele traduceri franceze și engleze, reprezentațiile teatrale care au avut loc la Paris și curiozitatea enormă pe care ministrul-poet o stârnea pretutindeni în străinătate. Opinia publică germană a avut deodată doi Goethe: unul

¹⁾ M-me de Staël, *De l'Allemagne*, Ed. din Paris, 1856, p. 130.

²⁾ Heinrich Heine, *Die romantische Schule*, Vol. 9 din Heines Sämtliche Werke. Cotta'sche Bibliothek der Weltliteratur.

³⁾ Albert Köster, *Goethe und sein Publikum*. G. Ib. XXIX, 1908.

așa cum îl cunoștea lumea germană și altul cum era văzut de lumea literară străină. Fără îndoială că acesta din urmă a reușit să modifice rezervele cu care era întâmpinat în patrie cel dintâi. De sigur că legăturile lui Goethe cu străinătatea au luat proporții și din cauza împrejurărilor internaționale, care au făcut din micul Weimar un loc de trecere și de întâlnire pentru regi, generali și diplomați, iar din Goethe un rar punct de atracție al acelor care vedeau în poet, cum a fost și cazul lui Napoleon, numai pe neuitatul autor al lui *Werther*. Mai ales cartea d-nei Stael a făcut o reclamă deosebită lui Goethe, intelectualitatea străină obișnuindu-se să vadă în el prototipul culturii germane. Fraza celebră a d-nei Stael că « Goethe ar putea reprezenta literatura germană întreagă » devenise o formulă de orientare spirituală a străinilor care vizitau Germania ¹⁾.

Războaiele napoleoniene au adus multă lume la Weimar. Iar odată Goethe descoperit de străini, el a rămas până la sfârșitul vieții sale centrul de atracție al Weimarului. Numărul de străini care l-au vizitat în ultimii douăzeci de ani ai vieții sale este imens, iar impresia pe care aceste vizite au făcut-o în cercurile intelectuale germane este de sigur covârșitoare. Fiindcă atât musafirii, cât și oamenii de știință și scriitori străini care sunt în corespondență cu Goethe au făcut numele acestuia popular și i-au dat o strălucire din ce în ce mai impresionantă. Astfel chiar în clipa în care atacurile adversarilor săi din lăuntru se întetesc, el avea în străinătate plenipotențiarilor spirituali de talia lui Carlyle, Victor Cousin, Oehlschläger și alții mulți, care toți laolaltă pun bazele acelei internaționale goetheene, care dăinuiește încă și astăzi. Goethe scria în 1812: « Die Nationen gehen jetzt in der Welt so durcheinender, dass man Cosmopolit wird, ohne seine Wohnung zu verändern ». Firește că ceea ce atunci era o întâmplare datorită complicațiilor și războaielor europene, astăzi a ajuns o realitate imediată, care a transformat aforistica formulă de « Weltliteratur » într'un loc comun.

Poate că ceea ce făcea ca străinii să fie vrăjiți de Goethe, era și prestigiul plin de farmec și de autoritate al personalității sale.

¹⁾ Hugo Landgraf, *Goethe und seine ausländischen Besucher*, în « Die Freunde Goethes im Auslande », Deutsche Akademie, München, 1932.

Dacă în timpul primei sale tinereți, Goethe cucerea prin genialitatea sa vijelioasă, fixând în mintea celor care-l cunoșteau imaginea unei ființe excepționale, în calea căreia se deschideau orizonturi nebănuite, în epoca maturității și bătrâneții sale el surprindea prin vioiciunea cugetării, iar atunci când oameni care îl apropiau îi inspirau încredere, printr'o neobișnuită veselie și simplitate de gesturi. Această bogăție de viață și de spirit, împreună cu o rară naturaleță în contactul cu oamenii, a fost relevantă bunăoară de Benjamin Constant, Victor Cousin și alții. Firește că atunci când vizitele îl plictiseau — și îl plictiseau mai cu seamă scriitorii germani tineri și oamenii indiscreți — Goethe se purta distant și supărător, cum s'a întâmplat de pildă cu Grillparzer și cu d-na Staël.

Multilateralitatea relațiilor sale și varietatea impresiilor pe care le producea, se datorau și faptului că Goethe reprezenta pe adevăratul om al Renașterii, poate cel mai strălucit reprezentant al omului totalitar și universal, îmbrățișând cu spiritul său lacom de a ști, toate domeniile artei și aproape toate domeniile științei. Dacă urmărește cineva activitatea lui Goethe, după întoarcerea sa din Italia, rămâne uluit în câte domenii deosebite și chiar contradictorii se manifesta spiritul său, preocupând în același timp lumea politică, cea literară și artistică și cea științifică a Germaniei ¹⁾. Dar tocmai această multilateralitate de ocupațiuni, de creații și de relații omenești i-a creat treptat o popularitate și o glorie nemai întâlnită până atunci și de atunci încoace. Astfel a crescut el deodată uriaș deasupra contemporanilor săi, iar atacurile adversarilor săi, oricât de numeroase au fost, nu l-au putut răpune.

Heinrich Heine face în « Die Romantische Schule » unele foarte juste observații asupra inamicilor lui Goethe, remarcând inutilitatea și lipsa de efect a atacurilor. Mai ales fiindcă aceste atacuri veneau din partea unor oameni lipsiți de autoritate intelectuală, deși aparțineau unor puternice cercuri ostile poetului. Astfel falsii *Wanderjahre*, pe care îi tipărește pastorul protestant Joh. Fr. Wilhelm Pustkuchen în 1821, reușesc datorită

¹⁾ Victor Hehn, *Gedanken über Goethe*, în studiul « Goethe und das Publikum ». Ediție nouă, Berlin 1925.

identității titlului cu cel utilizat de Goethe pentru *Wilhelm Meisters Wanderjahre*, care apare mai târziu, să producă întâi prin anonimatul lor confuzie, pe urmă prin critica agresivă adusă imoralismului lui Goethe și prin elogiarea idealismului lui Schiller, o enormă vâlvă ¹⁾).

Din aceleași cercuri ortodoxe vin și atacurile lui Franz de Paula, Ritter von Spaun, care protestează împotriva laudelor d-nei de Staël și numește pe «Faust» o «diaree de idei nemistuite». Nu mai puțin grav și perfid a fost atacul lui Vögler și Kochy, care, doi ani după Pustkuchen, au alcătuit pamfletul *Goethe als Mensch und Schriftsteller*, luând ca bază un articol ostil din *The Edinburgh Revue*, în care Goethe este judecat cu cea mai mare asprime. Acelorași cercuri ortodoxe moraliste aparțin și cei doi profesori Martin Span și Schütz, cel dintâi negând până și valoarea literară a poeziilor lui Goethe, cel de al doilea remarcând în cartea sa *Goethe und Pustkuchen*, valoarea deosebită a falsilor *Wanderjahre* față de cei autentici ai lui Goethe. Până târziu de tot Goethe a fost atacat pentru imoralismul său, iar «superintendentul» berlinez H. Hengstenberg se răfuește în 1830 cu poetul de la Weimar, când acesta își publică corespondența sa cu Schiller. De altfel și astăzi încă există în unele cercuri germane o anumită rezervă față de imoralismul lui Goethe, care nu este căutat atât în opera sa, cât în legătura sa cu Christiane Vulpius, pe care nu i-o iertase nu numai amărâta d-nă von Stein, dar și multe cercuri burgheze germane. Firește că toate aceste atacuri pornite din cercuri ortodoxe moraliste — aparținând în deosebi Germaniei de Nord — au turburat imaginea ce și-o făcea lumea germană despre poetul dela Weimar, care era astfel bagatelizat de pamflete și înlăturat, el marele burghez, din biblioteca puritanilor și pedagogilor germani.

Mult mai hotărâtoare sunt însă atacurile liberalilor germani în fruntea cărora trebuie pusă critica pe care o face profesorul și istoricul literar Wolfgang Menzel în a sa *Deutsche Literatur*. Menzel aparținea ca ideologie acelei *Germanii Junce*, care socotea literatura ca un apostolat social și național și nicidecum

¹⁾ *Aus dem Lager der Goethe-Gegner, mit einem Anhang: Ungedrucktes von und an Börne, von Dr. Michael Holzmann, Berlin 1904.*

ca o ocupațiune pur estetică. El nu reprezenta numai rigo-
rismul moral, ca atâți alți adversari ai lui Goethe ci și un
anumit oportunism politic, care îl concepea pe scriitor în funcție
de înalte idealuri sociale. Dar atacurile lui Menzel, care sunt
foarte violente, nu se reduc numai la o simplă critică de fond
și de atitudine, sau la una a formei și a însușirilor poetice. El îi
recunoaște lui Goethe talentul, dar îi contestă geniul. Pentru în-
tâia oară, în chip metodic și documentat, i se neagă lui Goethe
«originalitatea», fiind învinuit că ar fi fost toată viața un rob
al curentelor la ordinea zilei și al modelelor trecătoare. Dacă *Clavigo*
și *Wilhelm Meister* sunt pentru Menzel opere de-a-dreptul
imorale, *Tasso* e profesiunea de credință a curteanului; iar
dacă *Faust* și *Wilhelm Meister* pot fi socotite totuși opere
originale, e fiindcă în ele Goethe s'a copiat pe sine ¹⁾. Atacurile
lui Menzel au fost exagerate și nedrepte. Ele au apărut astfel
chiar și unor reprezentanți ai *Germaniei June*, ca Heine care,
în studiul său *Școala Romantică*, a apărut pe poet împotriva învi-
nuirilor nedrepte și a exagerărilor pătimașe ale lui Menzel.

De altfel atitudinea «Germaniei June» față de Goethe nu
este chiar atât de negativă, pe cât se pare la întâia privire. Astfel
chiar și concetățeanul său Ludwig Börne nu vede în Goethe
numai un tiran al literelor germane și un reprezentant al aceluia
indiferentism social și naționalist pe care-l condamna noua gene-
rație germană, ci și un poet de mare prestigiu. Dar tocmai fiindcă
prețuia geniul poetic al lui Goethe, se supărase foarte pe atitu-
dinea politică a poetului, în care vedea cea mai tipică formă a
reacțiunii. Börne era evreu, originar din străfundurile ghetoului
din Frankfurt. Era firesc ca el să îmbrățișeze liberalismul revolu-
ționar, care trecuse Rinul din Franța și pe care Goethe îl de-
testa cu o hotărîtă sinceritate. Börne nu putea pricepe cum Goethe
se îndeletnicea cu colecții mineralogice, în clipa în care Germanii
sângerau pentru păstrarea independenței lor politice. Deci Börne
nu atacă pe poet și pe artist, ca Menzel, ci pe omul de Stat, ne-
înțelegător al noilor vremuri și care nu se sfîise să se rostească
împotriva libertății presei ²⁾. Egoismul superb al lui Goethe su-

¹⁾ Wolfgang Menzel, *Die deutsche Literatur*, 2 volume, Stuttgart 1828.

²⁾ *Aus dem Lager der Goethe-Gegner*, p. 76 și urm. și Ludwig Börne, *Gesammelte Schriften*. Reclam. Vol. III, p. 216 și urm.

păra toată această generație, care ar fi dorit ca patriarhul dela Weimar să fie pe de o parte alături de noii luptători naționaliști, pe de alta să sprijine pe cei slabi și obidiți ¹⁾). Nu e deci de mirare că Goethe e uneori pentru Börne, ca și pentru mulți alți intelectuali ai epocii, « un pedant laș », « omul cel mai mic » și « o slugă supusă a prinților ».

De altfel ostilitatea lui Menzel față de Goethe a fost adoptată de reprezentanții Germaniei June numai temporar. Astfel Karl Gutzkow, elev și colaborator al lui Menzel, nu l-a privit la început pe Goethe cu ochi buni, numindu-l « un suflet sec și lipsit de viață ». Dar după moartea lui, când petrece un timp în închisoarea dela Mannheim, Gutzkow revine asupra părerii sale inițiale privitoare la Goethe, modificându-și în bună parte punctul său de vedere ²⁾). O evoluție similară se observă la Heinrich Heine. Și el a fost la început împotriva lui Goethe. Dar tot pentru cauze politice și nu literare. De altfel atitudinea lui Heine, așa cum reiese din « Școala Romantică » și din articolul asupra lui Menzel, arată foarte limpede că el nu a admis atacurile violente ale acestuia și ale altora împotriva lui Goethe. Un om de finețea intelectuală a lui Heine nu putea să confunde atacurile împotriva omului, cu aprecierea care se cuvenea poetului. Caracterizarea epocii de dominație culturală a lui Goethe, ca o adevărată « Kaiserzeit » nu este de loc exagerată. Iar critica adusă poetului pentru felul cum acorda protecția sa numai scriitorilor mediocri, neglijând sau chiar prigonind pe cei care reprezentau o valoare excepțională, nu este numai o spirituală butadă, ci corespunde unei realități lesne controlabilă. De altfel Heine știe să țină o măsură obiectivă atunci când judecă și caracterizează cu aceeași vervă plină de ironie atât pe detractori cât și pe apologiștii lui Goethe.

¹⁾ Ludwig Börne, *Gesammelte Schriften*, Reclam. Vol. I, pp. 536, 168, 72, 73.

In ce privește atitudinea «Germaniei June» față de Goethe, vezi:

Georg Bandes, *Das Junge Deutschland*, Ed. 2, Leipzig 1896.

Johannes Proelss, *Das Junge Deutschland*, Berlin 1892.

Dr. H. Houben, *Jungdeutscher Sturm und Drang*, Leipzig 1911 și

Adolf Carl von Noé, *Das Junge Deutschland und Goethe*. Dissert. Chicago 1910.

²⁾ Joh. Roelss, *Op. cit.*, p. 540.

Poate că atitudinea, când măgulitoare, când ironică a lui Heine față de Goethe a avut ca scop provocarea unei apropieri între cei doi mari lirici, apropiere care nu s'a produs însă niciodată, cu toate încercările repetate ale lui Heine de a-l convinge pe Goethe, prin scrisori admirative, în care îi cerea voe « să-i sărute mâinile », de însemnătatea unei prietenii literare între ei. « Germania Jună » nu a atacat de altfel decât prea puțin pe poet, dar cu foarte mare severitate pe omul de Stat și pe cărturarul, care se pusese de-a-curmezișul dezvoltării normale a Germanilor. Sentimentul pe care l-a avut această generație față de Goethe a fost acela al unui « dépit amoureux », pe care îl resimt îndrăgostiții nenorociți când își văd dragostea și admirația respinse. Totuși critica și atitudinea *Germaniei June* au avut repercursiuni asupra imaginii lui Goethe, așa cum a fost ea fixată în cercurile literare și în opinia publică germană după moartea poetului. Câteva decenii mai târziu, figura lui Goethe este întunecată de critica încă vie a generației liberale și naționaliste dela 1830, iar un istoric literar ca Gervinus a reeditat, dându-le o formulare definitivă, o parte din criteriile politice și morale care au stat la temelia atacurilor protestante, liberale și naționaliste de odinioară.

Treptat-treptat se face în jurul lui Goethe tot mai multă lumină. Cultul personalității sale se menține viu, iar pe la sfârșitul veacului al nouăsprezecelea ia dimensiunile neașteptate al unei adevărate religii goetheene. Atacurile și ditirambii merg paralel, se contrazic și se întregesc, stimulează și paralizează totodată înțelegerea excepționalului poet și gânditor. Marele public, cum era și firească, îl uită o bună bucată de vreme. Cărțile sale sunt foarte puțin citite, iar dramele și poemele dramatice sunt alungate de pe scene de un repertoriu teatral popular, în care abia dacă își găsește loc Schiller. De altfel Goethe n'a fost niciodată și nu este nici astăzi un poet citit de largile mase populare. El a fost și, mai cu seamă, a rămas pentru marele public un scriitor admirat și învățat în școală, un poet ale cărui sentințe și proverbe e bine ca cineva să le rostească la anumite prilejuri, iar pentru o mică și pioasă confrerie de poeți, savanți și cititori el este uriașul plin de neprevăzut, care, ori de câte ori te apropii, apare mai surprinzător și mai nou.

În 1849, când s'au împlinit o sută de ani dela nașterea lui Goethe, opinia publică a trecut cu indiferență asupra acestei aniversări, care nu reușise să trezească lumea intelectuală din indiferentismul în care se cufundase. Abia când operele postume ale lui Goethe încep să fie date publicității și când scrisorile adresate de el Charlottei von Stein ridică vâlul de-asupra aceluia ce se credea că a fost o inimă de piatră și o minte de filistin, imaginea poetului este iarăși împinsă în planul întâi, dar și purificată de fardul dușmăniei și al adulației.

Weimarul însuși, care la început fusese numai un simplu loc de preumblare pentru satisfacerea unei foarte explicabile curiozități, devine cu timpul un adevărat îndreptar al culturii germane, un templu al cultului lui Goethe, un colț de reculegere pentru poeții care-și căutau încă forma de realizare. Unii, ca Grillparzer, care avuseseră prilejul să se ospăteze la masa lui Goethe, vor fi urmăriți o viață întreagă de imagina poetului. Un Immermann, de pildă, va descrie mai târziu cu mult simț al detaliului, dar și cu căldură pioasă casa poetului de pe Frauenplan. Alții ca Hofmann von Fallersleben, sau ca muzicianul și compozitorul Liszt, vor încerca să reînvie în a doua umătate a veacului al nouăsprezecelea faima Weimarului cultural, creând acea asociație, căreia temporar i-a aparținut și Richard Wagner, și care a purtat denumirea de Neu-Weimar și grupându-se în jurul marelui duce de Weimar, demn urmaș cultural al strămoșilor săi. Această zeificare a lui Goethe și această ditirambică slăvire a orașului turingian, în care poetul și-a petrecut aproape toată viața, ia forme de vădită exaltare în versurile pe care Paul Heyse le închină în anul 1885 casei lui Goethe din Weimar.

Între anul aniversar al nașterii sale și anul 1885 când se întemeiază acea *Goethe-Gesellschaft* din Weimar, imaginea lui Goethe, atât cea văzută de poeți cât și cea creată de învățați și comentatori, este lipsită de unitate. Alături de marile exaltări admirative, care înalță pe poet pe soclul unei zeificări spirituale unice și alături de dușmănia pătimașe a filistinilor, care îl resping fiindcă nu sunt în stare să-l adâncească și să-l priceapă, își face loc înțelegerea de meseriași literari și tentativa harnică a istoriografiei și criticii literare de a-i lămuri valoarea și semnificația simbolică.

Astfel de pildă un Franz Grillparzer, care nu s'a lăsat dus de valorile demagogiei literare ale *Germaniei June* și care a avut naivitatea să creadă că ar putea chiar completa prima parte din *Faust*, are față de poet o atitudine personală și critică, deși într'o anumită privință plină de prețuire. El nu acceptă de pildă pe dramaturgul Goethe, după cum respinge, în deplin acord cu Gervinus, operele de bătrânețe ca *Wanderjahre* și *Faust II*, care pentru el « nu sunt poezie ». Dar cât de fină și justă e observația pe care o face el când afirmă în anul 1837 că « nu se poate spune ce ar fi fost Goethe, dacă ar fi putut rămâne la vârsta de treizeci de ani poet și ar fi devenit ministru la șaiszeci de ani, în loc să fie ca acum cazul contrar ».

Pe de altă parte, Hebbel, care nu a fost numai un dramaturg și un poet de talent, dar și un cugetător foarte ascuțit și un critic plin de o foarte largă înțelegere pentru tot ce este poezie și artă, a fost un admirator aproape integral al poetului. Hebbel se apropie târziu de Goethe, îl citește cu răbdare și încordată atenție și ajunge, în cele din urmă, să-i stăpânească pe deplin întreaga operă. « Tagebuchurile » sale sunt pline de note caracteristice asupra lui Goethe și operei sale. El știe să treacă cu vederea scăderile și defectele de caracter, din care alții făcuseră adevărate capete de acuzare. Astfel Hebbel scuză într'un distih pe Goethe că l-a nedreptățit pe Heinrich von Kleist, după cum într'un alt distih el justifică mania pontifului dela Weimar de a consacra mediocrități literare și științifice. Hebbel privește pe Goethe sub specie aeternitatis și poate că este primul mare scriitor german care vede în plăsmuitorul lui *Faust* o ființă « supraomenească », un geniu a cărei putere creatoare poate produce în focul ei mistuitor multă sgură. Într'un sonet intitulat *Goethe*, Hebbel formulează lapidar, entusiast și totuși cu o cuviincioasă măsură puterea creatoare « supraomenească » a acestui « mare egoist » care a înfruntat pe « lașii moraliști » cu imperativul sacru al artei. Deci Hebbel are marea însușire de a nu-și lăsa întunecată judecata critică, nici entuziasmul care se cuvine unui geniu, de măruntele împrejurări și stângăcii ale aceluia, în care trăiau mai mulți oameni, contopiți însă toți într'o uriașe și proteică personalitate.

Acestei libertăți de atitudine și discernământului său congenial cu spiritul marelui său înaintaș, îi datorește Hebbel puterea

de înțelegere și prețuire a lui Goethe. E destul să ne amintim cum îl caracterizează pe Goethe, atunci când asistă în 1853 la reprezentarea primei părți a lui *Faust*, socotindu-l « un mare maestru care a înviat din morți Evul Mediu » și recunoscând în poetul Margaretei un autentic autor popular, spre a ne da seama cât de adânc pătrunsese el în opera lui Goethe și cum știuse să calce în picioare prejudecățile liberalilor și ale moralistilor și să refacă imaginea falsificată a unui geniu neînțeles.

Incetul cu incetul, Goethe devine centrul poeziei germane. Se poate spune, fără exagerare, că fiecare generație, fiecare curent, fiecare poet descoperă un alt Goethe și dă o interpretare felurită operei sale. El devine cu timpul un punct de reper și o unitate de măsură. În orice caz, el rămâne pentru orice debut literar un punct de plecare, un mijloc de orientare și chiar un ideal de atins. Dela jumătatea veacului al nouăsprezecelea, Goethe aparține tuturor scriitorilor, este obiectul continuu de cercetare al învățaților și chiar curentele și mișcările politice iau atitudine față de dânsul.

Realismul vede încă un Goethe integral, acceptându-l în totalitatea lui, fără însă a-l îmbrățișa cu entuziasm prea înfierbântat și gălăgios. Astfel în 1849, cu prilejul acelei foarte potolite aniversări a nașterii poetului, Gustav Freytag, care poate fi socotit ca cel mai tipic exponent al realismului, 'a scris în *Der Grenzbote* un articol foarte rezervat dar în care cere în sfârșit o carte despre viața lui Goethe, dar « o carte fără diplomație și fără cruțare ». Realității se opresc poate mai cu atenție la Goethe clasicul, la acel Goethe care impresiona prin lipsa lui de subiectivism, și prin contactul său cu o realitate curățită de romantismul întâiei tinerețe. Față de Goethe ca om și ca personalitate, realiștii arată o anumită rezervă. Preocupați de frământările vieții contemporane, sau de lumea multicoloră a trecutului, ei nu s'au oprit prea mult la complexitatea atât de variată a poetului. Poate că datorită indiferentismului scriitorilor realiști, s'au putut produce atacuri violente împotriva lui Goethe, în penultimul deceniu al veacului al nouăsprezecelea. Pentru scriitorii realiști însă, Goethe era, mai presus de toate, autorul romanelor evolutive și problematice și mai ales autorul lui *Wilhelm Meister*. Forma romanului evolutiv este adoptată de scriitorii postromantici și realiști. Influența

acestui roman poate fi urmărită dela *Maler Nolten* al lui Mörrike și dela romanele lui Immermann, Jeremias Gotthelf, Gottfried Keller și Friedrich Spielhagen, până la romanele evolutive ale lui Thomas Mann. Mai mult încă, influența cea mai hotărâtoare a lui Goethe în literatura germană contemporană pare să fie în domeniul romanului. Cele trei forme tipice și deosebite de roman create de Goethe în *Werther*, *Wilhelm Meister* și *Wahlverwandschaften*, se continuă până în zilele noastre, romancierii germani păstrând tiparul creat de înaintașul lor și variind doar conținutul sufletesc, atitudinea etică și stilul.

În epoca propriu zisă a realismului, nu întâlnim o întărire a cultului lui Goethe, ci, mai curând, un număr de încercări izolate, dar convergente de a revizui valoarea excepțională și unică acordată în chip cu totul general poetului. E adevărat că două uriașe personalități ca Richard Wagner și Friedrich Nietzsche s'au socotit doar niște depărtați emuli ai lui Goethe. Wagner a avut, de pildă, un sentiment de nimicnicie față de Goethe, râvnind să scrie chiar un Faust simfonic ¹⁾. Nietzsche, pe de altă parte, l-a socotit pe Goethe totdeauna printre marii artiști de artă înaltă și senină și i-a prețuit în deosebi proza, a cărei înrâurire se poate vedea în *Die Geburt der Tragödie*. Cultul lui Goethe a luat proporții mai mari și a prins rădăcini mai adânci abia ca o reacțiune la atacurile împotriva lui Goethe, care se întetesc între 1880 și 1885. Intr'adevăr, în anul 1882, Emil Du Bois-Reymond ține o senzațională prelegere cu prilejul instalării sale ca rector al Universității din Berlin, care poartă provocatorul titlul *Goethe und kein Ende* ²⁾. Du Bois-Reymond atacă universalismul lui Goethe și cu autoritatea sa științifică recunoscută contestă priceperea poetului în domeniul științelor naturale, numind operele științifice ale acestuia « jucăria născută moartă a unui diletant autodidact ». Nu mai puțin violente sunt atacurile lui Sebastian Brunner în ale sale *Bausteine zur Literaturgeschichte*, care apar cam la aceeași epocă, și revizuirea pe care o face operei lui Goethe Alexander Baumgartner, pastor iesuit, care în monografia sa reia și

¹⁾ Carl Fr. Glasenapp, *Das Leben Richard Wagners*. Vol. I. Leipzig 1905.

²⁾ Emil Du Bois-Reymond, *Goethe und Kein Ende*. Ed. 2. Berlin 1885.

precizează cu argumente științifice atacurile duse odinioară împotriva lui Goethe de protestanți și ortodocși ¹⁾.

În acest moment de criză ia ființă la Weimar Societatea Goethe, *Die Goethe-Gesellschaft*, o asociație care are în grija ei cultul lui Goethe, printr'o restabilire a adevărului în jurul omului și creatorului spiritual, asociație la care participă la o laltă mecenaji nobili, admiratori de pretutindeni și oameni de știință doritori să-și închine munca, autoritatea și competența științifică cercetării amănunțite a vieții și operei poetului. Dela această dată « Societatea Goethe » devine mijlocul de reabilitare și conservare a goetheanismului. Cincizeci de ani de existență a « Societății Goethe » se confundă cu jumătate de veac de cercetări științifice și de reconstituiri ale vieții și evoluției spirituale a marelui poet. Imagina omului, poetului și savantului se fixează de acum încolo cu precizie. Cercetătorii vor putea adânci viața și opera poetului, nu le vor putea însă profana. Iar poeții și diferitele curente literare vor putea găsi fiecare pe un Goethe al lor propriu, care le va fi îndreptar sau mijloc de confruntare.

De acum încolo curente literare care se succed vertiginos timp de jumătate de veac în literatura germană vor lua atitudine față de Goethe, descoperind un Goethe congenial, sau lovind cu violență, dar zadarnică patimă, într'un zeu, care nu poate fi răsturnat de pe soclu. Evoluția dela realism la naturalism se va face prin această trecere dela Goethe luat ca totalitate — latură sub care e văzut el de scriitorii realiști — la Goethe revoluționarul literar, aspect sub care le place naturaliștilor să-l prețuiască și să-l admire pe înaintașul lor ²⁾. Astfel încă la începuturile naturalismului, în 1878, când apare revista *Deutsche Monatsblätter* Heinriche Hart, în articolul său intitulat *Lume Nouă* prețuește în deosebi pe tânărul Goethe din *Sturm und Drang*, fiindcă în opera acestuia « chiuiau spiritele descătușate ale poporului, iar omenirea își regăsea limba ». O apreciere asemănătoare asupra lui Goethe o fac și mai târziu naturaliștii, când în revista bătaioasă a lui Heinrich și Julius Hart, *Kritische Waffengänge*, ei cer scriitorilor să-și aleagă drept călăuză nu pe autorul *Iphigeniei*,

¹⁾ Alex. Baumgartner, *Goethe und seine Werke*. Berlin 1882. Ed. 4. 1924.

²⁾ Georg Thudicum, *Goethe und unsere Zeit*. Gib. XVI. 1895.

ci pe tânărul revoluționar dela Frankfurt. Naturalismul din *Goetz* și vigoarea autentică a titanului poet, nu putea decât să încante pe tinerii, care ca și tânărul Goethe încercau să revoluționeze literatura germană. Naturaliștii se opresc apoi cu atenție și înțelegere la romanele de complicată analiză psihologică ale poetului, cum sunt de pildă *Die Wahlverwandschaften*, roman ale cărui urme vor putea fi urmărite, alături de cele pe care le imprimă *Wilhelm Meister*, până la realiștii decadenți ca Thomas Mann, opere pe care ei le socotesc foarte moderne și apropiate de spiritul actualității. Printre revoluționarii literari dela sfârșitul veacului trecut erau unii cari negau cu totul valoarea personalității și operei lui Goethe. O astfel de atitudine de frondă se întâlnește de pildă la Hino Halz, care în a sa *Revolution der Lyrik* a atacat pe Goethe, contestând valoarea poeziei sale, a liricei în deosebi, pe care aproape o socotește ca un « cântec demodat de flașnetă » ¹⁾.

Scriitorii aceștia simt cum îi apasă umbra lui Goethe și caută să smulgă de pe fața marelui lor înaintaș, masca unui olimpianism pe care îl socotesc o simplă atitudine artificială. Frank Wedekind, de pildă, care a refuzat orice idee preconceptută și orice glorie prestabilită, privea sub unghiul caricatural al viziunii sale despre lume și pe Goethe. Pe Wedekind, ca și pe alți scriitori contemporani, îi supără faptul că Goethe devenise un loc comun al vechiului burghez german. În această privință, reacțiunea a fost diferită. Arno Holz s'a năpustit cu o totală negare asupra aceluia care pentru el devenise unitatea de măsură a mediocrității literare germane și a acelei lirice epigonice care înăbușea izbucnirea spre libertatea de creație a talentelor autentice. Wedekind, care ura locul comun și pe burghezul german, cu toate că nu odată a ironizat în operele sale obicinuitele sentințe goetheene, și cu toate că în *Franziska* încearcă să creeze o caricatură a lui *Faust*, nu se poate totuși elibera de obsesia plină de neliniște pe care i-o provoacă Goethe. Hugo von Hofmannsthal îl iubește pe Goethe, însă pe un Goethe al intimității sale spirituale, nu pe cel din compendii și din cărți de școală. Pentru Hofmannsthal, ca și pentru alți poeți neoclasici și impresioniști, Goethe e un

¹⁾ Arno Holz, *Revolution der Lyrik*. Berlin 1893.

artist al cuvântului și demonicul duhovnic al sufletului omenesc, biciuit de patimi nemărturisite. Modernismul german, fie el al naturaliştilor, fie el al impresioniştilor, fie el chiar al expresioniştilor, smulge marca olimpică de pe fața torturată a poetului și găsește îndărătul acesteia pe camaradul de suferință și pe congenialul creator de artă literară. Unii scriitori, ca naturaliştii, văd un modern în tânărul Goethe, autorul revoluționarului, *Goetz*; alții, ca impresioniştii și decadenții, văd un modern congenial în poetul lui *Tasso*, cum e de pildă cazul lui Hofmannsthal, care a scris poate cele mai delicate pagini interpretative asupra acestei poeme și care a dat toată înțelegerea artei unice a cuvântului pe care a stăpânit-o Goethe cu atâta infinite resurse stilistice ¹⁾. În sfârșit alții, ca Richard Dehmel, văd modernismul poetului în omenescul său, îndată ce cade de pe fruntea înflăcărată de gânduri și de patimi a geniului, falsa perucă a olimpiianului și burghezului încărcat de demnități publice. Mai mult încă, un Dehmel și un Stefan George pătrund adânc în tragismul acestei existențe unice și descopăr sub confesiunea artistică purificatoare de patimi, sbuciumul unei inimi pururi rănite și chinul unui spirit care nu-și află potolire.

Ceea ce cultul lui Goethe reușise să statornicească după câteva decenii de cercetări goetheene și de propagandă admirativă, devine acum o piedică pentru înțelegerea și apropierea poetului. Ceea ce trebuia să fie o consacrare, devenise pentru curiozitatea tineretului literar imaginea artificială a unui Goethe banalizat de cărțile didactice și de cercurile ortodoxe universitare.

De aceea scriitori, și după ei o parte din public, caută un alt Goethe îndărătul imaginii celui oficializat. În privința aceasta mărturisirea lui Dehmel este caracteristică. « Imaginea înțeleptului domn consilier intim — spune Dehmel — a olimpiianului armonic, pe care a pregătit-o onestitatea pedagogică a celor mai mulți dintre profesorii noștri de literatură, se scufundă în fața mea într'o ceață de suferințe, patimi și îndoeli, din care nu un geniu olimpic, ci dimpotrivă — dimpotrivă, pentru a păstra forma comparației antice — unul titanic, încearcă să limpezească și să

¹⁾ Hugo von Hofmannsthal, *Die Prosaschriften*. Vol. II, Berlin 1920, vezi « Die Briefe des jungen Goethe » și « Unterhaltung über Tasso ».

înalte un cosmos ¹⁾. . . » Acolo unde Goethe își deslănțue sufletul, se întrevede o dramă sfâșietoare și te dogorește desnădejdea omului care e pe cale să fie doborât. Ca și Dehmel, mulți poeți contemporani descopăr imaginea unui Goethe uman și tragic, atunci când își fac singuri drum spre sufletul lui. De aceea Dehmel protestează împotriva concepției profesionale a unui Goethe olimpic și încearcă reabilitarea unui Goethe cu două suflete antagonice, în neconținută și tragică luptă cu sine însuși. De altfel și Stefan George care, atunci când a alcătuit antologiile sale clasice, a adunat din lirica lui Goethe numai acele poezii în care poetul se înfățișa ca un maestru al cuvântului unic și al poeziei pure, a văzut în pontiful literar dela Weimar nu numai un îndrăgostit al verbului înaripat și al imaginii plastice, dar și un om întreg, care s'a dăruit cu aceeași patimă bucuriilor creației poetice, ca și suferințelor unei vieți trăite integral ²⁾. Poate că Stefan George exagerează când spune că vulgul nu poate decât mânji gloria poetului cu o admirație sgomotoasă, lipsită de înțelegere. În orice caz Stefan George are dreptate când deosebește între un Goethe iubit în taină de rarii inițiați și un Goethe ridicat în slavă de larma unei mulțimi banale și profanatoare, prin incapacitatea ei de pătrundere filosofică și artistică.

Firește că nu toți scriitorii văd în Goethe același înaintaș unic, care le-ar putea lumina calea ca o pildă strălucitoare. Foarte mulți, cuprinși de vălmășagul ambițiilor și luptelor literare, trec pe lângă el ca pe lângă un scriitor lichidat de manualele școlare, bun de a figura fără a mai fi citit în bibliotecile uitate. Modernismul și actualitatea fac pe scriitori să creadă că nu e numai un drept al genialității lor revoluționare, dar chiar o datorie față de viitorul scrisului german, de a rupe orice legătură cu tradiția. Nu e deci nicio mirare că în 1899 apare lucrarea lui Rudolf Huch, *Mehr Goethe*, prin care acest scriitor mijlociu atacă fără cruțare decadentismul berlinez ³⁾. Iar Wilhelm Bölsche, care aparține aceleiași generații ca și Huch, încercând să fixeze pe Goethe

¹⁾ Richard Dehmel, *Der Olympier Goethe* în *Die Prosaschriften, Gesammelte Werke*. Vol. III, Leipzig 1921.

²⁾ *Goethe*, herausg. von Stefan George und Karl Wolfskehl, în *Deutsche Dichtung*. Vol. II, Ed. 3-a, Berlin 1932.

³⁾ Rudolf Huch, *Mehr Goethe*, Berlin 1899.

în cadrul veacului al douăzecelea, e de părere că tocmai caracterul mai larg al cercetărilor goetheene a făcut pe poet să nu fie un mit, ci să păstreze imaginea din ce în ce mai veridică a unui om care s'a voit demascat de posteritate. Dar pe de o parte, dacă goethemania a lipsit pe poet de farmecul misterului, pe de alta ea a crescut valoarea a tot ce este uman în el, revelând la nesfârșit în fiecare clipă a evoluției sale un Goethe pururi nou și deci putând apărea ca o realizare a spiritului modern chiar și celor mai deosebite dintre generații și chiar celor mai personali dintre scriitori ¹⁾.

Firește că în cei cincizeci de ani — 1885—1935 — de când, sub imboldul și patronajul «Societății Goethe», reconstituirea vieții lui Goethe și cercetarea amănunțită și plină de pietate a operei sale au luat largi proporții, cultul lui Goethe a avut momente de flux și de reflux ²⁾. Dacă de pildă între 1905 și 1915 Goethe stă în centrul preocupărilor spirituale, fie prin admirația, aproape necondiționată a unor poeți ca Dehmel, Hofmannsthal și George, fie prin pătrunderea lui în masele populare — în timpul marelui război el nu lipsește nici din ranița soldatului — și fie în sfârșit prin cercetările științifice care duc la lucrările lui Gundolf și Georg Simmel, după război expresioniștii au, în bună parte, o atitudine negativă față de marele lor înaintaș, pentru ca mai târziu să reinvie gloria lui cu o nouă înflăcărare care va cuprinde întreaga lume spirituală în anul jubiliar 1932.

Scriitorii din epoca expresionismului, care nu toți trebuie cuprinși în aceeași caracterizare decadentă, cum a făcut-o Albert Soergel, au o atitudine diferită față de Goethe ³⁾. Expresioniștii propriu ziși au văzut de pildă în Goethe pe prototipul burghezului german, pe care ei încercau să-l demaște spre a descoperi pe noul om. Goethe le era mult prea ordonat și mult prea legat de formele sociale, pentru a îndrăzni să caute îndărătul acestora acea autenticitate umană pe care o descoperise Dehmel și George.

¹⁾ Wilhelm Bölsche, *Goethe im zwanzigsten Jahrhundert*. Ed. 4. Berlin 1909. vezi și Walther Linden, *Goethe und die deutsche Gegenwart*, Berlin 1932.

²⁾ Iulius Petersen, *Goethe-Verehrung in fünf Jahrzehnten*, IbG. Ges. 21, 1935.

³⁾ Albert Soergel, *Dichtung und Dichter der Zeit*. Neue Folge. Im Banne des Expressionismus, Leipzig 1925.

Răsvăriții împotriva burgheziei nu puteau decât să răstoarne de pe soclu chipul celui mare burghez care, după concepția lui Thomas Mann, a fost Goethe. În această privință cărticica lui Carl Sternheim *Tasso, oder die Kunst des Juste Milieu*, poate fi socotită ca o foarte talentată tentativă de a caricaturiza fizionomia etică și spirituală a lui Goethe și de a lovi în cultul acestuia, care în cursul anului 1915 luase astfel de proporții, încât Sternheim vede în cele « șapte cărți despre Goethe care îi cad pe masă » simptomul cel mai alarmant al goethemaniei ¹⁾. Burghezul Goethe, luat ca unitate de măsură pentru întreaga burghezie germană dela veacul al 18-lea până azi și pentru acel « juste milieu » pe care îl satirizează și-l critică Sternheim, este ceea ce expresioniștii au socotit o pildă multiplicată la infinit care trebuie demascată și un simbol care trebuie lichidat. În concepția « buneii cuviințe » din *Tasso*, în care Hofmannsthal crezuse că descoperise stăpânirea nobilă și plină de pudoare a unei sfâșietoare tragedii lăuntrice, Sternheim vede numai aceea potolită și banală tranșă a omului covârșit de formele sociale, față de care capitulează. Sternheim nu opune lui *Tasso* nici pe *Prinz von Homburg* de Kleist, nici pe *Judith* a lui Hebbel, ci doar pe *Zarathustra* lui Nietzsche, apariție trecătoare în cultura germană, alungată repede, ca un monstru inadapabil, de strămbăturile burghezilor pururi învingători.

Cu toate acestea, tineretul revoluționar al expresioniștilor recunoaște pe tânărul Goethe, în care vede un sfărâmat de idoli și un antiburghez. Mulți dintre scriitorii acestei generații nu sunt lipsiți de un contact foarte asiduu cu poetul și e poate un lucru firesc ca acești tineri, a căror poezie se reduce uneori la strigătul liric sau la extazul dramatic, să vadă în poetul ritmurilor libere și al stilului simfonic din *Faust* pe un mare înaintaș al lor. Franz Werfel în *Spiegelmensch* nu face altceva decât să modernizeze dualismul faustic. Heinrich Mann încearcă, de pildă, o apropiere între Voltaire și Goethe, iar Rudolf Pannwitz se extaziază înaintea bătrânului Goethe ²⁾. Paul Ernst, dimpotrivă, crede

¹⁾ Carl Sternheim, *Tasso, oder die Kunst des Juste Milieu*, în colecția « Tribune der Kunst und Zeit », Berlin 1921.

²⁾ Albert Soergel, *Op. cit.*, p. 286.

că artistul modern nu poate fi lipsit de preocupări etice și de aceea trebuie să urmeze pilda autoeducatorului Goethe. Iar în al său *Torso des Lebens* vede în Goethe pe unul din pedagogii săi. Spre deosebire de acești scriitori, care toți iau atitudine personală, în bună parte binevoitoare, dar eclectică față de Goethe, grupul lui Herwarth Walden dela *Sturm* se apropie de punctul de vedere negativ al expresioniștilor extremiști, socotind întreaga operă goetheană, prin caracterul ei subiectiv, opera «neartistică» a unui obsedat de propriul său eu și nicidecum expresia unui mare caracter poetic.

Sunt totuși scriitori contemporani care au încercat o lămurire obiectivă a lui Goethe. Thomas Mann de pildă, s'a străduit să facă o alăturare ciudată a lui Goethe cu Tolstoi, descoperind la amândoi aceleași trăsături distinctive: subiectivismul autobiografic și tendința pedagogică ¹). Thomas Mann, el însuși un mare poet burghez, deși zugrăvește în romanele sale decadența burgheziei germane, a știut să scoată în vileag acea latură burgheză a personalității și operei lui Goethe, pe care expresioniștii au judecat-o cu atâta asprime ²). De sigur că luat în totalitatea lui Goethe, în care cum foarte just remarcă Thomas Mann, «se armonizează în chipul cel mai fericit «demonia cu urbanitatea», reprezintă prototipul burghezului eliberat și stăpân pe sine și deci se înfățișează în multe laturi ale personalității sale ca expresia cea mai triumfătoare a burgheziei moderne. De altfel problema aceasta, care fixează pe Goethe în cadrul evoluției burgheziei moderne și a rolului pe care el l-a avut și-l are în spiritualitatea umană, este mai mult ca niciodată actuală și fixează tot mai clar imagina unui Goethe totalitar, în care forțele demonice și naționale sunt stăpânite de echilibrul dictatorial al bunei cuviințe burgheze și al vieții trăite cu eroism lăuntric, dar fără gloria senzațională a eroismului romantic ³).

Tot mai mult se situează Goethe în atenția publicului și a intelectualității germane și tot mai mult el devine o pildă, pe

¹) Thomas Mann, *Goethe, Tolstoi und Rousseau*, Vol. 10 din Operele sale complete, Berlin 1931.

²) Thomas Mann, *Größe und Leiden der Meister*, Berlin, 1935.

³) Georg Kafferstein, *Bürgertum und Bürgerlichkeit bei Goethe*, Weimar 1935.

care unii, ca Gerhart Hauptman speră s'o poată urmări în dezvoltarea lor oarecum asemănătoare în timpul unei lungi cariere literare și în varietatea unei opere din care nu lipsesc atâtea analogii cu evoluția poetică a weimarianului ¹⁾. S'a mers până la o anumită zeificare a poetului, care în anul centenarului morții sale a luat proporțiile unei omagieri unice în istoria culturii ²⁾. Lucrul acesta a dus chiar la reacțiuni, care au încercat să refacă imaginea umană a poetului coborîndu-l din nou din înălțimea zeilor pe pământ ³⁾.

De altfel național-socialismul, care admite individualismul numai întrucât el se pune la dispoziția colectivității, a avut o atitudine potolită față de titanul dela Weimar. E adevărat că mulți reprezentanți ai acestei discipline morale au căutat să-l coboare pe Goethe sub valoarea lui Schiller și să reediteze acuzațiile de odinioară ale naționaliștilor, care văzuseră în Goethe un suflet refractar la idealul național german, un adept al internaționalismului spiritual, care căuta să se ridice deasupra oportunismului patriotic și național.

De curând însă s'a încercat o încadrare a lui Goethe în ideologia național-socialistă. Prin aceasta atacurile pornite din anumite direcții împotriva poetului au fost înăbușite. S'a dovedit astfel încăodată multilateralitatea și proteismul lui Goethe și posibilitatea oricărui curent ideologic și literar de a descoperi în poet un model. Intr'adevăr scriitorii poporanști de astăzi, care pun mai presus de individualitatea anarhică a creatorului colectivitatea națională, a cărei expresie trebuie să fie poetul în orice clipă, văd în Goethe o uriașă sforțare de a-și crește individualitatea până la forța totalitară a ființei sale morale și spirituale ⁴⁾. Ei nu văd în Goethe un « Weltbürger », așa cum fusese caracterizat de istoricii literari cu tendințe internaționaliste ale ultimilor decenii, ci mai curând « un eliberator al sufletului german », așa cum

¹⁾ Ion Sân - Giorgiu, *Gerhart Hauptmann*, în « Gândirea », Aprilie 1932.

²⁾ Alfred Bergmann, *Das Weltecko des Goethejahres*, Weimar 1932.

³⁾ Georg Hildebrand, *Goethe, der Mensch*. Abwehrschrift gegen Goethevergötterung. München 1932.

⁴⁾ Wilhelm Fehse, *Goethe im Lichte des neuen Werdens*, Braunschweig 1935.

însuși poetul s'a socotit, și pilda unui om care și-a pus toate puterile în slujba unei opere care aparține înainte de toate colectivității naționale. Firește că scriitorii naționaliști și populiști se vor opri cu deosebită pietate în fața autorului lui *Goetz*, care a știut să slăvească în această dramă curat germană puterile ascunse și perpetue ale poporului.

ION SÂN-GIORGIU

«VERSURI» DE TUDOR ARGHEZI

EDIȚIE DEFINITIVĂ, ÎNGRIJITĂ DE AUTOR

Fundația pentru literatură și artă «Regele Carol II» a luat o inițiativă într'adevăr nouă și interesantă: aceea de a publica într'un singur volum de format in-octavo, operele complete ale unui rând de scriitori, în ediții definitive, îngrijite de ei înșiși. Astfel vor apărea scrierile d-lui I. A. Bassarabescu. Firește întreprinderea nu este cu puțință decât cu aceia dintre scriitorii noștri valoroși, care au publicat puțin și a căror operă literară încapă în acest cadru: poligrafii se exclud. Așa editate, operele vor putea fi consultate mai ușor, într'o tipăritură mai îngrijită și eventual într'o redactare definitivă. Așa dar, pe lângă comoditatea cititorului, se adaugă avantajele perfecțiunii tehnice și ale excelenței textului. Din toate aceste puncte de vedere, noua colecție va întruni încuviințarea tuturor iubitorilor cărții. Cea dintâi publicație de acest fel este volumul de «Versuri» al d-lui Tudor Arghezi, apărut în cursul lunii cărții. Este un bun început, de vreme ce respectă ierarhia valorilor noastre lirice. D. Tudor Arghezi este astăzi, fără contestare, cel mai de seamă poet al nostru în viață. Opera sa poetică este un bun cultural de care ne putem mândri. Și dacă, potrivit termenilor prefeței, marele poet are cuvinte de smerită mulțumire pentru norocul care i-a hărăzit publicarea primului volum de poeme de «Fundația Culturală Principele Carol» și a «Versurilor» de «Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II», sub auspiciile Principelui Moștenitor și ale Regelui, nu e mai puțin adevărat că înalta instituție de cultură se onorează la rândul ei cu publicarea operei lirice integrale a unui geniu poetic. Bucurându-ne la rândul nostru, dimpreună cu toți

fervenții poeziei pe care o socotim cea mai nobilă dintre arte, de minunata soartă grafică a poeziei argheziene, ne exprimăm totodată încrederea că, în această prezentare, monumentul liric se va înfățișa în măreția sa adevărată.

*

Volumul de « Versuri », în care se totalizează producția lirică a d-lui Tudor Arghezi, cuprinde poemele din cele trei culegeri de poezii ale d-sale: « Cuvinte Potrivite » (1927), « Flori de mucigau », (Editura « Cultura Națională », 1931), « Cărticică de seară » (Editura « Cultura Națională », 1935) și poeziile publicate în revista noastră (Februarie și Mai 1936).

Nu este o colecție care îmbrățișează întreaga activitate lirică a d-sale. Ca să fi fost o *summa poetica*, în sens de completitudine, trebuia să nu fi înlăturat nici una din poeziile publicate în felurite periodice. Așa cum este, neprimitoare cu o parte din mai vechile produceri, câtă să fie o *summa poetica* în înțelesul calitativ. Autorul nu aduce nici o modificare textului și ordinei de publicare din cele trei volume precedente. Sub raportul bibliografic prin urmare, avem o ediție completă a poeziilor în prealabil strânse în volume și cu caracter de *ediție originală în parte*, prin adunarea pentru prima oară în volum a poeziilor tipărite în paginile acestei reviste, din anul III, Nr. 2 și 5. Retipărirea întocmai a materialului din volumele precedente este pentru d. Tudor Arghezi poate mai curând o îndatorire de consecvență și un act de răspundere scriitoricească, decât semnul unei recunoașteri de sine. Intr'adevăr, cine s'a familiarizat cu temperamentul artistic al d-sale crede a ști că poetul — și prin aceasta se deosebește de alții — nu se mai recunoaște pe sine în fiecare clipă a devenirilor sale. În esența sa, dinamică și variabilă, d-lui Tudor Arghezi nu-i mai place niciodată chipul său din ajun, în care nu se regăsește același. Suntem obișnuiți, în manifestările sociale ale scriitorilor, cu dârza apărare a faptelor lor literare, și mai arareori, cu stilul rece și detașat, ce și-l impun. La d. Tudor Arghezi se cuvine remarcat fenomenul din urmă, care de această dată însă nu rezultă dintr'o stăpânire de sine a stilului aristocratic. Din aceea că d-sa nu și-a întovărășit niciodată publicația de câte un comentariu, că nu și-a făcut niciodată nici un fel de publicitate, directă sau indirectă, scrisă sau orală, nu trebuie

să deducem timiditate sau orgoliu, nici amândouă la un loc, după clișeu verbal al orgolioasei timidități. D-sa nu își prelungește actul publicării prin ecouri de un fel sau altul, pentru că, din clipa în care a încheiat poema, s'a eliberat de un moment sufletesc și a devenit disponibil pentru altul. Tipul său liric, din punct de vedere structural, satisface în concret imaginea ideală a poetului, de impresionabilitate multiplă, al cărui proces de creație se suprapune de fiecare dată pe un moment sufletesc diferit. Numai astfel, printr'o structurație specifică adevăratului liric, se întâlnește autenticitatea. Opusul acestui tip este poetul identic cu sine însuși și reductibil la formulă, cu un registru linear de teme emotive, mai adeseori înclinat prin conformație să producă ciclic, revenind neîncetat pe urma motivelor sale. Se vede ușor, din alăturarea acestor două mari familii de poeți, inferioritatea tipului ultim, prin raportare la cel dintâi. În timp ce se recunoaște, în gruparea a două, un vițiu de organizare logică și de consecvență tematică, păgubitoare spontaneității impresiei și sincerității sentimentului, la limita ultimă, confinată non-poesiei, rândul întâi de poeți înfățișează, prin autonomia stărilor sufletești succesive și prin timbrul lor variat, esența mutabilă a poeziei. În «Versurile» d-lui Tudor Arghezi, cititorul avertizat este ținut, de la o poemă la alta, să se conformeze duhului acestei poezii: de fiecare dată să se desprindă de sub stăpânirea unei emoții de lectură, pentru ca să fie pregătit în vederea transmiterii unei alte unde emotive. E o cerință de sigur dificilă, dar fără aceasta, citirea unui volum de poezii nu este cu putință. Observația noastră are de altfel un caracter generic, propunând o sugestie, ca să nu spunem o metodă, specifică lecturii poeziei. Prin dezaderență, la sfârșitul fiecărei poeme, se face posibilă o aderență următoare (toate celelalte genuri, afară de cel liric, implică dimpotrivă la lectură o înlănțuire strânsă, egală și neîntreruptă, a spiritului).

Situarea d-lui Tudor Arghezi în grupul poezilor a căror sensibilitate reprezintă pe un plan interior o înfinitate de deveniri, un flux neîncetat, care se opune tipului poetic organizat voluntar pe procese sufletești deliberate, nu implică de bună seamă o conformație neartistică. La d. Tudor Arghezi, poetul coexistă cu artistul. Realizarea e rareori mai prejos conținutului moral. Încă

de pe vremurile unui debut precoce, d-sa a fost în stăpânirea unei tehnice a versului. Fiecărei epoci a carierei sale lirice, multă vreme intermitentă, i-a corespuns o anumită iscusință formală. Astfel la primele sale începuturi, sub auspiciile școlii macedonskiene, poetul adolescent a învederat o neobișnuită virtuozitate formală, cu efecte de sonoritate deprinse într'un parnas ultraromantic. Emancipat de influențele directe de atelier, poetul tânăr al « Agatelor Negre » pare a-și fi făcut un instrument personal de vehiculare a sensibilității, din folosirea rimei și anume a rimei duble în strofa de 6—8—10—12 versuri, crezând a realiza mai bine o fluentă, sau în limbajul său propriu, o liciditate. Al treilea moment al activității sale poetice, după o înstrăinare mai îndelungată de țară și de publicitate, manifestă odată eu o temperare a simțirii maladive din « Agate Negre », ucenicia versului alexandrin, în căutarea unei forme proprii. S'ar putea așa dar stabili trei etape ale scrisului poetic arghezian, de căutare de sine, atât în înțelesul substanței personale, cât și al formei de expresie originală. Rareori întâlnim o formație așa de înceată la un poet atât de dotat și de precoce. În istoria literaturii noastre, doar Macedonski a dibuit atâta vreme, până a deveni poetul « Noptilor » și al « Rondelilor », dar exemplul lui Macedonschi nu este concludent, deoarece el a fost un poet minor, sau oricum, nerealizat. Cercetătorul evoluției lirice a poetului Arghezi este mai în măsură de a se familiariza cu intimitatea geniului său, decât cititorul oricât de pregătit al volumelor sale. Pricina stă în faptul că personalitatea poetului este în esența ei dinamică și că formația d-sale s'a îndeplinit treptat în cursul a două decenii. În special cititorul « Cuvintelor potrivite » este rău plasat să intuiască natura spiritului d-sale. « Cuvinte potrivite » reprezintă la o dată, în 1927, o suprapunere de straturi, mai mult devălmășite decât orânduite, și nu redau exact o sensibilitate într'un anume moment. Fără o cronologie* a celor 100 de poezii din « Cuvinte potrivite » care să îngăduie cititorului a vedea succesiv imaginile devenirilor poetului, cartea poate apărea ca un magazin poetic alcătuit în colaborare, de mai mulți autori. Pentru a sprijini cu icoane încercarea noastră de acum, care are ca scop prezentarea fețelor procesive ale poetului, vom reproduce câte o poemă caracteristică momentelor sale evolutive, mai puțin limpezite.

DO-RE-MI

DO

Do-mi-sol-fa-si, — armonia anunță ivirea regală...
 Sol-mi-re, — arcușul revarsă superbu-i tezaur;
 Si-re-mi-la-do — din orchestră triumfă un cântec de gală
 Perechea s'arată, muiată în fulgere de-aur.

RE

Re, — valțuri vârteje, — mi-fa-sol-do-Re, — se urmează...
 În aer adie arome, — Re-si-do, — de vară;
 Mi-si-la-re-fa, — dintre note, suavă o notă oftează...
 Fiori trec prin inimi... — vioara vibrează mai clară.

MI

Mi: lampa: re: pală se stinge; do-sol: mandolina se 'ncoardă...
 Un tremol se 'nalță. — La, mistic, — colan de opale,
 Surâse bizare și blânde s'alină pe fiece coardă...
 Sol: — Nu!... — Dar zadarnic... — Ning crinii petale.

Poezia a apărut sub semnătura Ion Theo, în suplimentul literar al ziarului condus de Macedonski pentru susținerea mitropolitului primat mazilit, Ghenadie, *Liga Ortodoxă* anul I, 5, dela 17 Noemvrie 1896. Ea face parte din primele versuri publicate de d-sa la vârsta de 16 ani și semnate Ion N. Theodorescu și apoi Ion Theo, apelativul familiar din cenaclu, amintind pe Théo, cum era numit de prieteni Théophile Gautier.

Aplicația muzicistă a poemei, în care se intercalează ca niște leit-motive notele muzicale ale acordului, naivitatea sublinierii silabei *re* în corpul cuvintelor din strofa a doua, denotă infiltrația unei anumite direcții simboliste franceze în cenaclul lui Macedonski, unde s'a afirmat întâiu d. Tudor Arghezi. Se mai poate remarca tehnica aliterației și a gargarizării vocaliste, urmărind amplificarea sonorității. Poezia era proaspăt compusă înainte de publicare, lucru ce se poate deduce din faptul că Macedonski nu o cunoștea cu o săptămână înainte, când publicase un editorial despre « Poesie și poeți contemporani », în care aducea mari laude poeziilor publicate până atunci de d. Tudor Arghezi, în « Liga Ortodoxă » cotidiană și în suplimentul ei săptămânal. Noua poemă a foarte tânărului său colaborator trebuie să-l fi izbit ca o îndrăzneală extraordinară, deoarece i-a făcut loc în plină pagina întâi a numărului următor.

Oricâtă disponibilitate admirativă obișnuia să aibă față de colaboratorii și discipolii săi, Macedonski s'a exprimat în termeni cu totul neobișnuiți despre Ion Theo. Articolul pomenit îi este consacrat aproape în întregime, cu reproducerea parțială sau totală și comentarea acelor câteva poezii apărute în precedent. Macedonski îl laudă pentru « eurithmia estetică ce cântă în intimitatea personalității lui Ion Theo », pentru « musica... atât de puternic studiată », pentru « ritmul în care fiecă literă se schimbă în notă muzicală ». Cu generozitatea sa oarecum teatrală, nu se sfiește să-i recunoască lui Ion Theo, un revoluționarism precoce, superior propriilor sale debuturi. « Acest tânăr, la o vârstă când eu gângăveam versul, rupe cu o cutezanță fără margini dar până astăzi coronată de cel mai strălucit succes, cu toată tehnica veche a versificării, cu toate banalitățile de imagini și de idei ce multă vreme, au fost socotite, la noi și în străinătate, ca o culme a poetice și a artei ». Lauda înglobează în fraza următoare pe d. Gala Galaction, pe atunci Gr. Pișculescu, și pe defunctul M. Pășcan, colaboratori alături de alte « două sau trei excepțiuni (în care noi ghicim pe fruntașii « Literatorului », Macedonski, Demetriad și poate Cincinat Pavelescu) la ermetizarea și aristocratizarea poeziei, « ridicând-o dela îndemâna băcanilor, funcționarilor, ziariștilor, și dela îndemâna altor bresle de oameni, cari nu trebuie să aibă și nu pot avea niciun punct de contact cu arta și cu manifestările ei diverse... »

Cu toată manifestarea entuziasmului său pentru caracterul revoluționar al poemelor lui Ion Theo și cu tot disprețul său, de o jumătate de veac și mai bine, tradițional la romantici și urmașii lor, față de burghezi, Macedonski a rămas speriat de îndrăznelile prea tânărului său ucenic și a dat expresie spaimei sale într'un rând de recomandări prudente.

« ... Ion Theo, originalitate foarte rar întâlnită în tineretul actual și sufletească nobleță ce se răsfrânge nu numai în versurile sale ci și în toate acțiunile sale de om.

Dar pe cât este de sigur că acest tânăr este un artist și un artist viitor de mare valoare, pe atât sunt dator să îi-o spun că merge pe un drum la a cărui fiecă cotitură e prăpastie, și cu atât trebuie să-i atrag luarea aminte că geniul să atinge tot d'a una cu extremul său, și că cea mai neînsemnată alunecare îl poate face

victima sborului ce-l ridică astă-zi (Liga Ortodoxă, supliment literar, I, 4, 10 Noembrie 1896) ».

Din colaborarea lui Ion Theo la Liga Ortodoxă reținem ca notă distinctivă a poetului, muzicismul, sau predilecția pentru armoniile sonore și ritmurile căutate.

Aceeași trăsătură dominantă se întâlnește în contribuțiile sale următoare, mai puțin numeroase, dela revistele întemeiate de acoliți macedonskieni: Const. Cantilli, directorul « Revistei Moderne » (1897) și Ar. Cantilli, conducătorul revistei « Vieața Nouă » (1898, unde semnează Ion Th. Arghezzi).

Tocmai în 1904, reapare în publicistică d. Tudor Arghezi, cu faimoasele sale « Agate Negre », din care cea mai răspândită și des reprodușă este poema « Litanii », neadunată în « Cuvinte potrivite » și nici în volumul definitiv de « Versuri ». Ciclul de poezii, a cărui recompunere parțială am încercat-o, prin identificări propuse într'o serie de articole, mai acum cinci ani, cercetând etapele poeziei argheziene, se află sub semnul macabrului baudelairian ca substanță și atitudine și poate sub semnul muzicalității verlainiene. Câteva din aceste poeme au apărut în periodicul « Linia dreaptă » (5 numere bilunare, în primăvara anului 1904), altele au fost publicate de d. N. D. Cocea fără consimțământul autorului în timpul absenței sale din țară, în « Viața Socială » (1910), altele în sfârșit mai moderate, de autorul însuși, mai târziu. În « Cuvinte potrivite » nu și-au găsit loc decât acele « Agate Negre » minore și muzicale, mai senine ca tonalitate, înălăturându-se cu caracterul renegării, cele mai caracteristice dintre ele.

Facem loc aci uncea din « Agate Negre », având ca titlu numărul de ordine:

— 31 —

Morți în crucea nopței? — nu cred;
 totuș clopote ca 'n bură
 gângăvesc;
 clopote de lemn, cu putred
 glas, jelesc,
 și gândirea 'i arătură
 peste care boi de șgură
 plugăresc.

Trăgătorii și groparii
 lângă morții viitori
 dorm — gândesc —
 totuși jalnic lăutarii
 izbucnesc,
 și din guri de cântători
 vorbe: « slabi și trecători »
 se 'nnădesc.

Se 'nmormântă noaptea par'că,
 unii morți ieșiți din legi...
 E târziu!
 Uh, cum sufletul se 'mbracă
 în sicriu,
 și vâslește spre pribegi,
 și te schimbă să 'nțelegi
 cenușiu.

Bezna 'nneacă toamna; singuri
 de vom fi câțiva târzii
 pedepsiți
 să ne bem amaru 'n linguri,
 gârboviți
 peste vrafuri de hârtii
 cu vâpăi sulemeniți
 de făclii.

Eu sunt mortul! eu groparii,
 cimitirul și leviții!
 eu jelesc!
 Vânturi treieră stejarii
 și 'i zmucesc,
 ploaia plânge rătăciții. —
 Oh! și 'n mine chiar iubiții
 mucezesc.

(« Linia dreaptă », I, 3, 15 Mai 1904, reproducă cu greșeli de tipar în « Cugetul Românesc », II, 2, Februarie 1923; neculeasă în « Cuvinte potrivite ».)

Am ales anume această poemă mai puțin cunoscută, dar deplin caracterizantă pentru faza literară respectivă și cu numeroase trăsături anticipatoare a viitoarei maturități argheziene. Prin atmosfera ei macabră, poezia este poate lipsită de o originalitate deosebită; geneza ei este baudelariană, direct sau prin imitatorii

simboliști sau decadenți (sensul «damnării»). Un lucru este însă remarcabil: poema vestește ceva din pasta groasă pe care o va frământa autorul peste zece sau cincisprezece ani. Nefăcând caz prea mare, bunăoară, de metafora mai evident modernă:

«și gândirea-i arătură
peste care boi de sgură
plugăresc»

vom apăsa asupra unui șir de expresii plastice energice sau de viguroase materializări:

«clopote de lemn, cu *putred*
glas...»

sau:

«Bezna 'nmeacă toamna...»

ori:

«să ne bem amaru 'n *linguri*»

și:

«cu văpăi *sulemeniți*
de făclii».

Dacă versurile de facil efect violent:

«Eu sunt mortul! Țu groparii,
cimitirul și leviții!»

ca și oh - ul și uh - ul, nu impresionează, în schimb cuvântul final

«...în mine chiar iubiții
mucezesc»

e plin de putere și prin excelență arghezian.

Perioada următoare, după 1910 și cam până în 1916, e un răstimp de amendare și tranziție. Amendare a exceselor de tinerețe din «Agate Negre», când poetul se străduise a împământeni la noi poezia macabră și să justifice teoretic dreptul la viață al individualismului în artă, sub specia hulită a decadentismului (articolul «Vers și poezie» din «Linia dreaptă», cu caracter de manifest poetic, scris contra vederilor lui Gh. Panu, care nu a răspuns). Tranziție dela versul liber din «Agate Negre» sau dela

o « liciditate » uneori artificială, la alexandrinul de 14 silabe, sau la versul mai scurt de 7 și 8 silabe și mai ales la o temperatură morală mai domolită, cu sugrumarea patetismului retoric din « Agate Negre ». Acestui moment de tranziție aparține poezia din « Viața Socială » I, 5—6, Iunie—Iulie 1910, « Adolescență », fracționată în volumul « Cuvinte potrivite » în cele trei sau patru scurte poeme, intitulate fiecare « Creion »; este o poemă de admirabile prospețimi și sfieli, într'o limbă cristalină, în versul octo- și heptasilabic de acum înainte stăpânit cu măiestrie, captând viziuni limpezi și sentimente fragede.

În ceea ce privește folosirea alexandrinului, ucenicit în acest interval, se constată nereușita în acest cadru a expresiei sentimentelor dinamice și tumultuoase (« Nehotărîre » și « Psalmul de taină », în « Seara », 27 Mai 1913 și 18 August 1914; cea din urmă, prin derogare dela tăcerea păstrată asupra producțiilor sale, i s'a părut autorului « cea mai bună poezie a sa de până atunci », « Facla », III, 4, 1912) alături de frumoase realizări în domeniul poeziei interiorizate (bine cunoscuta « Toamna », din « Viața Românească », Noemvrie 1912, « Târziu de Toamnă », din « Viața Socială », II, Februarie 1911 și de asemeni celebra poemă « Stihuri », din « Viața Socială », I, 3, 1910, în care poetul dă cea mai frumoasă expresie valorii ideale a visului și purității nedeterminării). Din acea vreme, datează un foarte curios articol despre d. Tudor Arghezi, publicat în revista « Fronda » dela Iași (I, 3, Iunie 1912) și nesemnat. Autorul pare a fi un prieten al d-sale, un cunoscător de aproape al intențiilor sale artistice și al credințelor sale filozofice. Articolul e scris cu fervoarea și elanul poeziei mistice a d-lui Gala Galaction. Aflăm aci că « d. Tudor Arghezi e un idolatru al Energetismului » și al « activismului », dar și teoția că « activismul ajunge la o proprie negare » și că « sacerdotului activismului i se deschide adesea perspectiva pierzaniei ». Atribuirea unei asemenea filozofii a vieții a fost poate inspirată autorului anonim al articolului, de vîguroasele campanii susținute de d. Tudor Arghezi în « Facla », care l-au recomandat ca pe un pamfletar de mare talent. Nimic altceva însă nu îndreptățește pe cititorul poeziei sale de până atunci să axeze talentul liric al poetului în jurul activismului; sau ca să nu spunem « nimic », indiciul admirației sale trecătoare pentru poezia americanului Walt Whitman,

din care traduce o poezie (« Dumnezeii », revista « Versuri », I, 6, 1 Decembrie 1911) nu este suficient. În realitate, nehotărârea proprie epocilor de tranziție caracterizează stadiul antebelic al poeziei d-lui Tudor Arghezi. Prima poezie cu un caracter mai colțuros și abrupt, care rupe cu fluența armonioasă din acea vreme, este mult citata « Belșug » (« Cronica », I, 52, 7 Februarie, 1916). Conducând revista « Cronica », a cărei direcție literară era lăsată în seama vechiului său prieten de școală, Gala Galaction, poetul pare că se opunea totuși publicării unor « bucăți mai libere » (interviewul d-lui Ion Vinea, în « Mișcarea literară » dela 5 Aprilie 1925, cules în volumul « Mărturia unei generații » de d. F. Aderca), manifestându-se puțin simpatice tendințelor noi ale poeziei. Tocmai după război, cu poezii de închisoare ca « Prințul » (« Umanitatea », I, 2, 1920) și « Morții », « Dimineța » și « Ion Ion » (« Hiena », II, 1, 20 Iunie 1920) se fixează accentul dur al poeziei d-lui Arghezi, factura concentrată, sintaxa uneori violentată ca și lexicul. Cu eliminarea inutilului ca umplutură în vers, cu ocolirea cuvântului tocit prin întrebuițare, cu principiul formal al « economiei verbale », enunțat în articole de program din revista « Cugetul românesc » (1922), cu abzicerea ritmurilor curgătoare, cu folosirea unui material verbal frământat personal, poezia d-lui Tudor Arghezi capătă forță și originalitate. Faza maturității și a regăsirii de sine, definitivă, anunțată cu « Belșug », se realizează neconținut după 1920. Moderniștii dela « Contemporanul » d-lui I. Vinea și-l revendică. Deși d-sa nu se sfiește să ia în derâdere plastica lor cubistă cu prilejul unui portret al d-sale făcut de Maxy, mai tinerii poeți de avangardă, se reclamă dela dânsul pentru faptul că d. Tudor Arghezi le-a dat exemplul de spargere a tiparelor limbii, de viguroasă concentrare și de sintaxă liberă. Se întâmplă în adevăr un fenomen foarte curios, examinând modernismul d-lui Tudor Arghezi. Inceputurile dela « Liga Ortodoxă » au neliniștit pe însuși șeful modernismului de atunci, Macedonski. Sunt totuși îndrăzneți relative, de melodism și ritmică exterioară. Cu versurile din ciclul « Agatelor Negre », susținute de articolul program din « Linia dreaptă », d. Tudor Arghezi a reținut atenția lui Ilarie Chendi, scandalizând de sigur publicul literaturii semănătoriste prin inspirația macabră și libertățile formale. Totuși modernismul de atunci rămâne încă veleitar

și turbure. Intr'una din « Agatele Negre », primită în « Cuvinte potrivite » cu suprimări, dar al cărei text integral a fost publicat ostentativ de d. N. D. Cocea în primul număr al « Vieții sociale » la 1 Februarie 1910, întâlnim un program îndrăzneț de prefacere a limbii, mai interesant decât aspirațiile retorice, de nelămurit elan către infinit, ale poemei.

Cuvântul meu să ardă,
 Gândirea mea s'arunce foc
 în sinagoga lor bastardă;
 și ciună 'n formă de cocardă
 să cadă 'n pieptul lor de soc
 căscat de-apururi spre Noroc.

Să-mi fie verbul, limbă
 De flăcări vaste ce distrug,
 Trecând ca șerpă când se plimbă;
 Cuvântul meu să fie plug
 Ce fața solului o schimbă,
 Lăsând în urma lui belșug.

(Rugă de seară)

Din prima strofă suprimată în volum, nu sunt remarcabile decât primele două versuri, celelalte patru rămânând confuze și găunoase; strofa a doua, în schimb, echivalează cu un program admirabil, a cărui realizare n'ar putea fi controlabilă, decât dacă ne-am afla în posesiunea ciclului întreg de « Agate Negre » rămas nepublicat. Ne lipsesc mijloacele de verificare, pentru a măsura raportul dintre intenția de revoluționare a limbii și realizarea ei. Poezia mai temperată dintre 1910 și 1916, aduce o întrerupere programului de răsculare a limbii, reluat cu temei abia după război. Prin vicisitudinile unei cariere poetice intermitente, în care faza antebelică dintre cele două date de mai sus manifestă abținerea d-lui Arghezi dela asaltul modernist, rolul d-sale în mișcarea lirică nouă a putut da naștere unor confuzii. La drept vorbind, acordul dintre teorie și faptă se realizează după 1920. Duhul de revoltă, dar și de fecund constructivism din strofa a doua mai sus citată, izbândește după această dată. Chestiunea modernismului arghezian ne conduce la o disociere necesară. Există un modernism formal, care constă în modificarea instrumentului poetic, versul, pentru a-l adapta capriciilor individuale, și un alt

modernism, de suprafață, care nu urmărește alt scop decât scandalul prin bobârnacele date academismului și culturii oficiale. Și unul și altul iau drept criteriu de valoare, noutatea, dar sunt de cele mai multe ori hibride. Amândouă sunt fenomene de pubertate sau juvenilism și dau agenților lor iluzia unei prefaceri fundamentale, vădindu-se însă după câțiva ani învechite și demodate. Dar mai există un modernism de substanță, care este cel adevărat. Importă mai puțin să fii modernist, decât să fii modern. Și nu e modern cine creează o modă, îi adaugă ceva ori numai i se adaptează, ci scriitorul care, prin puterea sa de simțire și de concepție, exprimă mai bine stările de suflet și aspirațiile confuze ale contemporanilor; sau, spre a nu ne referi numai la scriitorul modern în funcție de societate, cu adevărat modern este scriitorul individualist, care prin puterea sensibilității sale modifică sensibilitatea contemporanilor. D. Tudor Arghezi reprezintă pe acest din urmă tip de puternică structură individualistă, care a trecut și prin fazele modernismului formal și ale celui de suprafață, pentru ca în ceasul maturității, să biruiască prin forța temperamentului său. Acțiunea sa a fost enormă fără să se datorească teoriilor sau inovațiilor formale strigătoare, ci prin experiența personală căreia a supus în ultimele două decenii, lexicul și sintaxa noastră. Fenomenul de banalizare a vocabularului poetic a fost intuit de toți scriitorii următori semănătorismului și a fost combătut prin căutare de cuvinte rare, mai adesea neologisme, după cum temele răsuflete ale poeticei tradiționale au fost înlocuite prin exotism, bizarerie, excentricitate și alte metode centrifugale. D. Tudor Arghezi s'a întors la plasma vie a limbii noastre, nu spre a alege un vocabular neaș sau de provincialisme, dar pentru a da drept de liberă trecere unor cuvinte disprețuite, pentru a pune în circulație cuvinte neîntrebuițate, pentru a schimba funcțiunea și înțelesul unor cuvinte. Întinderea acțiunii sale de renovator al limbii este prea mare ca să fie circumscrisă de pe acum și încă înainte de a se fi încheiat rodnică sa frământare a materialului verbal: ea va face obiectul studiilor de specialitate ale tineretului universitar, când va ajunge obiect de cercetare, prefacerea operată de d-sa prin vers și prin proză. Ca și Victor Hugo, d. Tudor Arghezi a fost denumit un «geniu verbal», cu considerația inventivității sale

lexicale și cu un fel de îndoială asupra echivalenței conținutului emoțional. Exagerându-se bunăoară importanța, durata și extensiunea influenței baudelairiene asupra d-sale, după cum se îngroașe și cantitatea infiltrațiilor eminesciene, unora din cercetători li s'a refuzat substanța poeziei argheziene. Alții, săcâți de dexteritatea artistului, l-au socotit « lipsit de mesaj », printr'un cuvânt la modă. Este adevărat că volumul « Cuvinte potrivite » este prea amestecat și nereprezentativ, în anul apariției. O altă ordine a bucăților, cronologică sau de conținut, ar fi înlăturat ceva din neajuns. Poemele se pot grupa, deși, după cum am spus, d. Tudor Arghezi nu creează în spirit de continuitate și program. O experiență hotărâtoare se poate încerca cu « Psalmii » d-sale. Prin inspirația lor religioasă, ei par a fi concepuți ciclic. Totuși cei opt psalmi, printre care nu se prenumără « Psalmul de taină », nu seamănă unul cu altul; fiecare răspunde unei stări sufletești deosebite, atât cât permite genul în care se înfățișează smerirea insului înaintea divinității și recunoașterea atotputerniciei dumnezeiești. D. Tudor Arghezi chiar când își organizează culegerile de poeme cu o perfectă unitate, ca în « Flori de Mucigai » și în aparență ciclic, nu pornește dela o viziune arhitectonică, la executări parțiale. Așa a procedat d. Ion Pillat în « Biserica de altădată », unde un ciclu de poeme localizează nativitatea și câteva momente din viața Mântuitorului, în țara noastră, după o idee ce i s'a părut autorului de senzațională originalitate, sau mai ales d. N. Davidescu, care pune în versuri istoria civilizației omenești. Viziunile de închisoare ale d-lui Tudor Arghezi nu se valorifică ciclic. Fie că are la bază anecdota, portretul fantastic sau sentimentul patetic al mizeriei și al descompunerii omenești, poema se individualizează și are valoare autonomă, nespornindu-și adițional semnificația și rezonanța, prin atmosfera de ansamblu, care primează în structura ciclică. Cine este însă prevenit de iscusința artizanului judecă mai departe logic și deductiv după un sistem de relații prestabilit, refuzând artistului spontaneitatea creației. Această nedreptate se comite și față de d. Tudor Arghezi, împotriva căruia se întoarce ca o armă titlatura « Cuvintelor potrivite » pentru a-i delimita poezia la stricte exerciții verbale. Cercetătorul mai atent e ferit de greșala de a vedea în d. Tudor Arghezi numai pe meșteșugar. Poema argheziiană este rezultatul

unei latențe sufletești căreia autorul, după 1920, i-a interzis discursivitatea retorică, lăsându-i în voie creșterea organică. Absența meșteșugului în compoziție, care se constată la examinarea analitică a poeziilor d-lui Tudor Arghezi, este pentru noi un indiciu de organicitate. Faptul mai îngăduie ipoteza că ne aflăm înaintea unui creator cu un adevărat simț artistic, mai curând decât o conștiință artistică propriu zisă, intelectualizată. În sensul acestei ipoteze pledează insuficiența cu care autorul în repetate rânduri a încercat să-și definească arta, recurgând la analogii și metafore din domeniul artelor mecanice. Ca artist așa dar, d. Tudor Arghezi procedează printr'un simț obscur dar sigur și eficace, care îi rămâne nelămurit și îi scapă definiției.

Poetul fără volum tipărit și apoi al « Cuvintelor potrivite » și al « Florilor de mucigai » s'a înfățișat scriitorului acestor rânduri, structurat dualist, cădelnițându-și ritmul sufletesc între extreme. Din călugăria sa de tinerețe pare a fi păstrat nu știu ce înclinare bogomilică, de asimilare a realului cu Răul și a idealului cu Binele. Duelul s'a strămutat în însuși temperamentul poetului, constituind dramă spirituală. În proza d-sale de asemeni am recunoscut aceeași hărțuire, tradusă când în extatice elevații, când în atingerea violentă cu materia. Ca un corolar al acestei conformații antinomice, am arătat că poetul neîntrecut al suavității și al degradării materiei este inapt de a percepe zona morală mijlocie a vieții. În « Cărticică de seară », d. Tudor Arghezi și-a arătat un alt aspect, de admirabil primitiv, aproape de pământ, simțind domesticitatea și poezia ei elementară. Prin această înfățișare nouă, d-sa a dovedit încă odată, după surprinzătoarele înnoiri din « Flori de mucigai », capacitatea sa ilimitată de premenire. Sub raportul artistic, tehnica versului din ultimele două culegeri este simplificatoare. Dinamismul puternic al poetului își adaptează ritmurile pentru exprimarea celor mai felurite simțiri.

Am ajuns la ultimele produceri ale d-lui Tudor Arghezi, unele grațioase și minore prin substanța lor, ca « Mărțișoarele », altele de adâncă semnificație și emoție. Poema « Timpuri » dă urzirilor misterioase ale liniilor din palmă, o expresie poetică turburătoare; « Privighere » stă alături de « Duhovnicească » și e una din cele mai bune poeme argheziene; « Făclii », « Bărăganul », « Sfântul » și « Un cântec » vădesc puterea de interiorizare a sentimentului

mortii și a simțirii religioase. Cu ultimele sale poeme așa dar, d. Tudor Arghezi se apropie din nou de miezul problematiceii omenești, care alimentează lirismul.

*

« Versuri » de d. Tudor Arghezi capătă o semnificație nouă, pentru cititorul ce se apropie de carte cu o dispoziție festivă. Ea reprezintă, cu eliminarea materialului pe care cu dreptate sau fără, l-a socotit nedemn, o operă poetică de patruzeci de ani încheiați. Se împlinesc într'adevăr peste o lună patru decenii de când d. Tudor Arghezi a publicat prima sa poezie, în *Liga Ortodoxă*, la data de 10 Iulie 1896. Este un eveniment artistic și cultural peste care nu se poate trece cu indiferență. În climatul nostru intelectual, puțin prielnic activităților spirituale susținute și cu deosebire creației poetice de lungă durată, fapta literară a d-lui Tudor Arghezi ia caracterul unei nobile exemplarități. A debutat ca Eminescu la vârsta de șaisprezece ani și s'a învrednicit până la capăt să rămână credincios lirei, fără concesiuni de nici un fel și fără altă răsplată, decât încuviințarea înaltă, care i-a înlesnit publicarea operelor și le-a încoronat cu premiul național.

La sufragiu înșuflețit al oamenilor de litere, care recunosc în d. Tudor Arghezi, cea mai înaltă expresie a spiritului creator românesc de astăzi, se cuvine să se adauge societatea întreagă, pentru a slăvi opera aceluia care a dat cuvântului nostru învelișul cel mai bogat și răsunetul cel mai adânc.

ȘERBAN CIOCULESCU

POEZIA ÎN VACANȚĂ

Ținuta exterioară a versurilor d-lui Ion Pillat dă între altele plăcerea corectitudinii; ținându-se socoteală de vremea dezmățului metric în care apăreau după război, ele fac să se poată spune despre autorul lor, deși exemplul nu i-a fost urmat, ca și despre Malherbe:

Les stances avec grâce apprirent à tomber
Et le vers sur le vers n'osa plus enjamber.

Astfel:

Cu galben și cu roșu își coase codrul iia.
Prin foi lumina zboară ca viespi de chihlimbar.
O ghionoaie toacă într'un agud, și rar
Ca un ecou al toamnei răspunde tocălia.

(In vie)

sau:

Pocnește biciul: casa se dă în lături, piere;
Intregul deal coboară — și iată-ne pe drum.
Amurgul ne petrece cu razele-i de miere,
Tămăia înserării înalță-albastru fum.

(Adio la Florica)

sau încă:

Poet nu-i cel ce scrie, poet e cel ce-a mers,
E pasul care sună scandat ca și un vers.

.....

Pe Nastratin ascultă-l, deși a fost păgân,
Căci, dacă versul trece, proverbele rămân.

(Bătrânii)

După citirea unor astfel de versuri, bătute la metronom este cu neputință să nu crezi că tocmai la forma de inscripție, trebuia

să ajungă d. I. Pillat, care undeva vorbește « de sfintele silabe cu rimă și cezură »; și tot cu neputință este să se sustragă cititorul amintirilor de școală:

N'offrez rien au lecteur que ce qui peut lui plaire.
Ayez pour la cadence une oreille sévère.
Que toujours dans vos vers le sens coupant les mots,
Suspende l'hémistiche, en marque le repos.

În versul: « Căci dacă versul trece, proverbele rămân » (citad din *Bătrânii*), nu găsim numai adeziunea tradiționalistului la înțelepciunea populară; auzindu-i bine căderea de sentință, deslușim la poet măestria de a copia până și modalitatea exprimării acestei înțelepciuni: e ceva de proverb în elogiul proverbului. *Căci dacă versul trece, proverbele rămân.*

Dar căderea proverbială a versului la d. Pillat pare haina de stradă, ca să zicem așa, a poeziei sale. Chiar în versuri, dintre cele citate, ca *Prin foi lumina zboară ca viespi de chihlimbar* sau *Amurgul ne petrece cu razele-i de miere* sau *Tămăia înserării înalță-albastru fum*, versuri de incontestabilă frumusețe, efortarea artistului țintește la grupul *memorabil* de cuvinte, la modulația glasului prin care ni se asignează un anumit lucru, la scurtimea prin care ni se pun în vedere observațe capitale ori câteodată numai practice. Oricât artificiu formal ar comporta acel rând scandat, în care măsura coincide în totul cu unitatea de gândire exprimată, și oricâtă frumusețe ar radia un astfel de vers, în el va fi totdeauna ceva din tonul poruncitor al unei interdicții. Versurile cu asemenea tăietură cer parcă să fie placardate, aspiră la demnitatea lozincilor, sunt versuri-comenzi care cad de sus și impun, fără ca această putere să și-o tragă din ceea ce exprimă. Se vede că au și sonoritățile verbale felul lor de a ne soma.

Dar nu urmăresc nicidecum să afirm că am putea socoti opera poetică a d-lui Ion Pillat o colecție de proverbe, sentințe, locuțiuni, observațe, porunci și somații; pretind numai să ajungem la încheierea că versurile sale, ca petece formale, au o întorsătură sau, mai propriu vorbind (căci le lipsește orice întorsătură), au bătaia dreaptă, proverbială, fără să fie prozaică, sentențioasă, fără să fie executorie, poruncitoare, fără să fie militărească, ținută în sfârșit de adagiu nedidactic.

Cu cele spuse până acum, ne aflăm în chiar excelența versului-dicton, în plină teorie clasicistă a versului, ceea ce ar putea constitui un punct sigur de plecare pentru cunoașterea *poeziei* însăși a d-lui Pillat. Astfel, celui care ar întreprinde o asemenea lucrare, i s'ar prezenta nemijlocit ca valoare corelată vibrația scurtă a poeziei cercetate, câmpul de radiație limitat, calitatea intelectuală a exprimării, artă — în mai puține cuvinte — de echer

și compas. Pentru un astfel de studiu, nu este însă nici locul potrivit și nici intenție n'am avut să pornesc așa ceva. Am dat numai câteva indicații spre a sugera unitatea perfectă sub care poate fi văzută opera poetului nostru.

Cronica de față, în această primă parte a ei, are scopul de a face să se vadă că din contextul mai tuturor poemelor d-lui Pillat putem desprinde versuri de sine stătătoare, adică *Poeme într'un vers*, cum își intitulează autorul ultimul volum. Alături de ceea ce am citat din ciclul *Florica și Bătrânii*, stau, fără a se deosebi în nici un chip, exemplele următoare din ultima culegere:

O piersică pufoasă și fraged un obraz.

(*Intâlniri*)

Zburau fazani de aur în focul de cămin.

(*Pasărea din basm*)

Nu vorbele, tăcerea dă cântecului glas.

(*Arta poetică*)

Mai știi în noapte plopul cu luna, galben cuiub?

(*Nocturnă*)

Poeme într'un vers țin așa dar de întreaga operă poetică a autorului, sunt *loisirs*-urile, de multe ori — minunate, ale unui poet de structură clasicistă, care se joacă, la sfârșitul carierei cu prisosul puterii sale de lapidaritate. Caz de poezie în vacanță.

Dar d. Ion Pillat nu este numai un poet, și încă unul fără de care nu se poate închipui tabloul poeziei noastre de azi; d-sa face parte în același timp dintre iubitorii de poezie, dintre acei cititori de literatură pentru care versul și jocul imaginilor formează cea mai înaltă încântare. De aceea, ori de câte ori a dat peste un sunet nou, în orice limbă cunoscută, s'a așezat să-l producă din cuvinte românești, traducând astfel din Jean Moréas, Goethe, T. S. Eliot, Conrad Ferdinand Meyer, Stefan George, Hugo von Hofmannsthal, Rainer Maria Rilke, etc. Poeme rare, cum sunt *Povestea stegarului Cristof Rilke* de Rilke și *Anabasis* de St.-J. Perse, ar fi rămas la noi necunoscute amatorilor, streini de limbile respective, dacă d. Pillat nu ieșea din opera sa.

Pe cât însă de unitar este poetul, pe atât de eclectic pare iubitorul de poezie. Și eclecticismul acesta a pus pe tradiționalistul nostru în contact cu moduri lirice atât de felurite și de contrazicătoare față de natura talentului său, încât ultima culegere de *Poeme într'un vers*, legată după cum am văzut de opera anterioară, capătă o prefață de justificări teoretice, potrivite mai curând altei poezii decât aceleia a d-lui Pillat.

Să cercetăm oarecum această prefață. « Poemul într'un vers nu trebuie confundat cu epigrama greacă, scrie autorul, cu

rubaiul persan sau hai-kaiul japonez. Câtetrele corespund unui sentiment de concentrare lirică și cel mai descriptiv e și cel mai oriental. Poemul într'un vers duce această concentrare la limită. El se prezintă față de un poem obișnuit ca o picătură de parfum față de un coș cu flori. E o esență capabilă de nesfârșite disocieri; dintr'un singur vers, în care ca sugestie intră și titlul, se pot desvolta poeme întregi după puterea de realizare a fiecăruia ». Vom trece peste articularea silnică a ideilor din fraza: « câtetrele corespund unui sentiment de concentrare lirică și cel mai descriptiv e și cel mai oriental » spre a ne opri numai asupra « concentrării la limită ». Cât de departe este poetul de sine cu această expresie ! Căci poate d. Pillat să fie sau să se închipue a fi orice, numai poet extremist — nu. Și nu este vorba aci de conținutul bucolic, patriarhal, cuminte al poeziei sale, de tradiționalismul sănătos al coborîtorului dintr'un mare neam de oameni, cât de exprimarea potolită pe care i-o cunoaștem, cu fantezie, — se înțelege, — dar lipsită de fantezii, energetică fără îndrăzneală și cu limite — dar nu « la limită ».

Nici ideea de concentrare nu este mai proprie talentului său. Poemul într'un vers: « Durere cu ochi negri sub părul azi mai alb » (*Portret*), cu mult mai mult decât o intuiție formulată scurt, cuprinde o ajustare logică, o dispunere la rece a părților ca în cunoscutele și mai vechile imagini progresive ale poetului:

Prin ochelari de geamuri privea cu ochi de lampă
Ca o bunică bună la nepoțelul mic.
Pe-atunci știam că-i vie; azi nu mai știu nimic:
Apăs cu nepăsare de om pe-a ușii clampă.

Sub coperișul care îi sta ca un bonet,
Glicina ei pe tâmple cădea ca o șuviță.

(*Casa din deal*)

« Concentrarea la limită », aceea care duce la distilarea « esenței capabile de nesfârșite disocieri » (nu cumva a vrut d. Pillat să scrie « nesfârșite asocieri »?) se află în opoziție cu astfel de imagini integrale. Iar în poemul într'un vers: « Trecură ciute albe și 'ntunecați ogari » (*Zile și nopți*) ca și în versul de mai sus: « Prin ochelari de geamuri privea cu ochi de lampă », scurtimea nu e densitate. Fără să cred că ar putea exista asemenea poeme într'un vers, îndrăznesc a scrie totuși că autorul ciclului *Florica* nu avea cum să le nascocască genul. Cu teoria din prefață, care se reazimă pe ideea unei nemăsurate sugestivități, d. Ion Pillat a ieșit din natura măsurată a talentului propriu. Și cum unui poet atât de consumat ca d-sa nimeni dintre noi nu-i face

neavuindu-i să-i da sfaturi, numai vechiul profesor de literatură, a cărui tutelă îi este și blazon, i-ar putea șopti:

La nature, fertile en esprits excellents,
Sait entre les auteurs partager les talents:
L'un peut tracer en vers une amoureuse flamme;
L'autre d'un trait plaisant aiguiser l'épigramme;
Malherbe d'un héros peut vanter les exploits,
Racan, chanter Philis, les bergers et les bois.
Mais souvent un esprit qui se flatte et qui s'aime
Méconnait son génie et s'ignore soi-même.

Astfel, *Poeme într'un vers*, ultima culegere a d-lui Pillat, dacă prin întrebuintarea versului-dicton face parte din întreaga operă a poetului, prin teoria care o susține — se dovedește în același timp ca o manifestare a iubitorului de poezie.

VLADIMIR STREINU

CRONICI ENGLEZE: CENTENARUL LUI PICKWICK

Acum un veac pe vremea aceasta, Anglia se bucura că a făcut cunoștință cu un nou muritor... Mister Pickwick se numea acest muritor, sau « perfectul gentleman » cum avea să rămână până astăzi.

Despre nașterea d-lui Pickwick, care trebuia să devină curând eroul unuia din cele mai mari romane engleze, și un om atât de popular în Anglia ca și Gladstone sau Disraeli, să lăsăm să ne dea relațiile convenite chiar autorul, care — știți — nu e altul decât nemuritorul Charles John Huffam Dickens.

Dacă răsfoim corespondența lui Dickens, îl surprindem scriind următoarele, într-o Miercuri seara, pe la finele anului 1835, către « prea scumpa lui Kate », — Caterina Hoharth, logodnica ce trebuia să-i devină soție acum o sută de ani, la 2 April trecut:

... * Ei (adică editorii Chapman și Hall) mi-au făcut o ofertă, de 14 lire sterline pe lună, ca să le dau o nouă publicație, cum au ei în minte, scrisă în întregime numai de mine, o publicație lunară, fiecare număr conținând patru gravuri în lemn. Trebuie să-mi fac socotelile și să le dau răspunsul definitiv Vineri dimineața. Lucrarea nu-i glumă, dar emolumentul e prea ispititor ca să rezist *.

Vineri dimineața, Dickens le da răspuns afirmativ, iar Duminecă seara putea scrie din nou logodnicei sale:

... * În momentul acesta am suit pe Pickwick cu prietenii săi în diligența care să-i ia spre Rochester, și actualmente ei merg de minune, în compania

unui personaj foarte deosebit de tot ce am creat până acum, și care mă măgulește la gândul că va fi o lovitură. Vreau neapărat să-i duc dela bal la han, mai înainte de a mă duce eu la culcare; și asta cred că mă va ține până la unu sau două noaptea, cel puțin. Editorii vor fi aici mâine dimineață, așa că vezi bine, n'am altă alternativă decât să stau țintuit la masa de lucru ».

Romanul, al cărui titlu complet era: « *Memoriile postume ale Clubului Pickwick* », a mers așa, în fascicule lunare (cum apăreau mai toate romanele vremii), din Martie sau Aprilie 1836, până în Noemvrie 1837. În vremea aceasta Dickens avea nu numai pe primul lui fiu născut, dar avea gata, în carne și oase, și pe Mister Pickwick, primul său mare erou de roman, roman ce apărea în formă de carte la sfârșitul lui 1837 și da dintr'odată Angliei, dintr'un biet ziarist muritor de foame până atunci, pe unul din cei cinci-șase romancierii celebri ai lumii.

Drept e, nu chiar Mister Pickwick era figura cea mai reușită din roman. Primele fascicule mergeau chiar foarte greu; încât editorii, crezând că au greșit-o cu Dickens, un ziarist care în vremea aceea n'avea la pasivul lui decât *Schițele lui Boz* — lucrare de începător — se gândeau să rezilieze contractul. Dar cam dela a treia fascicolă, ce-i vine în minte lui Dickens, să dea d-lui Pickwick, un tovarăș, un servitor, un fel de Sancho Panca englez, pe hazliul, credinciosul și flegmaticul Sam Weller! Acesta, cu humorul lui gras și un imbatabil bun simț, devine curând adevăratul erou al romanului. Ba Dickens îi mai dă și un tată, un vizitiu de diligență, mai nostim și mai carnal decât fiu-său, și care are fericita idee — pe care o va regreta mai târziu — de a se face hangiu, cu firma la « La Marchizul de Granby », căsătorindu-se întru aceasta, pentru nuri lui bărbați și mai ales nasul roșu, cu o văduvioară cu bănișori, dar care văduvioară, oricât de îndrăgostită de ex-vizitiul, nu pierde din vedere pe Dumnezeu, și atunci își lasă bănișorii și coniacul dela tejghea, să curgă mai mult în punga și burta pastorului Stiggins, decât ale bărbatului...

Cu Sam și Tony Weller, fasciculele dintr'odată urcă dela 500 la 14.000 de numere tiraj, iar editorii fac cu întreaga carte cam 20.000 de lire câștig net, ceea ce în valoare actuală ar însemna cam 40 de milioane lei!

Or, primăvara asta s'au împlinit 100 de ani dela apariția primei fascicule din romanul care l-a făcut pe Dickens celebru, și care a dat literaturii engleze un erou ce stă pe același plan de popularitate cu Falstaff al lui Shakespeare sau Hamlet, în tragedie. Englezii — neam cu memorie — știu să comemoreze. Jubileul dickensian a ținut o lună întregă, cu conferințe, expoziții, vizite la mormânt și locul de naștere, matineuri și reprezentarea unei piese scoase dintr'un roman al său. N'au lipsit dela comemorare excursii în autobuz și pe jos, prin « Londra lui Pickwick »,

adică Londra cutreerată de erou și banda sa; după cum, de sigur cel mai picant număr al serbărilor trebuie să fi fost repunerea în circulație — pentru o excursie comemorativă — a însăși diligenței care ducea pe Mister Pickwick cu tovarășii săi de petreceri, dela Golden Cross Hotel, din Londra, la Rochester (așa cum ni se spune și în scrisoarea citată).

Dar poate cel mai emoționant articol al centenarului dicken-sian, a fost povestirea făcută unui mare ziar londonez, de un vetera-n de pe vremea reginei Victoria care, într'o seară memorabilă, acum 66 de ani, l-a auzit pe Dickens, la ultima sa apariție în public (puțin după aceea a murit), citind într'o sală arhi-plină, din Londra (St. James's Hall), pasaje din romanul lui Pickwick. Bătrân și obosit, fără acea exuberanță care-i înflorise chipul o viață întregă — ne spune martorul — iată că deodată fața lui mobilă, cu ochii mari și barba franțuzească (« fren-chified beard ») se animă, și Dickens, cu 20 de ani parcă mai tânăr, se pornește pe citit, imitând ca un mare actor, vocea, schimonoselile și ticurile tuturor personajelor în ale căror caracterizări de amănunt, pana lui excela.

Și acum cine e — pentru noi, care-l cunoaștem mai puțin — acest Mister Pickwick scos în comemorări, atât de violent din cutia de vioară a veacului, și făcut să invadeze cu sonoritate scena îmbulzită și frământată a actualității engleze?

Memoriile (sau, mai în stilul gureș al romanului: *Hârtoagele*) *postume ale Clubului Pickwick* ni-l înfățișează pe d. Samuel Pickwick, un foarte cum se cade « shopkeeper » englez, retrăgându-se ca orice englez din afaceri, după ce și-a făcut suma. Numai că Mister Pickwick, așa cum în Anglia sunt și negustorii, e un gentleman: un om adică de supremă conștiință a datoriei față de viață. Simțul moral al aproapelui, experiența cu tristețele conviețuirii sociale și o adâncă seriozitate cu lumea, îl vor neapărat instrument de reabilitare și perfecționare a condiției umane. Și atunci Mister Pickwick își pune întreaga sa avere la bătae pentru știință și corolarul ei, umanitatea...

Rezultatul prim e formarea unui club, Clubul Pickwick, din amici și devoți ai săi sau ai pungii sale, ca Snodgrass, poet de mare melancolie și discreție, fiindcă melancolia i se vede, dar poezia... de loc; Wink, sportsman care știe să-și pună patinele cu mare fast, dar cade în nas dela primul pas; sau Tupman, celibatar incorigibil ce face ravagii printre cocoanele între două vârste.

Și iată-l pe Pickwick cu ai săi, implicat într'o serie întregă de aventuri, în care toată buna sa credință și generozitate sunt greu puse în încercare, lovindu-se la fiecare pas de canalii și impostori, cu o singură consolare: Sam Weller, servitorul brav, vesel și fidel. La o partidă modernă de patinaj, nu-l face

de răs scumpul și sportivul Winkle, când cade în nas în râsul cucoanelor? Și ca să spele rușinea clubului nu-și pune chiar Mister Pickwick patinele și nu sperie azistența în « olandeze » îndrăcite, până ce ghița — și ea perfidă — se sparge, și: hop! cade în apă bietul Mister Pickwick?! Dar ce să mai vorbim de ghiță, când văduva Mrs. Bardell — proprietara sa — îl implică într'o ruptură chiar, de mariaj, pentru simplul fapt că odată, prefăcându-se că-i vine rău, i s'a aruncat singură tamnesam în brațe! — Negreșit, cu martori! Dat în judecată, Mister Pickwick e condamnat la 750 de lire daune. Dar gentleman, conștient de nevinovăția lui, brav și demn, el refuză să plătească amenda și preferă să meargă la închisoare. Negreșit, amicii îl părăsesc. Numai Sam ține morțiș să vină la închisoare cu stăpânul său, cu toată opoziția acestuia, care găsește incongruu ca un om condamnat pentru datorii să aibă servitor la închisoare, după cum socoate închisoarea ca locuința nu cea mai potrivită pentru un tânăr vioi ca Sam. Sam însă e mai tare ca stăpânul. El se face denunțat de tatal său pentru datorii și e trimis și el la închisoare. Negreșit în astfel de condiții, clubul nu va mai dăinui; el se va dizolva, și conturile lui se vor încheia « spre mulțumirea tuturor ».

Episodul acesta central al cărții (judecata lui Pickwick și închisoarea lui) conține pagini de umor și patos nepieritor.

Romanul întreg de altfel, exprimând pe Dickens așa cum numai alte două-trei o mai fac, merge magistral pe linia aceasta dublă a *humorului* și *patosului*, a glumei burlești care rezolvă emoția în resemnare față de priverile triste ale mizeriei umane. E tot sensul și toată profunzimea lui Dickens. În alte romane, afară poate de *Great Expectations*, cel mai mare roman al său după unii, sau *The Life and Adventures of Martin Chuzzlewit*, cel mai mare roman după autorul însuși, Dickens devine uneori prozaic, pedant de moralitate, pretențios de autodidactic.

E punctul unde și Carlyle îl ceartă, când spune: « Teoria lui Dickens despre viață era cu totul greșită. El credea că oamenii trebuiesc ameliorați și lumea făcută așa de confortabilă ca oricine să aibă (piept de) curcan de Crăciun... Dar nu în chipul acesta operează legile eterne, ci cu totul dimpotrivă ».

În *Pickwick Papers* însă, mai puțin predicator și reformator de umanitate, viu și direct, de o spontaneitate pe care n'o altează, ci mai mult o amplifică lipsa de unitate, Dickens ne așează în centrul artei sale: acel *realism* de o perfectă intuiție de amănunt, dar peste preciziunea căruia se așează atmosfera romantică a unui *irealism* de feerie. E arta de duioasă jovialitate și burlesc exasperat, care face din Dickens un *excentric*, și din romanul său o veselă fantasmagorie.

O veselă fantasmagorie e și romanul lui Pickwick, o fantasmagorie reală însă, în care autorul — ca și eroul său Pip din *Great Expectations* — « în starea excitată a creerului său, nu poate gândi despre un loc sau vreo persoană fără să vadă ». Și să nu ne despărțim de această fantasmagorie vie, până ce nu ne înfruptăm și noi din ea, cu vreun pasaj cât de mic...

Iată-ne, de pildă, la acel moment ... trist al romanului, când Tony Weller, fost vizitiu, acum hangiu, anunță pe scumpul său fiu, printr'un « faire-part » nu din cele mai ortografice, « că e foarte trist de a avea plăcerea să fie purtătorul unei vești rele », anume, că soția sa care « a stat prea mult în iarbă și ploae, ascultând la predica pastorului Stiggins, a răcit, și s'a dus pe lumea cealaltă, la repezeală, dat fiind că n'avea cu ea niciun bagaj ! »

Ce poate face Sam mai bine, decât să vină să prezinte tatei condoleanțele sale?...

Era o seară rece și ursuză; mica stradă părea lugubră, chipul de mahon al Marchizului de Granby (de pe firma hanului), mai melancolic ca oricând, scârțâia jalnic în bătaia vântului...

Sam intră și dă îndată cu ochii de respectabilul autor al zilelor sale... Iși fuma pipa, cu ochii duși, la gura focului.

... — Sammy, spune Mister Weller, bine-ai venit !

— Da, tată, ți-am spus de când am intrat bună-seara, de vreo jumătate de duzină de ori... dar nu m'ai auzit...

— Adevărat, replică Mister Weller, eram într'o referie...

— Ce fel de referie?...

— Mă gândeam la ea... (La aceste cuvinte văduvul înclină capul în direcția cimitirului din Dorking, ca să arate că vorbele sale se raportau la defuncta doamnă Weller).

— Mă gândeam că, în cele din urmă, îmi pare rău că s'a dus...

— Sigur c'o să-ți pară...

— Și asta, datorită unor observații foarte juste pe care mi le-a făcut...

— Ce observații?

— Că regretă cum s'a purtat cu mine... Că acum, când e prea târziu, își dă seama că o femeie măritată trebuie să fie și devotată... Suzano, i-am răspuns, nu te mai prăpădi acum cu firea, mai bine fă-te bine și mai trăește o lecută, până ajung eu să înmoi odată oasele popii... Dar, în cele din urmă, și-a dat sfârșitul...

Sam surâde și oferă consultația de rigoare:

— Lasă, tată, toți ajungem acolo...

— Adevărat, Sammy...

— E o providență în toate astea...

— Nu mai încape vorbă, fără asta ce s'ar face antreprenorii de pompe funebre !

Conversația e întreruptă de o « femelă nurlie » (a buxom femele), care pe semne a pus ochii pe Mister Weller Senior și-i aduce o ceașcă de ceai, drept condoleanțe, în acompaniamentul sentimental a tot felul de fandoseli și... avansuri! Abia plecată (fiindcă văduviul o cam congediază), acesta izbucnește în diatriba lui favorită contra femeilor:

— Sammy al meu, dac'aș mai sta aici o săptămână, sunt sigur că femeia asta m'ar însura cu forța.

— Te iubește cu atâta furie?

— Dacă mă iubește! Intr'un cufăr să fiu închis, cu broasca brevetată, și tot ajunge pân' la mine!

— Grozav lucru să ai atâta căutare la femeii...

— Nu mă laud, dar e într'adevăr grozav!... Femeile-astea mă scot de-a binelea din casă!... Ah, unde-s vremile când eram vizitiu!.. (Pe capră ești mult mai în siguranță...).

— Cum așa?

— Fiin'că deoarece un vizitiu e un individ privilegiat... Fiin'că deoarece un vizitiu poate să facă fără să fie bănuț ceea ce alții nu pot... Fiin'că deoarece un vizitiu poate fi în termenii.ăi mai buni p'o distanță dă optzeci dă mile, cu muierile, fără să trăznească pân cap cuiva că vrea să ia pă vuna!...

— Cam așa-i...

— Dacă jupânu-tău era vizitiu crezi tu că mai ajungea la pușcărie?

... — Așa că mă gândesc să mă separ iar de membrii societății...

Abia a 'nchis ochii maică-ta vitregă, iată că o bătrână îmi și trimite un borcan de dulceață, alta, de gelatină, alta mi-aduce un ibric întreg de ceai de mușețel!... (Mister Weller se oprește, cu un aer de suprem dezgust și, cu o privire împrejur, adaugă pe șoptite):

— Și, dragă Sammy, dac'ai ști tu că toate, absolut toate-s văduve,... afară de aia cu ceaiul de mușețel care singură săraca e o bătrână domnișoară de 53 de ani... ».

DRAGOȘ PROTOPODESCU

NOTĂ DESPRE ALBERT THIBAUDET

Am scris undeva despre Albert Thibaudet că a fost un Linné al literaturii. Imi permit să reiau acest cuvânt și să-l precizez.

Thibaudet a fost un clasificator. Critica lui nu cunoaște probleme individuale și nici valori izolate. Funcțiunea ei este de a încadra.

Când a reușit să-i stabilească unei opere rădăcinile, filiația, legăturile de rudenie, Thibaudet își consideră rolul împlinit.

Obiectivul lui prim — poate unic — este de a găsi tipul general, la care poate fi redusă specia pe care o studiază. Așa cum

un naturalist descifrează într'o frunză de ferigă legile generale ale criptogamelor, Thibaudet distinge într'o carte sau într'un scriitor o lege generală de familie.

Cărțile pentru el nu sunt decât variantele câtorva tipuri de sensibilitate sau de inteligență, așa cum plantele nu sunt decât variantele câtorva tipuri vegetale, cu structura bine definită.

Rezultă de aici poate o viziune critică simplificatoare, schematică. Dincolo de om, Thibaudet vede grupul. Dincolo de operă, el vede categoria. Literatura pentru el este un domeniu, în care jocul relațiilor este mai important decât al faptelor unice, ireducibile. De altfel, Thibaudet nici nu cunoaște asemenea fapte. Totul poate fi încadrat într'o serie, totul poate fi cuprins într'un ciclu, totul poate fi văzut într'o succesiune de fenomene literare, repetate dela epocă la epocă, dela veac la veac.

Pe Thibaudet îl interesează constantele unei culturi (și mai cu seamă ale culturii franceze), iar cazurile particulare numai în măsura în care servesc și relevează aceste constante.

Printr'o întâmplare, ce mi se pare astăzi plină de o involuntară melancolie, ultimul articol, publicat de Thibaudet înainte de moarte, definește spiritul criticii sale. Mă refer la « Reflexiunile » tipărite în « Nouvelle Revue Française » din Aprilie 1936, în care el apără — vădit pro domo — « simțul social » al literaturii.

Simțul social? Thibaudet se explică:

« ... un sentiment al asemănărilor, al afinităților, sentiment obligat să se exprime prin clasificări ».

« Sentiment al afinităților » este o formulă incompletă. « Sentiment al relațiilor » ar fi o expresie mai justă și mai cuprinzătoare. Intr'adevăr, Thibaudet n'a urmărit în istoria literară numai « afinitățile », ci cu o egală pătrundere contrastele, antagonismele, direcțiile contrarii, spiritele adverse. Cultura pentru el era o vastă conversație, între câteva tipuri spirituale; care se întregesc, se opun, își fac reciproc echilibru, își răspund, se definesc reciproc prin contrast. Era o viziune organică a culturii, viziunea unui naturalist, viziunea unui geograf.

Există un mic eseu, în care el și-a lămurit și mai strâns — aproape dogmatic — poziția critică. Acest eseu se numește « *Pour la géographie littéraire* » și a fost publicat prima oară în N. R. F. din Aprilie 1929 (Anul, 16, Nr. 187, pag. 534). Nu știu dacă de atunci a fost retipărit, dar e unul din textele cele mai revelatorii din întreaga lui operă.

Vorbea acolo despre imposibilitatea de a găsi în cultura franceză un tip « goethean » — adică un tip unic reprezentativ. Această cultură franceză el o înțelegea desfășurându-se dialectic, în antiteze, în contraste, în « binomuri », în « dualități », și refuza să-i găsească un centru. « *Refuzul meu de a centra și de a fixa* ».

Nu un punct, ci o linie (linie eventual de mai multe ori frântă), stăbulea Thibaudet ca expresie reprezentativă a geniului francez. De exemplu linia Montaigne-Pascal-Voltaire-Chateaubriand.

E un exemplu contestabil, dar Thibaudet nu ține decât să indice expresia obligatoriu plurală a Franței.

« *Le seul point que je maintienne avec énergie, c'est mon pluralisme, mon Contr'Un* ».

Fraza aceasta este rezumativă pentru critica lui. E o declarație de principiu. Ea capătă mai departe puternice precizări.

« Franța nu este o insulă, literatura franceză este eminentamente socială și sociabilă. Chiar atunci când un mare om este un solitar, ca Rousseau, destinul său literar îl constrânge la viața plurală, îl conjugă. Rousseau, prin el însuși, însemnează mai puțin decât binomul Voltaire-Rousseau... »

« ... Eu am sentimentul de a locui într'o literatură, care trăește sub legea cuplului sau a cuplului. »

« O lege care funcționează, în ordinea timpului, căci, dela secol la secol, genii antitetice sau simetrice își răspund sau se opun, sau se completează, formând o durată reală ».

Legea cuplului devine pentru Thibaudet o « teorie generală a literaturii franceze » și el îi dă, prin analogie, valoarea pe care în geografie o are « teoria reliefului ».

Ideea este admirabilă și ea îi conferă jocului de asociații critice, de care Thibaudet abuzează adesea și care uneori ni se par arbitrar, fanteziste sau cel puțin riscate, îi conferă, zic, un sens organic și rădăcini mai mult decât dialectice.

Ceea ce Thibaudet numește legea cuplului (și ceea ce ar mai putea fi numit « legea ciclului ») joacă în opera sa critică rolul prim. Această lege comandă întreg sistemul de clasificări, « sistemul de paralele » — ca să întrebuițez un termen familiar lui — și sistemul de antagonisme, în care, cu o supremă ordine, poate chiar cu o excesivă ordine, el a rezumat marile directive ale culturii franceze.

Nu vreau să împovărez această notă cu prea multe citate, dar cititorul care ține să cunoască funcțiunea pe care a exercitat-o Albert Thibaudet în critică trebuie neapărat să ia cunoștință de acel eseu din Aprilie 1929 — eseu ce poate servi de introducere generală la lectura întregii sale opere.

* * *

De câte ori a vrut să-și definească atitudinea, Thibaudet a recurs la ideea de dialog între contraste, el rezervându-și doar rolul de conducător al dezbaterii.

« *Je me vois obligé d'être un petit Paris, avec sa rive gauche et sa rive droite, défendant la rive gauche quand je suis sur la rive* »

droite et vice-versa, agent sinon de liaison, du moins de dialogue ». (« La République des professeurs ». Pag. 230).

« Agent de dialog » este o definiție perfectă pentru acest critic cu vocație prezidențială. De altfel dialogul pentru el este însăși funcția criticii. O spune de nenumărate ori el care se recunoaște a fi un « profesionist al criticii, al discuției și al dialogului » (N. R. F. Mai 1933), el care nu caută decât « viața, dialogul, contrastele și nuanțele literaturii » (N. R. F. Martie 1935), el care nu se silește decât « să dea glas spiritelor și direcțiilor diferite, să angajeze dialogul lor » (N. R. F. August 1931).

Stăruința cu care acest cuvânt revine sub condeiul lui Thibaudet nu cred să fie întâmplătoare. El exprimă într'adevăr arta lui de a pune în raport valorile cele mai diferite, spre a degaja din această confruntare formule sintetice.

« Franța — spune el într'un loc — este o foarte veche societate, sau mai degrabă o suprapunere de vechi societăți, o societate de societăți... » În această Franță complexă, Albert Thibaudet distinge — ca într'un teren sedimentar — straturi succesive de cultură, cicluri diferite de mentalitate, de psihologie, de formație, de tradiție.

Este o încântare să-l vezi urmărind o idee sau o problemă în desfășurarea ei de-a-lungul vremurilor și de-a-lungul generațiilor. Nu e numai istoria unei probleme, este morfologia ei.

Cunosc de exemplu un scurt eseu despre secolul al XVIII-lea sau despre « optsprezecism » (*dix huitièmisme*) cum zice el cu o formulă ușor pedantă. Este un exercițiu tipic prin ingeniozitatea analogiilor, prin expunerea metodică a faptelor și mai ales prin viziunea lor în cicluri, ce se repetă ¹⁾).

¹⁾ Oricât de zgârcit aș fi cu citatele, nu mi-aș ierta să nu vi-l prezint pe acesta:

« Tradiția secolului al XVIII-lea, genul de viață și de gândire al secolului al XVIII-lea, au circulat de-a-lungul secolelor XIX și XX, unde apele lor și-au păstrat culoarea discernabilă. Stendhal, Mérimée, Sainte-Beuve au reprezentat trei dialecte de optsprezecism și au constituit prima generație de optsprezeciști în veacul al XIX-lea. Se va vedea a doua generație în normalienii dela 1848, adică în Taine, discipol al lui Condillac și Stendhal, și în cei care formează ceea ce s'ar putea numi grupul său: Paradol, About, Weiss. Tradiția lui « Journal des Débats » începând cu al doilea imperiu, aceea a criticii universitare până la război, aceea de la « Ecole des sciences politiques » formată de Boutmy și Sorel, poate chiar biroul simbolic al lui Vergennes dela Afacerile Străine, iată atâtea filioane sau terenuri care prelungesc în secolul al XIX-lea, roca celui de al XVIII-lea. Și n'aș mai termina, dacă aș aborda acum peisajul literar contemporan.

« Știu prea bine că termenul cronologic de secol al XVIII-lea devine foarte arbitrar, de îndată ce vrei să faci din el un termen și o temă ideologică. Din acest punct de vedere, nu există un singur secol al XVIII-lea, ci mai multe secole al XVIII-lea, cel al lui Voltaire, cel al lui Rousseau, al lui Diderot, Condillac Laclos, La Harpe (ecou în veacul XIX al luptelor din al XVIII-lea) în conflict

Nu e fapt, cât de mărunț, cât de accidental, pe care Thibaudet să nu-l cuprindă într'o formulă. De altfel, accidente nici nu cunoaște. Cunoaște doar scheme generale, în care intră — cu mai mari sau mai mici variații — evenimentele.

Dacă Gide se prezintă la o dezbatere publică spre a-și explica în contradictoriu atitudinea politică, Thibaudet observă că acesta e un fapt tradițional în Franța, că el există și se repetă de două veacuri și că, la timpul lor, Rousseau, Chateaubriand, Renan și Barrès l-au făcut, fiecare în maniera lui.

Dacă Daniel Halévy publică un pamflet despre « Decadența libertății », Thibaudet ne atrage atenția că cu o sută de ani în urmă — în 1830 — Tocqueville făcuse același lucru.

Dacă Pagnol scrie o comedie politică, Thibaudet schițează istoria genului în teatrul francez și stabilește imediat punctele de legătură între câteva generații de dramaturgi, împărțiți pe epocă și pe echipă.

Pretutindeni, în toate domeniile literaturii, ceea ce îl interesează și ceea ce se silește să marcheze este « întoarcerea anumitor ritmuri ». Pretutindeni, critica lui încearcă să lumineze construcția simfonică a culturii.

O spune el însuși, cu o foarte frumoasă formulă: « ... *întoarcerea anumitor ritmuri dă ansamblului literaturii franceze o calitate de simfonie* » (N. R. F. Aprilie 1935).

E atâta ordine, atâta simetrie în istoria literară, așa cum o vede Thibaudet, încât ele ți se par arbitrar prin abuz de logică. Prea frumos își răspund fenomenele, prea strâns le este echilibrul, prea armonioasă conviețuirea. Ciclurile se închid perfect, treptele lor urcă și coboară cu eleganță, bazele lor se succed disciplinate.

Intr'un gen literar, într'o epocă literară, într'o generație literară, Thibaudet distinge sectoare, direcții, familii, grupate în număr egal. E ceva alfabetic în ordinea, pe care o stabilește el.

Fie că face istoria unui veac, fie că face istoria unui cenaclu, pasiunea lui clasificatoare se exercită la fel de minuțios.

Citiți reflexiunile pe care le publica (N. R. F. Martie 1929) la sărbătorirea a 20 de ani de apariție a revistei N.R.F. Sunt un model de discernământ. Tendințele diferite se fasciculează, generațiile se despart, punctele de trecere se clarifică, întreg cenaclul devine

unele cu altele și între care, la un moment dat, trebuie să alegeți. Cu aceste rezerve, nu există mai puțin trăsături generale, după care se recunoaște, în secolul XIX sau XX, un spirit care a optat pentru valorile oficiale și generale ale celui de al XIX-lea ». . . (N. R. F. Mai 1933. Nr. 236. Année 21).

Urmează aici o admirabilă definiție a spiritului « optsprezecist », dar și așa citatul este prea lung. L-am reproduș pentru siguranța cu care se stabilește evoluția unei probleme și i se indică succesivele ei forme. Pentru rest, eseul trebuie citit în întregime.

o lume complexă, în care jocul de forțe, atitudini și orientări este urmărit până la ultimă nuanță.

Intră de sigur în acest exces de spirit clasificator, multă imaginație și oarecare doză de arbitrar. Sistemul de analogii, pe care își sprijină Thibaudet construcțiile critice, este totdeauna seducător, dar nu totdeauna riguros. Punctele lui de vedere ne surprind, ne intrigă, ne contrazic. De multe ori ești înclinat să le suspectezi, penitrucă prea sunt ingenioase. Avem, citindu-l pe Thibaudet, sentimentul că ne pândește la fiecare rând un « *trouvaille* ». Thibaudet gândește prea mult cu formule fericite — și o formulă fericită nu e totdeauna exactă. Este o anumită facilitate de efect în concizia ei, în paradoxele ei, în neliniștitoarea ei simplitate.

Este laturea de « tur de forță », laturea de « virtuozitate » din maniera lui Albert Thibaudet. Nu îi rezști niciodată, dar — după ce ai fost sedus de abilitatea lui dialectică — începi să devii bănuitor și ai vrea să știi în ce constă artifiiciul, pe care nu îl vezi, dar pe care îl presimți.

* * *

Imi pare rău că am limitat această notă numai la opera de critic literar a lui Thibaudet. Activitatea lui de eseist politic este egal de interesantă. Nu mă gândesc numai la cele două volume ale sale de politică propriu zisă (« *Les idées politiques de la France* » și « *La république des professeurs* »). Mă refer la toate articolele sale scrise în marginea vieții publice, pe care a urmărit-o paralel cu viața literară, considerându-le de altfel ca pe două domenii în strânsă comunicație reciprocă. Politica Franței și cultura Franței sunt solidare în studiile lui Thibaudet și nu odată el a formulat legi de tradiție, de formație, de psihologie, valabile și pe plan politic și pe plan literar.

Cu aceeași meticuloasă metodă de naturalist și de geograf, a urmărit succesiunea generațiilor politice, repetarea ritmică a faptelor sociale, mișcarea de culanță a orientării publice. Din tumultul politicii a încercat să degajeze — ca și din tumultul literaturii — o hartă simplificată, redusă la liniile ei mari.

A văzut, a înțeles și a formulat tipurile generale de om politic. După origine geografică, după formație școlară, după tradiție religioasă, după spirit provincial, după profesie, a studiat personalul politic al Republicii, despărțindu-l în sectoare de sensibilitate, de psihologie sau de gândire, neverosimil de simetrice. Citindu-l pe Thibaudet, critic politic, te întrebi dacă politica franceză nu s'a realizat printr'un misterios proces de cristalizare care a grupat puterile naționale conform unor adânci legi de structură.

Când vorbește despre generația Deschanel, Jonnart, Barthou, Poincaré, ajunge la o formulă de o derutantă unitate, pentru a explica destinul celor patru oameni.

«... o carieră eschileană, în care cele patru destine capătă în mod ciudat aceeași formă, ca niște munți de formație geologică, ce se termină în același punct cardinal cu aceeași ruptură». (N. R. F. Ianuarie 1935).

Astfel de explicații centrale, care rezumă într'o singură expresie o întreagă epocă politică, se găsesc fără număr sub pana lui Thibaudet.

Om de centru (cu anumită înclinare spre radicali, cum se cuvine unui profesor, unui normalian și unui fost discipol al lui Péguy), temperament de arbitru, Albert Thibaudet se află pe « linia de partaj a sensibilităților franceze » — ca să întrebuițăm o expresie devenită clasică — pe linia ce face hotar între stânga și dreapta. De aici, dela acest punct de confluență sau de despărțire, el vedea desfășurându-se peisajele variate, când plane, când abrupte, ale societății franceze și izbutea să le exprime valorile sintetice.

A fost una din acele inteligențe, prin care o cultură ia cunoștință și de diversitatea ei și de armonia acestor diversități.

MIHAIL SEBASTIAN

ISTORIA MEDICINII ÎN ROMÂNIA

«Societatea Regală Română pentru Istoria Medicinii» a ținut la 15 Aprilie o ședință solemnă, în cinstea oaspeților străini veniți la București cu prilejul Congresului Internațional al Istoricilor. Acei câțiva savanți cu renume european — printre care trebuie să însemnăm în primul rând pe profesorul *Aldo Mieli*, secretarul permanent al Secției de Istoria Științelor dela Centrul Internațional de Sinteză — au putut cunoaște astfel în deaproape ceea ce se lucrează în România în această direcție. Renumele cercetătorilor români în istoria științelor a trecut de mult hotarele țării. Dr. V. Gomoiu — autorul acelei grandioase monografii, *Din istoria medicinei și a învățământului medical în România* (București, 1923) — a fost ales președinte al Societății Internaționale de Istoria Medicinii; Dr. Valeriu Bologa, profesor de istoria medicinei la Universitatea din Cluj și autor a nenumărate monografii și studii asupra trecutului medical românesc, împreună cu P. Sergescu, profesor de Matematici la Universitatea din Cluj, reprezintă de mai mulți ani România în Comitetul Internațional de Istoria Științelor.

Atât ședința solemnă a « Societății Regale pentru Istoria Medicinii », cât și apariția primului volum din vasta operă a d-lui Pompei Gh. Samarian, intitulată *Medicina și Farmacia în trecutul românesc*, ne dau din nou prilej de a discuta activitatea medico-istorică din România.

Interesul pentru folklorul medical și istoria medicinei românești durează la noi de multă vreme. Lăsând la o parte memoriul lui A. Papadopol-Calimach, despre *Pedaniu Dioscoride și Luciu Apuleiu* (București, 1878), în care sunt adunate cele dintâi informații asupra botanicei medicale daco-getice — s'au publicat, la intervale destul de scurte, câteva monografii care au pregătit drumul sintezelor de mai târziu. Pot fi și astăzi consultate cu folos *Medicina babelor* de D. P. Lupașcu (București, 1890), *Istoria naturală medicală a poporului Român*, de N. Leon (București, 1903); *Medicina poporului*, de Gr. Grigoriu-Rigo (București, 1907); *Boli și leacuri*, de Tudor Pamfilie (București, 1914); *Superstițiile poporului Român*, de G. T. Ciușanu (București, 1914); *Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei*, de Ch. Laugier (Craiova, 1925) — ca să nu mai menționăm *Istoria igienei în România*, de Dr. Felix (București, 1903); *Medici și Medicina în trecutul românesc*, de N. Iorga (București, 1919), sau monografiile mai speciale publicate în ultimii cincisprezece ani de Dr. Gh. Z. Petrescu, Vaian, Bologa și alții. O mare influență a avut, în cercurile medicale, publicarea magnificului *Corpus* al d-rului Gomoiu. Istoria Medicinii n'a mai fost privită, cel puțin oficial, ca o disciplină inutilă și neștiințifică. Alături de activitatea d-rului Gomoiu, un sprijin excepțional a găsit Istoria Medicinii în doctorul Jules Guiart, savant enciclopedist și organizator fără pereche, care a creat mișcarea medico-istorică dela Cluj, unde a fost profesor dela 1921 până în 1930. Profesorul Guiart, împreună cu elevul său Valeriu Bologa, a fundat la Cluj *Institutul de Istoria Medicinii, Farmaciei și de Folklor Medical*, în care actualul director — profesorul dr. V. Bologa — a adunat o bogată bibliotecă și un prețios material documentar. Cursul de Istoria Medicinii dela Universitatea din Cluj și *Institutul de Istoria Medicinii* au deschis drumuri noi acestei discipline în România. Zeci de studenți urmează în fiecare an prelegerile, și în fiecare an se trec la Cluj numeroase teze de istoria medicinei. *Institutul* organizează munca de adunare a materialului medico-istoric, dă directive de lucru, susține și promovează în cercuri cât mai largi de cercetători interesul pentru această disciplină. Directorul *Institutului*, prof. dr. V. Bologa, a publicat până astăzi aproape o sută de monografii, broșuri și articole — multe din ele în revistele speciale din străinătate — fie asupra trecutului medical din

ținuturile românești, fie asupra problemelor generale ce privesc Istoria Medicinii.

Prof. dr. V. Bologa are incontestabilul merit de a fi încercat — de mai multe ori, și în studii publicate în mai multe limbi — să justifice funcția culturală și creatoare a istoriei medicinii. Am avut prilejul să mă ocup în altă parte despre posibilitățile unui nou humanism bazat pe istoria științelor, discutând în deosebi activitatea lui George Sarton, cel mai erudit și cel mai personal gânditor pe care îl are astăzi această disciplină. Dr. V. Bologa acceptă argumentele lui Sarton și le completează cu documente din istoria medicinii. Ultima sa contribuție doctrinară este *Universitas litterarum und Wissenschaftsgeschichte* (în «Abhandlungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften», Heft 7, Berlin, 1935). Trebuiesc amintite însă și alte câteva scrieri în legătură cu aceeași problemă: *Criza medicinii și sinteza istorică* («Clujul Medical», 1 Noemvrie 1933; traducere engleză în «Medical Life», Aprilie 1935); *Invățământul Istoriei Științelor la Universități* (Cluj, 1930, «Lucrările Intâului Congres al Naturaliștilor din România»); *Istoria Medicinii și a Științelor, noul humanism, sinteză* (în «Gândirea», An. XIV, Nr. 6). În toate aceste studii se dezbate aceeași problemă capitală: posibilitatea de a crea un nou humanism bazat pe istoria științelor. Solidarizarea spiritului uman în eforturile lui către *cunoaștere* poate alcătui temelia unei noi valorificări a științelor și unei noi concepții asupra omului. Istoria medicinii s'ar părea, la prima vedere, că nu e chemată să joace un rol de frunte în acest nou humanism. Centrul de greutate ar cădea pe matematici și științele fizico-naturale. Cu toate acestea, istoria medicinii aduce considerabile servicii pentru înțelegerea capacității mentale a unei epoci, sau pentru delimitarea precisă a unui «stil». Dacă n'ar fi decât exemplul problemei sifilisului și influenței sale asupra mentalității europene — și încă ar fi destul. «Precum ciuma a imprimat un caracter anume mentalității medievale, sombru, metafizic, astfel sifilisul a schimbat în multe feluri de gândire a umanității moderne. Ivirea sa a înrăurit adânc măsurile administrative și legislative ale autorităților, dar mai ales a schimbat profund mentalitatea modernă în ceea ce privește viața sexuală și manifestările ei. Cu privirea și cunoașterea sifilisului a dispărut naivitatea concepțiilor despre viața sexuală, ingenuitatea și naturaleta care din antichitate au dominat până în timpurile renașterii» (V. Bologa, *Din istoria sifilisului*, pag. 57, Cluj, 1931). H. Sigerist și K. Sudhof au pus în lumină relațiile organice dintre o epocă istorică și maldia care o domină. Concepția pe care fiecare epocă istorică și-a făcut-o despre *om*, poate fi mai limpede precizată cercetând istoria medicinii. Într-o anumită epocă există *boale* — în altă epocă

istorică există numai *bolnavi*. Asistăm astăzi, în medicină, la o reîntoarcere la hipocratism. Faptul acesta are o semnificație pe care numai filozofia culturii o poate descifra în toate implicațiile ei. Pretutindeni se observă astăzi o întoarcere la o concepție *unitară* și organică a omului. Noul hipocratism — așa cum a arătat prof. A. Castiglioni în *L'orientamento neoippocratico del pensiero medio contemporaneo* (Torino, 1933), și doctorii V. Bologa și V. G. Mateescu într'un studiu din «Clujul Medical», 1 Iulie 1934 — regăsește unitatea omului. Concepțiile bacteriomorfice dela sfârșitul veacului trecut și începutul veacului nostru se fundau pe o viziune atomică și difuză a «omului»; viziune care corespunde întocmai «știlului» impresionist, dominant în acea vreme. În ultimele decenii, sângele atrage din nou atenția medicinei. Ceea ce se numește «neumorism modern» este, de fapt, o întoarcere la principiile hipocratice. «Intr'adevăr patologia modernă, bazată pe fiziologia de azi și pe patologia umorilor, în deosebi a sângelui, medii în care se petrec cele mai importante fenomene ale vieții: imunitatea, sero- și vaccinoterapia, endocrinologia, derivația și revulsia reluate ca mijloace terapeutice, emisia de sânge, infirmând patologia solidistă, celulară a lui Bichat și Virchow, *ce sunt altceva* decât vechile principii umorale hipocratice altoite cu rezultatele progresului științei?» (Dr. V. G. Mateescu, «Clujul Medical», 1 Iulie 1934). Neo-hipocratismul nu este numai o metodă de cercetare medicală, ci și un nou fel de a valorifica omul, de a-l situa în mijlocul vieții organice.

Iată de ce istoria medicinei, departe de a fi o disciplină inutilă și seacă, poate aduce reale servicii noului umanism al veacului nostru. Astăzi, când centrul de greutate cade din nou pe om — pe omul autentic, viu, unitar — istoria medicinei ne poate prezenta mai precis decât științele naturale icoana pe care omul și-a făcut-o despre sine în decursul timpurilor. Cât de strâns legate se aflau odinioară medicina, morala și soteriologia — ne-o dovedesc nu numai documentele de medicină magică și religioasă, nu numai terminologia medicală a gnosticilor, buddhiștilor și taoiștilor, ci și anumite reforme spirituale care au influențat profund viața socială a continentului nostru și a Asiei apropiate. Ar trebui să se studieze mai profund legăturile dintre predicția lui Zarathustra și concepția omului ca un misionar al luminii, al sănătății și al bogăției, concepție care a influențat enorm toată viața spirituală a omenirii civilizate eurasiene. După Zarathustra, sănătatea și munca, fericirea și bogăția sunt virtuți obligatorii, pentru că numai prin triumful lor în omenire va putea triumfa Binele, Dumnezeu adevărat, Ahura Mazda. N. Söderblom și A. Meillet au pus de mult în lumină legăturile dintre reforma lui Zarathustra și agricultură. Profetul se adresa în speial cclasei

agricole iraniene, lucrătorilor legați de pământ, care suferiseră atâta din partea cotropitorilor nomazi. « Binele » și « lumina » erau în strânsă legătură cu munca agricolă — și cu toate virtuțile sau consecințele ei: sănătatea, bogăția, etc. Aceeași valoare supremă acordată sănătății o întâlnim și la « săracii lui Israel », mișcare mesianică judaică, în care bogăția agricolă și fericirea trupului sănătos erau considerate ca fapte bune obligatorii. Din predicăția lui Zarathustra pornesc o sută de izvoare spirituale care au alimentat timp de o mie de ani lumea mediteraneană și asiatică. Medicina și gnoza mergeau mână în mână. Corpul și sănătatea, bolile și durerile trupești, toate acestea erau puse în legătură cu principiile primordiale ale Binelui și ale Răului, ale Luminii și Intunericului. O nouă concepție a omului ia ființă, în care « sănătatea » și « medicina » joacă un rol de frunte...

Mișcarea medico-istorică dela Cluj, condusă astăzi de prof. dr. V. Bologa, are însă de rezolvat probleme locale, înainte de a porni la drum către marile sinteze, în care istoria medicinei să se transforme într'un instrument al filozofiei culturii. Profesorul Bologa a publicat singur un număr considerabil de studii, dezbătând anumite capitole obscure din trecutul medicinei românești. Am dat seama de unele din ele la apariție. Să amintim acum numai pe cele mai substanțiale: *Contribuțiuni la Istoria Medicinei din Ardeal* (Cluj, 1927), *Inceputurile Medicinei științifice românești* (Cluj, 1930); *Din istoria sifilisului* (Cluj, 1931); *Histoire de la variolisation et de la vaccination dans les pays habités par les Roumains* (« Archeion », 1929); *Die historischen Grundlagen des Medizinunterrichtes im heutigen Rumänien* (« Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin », 1931), etc. În fiecare dintre aceste monografii, prof. dr. V. Bologa cercetează și luminează un capitol din trecutul medicinei științifice românești, sau un anumit aspect al folklorului medical românesc. Trebuie să recunoaștem că, noi, Români, intrând foarte târziu în cercul de lumină al medicinei științifice, documentele cele mai interesante din trecutul nostru medical aparțin folklorului și etnografiei. Medicina poporului și folklorul medical sunt mult mai semnificative decât opera cutărui medic dela începutul veacului trecut. O viziune organică și pe alocuri personală a omului se descoperă numai în medicina populară. Avem aici de-a-face cu credințe și superstiții care trăiesc de mii de ani pe pământul românesc. Cunoscându-le, descifrându-le, luăm contact cu viața sufletească a strămoșilor noștri, și poate izbutim să desprindem anumite valori spirituale înapoia vrăjitorilor și a lecurilor băbești. Medicina populară face parte dintr'un întreg, dintr'o viziune armonică în timp ce medicina științifică românească n'a fost decât opera unei elite de cercetători pasionați, care au copiat întru totul metodele din apus.

Istoria medicinei românești nu exprimă, încă, o structură specifică românească.

Pentru bogăția materialelor și mai ales pentru faptul că adună documente de mentalitate colectivă medicală (Pravile, etc.), are un mare merit opera doctorului Pompei Gh. Samarian, *Medicina și Farmacia în trecutul românesc* (442 pagini, Călărași, 1935). Nu știm dacă ordonarea materialelor publicate și comentate de dr. P. Gh. Samarian în acest prim volum al vastei sale opere, este cea mai nemerită. Unele capitole, bunăoară, consistă în înșirarea cronologică a tuturor informațiilor asupra bărbierilor sau medicilor străini la curțile domnilor români. Dar ce uluitoare sunt aceste informații! Dr. Samarian a avut grijă să le reproducă integral, și ele alcătuiesc cea mai pitorească arhivă, care interesează nu numai pe istoricul medicinei, ci și pe etnograf, pe folklorist, pe istoricul mentalității românești. Aflăm câteodată amănunte detestabile despre Domnii noștri. Dar, alături de acestea, întâlnim înțelepciunea potolită a *Pravilelor*, care orânduia bătrânește viața și nevoile trupului. Cititorul are revelația unui « trup românesc », a unei vieți organice înțeleasă și judecată românește. Dr. Samarian publică un număr considerabil de texte, culese din Pravile, Cronicari, din D. Cantemir și colecția « Hurmuzaki », — din care se desprinde rolul vieții trupesti, al boalelor și al lecurilor, așa cum l-a înțeles conștiința românească dela 1382 la 1775, limita primului volum al operei. Este mai mult o lucrare de morfologie culturală — decât o operă strictă din domeniul istoriei medicale. Aceasta o face și mai prețioasă și aproape indispensabilă pentru un nespecialist, care vrea să-și construiască imagini precise asupra istoriei mentalității românești.

MIRCEA ELIADE

ROMANIZAREA DACIEI PRIN COLONIȘTI STRĂINI

Cu toate că în politica actuală drepturile istorice nu mai contează, și atribuirea unui teritoriu se face după majoritatea populației care-l locuște, polemica privitoare la continuitatea Românilor în Dacia n'a încetat încă. Savanții români și unguri continuă să îngrămădească argumente, în scopul dezinteresat al stabilirii adevărului istoric, dar aceste argumente nu sunt totdeauna ferite de influența sentimentelor scriitorului.

În *Archivum Europae centro-orientalis*, publicație al cărei prim volum a apărut de curând la Budapesta, d. L. Tamás studiază din nou problema continuității, într'un lung articol de 96 de

pagini (care, de altfel, va continua în numărul viitor), intitulat *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane*.

Pentru acest autor, nu încapă nici o îndoială că limba română s'a format în sudul Dunării și că actualii locuitori de limbă română ai Daciei sunt descendenții unor emigranți veniți din Balcani după secolul al X-lea.

Intre alte puncte care i se par că vin în sprijinul tezei sale, d. Tamás citează și faptul că Dacia a fost colonizată de Romani cu elemente provenind în bună parte din Asia Mică și Grecia, apoi din Spania și Africa. Oamenii nu prea știau latinește, deci « ar fi trebuit mai întâi să treacă ei înșiși printr'un proces de romanizare, pentru a putea apoi să transmită Dacilor autohtoni cultura latină ». Pe de altă parte, legiunile nu conțineau elemente italice decât într'o mică măsură, prin urmare nici ele nu puteau avea un efect serios în această privință.

Lăsând la o parte toate celelalte date ale problemei și neglijând pentru moment cadrul general al chestiunii, să ne ocupăm aici numai de amănuntul acesta: admitând că toți coloniștii romani aduși în Dacia erau barbari neromanizați, putem crede că ei au contribuit la romanizarea Daciei? Chiar în ipoteza aceasta extremă, răspunsul trebuie să fie tot afirmativ.

Intr'adevăr, trebuie să ne dăm seama că nici unul dintre aceste grupuri de coloniști, aduse din toate părțile imensului imperiu roman, nu putea evita contactul cu populația dacă, oricât de puțină va fi rămas după război, nici cu celelalte grupuri de coloniști, de altă origine și limbă decât ei, și, bine înțeles, nici cu oficialitatea romană. Oricât de rudimentare ne-am închipui că au fost condițiile de viață în Dacia, tot este imposibil să admitem că locuitorii originari din « Dalmația, Grecia, Galia cisalpină, Capadocia, Galația, Caria, Bitinia, Paflagonia, Galia transalpină, Siria, provincia Asia, Comagena, Macedonia, Germania, Palestina, Italia și Egipt » veneau în contact fiecare numai cu cei care vorbeau aceeași limbă cu ei.

Dar imediat ce admitem că diversele grupuri de coloniști comunicau între ele, trebuie să recunoaștem că singura limbă în care se puteau înțelege și în care puteau conversa cu Dacii era cea latină. D. Tamás amintește că s'au găsit în Dacia inscripții grecești și ebraice. Dacă putem să admitem că limba greacă a jucat un rol oarecare în relațiile dintre noii locuitori ai provinciei (natural, lăsăm la o parte ebraica), în orice caz prezența inscripțiilor nu dovedește că oamenii se înțelegeau între ei în grecește.

Să nu uităm că ceea ce impune unui grup întrebuințarea unei limbi străine este, în primul rând, prestigiul de care acea limbă se bucură. Fără îndoială, în vremea care ne interesează, aici erau două limbi cu prestigiu: greaca și latina. De unde însă

prima își datora vaza meritelor ei culturale (mai ales literare), cea de a doua impunea respect prin valoarea militară și administrativă a poporului care o vorbea. Și mi se pare ușor de înțeles că noii locuitori ai Daciei, ca și cei vechi, de altfel, erau mai sensibili față de meritele acestea din urmă. Cam în același fel înțelegem de ce China și Japonia, de altfel țări cu o veche civilizație proprie, acceptă mult mai lesne engleza decât franceza.

Dar cum vorbeau latinește oamenii care nu cunoșteau această limbă? Mai întâi este exagerat să se spună că n'o cunoșteau de loc. Cred și eu, ca și d. Tamás, că înainte de cucerire nu existau Romani în Dacia (sau, cel puțin, nu existau așezări importante, care să fi putut avea o influență serioasă). Dar negustorii romani străbăteau cu siguranță această țară, în călătoriile lor, ceea ce nu putea să nu lase urme în vocabularul Dacilor. Afară de aceasta, relațiile militare cu imperiul erau de așa natură, încât și din graiul armatei trebuie să fi pătruns numeroase elemente de împrumut în limba dacă. Evident, acestea sunt ipoteze neverificabile direct, atâta timp cât n'avem nici un text dac, dar ajunge să ne gândim la vocabularul limbilor germanice, pe care-l cunoaștem foarte bine, pentru ca să ne convingem că și în Dacia din secolul întâi după Christos diverși termeni de civilizație trebuiau să fie de origine latină.

Cu atât mai mult coloniștii trebuiau să aibă cunoștințe, măcar foarte elementare, de latină. Numai simpla deplasare din țara lor și traversarea atâtor regiuni străine și tot ar fi fost destul pentru ca noii veniți să cunoască un număr strict indispensabil de cuvinte într'o limbă cu ajutorul căreia să se poată descurca, adică, în primul rând cuvinte latinești. Pentru a ne convinge de aceasta, n'avem decât să interogăm un țaran român, oricât de incult, care a avut ocazia, în timpul războiului sau în alte împrejurări, să călătorească în străinătate. Intotdeauna vom constata că a rămas cu unele cuvinte străine de care se poate servi.

Bine înțeles, nu e vorba de o cunoaștere temeinică a unei limbi de civilizație, ci numai de numele câtorva obiecte și acțiuni de interes imediat și general. Dar, în principiu, aceste câteva cuvinte pot servi ca bază de înțelegere între oamenii simpli și pot servi ca punct de plecare pentru răspândirea unei limbi. Dacă pentru a cere de mâncare, de băut, un loc de odihnă, îmbrăcăminte, și-a servit o anumită limbă, nu se impune oare dela sine concluzia că pentru ideile mai complicate va trebui să întrebuințezi aceeași limbă?

Și acum, făcând abstracție de relațiile între Daci și Romani, între Romani și coloniștii barbari, să ne întrebăm: în ce limbă se puteau înțelege între ei toți barbarii care se găseau adunați în noua colonie? Era imposibil ca diversele naționalități să

comunice între ele altfel decât într'o latină care, admitem, va fi fost, cel puțin la unele grupuri, săracă și plină de greșeli, dar era latină. Era singura limbă cu prestigiu în ochii tuturor, singura pe care-și dădeau seama cu toții că au interes să o învețe și singura pe care, cel puțin în oarecare măsură, o cunoșteau cu toții de mai înainte. Că latina era folosită ca limbă comună, chiar înainte de colonizare, reiese dintr'o informație pe care a subliniat-o regretatul Pârvan: înaintea luptei dela Tapae, Buriu au trimis aliaților lor barbari o scrisoare în latinește, prin care le cereau să păstreze pacea.

Că nu era nevoie de un mare număr de Romani autentici pentru romanizarea Daciei ne-o dovedesc și faptele similare din epocile mai noi. În Statele Unite ale Americii, coloniștii originari din Anglia n'au fost prea numeroși, dacă îi comparăm cu indigenii și mai ales cu marea masă a emigranților din alte țări. Dar limba engleză era singura în care se putea înțelege Spaniolul cu Polonezul sau Germanul cu Grecul. Și astfel, cu toate că valuri-valuri de noi emigranți au continuat să sporească numărul străinilor, limba engleză s'a impus definitiv și într'un timp relativ foarte scurt.

În timpul din urmă, chiar turismul contribuie la desnaționalizarea minorităților, în țările a căror limbă se bucură de prestigiu. În Bretania, bunăoară, țăranii care n'au învățat limba franceză timp de o mie de ani cât au stat neturburați între ei, au fost obligați să o învețe atunci când au început să primească zilnic vizita Englezilor, Americanilor, Germanilor, etc., care nu stăteau decât o zi în localitate, care vorbeau o franțuzească de cele mai multe ori cu totul mizerabilă, dar cu care indigenii nu se puteau înțelege decât în franțuzește și cu care aveau interes să se înțeleagă. Prin urmare am putea admite latinizarea Daciei chiar dacă în această colonie n'ar fi venit nici un Roman.

Așa dar, dacă e adevărat că Dacia a fost desnaționalizată în numai 164 de ani, aceasta se datorește unui fapt pe care d. Tamás îl cita împotriva teoriei romanizării: faptul că Dacia a fost colonizată cu oameni aduși nu dintr'o singură regiune, ci din toate colțurile lumii, care au fost obligați să conviețuiască cu un popor a cărui limbă nu avea nici un prestigiu cultural.

AL. GRAUR

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

FENOMENUL CARREL

În saloanele pariziene, pline de persoane foarte doritoare de a părea cultivate, face în momentul acesta vâlvă o carte scrisă de Doctorul Alexis Carrel și intitulată: « L'homme, cet inconnu ».

Acest volum este foarte interesant — și anume, în mod întristător interesant. Voga lui e edificatoare pentru o anumită mentalitate pe care o întâlnim la unii savanți din ziua de azi.

Căci autorul cărții este un mare și pe drept celebru savant. Experiențele lui de fiziologie sunt obiectul unei unanime și deplin justificate admirațiuni. Și această faimă este una (una, căci sunt mai multe) din cauzele entuziasmului persoanelor din « lumea bună » pentru noua lucrare. Decât, cu toate meritele de medic și fiziolog ale autorului, cartea e categoric proastă. Un student din anul întâi de filozofie s'ar rușina să comită erori de gândire și să dea dovadă de naivități intelectuale ca acele ale fiziologului Carrel (poate cel mai mare fiziolog al timpurilor prezente).

Cum se explică paradoxul ?

Dar înainte de a explica, trebuie să expunem. Iată faptele.

D-rul Carrel intitulează cartea sa « L'homme, cet inconnu ». Titlul conține un reproș adresat nouă tuturor care nu studiem în deajuns « Omul ». E drept că în genere fiziologii își fac datoria. Dar dintele d-rului Carrel este împotriva psihologilor și educatorilor (adică în fond tot a psihologilor, căci pedagogia e o simplă ramură a psihologiei), care nu studiază « omul » cu aceeași râvnă cu care naturaliștii studiază corpul omenesc. Căci, vai ! — ne spune d-rul Carrel — « pe când fiziologia e o știință, psihologia nu este ». « Psihologia își așteaptă încă pe un al său Claude Bernard sau Pasteur ».

Iată o afirmație care, atunci când nu e făcută de un băețandru cu pantaloni scurți, naște legitima așteptare a unei lungi liste de dovezi. Dar d-rul Carrel nu ne dă nici măcar una scurtă. Curios — dacă ne gândim că nimic nu poate fi mai grav decât să contești existența unei științe pe care mii de învățați o socot ca atare și care face obiectul a sute de catedre în învățământul universitar.

Dar, să trecem. Să facem credit autorului. Poate că diferitele concluzii la care ajunge psihologia de astăzi nu-l satisfac pe d-sa. Dar nici asta nu se poate spune. Căci prima condiție pentru ca un lucru să te satisfacă sau să nu te satisfacă, este ca acel lucru să-l cunoști. Și este limpede că d-rul Carrel tocmai nu cunoaște lucrul acesta. Din cartea sa aflăm numai că a citit și d-sa, ca tot omul cultivat, pe Bergson, pe care îl citează, cu mare aparat, pentru a reproduce din el nu o idee, ci o simplă imagine de stil (« le temps est l'étoffe même de la vie psychologique »), sau pentru a-i falsifica gândirea (« nous pensons avec une petite partie de notre passé, mais c'est avec ce passé tout entier que nous désirons, voulons, agissons » —, când știut este că, după Bergson, « trecutul, tot, este aplecat peste prezent », cu prilejul oricărui act al vieții noastre, fără distincție).

Afară de acest fel de a-l înțelege pe Bergson, care amintește perfect felul unora de a-l cita pe Einstein spunând « totul e relativ, cum zice Einstein », ideea pe care d-rul Carrel o are despre psihologie este aceea pe care am găsi-o într'un compendiu de Victor Cousin, unde psihologia ar fi rămas încă disciplina care studiază stările de conștiință. În mai multe locuri, d-rul Carrel afirmă categoric că obiectul psihologiei este conștiința. Ceea ce iarăși un simplu student din anul întâi de filozofie știe că nu-i așa. Azi conștiința este doar unul din capitele acestei științe, care are capitele extrem de multe. Conștiința nu-i, printre ele, nici măcar cel mai important, ba chiar nici important pur și simplu, căci una din școalele cele mai respectate astăzi — școala behavioristă — reclamă eliminarea capitolului conștiinței din psihologie, studiul faptelor sufletești putându-se perfect dispensa de acest element mai de grabă aducător de confuziuni. Nu zic, poate că d-rul Carrel nu împărtășește acest punct de vedere și preferă antica manieră a asociaționiștilor. Dar atunci ar trebui să explice de ce azi nimeni nu mai e asociaționist, de ce psihologia germană, franceză, engleză, austriacă și americană sunt de acord în a spune că știința psihologiei e fundată tocmai pe negarea și depășirea asociaționismului și a conceptului de stare de conștiință. Dacă d-rul Carrel nu o face, este probabil pentru că nu cunoaște literatura de dincoace de asociaționiști, ci numai pe aceea de dincolo. Și dacă nu o cunoaște pe cea dintâi, de unde știe d-sa că ea nu conține un Claude Bernard sau un Pasteur al ei — ca să ne servim de cuvintele și stilul metaforic pe care le folosește d-rul Carrel ori de câte ori rezolvă chestiuni de psihologie. În condițiunile acestea e lesne să se conteste caracterul științific al unei discipline.

Și asta explică și alte curiozități. De pildă, autorul nostru spune: « Asemenea fapte arată realitatea unor relații între procesele sufletești și cele corporale ».

Sau: « personalitatea noastră e, fără îndoială, construită din *amintirile* noastre. Dar ea provine și din efectul, asupra tuturor organelor noastre, al evenimentelor fizice, chimice, fiziologice și *psihologice* ale vieții ». Decât noi știam că « evenimentul psihologic » este *totdeauna* făcut esențialmente din *amintiri*. Eveniment psihologic și curgere de amintiri sunt expresii sinonime. Și atunci a spune, ca d-rul Carrel, că *deși* personalitatea e făcută din amintiri, ea provine, *totuși*, și din... amintiri, — este destul de bizar și nu dovedește alt decât lipsa celei mai elementare familiarități a autorului cu noțiunile curente ale psihologiei. Ceea ce îl scapă de orice răspundere, atunci când îi neagă acesteia existența. De altfel, ori de câte ori d-sa introduce punctul de vedere psihologic în discuție, stilul frazei este extrem de romantic. Nu arareori găsim enumerații unde după substantivele stomac, ficat, splină, găsim pe

acele de amor, ură, griji, necazuri. Ceea ce poate nici chiar Victor Cousin n'ar fi admis.

Colegul d-rului Carrel, Pierre Janet, de aproape un sfert de veac, întrebuințează o metodă de observație obiectivă, observația faptelor sufletești « pe din afară », ca niște « conduite » exterioare. De zeci de ani, combină metoda behavioristă (behavior = comportament, purtare) a americanilor, cu metoda « comparată » utilizând datele psihologiei genetice, etnografice, patologice, caracterologice, pentru a privi pe « om » în toată complexitatea lui. Cine cunoaște lucrările doctorului Janet, știe câte precauțiuni ia acest învățat înainte de a afirma cel mai mic lucru, cu ce circumspecție precedează la instituirea celei mai simple experiențe și la interpretarea celei mai modeste observații, și câtă osteneală își dă pentru a supune conduitele omenesii unor criterii obiective (cu acela de forță, tensiune, descărcare, recepție și reacție, etc.). Dar d-rul Carrel nu vrea să cunoască toate aceste străduințe. D-sa rămâne fidel unei psihologii care, în lucrările de azi, este relegată în categoria curiozităților istorice. D-rul Carrel nu vrea să cunoască nici psihologia germană a configurației, care a adus atâtea rezultate pozitive în știință; nici, în sfârșit, lucrările atâtor cercetători (mulți din ei francezi, deci compatrioți), care au studiat cu migală toate acele mari grupe de fenomene la granița dintre psihologie și fiziologie (emoția, somnul, atenția, oboseala, efortul). D-rul Carrel preferă să triumfe lesne, combătând aspru o psihologie care de aproape un secol nu mai există.

Dar lucrurile sunt mult mai grave decât par. Dacă d-sa ar ignora pur și simplu rezultatele prestigioase ale psihologiei de astăzi, asta ar fi un simplu accident, eminentemente remediabil. Nu e greu pentru un savant de talia d-rului Carrel să-și însușească conținutul unei discipline atât de legate de aceea a fiziologiei. Decât aceasta nu se va întâmpla niciodată. Niciodată d-rul Carrel nu va putea cunoaște meritele psihologiei contemporane, pentru bunul motiv că d-rul Carrel *nu crede* în psihologie. Este un cusur foarte răspândit la oamenii de știință mai mult sau mai puțin exactă, de a disprețui tot ce este știință noologică, tot ce se ocupă cu « spiritul ». Unor asemenea discipline li se refuză, principial, caracterul științific. Concluziile psihologilor sunt denumite atunci, pejorativ, « de simples vues de l'esprit », declarându-se cu solemnitate că numai « faptele » contează.

Disprețul pentru operațiile spiritului dă confortabila convingere că dacă vom comite contradicții logice, ele nu au nici o importanță. Astfel, în cartea d-rului Carrel, întâlnim la tot pasul contradicții. De exemplu: « Nu vom atinge niciodată imortalitatea. Niciodată nu vom învinge moartea », după ce, cu 15 pagini înainte, se arătase cum imortalitatea se poate obține:

Coloniile de celule (așezate în anumite condiții) «sunt, de fapt, nemuritoare».

Desconsiderarea și disprețul d-rului Carrel pentru psihologie se vedește în capitolele unde vorbește despre timp, despre durată. D-sa a contribuit foarte mult la ameliorarea cunoștințelor noastre asupra bătrâneții și îmbătrânirii. El este chiar oarecum coautorul faimoasei teorii a lui du Noüy asupra indicelui de cicatrizare care măsoară «bătrânețea reală» a unui organism. Aci însă d-rul Carrel comite grave confuziuni. D-sa insistă asupra deosebirii de natură a timpului fiziologic (adică vârsta reală a organismului) și timpul fizic (cel al ceasornicelor). Timpul fiziologic îl numește durată interioară și îl aseamănă cu durata sufletească a psihologilor.

În realitate «timpul fiziologic» este și el un *timp fizic*, ca oricare altul. Nu numai pentru că e format din elemente pur materiale, dar și pentru că dacă nu l-am raporta la timpul fizic n'ar avea nici un sens. Pe când durata psihică este făcută cu elemente sufletești, și ritmul ei e independent de orice raportare la cronologia solară. Între el și timpul fiziologic este exact aceeași heterogenitate de natură ca și față de timpul fizic al astronomilor. A proceda invers — asemănând timpul fiziologic cu cel psihic și opunându-l celui fizic — cum face d-rul Carrel, înseamnă a comite o confuziune pe care simplul student din anul întâi de filozofie n'ar săvârși-o. Motivul unei asemenea neglijențe de gândire ține de faptul că d-rul Carrel nu dă ideilor o importanță mai mare ca aceea de simple metafore. De altfel toate marile chestiuni teoretice, chiar cele de fiziologie, d-sa le rezolvă cu metafore (și, ceea ce-i încă mai picant, cu metafore greșite). Când, de pildă, combate analogia dintre un organism și o mașină, d-sa invocă drept suprem argument faptul că organismul își fabrică singur propria lui substanță și că nu se poate concepe o mașină care și-ar fabrica singură uleiul de care are nevoie. Decât asta este de două ori fals. Mai întâi pentru că o asemenea mașină este perfect posibilă. Nu se produce, pentru motivul că nu rentează. Dar nimic nu se opune ca ea să fie realizabilă. Afară de asta, uleiul sau combustibilul unei mașini face parte din acele elemente venite din afară, intermitent și la intervale regulate, cam așa cum vin în mașină omenească alimentele și oxigenul. Comparația între organism și mașină e perfect admisibilă. Singura deosebire este că cel dintâi este o mașină mai complicată, atât și nimic mai mult. Și apoi în genere nu printr'o comparație literară se poate tranșa dificila problemă a deosebirilor dintre regnul biologic și cel anorganic.

Dar nu mai insistăm. Vrem, din toate acestea, să desprindem doar câteva constatări de ordin general.

Mai întâi un «parti-pris» de dispreț și desconsiderare, din partea savanților de știință exactă, pentru tot ce e știință a spiritului. Dispreț care duce la o sistematică ignorare a faptelor cu care psihologia se ocupă, și la un fel de frivolitate în tratarea tuturor chestiunilor de psihologie, nepăsare față de contradicțiuni și rezolvarea sumară a controverselor seculare prin câteva metafore dubioase.

Al doilea, avem dreptul să mai constatăm încă odată ce mult mai ușor este să ai atitudine științifică în lucrări de știință exactă, decât în cele de psihologie, sociologie, psihiatrie, etc. Intr'adevăr, chimistul sau fiziologul primește faptele gata controlate. Un precipitat galben e un precipitat galben. Inutil să ne mai întrebăm dacă am văzut bine sau greșit. Pe când un fapt de psihologie trebuie prealabil elaborat prin infinite precauțiuni, căci el trebuie «descurcat» din multe altele care îi pot masca semnificația. Psihologul are nevoie de circumspecție, nu numai când interpretează faptele, dar chiar când le observă și când le identifică. Osteneala — și deci meritul său — e mai mare ca acel al fiziologului sau fizicianului. De aci și deprinderea lui de a nu fi niciodată *neglijent* în limbaj și în gândirea lui logică.

Încă un cuvânt, înainte de a termina. Vrem să explicăm celălalt aspect al problemei: succesul pe care o carte atât de naivă ca aceea a d-rului Carrel a stârnit-o în marele public.

Entuziasmul are mai multe pricini:

Întâi, este noutatea informațiilor de fiziologie pe care cartea le cuprinde. De sigur, ele sunt toate banalități de lucrare de simplă popularizare. Dar pentru un frecventator de saloane mondene, ele sunt noutăți sublime și adevăruri revelatoare.

Al doilea, e vorba de cel mai palpitant subiect din câte există: boala, sănătatea, îmbătrânirea. Orice om se simte invadat de mister când ajunge pe pragul unor asemenea probleme.

Al treilea motiv al modei cărții d-rului Carrel este celebritatea mondială a autorului.

Iar rezultatul seamănă cu o triplă imoralitate, căci înseamnă că un om, speculând ignoranța științifică a marelui public; speculând gustul garantat pentru tot ce ține de sănătate, moarte, bătrânețe; speculând, în sfârșit, un nume devenit celebru, silește pe marele public să accepte drept lucru nou ceea ce e lucru curent, drept lucru exact ceea ce e fals, și drept competență într'o anumită știință, simplul fapt de a fi competent într'o cu totul altă știință. Nu mai vorbim de acțiunea cât se poate de «anticulturală» consistând din a deroba privirilor toate rezultatele psihologiei, fructul atâtor efortări, atâtor nopți de veghe și vieți consacrate descoperirii unor adevăruri cu care cultura de astăzi se poate legitim mândri.

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

Albert Thibaudet a fost una dintre cele mai vii inteligențe ale Franței de astăzi, unul din acele îmbeșugate izvoare de idei care dau naștere curentului neîntrerupt al gândirii franceze. Se cuvine aici, cu deosebire, să amintim meritele acestui mare critic, a cărui moarte recentă este, de sigur, resimțită ca o dureroasă pierdere de toți cititorii lui, răspândiți în cele mai îndepărtate centre de cultură ale pământului. Intelectualitatea lui mobilă și ingenioasă, într'o permanentă activitate care se risipea în nenumărate publicații europene, vivacitatea extremă a acestui spirit totdeauna în devenire și elaborare, spontaneitatea și proșpețimea scrierilor lui, toate aceste însușiri întrețineau imaginea justă a unui Thibaudet tânăr și totdeauna căutat, deși niciodată absent. Sfârșitul lui neașteptat încheie o mare activitate și ne aduce problema evaluării ei. Dar pentru contemporanii lui Thibaudet, această sarcină va fi dificilă. Vom regăsi încă adesea, printre atâtea din problemele vremii noastre, semnul spiritualei lui prezențe și ne va fi greu să considerăm opera lui Albert Thibaudet ca pe o totalitate închisă și oprită pentru totdeauna.

Albert Thibaudet a fost un mare critic literar; lucrările lui *La Poésie de Stéphane Mallarmé, Paul Valéry, Gustave Flaubert* îi decern, de sigur, în primul rând această calitate. Dar critica literară n'a fost pentru Thibaudet cea specialitate care fixează limite și puncte de vedere. Nici spiritul lui cu posibilități multiple, nici cultura lui întinsă, nici cea capacitate de atenție pentru toată diversitatea ideilor, nu i-ar fi îngăduit o asemenea unică preocupare. Opera lui care se numește *Trente ans de vie française (Les idées de Charles Maurras, La vie de Maurice Barrès, Le Bergsonisme)* depășește critica literară propriu zisă, completându-se prin aceea mai generală a culturii, a istoriei și a filosofiei. În lucrări ca, de pildă, *Les idées politiques de la France* sau *La République des Professeurs*, Albert Thibaudet, păstrând numai acele legături cu literatura care-i prilejuiau bogatele și surprinzătoarele lui asociații și analogii, părasește de fapt critica literară și se realizează ca scriitor politic.

Critica literară a fost totuși nu numai domeniul cel mai familiar al lui Thibaudet, dar și acela care i-a conferit posibilitatea unei atitudini cu adevărat potrivite structurii lui spirituale. Albert Thibaudet a fost un mare spirit liberal și într'adevăr, din critica literară a desprins el, mai ales, cea facultate de înțelegere și interpretare a genurilor diverse și a pozițiilor contrarii. « Critica pe care o cunoaștem și o practicăm noi este un produs al secolului al XIX-lea », afirmă Thibaudet în *Physiologie de la critique*. Critica literară a devenit un gen independent și necesar când lite-

ratura a dobândit aspectul variat și diferențiat al tuturor modurilor. A trebuit ca forme deosebite sau chiar contradictorii să coexiste, temperamente opuse să se manifeste în realizări de o egală valoare, diversitatea să triumfe asupra normei unice, pentru ca activitatea critică să devină posibilă. Este virtutea spiritului critic de a putea recunoaște cu aceeași putere de înțelegere, cele mai deosebite forme și idei artistice. Spiritul critic este rezultat, astfel, dintr'o pluralitate la originea căreia vede Thibaudet dualismul clasicism-romantism. Spiritul critic este deci spiritul liberal și Albert Thibaudet constată în apariția criticii unul din semnele liberalismului. Este aceasta nu numai una din acele nenumărate observații subtile cu care ne deprinsese acest critic, dar și căutarea unui mai profund acord al activității literare cu esențiala lui structură intelectuală. Un spirit prin excelență liberal a fost Thibaudet, atât în critica literară cât și în toată atitudinea lui față de atâtea idei pe care le-a înțeles și le-a interpretat. În critică, Thibaudet n'a adus niciun dogmatism și nu numai felul activ în care a știut să participe la curente moderne — deși de o formație și o cultură în care clasicismul se regăsea totdeauna — dar toate aspectele inteligenței lui, dovedeau acea capacitate nelimitată de înțelegere față de care judecata de valoare se retrage într'un plan secundar. O mărturisire a acestei universale comprehensiuni, care poate deveni și un defect, ne face Thibaudet în *La République des Professeurs*, când, referindu-se la obligația de a vota, ne spune: « Mi s'a întâmplat uneori de a mă duce la primărie să votez astfel cum se ducea Triplepatte să se căsătorească, cu cele trei buletine în mână, dela cel reacționar la cel socialist, fără să pot până în ultima clipă să mă hotărâsc pentru unul sau pentru celălalt. Tot ce aș fi fost în stare să fac era să scriu un articol sau un raport, în care aș fi analizat psihologia, opiniile politice și meritele celor trei candidați. Aceași problemă a balanței și a spadei, formulată de Sainte-Beuve. Sunt omul balanței, și în critică sau în celelalte domenii, folosesc fără abilitate spada ». Trebuie să adăogăm că Thibaudet este și autorul unei importante lucrări despre Amiel. De sigur, simpatia pe care a manifestat-o pentru *Fragments d'un journal intime* ne-ar putea duce la unele analogii intelectuale între autor și subiectul uneia din lucrările lui. Dar cu prilejul acestor sumare însemnări, foarte puțin se poate evoca din complexa inteligență a lui Albert Thibaudet. Să reținem figura marelui critic, a cărui viață întregă s'a desfășurat în lumea ideilor și al cărui prim exemplu este virtutea rară a unei existențe cheltuite numai prin neconținută activitate intelectuală.

Discursurile de recepție rostite, în ultima vreme la Academia Franceză, ne-au dat din nou prilejul să măsurăm acea rigoare tradiționalistă prin care normele trecutului stăpânesc cele mai adeseori « sub cupolă ». D. André Bellessort a trebuit să evoce personalitatea predecesorului său, abatele Henri Bremond. Deși sarcina revenită noului academician se lovea de dificultatea deosebirilor care l-au despărțit de abatele Bremond, d. André Bellessort a făcut totuși acel elogiu respectuos care se obișnuiește în această împrejurare. Clasicizantul critic și profesor, care este d. André Bellessort, s'a arătat atent la comandamentul normei și a trecut, cel puțin acum, peste tot ceea ce l-a despărțit de teoreticianul poeziei pure și de apărătorul romantismului care a fost abatele Bremond, realizând un discurs cât mai apropiat de modelul însuși al genului. D. André Chaumeix, răspunzând noului academician, a amintit de altfel distanța care separă pe d. André Bellessort de predecesorul său. « În timp ce vă ascultam, a spus d. André Chaumeix, m'am convins încă odată cât de necesară este criticului o inteligentă simpatie, pentru a vorbi de oameni și de opere care sunt mai depărtate de spiritul lui. Înțeleg în ce fel personalitatea atât de originală a abatelui Bremond vă interesează. Dar înțeleg și în ce măsură nu împărtășiți aproape nimic din gusturile sale. Abatelui Bremond îi plăcea mai ales excepția. D-voastră preferați regula ». Din răspunsul d-lui André Chaumeix rezultă destul de clar aprecierea — însoțită de altfel de complimentele obișnuite ale acestei împrejurări — potrivită căreia această succesiune însemnează o puternică afirmație a tradiției franceze deși nu prezintă un câștig din punct de vedere al personalității. « Sunteți glasul amintirii care ne vorbește în ceasurile turburi de eminenta demnitate a literelor franceze și de vitalitatea spiritului național » a încheiat d. André Chaumeix, arătându-ne astfel cum se poate aduce un mare omagiu fără a exagera un elogiu personal. Iată, așa dar, discursuri din care s'a desprins mai ales afirmarea tradiționalismului care se cultivă la Academia Franceză.

O altă recepție a fost aceea a d-lui Claude Farrère, al cărui predecesor a fost Louis Barthou. Discursul d-lui Claude Farrère a fost mai puțin potrivit cu măsura observată de obicei la Academia Franceză. Dificultatea subiectului său a fost subliniată de însuși noul academician, care a mărturisit în termeni de o mare asprime, puțină simpatie pe care o resimte pentru politică și oamenii politici. A fost însă cel mai bun mijloc de a nu evita un discurs politic. De sigur, d. Claude Farrère a înfățișat totuși marile merite pe care le-a câștigat Louis Barthou, de-a-lungul unei îndelungi existențe în serviciul Franței, până la tragicul sfârșit dela Marsilia. D. Pierre Benoît a încercat să tempereze

intransigența discursului d-lui Claude Farrère și să aducă omagiul cuvenit fostului ofițer de marină și romancierului pe care îl primea printre membrii Academiei. Dacă termenii poziției extreme, pe care a afirmat-o noul academician, au fost mai puțin conformi cu normele respectate de obicei, trebuie să recunoaștem totuși în critica adusă de d. Claude Farrère, acel amestec contradictoriu de voință reformatoare și de rechemare a trecutului care se manifestă și la alți academicieni.

O asemenea rechemare a trecutului este învederată de pildă și de d. Abel Bonnard, un alt academician, în recenta d-sale lucrare *Les Modérés*. D. Abel Bonnard și-a propus să scrie o carte de politică; explicația o găsim în constatarea pe care o face: « Niciodată politica n'a preocupat mai mult pe francezi ». Dar impresia pe care ne-o lasă citirea cărții d-lui Abel Bonnard este cu totul alta; constatăm că există totuși în Franța spirite apolitice ca acela al autorului nostru. Găsim în *Les Modérés* frumoase pagini în care tradiționalismul se înfățișează mai ales ca o atitudine poetică; dar critica Franței moderne, prin însăși asprimea formulării ei, este cu totul lipsită de caracterul convingător, propriu scrierilor politice. D. Abel Bonnard crede că între stânga și dreapta politică în Franța — pe care le grupează după generalizări discutabile — nu există nicio posibilitate de cooperare. Prima guvernează iar cea de a doua, pe care o reprezintă *Les Modérés*, conservatorii de astăzi, asistă la această guvernare fără nicio intervenție modificatoare. Din punct de vedere al valorii lor practice, d. Abel Bonnard nu acordă vreun merit niciuneia din cele două tendințe ale politicii franceze. Este adevărat că d-sa preferă pe conservatori, dar numai pentru acele merite nepolitice datorită cărora le recunoaște cu generozitate calitatea de a fi « resturile unei societăți ».

Faptele politice și realitățile din Franța ultimilor ani, nu par a confirma aprecierile d-lui Abel Bonnard. În cronica trecutului am avut prilejul să caracterizăm poziția celui conservatorism francez care departe de a fi pasiv și unilateral, înglobează într'același elan național caracterele cele mai generale ale Franței. Un om politic, dintre conservatorii de care se ocupă d. Abel Bonnard, ne-a adus de curând, cea mai bună dovadă a spiritului activ în politică. D. Paul Reynaud a scris în preajma actualelor alegeri, o carte în care își expune ideile politice: *Jeunesse, quelle France veux-tu?* D. Paul Reynaud, deși aparține unui partid moderat și conservator, nu se găsește nicidecum stânjenit de a propune astăzi reformele pe care le socotește necesare. De sigur, conservatorismul d-lui Paul Reynaud nu comportă, însă, niciuna din acele schimbări totale către care aspiră alții, printr'un paradox tradiționalist și revoluționar, hrănit de cea mai intransigentă critică a prezentului.

Tabloul politic al Franței de astăzi cuprinde de sigur numeroase despărțituri și sensuri divergente. Dar dintr'un punct de vedere mai general, din care tendințele politice sunt considerate în cadrul întregii orientări a civilizației franceze, spiritul moderat și conservator ne apare tocmai ca adevăratul înțeles al acelei înaintări liniștite dar puternice a Franței. De altfel, criteriul despărțirii în două mari categorii opuse ale politicii franceze ne apare legat de elemente durabile și structurale care trebuiesc căutate și descifrate din întreg sensul istoric al civilizației franceze. Din cartea d-lui Pierre Frédéric, *Etat des Forces en France* se desprinde același adevăr. Deși autorul ne vorbește, ca atâția alții, de schimbările pe care le presimte în Franța, din inventarul conștiincios al forțelor ei lăuntrice, se desprinde, dimpotrivă, constatarea echilibrului în care acestea se găsesc. Chiar când puterile cele mai opuse par să tindă către ciocniri primejdioase, o anumită anulare reciprocă se produce în Franța. Spiritul moderat și conservator domină astfel acolo, nu numai prin voința partidelor respective, dar și prin echilibrul forțelor contrarii. Inventarul pe care-l găsim în cartea d-lui Pierre Frédéric este un alt prilej de a face constatarea echilibrului stabil al națiunii franceze.

ALEXANDRU¹ VIANU

OPERA ȘTIINȚIFICĂ A LUI I. P. PAVLOV

Profesorul Ivan Petrovici Pavlov, care a murit de curând, a fost în adevăr « un destin hors-série ». În ultimii ani și, în special în Rusia, era privit ca un adevărat dictator științific. Dictator în sensul biblic, căci era în același timp un patriarh venerat ca însăși imaginea desăvârșitei înțelepciuni. Dar dictator prin polarizarea totală a activității științifice din U. R. S. S. în jurul teoriilor, gândurilor, inițiativelor și directivelor sale — prin subordonarea aproape a tuturor eforturilor Statului întru propășirea științei, la dorințele și nevoile sale. Astfel a putut Pavlov să dobândească fondurile extraordinare destinate construirii și înzestrării celor trei institute pe care le conducea: Institutul Academiei de Științe, la Leningrad, pe cheiul Nevei, Secțiunea de Fiziologie a V.I.E.M.-ului, dar mai ales adevărata cetate a științei, construită pentru el, la 25 km de Leningrad, la Koltuși. Despre aceste institute, profesorul Soula, reîntors dela al XV-lea Congres de Fiziologie, ținut la Leningrad în 1935, spunea că « sunt absolut uimitoare prin importanța lor. Ele ne uluesc, cuvântul nu e prea tare, într'atât unele din ele (în special Koltuși) depășesc tot ce s'a văzut vreodată ». De altfel

doctrina pavloviană nu domnește numai în fiziologia și medicina sovietică. Sociologia, psihologia, pedagogia, orientarea profesională, sunt privite, în Rusia de azi, aproape exclusiv sub unghiul « reflexelor condiționale » ale lui Pavlov.

Și aceasta e cu atât mai demn de luat în seamă, cu cât Pavlov n'a încetat de a fi numai un om de știință, refractar vârtejului politic, chiar și în cele mai acute momente ale revoluției, urmărind neîncetat desăvârșirea operei sale, cizelând descoperirile vechi, deschizând — prin altele noi — drumuri nebătute, veșnic — prin gândire — deasupra sbuciumului:

« Justum et tenacem propositi virum . . .

« . . . Si fractus illabatur orbis

« Impavidum ferient ruinae . . . ».

Profesorul Castaigne are dreptate, citând — cu gândul la Pavlov — aceste versuri din Horațiu . . .

Dar nu numai energia acestui cercetător, — neobosit în râvna sa timp de 58 de ani, câți au trecut dela prima lui publicație științifică și până la moartea care l-a surprins, la 87 de ani, tot la lucru, — justifică situația sa excepțională. Insași substanța operei sale reprezintă o întreagă epocă a științei și rezumă unul din cele mai rodnice eforturi întru cunoașterea omului. Crescând armonice din propriile sale premise, urmărind tot mai departe și tot mai adânc lumina presimțită dintru început, doctrina pavloviană reprezintă o admirabilă construcție a gândirii. Chiar dacă alți savanți nu se simt în totul de acord cu vederile lui Pavlov, opera sa a deschis un câmp larg controverselor și cercetării, adică luminii. Rodnicia viziunilor sale s'a dovedit, de aceea, în nenumărate domenii și în toate școlile medicale. Pentru știința românească, în special, opera lui Pavlov merită să fie reamintită și omagiată, fiindcă cercetările sale s'au întâlnit adesea cu viziunea adâncă a maestrului școlii neurologice românești, profesorul Gh. Marinescu.

* * *

Origina doctrinei lui Pavlov trebuie căutată în memoriul celebru, publicat acum 44 de ani ¹⁾, și care — din prima clipă — a făcut senzație. Fiziolog, Pavlov urmărea să studieze mai adânc funcțiunile ficatului. Din prima clipă și-a trădat aplecarea realistă pentru perfecțiunea tehnicei, aplecare ce l-a urmărit neîncetat și

¹⁾ I. P. Pavlov, « Fistula lui Eck a venei cave inferioare și a venei porte, și urmările sale pentru organism » în *Arhivele de științe biologice din Petersburg* (Fasc. I, 1892, pp. 401—494), în colaborare cu M. Hahn, V. Massen și M. Nencki.

căreia îi datorește cele mai frumoase biruinți științifice. Grație unei instalații excelente și unei tehnice impecabile, Pavlov izbutea astfel, în 1892, un lucru zadarnic încercat până atunci: producerea unei insuficiențe hepatice artificiale și experimentale. Realizând anastomoza venei porte cu vena cavă inferioară, Pavlov determina trecerea sângelui, venit dela intestine, direct în vena cavă. Astfel substanțele absorbite la nivelul intestinelor treceau de-a-dreptul în circulația generală, mergând să hrănească celulele, fără a mai fi în prealabil filtrate de ficat. Toxicitatea lor eventuală putea fi deci lesne pusă în evidență, prin gravitatea accidentelor produse.

În memoriul său, Pavlov a descris pe larg aceste turburări funcționale. Unul din cele mai importante rezultate a fost stabilirea importanței compușilor azotați în accidentele insuficienței hepatice. Interesantă este de asemeni descrierea fenomenelor ce se petrec când se dă câinilor cu fistula porto-cavă, diverse feluri de hrană. Carnea, de pildă, determina în asemenea cazuri adevărate accese de furie, la animale foarte calme înainte de operație. Alți câini aveau fenomene care ar putea fi apropiate de manie: mergeau incontiniu, rodeau tot ce găseau, se urcau pe pereți. Uneori erau cuprinși de convulsii. Toate aceste fenomene nervoase și mintale rămân astăzi de cel mai mare interes, și în această direcție cercetările au câmpul încă deschis. Căci clinicienii n'au încetat de a observa legătura alterațiilor hepatice cu anumite forme de delir. Termenul de «nebulie hepatică» nu este, de sigur, o explicație. Această relațiune, — evidențiată remarcabil și în memoriul lui Pavlov, — rămâne încă să fie lămurită.

Nu însă aceste rezultate în sine ale celebrei lucrări din 1892, ne-au făcut să ne oprim asupra ei. Ci mai ales faptul că ea a constituit punctul de plecare, din care s'au dezvoltat apoi, cu logica inexorabilă a unei arhitecturi clasice, cele mai importante descoperiri și teorii ale savantului rus.

* * *

Aceeași tehnică perfectă, ce caracteriza experiența fistulei porto-cave, se evidențiază și în seria de experiențe pe care Pavlov le-a realizat spre a studia funcțiunea glandelor digestive, — experiențe sintetizate în celebrele sale lecțiuni asupra «Activității glandelor digestive»¹⁾.

Orice absolvent de liceu, chiar dacă n'a auzit de numele profesorului rus, cunoaște tehnica fistulei gastrice, prin care

¹⁾ V. «Le travail des glandes digestives». *Leçons* du Prof. I. P. Pavlov; tr. fr. de V. Pachon et J. Sabrazès. Paris, 1901. Masson, ed.

Pavlov, — lucrând tot asupra câinelui, credincios animal de experiență, căruia i-a ridicat o statuă în grădina Institutului de Fiziologie, — realiza un stomac artificial și experimental. Schematic, acest « mic stomac » era obținut prin incizia unei fâșii longitudinale din stomacul câinelui, tăind însă numai stratul seros și muscular, și respectând continuitatea căptușelii interne, adică mucoasa stomacului. Astfel, extremitatea liberă a acestei fâșii, fiind cusută de orificiul peretelui abdominal, Pavlov obținea un fel de tub longitudinal, legând direct stomacul de exterior, deschis în afară ca o fistulă, și comunicând înăuntru cu stomacul prin mucoasa acestuia, septum exclusiv permeabil — prin osmoza substanțelor secretate de glandele digestive stomacale. Această tehnică, delicată și precisă, a îngăduit lui Pavlov să urmărească experimental secreția acestor glande, ritmul secreției, variațiile ei cantitative, excitațiile care o determinau și rolul ei în ansamblul aparatului digestiv.

Aproape tot ce știm asupra fiziologiei secrețiilor gastrice se bizue pe aceste cercetări, pe care Pavlov le-a sintetizat în celebra comparație dintre tubul digestiv și o uzină chimică, acea comparație pe care toată lumea o cunoaște, ca un lucru anonim, intrat în planul legendelor:

« Rolul fundamental pe care tubul digestiv este chemat să-l săvârșească în organism poate fi asimilat, vădit, cu acel al unei uzine chimice, în care materiile brute, — în cazul acesta alimentele, — suferă o transformare chimică esențială, ce face cu puțință încorporarea lor în umorile organismului și întrebuintarea lor pentru săvârșirea proceselor vitale ».

Lucrările lui Pavlov asupra mecanismului secrețiunii gastrice, cu nesfârșite aplicații, în patologia dispepsiilor pe de o parte, în chirurgia stomacului pe de altă parte, i-au adus, în 1904, Premiul Nobel pentru medicină.

Dar, mai mult decât onoruri, lucrările acestea, — care completau și continuau logic pe cele asupra fiziologiei hepatice, — reprezentau o etapă rodnică pentru evoluția ulterioară a studiilor pavloviene.

În adevăr, reluând o observație a lui Ch. Richet, Pavlov a studiat, cu acest prilej, mecanismul a ceea ce a numit « excitantul psihic » al secrețiilor gastrice. El a constatat că sucul gastric era secretat chiar atunci când niciun aliment nu era prezent în stomac, animalul făcând doar un « prânz fictiv », redus la actul masticăției. Mai mult, chiar simpla vedere a cărnii, determina secreția gastrică. De aci, concluzia rolului excitației psihice în determinarea secreției. « Imponderabilul », care se cheamă « apetit », era pe deplin lămurit prin aceste experiențe.

Dar constatarea aceasta deschidea, — impunea, aș spune, — o nouă serie de cercetări. Căci dacă, în lipsa excitantului material, absolut și specific secreției, — care este alimentul, — actul reflex al secreției se săvârșește totuși, — chiar și numai în prezența unei excitații exterioare, asociată în genere cu excitantul specific, — în cazul nostru « vederea » cărnii, — apărea evident că există o corelație între reflexele vieții vegetative. O asociație de idei elementare, ar spune psihologul. O intervenție a zonei corticale, va zice neurologul. În orice caz, cercetările lui Pavlov asupra fiziologiei secrețiilor gastrice ajungeau astfel, neașteptat și totuși logic, la descoperirea legii « reflexelor condiționale ». Și, prin aceasta, se ridicau, din domeniul fiziologiei vegetative, la studiul sistemului nervos central, al activității scoarței creierului, pornind pe drumurile unor noi și geniale descoperiri.

* * *

Ca să ne dăm seama de importanța acestor descoperiri, trebuie să ne gândim că, în 1900, marele fiziolog francez Gley scria ¹⁾ că nu vede prin ce metodă s'ar putea aborda studiul experimental al fiziologiei sistemului nervos central. Acestei întrebări, Pavlov îi aducea răspunsul său, câțiva ani mai târziu. Pe baza studiilor asupra fiziologiei secreției gastrice, el își dădea seama ce test somatic obiectiv constituia această secreție, martoră a « reflexelor condiționale » și deci a activității scoarței creierului. În ea fenomenul fundamental al fiziologiei nervoase, iritabilitatea, era înscris în mod obiectiv, îngăduind, prin studiul reflexelor condiționale, înregistrarea fenomenelor de recepțiune, de selecțiune și de transformare a unei percepțiuni, la început neutră, apoi căpătând (ca « vederea » cărnii), o acțiune reflexă proprie. Din acea clipă, toată activitatea lui Pavlov avea să fie îndreptată asupra acestui studiu, perfecționând neîncetat tehnica și urmărind ultimele consecințe ale descoperirilor sale. Cred că nu trădez vastele rezultate ale acestor cercetări, transcriind felul în care le rezumă unul din cei mai buni cunoscători a lucrărilor lui Pavlov ²⁾:

a) « Se prezintă câinelui înfometat o bucată de carne (excitant absolut și specific); căile nervoase sensoriale, vizuale și gustative, sunt imediat impresionate; de aci reflexul unei acțiuni secretante gastrice și salivare;

b) Se adaugă excitantului absolut I de mai sus (carnea) o « iritație » sensorială definită, constantă, sincronă, de mod cu totul deosebit, un sunet de pildă, totdeauna identic. La început,

¹⁾ V. E. Gley, « Essais de philosophie et d'histoire de la physiologie ». Paris. Alcan, 1900.

²⁾ Prof. M. Riser, « L'oeuvre neuro-psychiatrique de Pavlov »; *Journal Médical français*, Oct. 1935, p. 338.

această percepție, întovărășind excitantul absolut I va fi cu totul neutră, fără acțiune reflexă proprie. Această asociație va fi repetată de mai multe ori;

c) După un timp destul de scurt, această percepție sensorială II va deveni, la rândul său, excitant specific; sunetul singur, fără carne, determină secreția gastrică și salivară. Percepția care era la început neutră, a devenit un excitant condițional; astfel s'a creat un reflex condițional.

Intr'o ordine de idei asemănătoare se poate determina o *inhibiție condițională*.

Se prezintă carnea (excitant absolut I): secreția gastrică și salivară se produce; se retrage atunci carnea, în timp ce apare percepția unui sunet, a unei lumini, etc... Ca și în cazul precedent, această percepție II va rămâne un timp neutră, Mai târziu, ajunge să joace rolul de inhibitor activ: dacă prezentăm carnea, excitant absolut, în același timp cu percepția II inhibitoare, — secreția gastro-salivară nu se produce.

În ambele cazuri, fie că este vorba de excitații sau de inhibiții condiționale, excitațiile sensoriale II, la început neutre, apoi devenite «iritante» absolute, pot fi extrem de numeroase și variate, fie un sunet oarecare, bine determinat, o percepție luminoasă, olfactivă, o atitudine, o inhalație, o modificare a circulației periferice, etc...

Mai mult, se pot ajunge la disocieri foarte precise: o percepție luminoasă în formă de cerc acționând ca excitant, o percepție luminoasă de aceeași intensitate, de aceeași durată, dar de formă ovală va acționa ca inhibitor, la un animal pregătit în acest sens. Și astfel va fi chiar posibil, dacă deformăm percepția luminoasă, schimbând, de pildă, cercul în oval, să precizăm fixitatea și electivitatea reflexului condițional creat prin excitantul tipic (lumina în cerc).

Acestea erau premisele de bază ale tehnicei și ale metodei lui Pavlov. Din lucrările care îi dăduseră naștere, mai rămânea doar testul secreției glandulare, care acum numai era însă al secreției gastrice, ci al secreției parotidiene, printr'o fistulă în canalul lui Stenon. Prin acest mijloc, Pavlov a studiat sistematic activitatea cortexului cerebral al câinelui. Rezultatele reprezintă încoronarea măreței sale opere fiziologice.

În primul rând, Pavlov a stabilit existența unei constante în activitatea cortexului. Câinii pe care experimenta, izolați în camere speciale, adevărate «turnuri de tăcere», și supuși sistematic unor excitații sensoriale simple și perfect izolate, reacționează conform unei curbe identice dela o zi la alta.

Aceasta fiind stabilit, Pavlov a urmărit să studieze fenomenele care turbură acest ritm constant, odată reflexele condiționale

create. Astfel adâncea studiul proprietății fundamentale a celulei nervoase, care este *iritabilitatea*, și care consistă propriu zis în raportul dintre facultatea de inhibiție și cea de excitație.

Studiind acest raport, Pavlov constată varietăți bine definite printre animalele cu care experimenta. Dela un animal la altul, procesul de excitare și cel de inhibiție prezentau un echilibru deosebit, reacțiile din prima sau din a doua categorie persistau mai mult sau mai puțin timp, trecerea dela secreție la inhibiție și invers se făcea mai repede sau mai încet. Toate aceste variații îngăduiau lui Pavlov să considere trei «tipuri» de animale: câini cu sistem nervos perfect echilibrat, câini cu reacții puternice și câini cu reacții slabe.

În aceste cadre, ce corespund oarecum «temperamentelor», intervin diverse nuanțe. Pe de o parte, ceea ce Pavlov numește «*labilitatea excitației*», adică răspunsul rapid la o excitație, dar un răspuns care slăbește tot așa de repede, chiar dacă excitația persistă. Pe de altă parte «*inerția excitației*» (prelungirea ei), fenomen invers labilității, și în care reacția reprezintă, după cum spune Pavlov, «un proces... mai tenace, cedând mai puțin repede locul influențelor inhibitoare».

Bine înțeles că, la orice animal normal, ambele fenomene intervin pentru a nuanța un anumit mod temperamental. Dar exagerarea procesului, într'un sens sau în altul, reprezintă un stadiu patologic. În mod normal, cele două tendințe: inhibiție, excitație, care reprezintă proprietatea de *iritabilitate* a celulei nervoase, sunt deci într'un just echilibru. Acest echilibru poate fi însă rupt, fie — după cum am văzut — în sensul labilității sau al inerției, fie în moduri și mai discordante.

Pavlov ajungea experimental nu numai să modifice ritmul, dar chiar să micșoreze capacitatea funcțională a celulelor scoarței, creând ceea ce numea o «*fază ultra-paradoxală*», în care puterea excitațiilor condiționale era răsturnată. Cele care aveau un sens pozitiv deveneau inhibitoare, și invers.

În sfârșit, «Pavlov a insistat mult asupra existenței, în scoarța creierului, a unor puncte psihice, net izolate, bine înțeles în afară de zonele motrice, sensitive, vizuale, etc.; fiecare din aceste zone psihice având o autonomie relativă de excitație și inhibiție».

Oricât de sumare ar fi aceste indicații asupra rezultatelor pe care Pavlov le-a expus în 1926, într'o lucrare în care făcea, după propria sa expresie: «expunerea completă și sistematică a lucrărilor asupra scoarței cerebrale a câinelui, lucrări care au durat 25 de ani»¹⁾, se înțelege însă ce drum reprezentau acești ani

¹⁾ I. Pavlov, *Leçons sur l'activité du cortex cérébral*; tr. fr. de J. Trifonoff. Am. Legrand, ed. Paris, 1929.

pentru fiziologia nervoasă. De aceea, în prefața ediției franceze a acestei lucrări capitale, Gley putea să scrie, pe drept:

«Descoperirea reflexelor condiționale și felul abil și metodic cum Pavlov le-a aplicat la cercetările funcțiunii cortexului cerebral, au fost evenimente de o însemnătate capitală... Iată că felul de comportare al animalelor și, pe cale de deducție, cel al omului, ne apăreau explicabile în mod științific, iată că ni se desvăluie legile activității cerebrale. Astfel, grație unei noi metode de experimentare fiziologică, Pavlov ne-a îngăduit să pătrundem în studiul funcționării scoarței cerebrale. Misteriosul domeniu pe care îl credeam de neatins s'a deschis.

Dacă ne gândim acum că, pe de altă parte, analiza strânsă și minuțioasă a timpului de reacție și a altor câteva procese psihice elementare, — pe care o datorăm mai ales psihologilor americani, — și încă, pe de altă parte, studiul excitabilității nervilor și în special noțiunea de cronaxie, adică a constantei de timp a excitabilității, — pe care o datorăm lui Lapicque, — ajung și ele la o concepție exactă a funcționării sistemului nervos central și a sistemului nervos în general, ne vom da seama de marile progrese realizate în această parte a fiziologiei, în pragul căreia ne oprisem, acum treizeci de ani. Va fi marea glorie a lui Pavlov, că ne-a condus pașii în acest mers înainte...».

* * *

Ajunse la acest stadiu, cercetările lui Pavlov deschid, în mod firesc, un câmp larg de sugestii și de aplicări, în domenii variate: psihologie, psihiatrie, pedagogie, sociologie.

În psihologie, problema centrală a temperamentului găsește, — în opera pavloviană, — o nouă modalitate de cercetare. «După capacitatea lor de a dobândi și a păstra reflexe condiționale, se pot distinge deosebite categorii de indivizi, «flegmaticii» și «sanguinii» fiind la cele două póluri; sistemul nervos al primului este inert, al celui de al doilea cu totul iritabil, într'un sens sau în altul...». Și acest exemplu e doar unul dintre zeci.

În psihiatrie aplicațiile pot fi mai întinse și mai îndrăznețe. «Înțerta patologică» ar putea explica anumite stereotipii, tendințele negativiste, etc.¹⁾ Existența «zonelor patologice», puse în evidență de Pavlov, trebuie luată în seamă când studiem obsesiile, unele deliruri, automatismele. Printr'un salt îndrăzneț, Pavlov stabilește apoi o analogie între «faza ultra-paradoxală», de care am vorbit mai sus, și ceea ce Janet numește «les sentiments

1) Vezi: I. P. Pavlov. An Attempt at a Physiological Interpretation of Obsessional Neurosis and Paranoia. *The Journal of Mental Science*, Nr. 329. Aprilie 1934, pp. 187—197.

d'emprise »¹⁾. Pe de altă parte, « faza paradoxală » prezintă izbitoare asemănări cu fenomenele întâlnite în anumite aspecte ale « psychasteniei ».

Toate acestea ni se prezintă astăzi abia ca indicații, sugestii, ipoteze. Dar însăși existența lor măsoară rodnicia operei pavloviene. Și urmărirea căilor de cercetare astfel sugerate se impune cu atât mai mult cu cât avem mărturia aplicațiilor făcute, pe baza doctrinei « reflexelor condiționale », în studiul histeriei și al altor psihonevroze, atât de Pavlov el însuși²⁾, cât și de profesorul Gh. Marinescu, care a ilustrat acest domeniu prin lucrările sale recente³⁾.

Cât privește pedagogia și sociologia, Pavlov însuși a semnalat numeroasele posibilități de aplicare în studiul lor a teoriilor sale. Căci « este evident că educația noastră, instrucția noastră, disciplina noastră, diversele noastre obiceiuri, prezintă o lungă serie de reflexe condiționale »⁴⁾. Prin ele funcțiunile psihice fundamentale pot fi dezvoltate, disciplinate, cultivate în sensul dorit. Reflexele de inhibiție, create prin îndelungă atenție, pot răsturna habitusul unui iritabil. Reflexele de excitație vor corecta, dimpotrivă, apatia anumitor indivizi, redându-le o încredere și o activitate ce le lipsește. Chiar în stadiul patologic, cazurile de instabilitate, nedisciplinării, bradypsihicii, ar fi putea fi reechilibrați prin metodele pavloviene. În U. R. S. S. ele au fost aplicate perversiților, elementelor antisociale, prostituatelor. Se zice că rezultatele ar fi excelente, « reflexele condiționale, adevărate obiceiuri automate, luptând împotriva instinctelor ». În orice caz, este aici indicația unui drum, pe care orice încercări sunt laudabile.

După cum, chiar pe urmele cercetărilor lui Pavlov, mai sunt de dorit precizări. Conducând pe congresiștii, veniți la Lenin-grad în 1935, și care vizitau institutele sale, Pavlov, zice-se, ar fi murmurat: « păcat că mi s'au dat astea de cinci ani prea târziu !... ». El însuși nu credea că opera îi este terminată. După cum spunea profesorul Riser, « ar fi de cel mai mare interes, poate fundamental, în ce privește rolul activității psihice... să se precizeze sediul de ordin general al activității condiționale. Scoartă, psihism superior, repetă Pavlov și elevii săi; de sigur. Totuși, ar fi interesant de întreprins o serie de cercetări mai sistematice,

¹⁾ I. P. Pavlov. Les sentiments d'emprise et la phase ultraparadoxale. « *Journal de Psychologie* ». 1933, Nr. 9, 10.

²⁾ I. P. Pavlov. Essai d'une interprétation physiologique de l'hysterie. « *Encéphale* ». 1933, I, p. 285.

³⁾ Vezi G. Marinesco et A. Kreindler, *Des reflexes conditionnels*; Ed. Felix Alcan., Paris. 1935.

⁴⁾ I. P. Pavlov, *Leçons sur l'activité du cortex cérébral*, p. 383.

la pacienții atinși de demență organică verificată, corticală (Lentz a schițat aceste lucrări), la copii și adulți, la animale mai mult sau mai puțin decerebrate; rolul scoarței și valoarea educativă a metodei, în sensul său cel mai larg, ar fi poate avantajos afirmate ».

* * *

Telegramele agențiilor de presă, în omniștiința lor rezumativă, au totdeauna o notă jovială. Cea care anunța dispariția lui Pavlov se încheia astfel: « Titlul său de glorie este descoperirea funcțiilor creierului (frază prost construită, din care rezultă că până la Pavlov nu se știa că și creierul ar avea funcțiuni!...) prin « reflexele condiționale », care au permis să se pătrundă în mecanismul acțiunii creierului, tratat până la el numai în mod metafizic... ».

Și totuși ultima problemă pe care o pune doctrina pavloviană este tot o problemă de metafizică. Voltaire spunea că atunci când un ins oarecare vorbește despre un lucru pe care nu-l înțelege, cu un alt ins care nu-l înțelege, asta se cheamă metafizică. În ciuda lui Voltaire și a agenției Rador, acest dispreț pentru metafizică nu este și al nostru. Căci, în fața admirabilei construcții de logică organicistă a lui Pavlov, nu ne putem opri de a gândi: oare la asta se reduce totul? La un sistem de reflexe, de asociații condiționale, deci — în definitiv — de acte inconștiente? Dacă îndrăznețele premize, punțile vertiginoase aruncate de Pavlov în toate domeniile comportării individuale și ale reacțiilor sociale se adevăresc, până în ultima lor analiză, nu trebuie oare să îngropăm definitiv liberul arbitru, rolul de superioară censură și cel de sinteză al conștiinței, noblețea supremă a raționamentului silogistic, pe scurt tot ce este, în stadiul actual al cunoașterii, de esență spirituală? La asta nu ne putem hotărî atât de lesne.

De aceea, mărturisesc că sunt aplecat să adopt gândul profesorului Janet, care, a doua zi după moartea lui Pavlov, îmi spunea, vorbind de doctrina savantului rus: « Oricum, analogia între creierul câinelui și al omului nu este, slavă Domnului! atât de completă, ca să justifice toate interpolațiunile pavloviene. Mai rămâne, chiar între « câinele histeric » al lui Pavlov, și o « domnișoară cu panglicuțe albastre », cum spunea Charcot, diferența aceluși imponderabil care face noblețea insului uman... ».

În această diferență ne rămâne nădejdea, pentru a afirma esența ultimă spiritualistă a umanității. Dar tot ea rămâne necunoscută științei. Forță a omului, ce poartă în ea însăși pecetea propriei sale slăbiciuni...

De altfel, nici Pavlov n'a încercat să facă din doctrina sa o nouă mistică, organicistă, menită să stingă pentru vecie forța spiritului și ideea de divinitate. Căci însăși munca, lungă cât două vieți, a lui Pavlov, reprezintă o admirabilă biruință a acestei puteri a spiritului...

* * *

N'am încercat, în aceste note, o analiză completă a operei lui Pavlov. Ea ar depăși și spațiul și limitele de specializare ce ne sunt aici obligatorii. Am căutat însă evidențierea « frumuseții estetice » a acestei construcții doctrinare. Modul organic, logic, armonios, șirul impresionant al acestor cercetări, ce nasc unele din altele, se desăvârșește treptat, urmărind tot mai adânc, ramificând tot mai departe, în tot ce este omenesc, premisele de strictă specialitate dela început... Acest exemplu ni se pare cel mai frumos pentru a dovedi că orice specializare științifică, atunci când este dusă până la ultimile limite, trebuie neapărat să regăsească domeniul universalului. Căci, pe drumul esențelor, particularul și generalul se întâlnesc întotdeauna. Felul cum Pavlov a depășit premisele sale, lărgind în domeniul valorilor universale descoperirile sale, este cea mai strălucită pildă de știință adevărată.

Dr. ION CANTACUZINO

LUPTA PENTRU PETROL

68 de ani înainte de Christos, Legiunile de fier ale Romei înaintează glorioase în Asia Mică. În fruntea lor este Lucullus, general brav și de neînving. Cetățile cad una după alta, trupele vrăjmașe se retrag înfrânte. Gloria romană strălucește în noile hotare.

Frământările politice din cetatea eternă dispar o clipă la vestea marilor izbânzi. Ecolul lor face să înceteze murmurele și nemulțumirile, să renască încrederea în destinele neamului. Spre Lucullus se îndreaptă recunoscătoare toate privirile. E marea speranță a unei societăți ce se teme de prea marea ei putere, de prea uriașa ei întindere.

La un moment dat, fețele luminoase se întunecă. Știrile din Orient sunt mai triste.

După nenumărate victorii, o înfrângere.

O înfrângere dureroasă, într'o perioadă când se dau lupte hotărâtoare.

Legiunile romane au știut să combată și să învingă războinicii lui Mithridat. N'au putut însă să lupte cu petrolul și au fost învinse de el.

Când corăbiile romane s'au apropiat de cetatea Samosata, cei din cetate au dat foc țiteiului revărsat pe suprafața apei. Corăbiile și soldații au devenit făclii, pe care, zadarnic, Romanii au încercat să le stingă. Din mărețele legiuni romane n'a rămas decât un pumn de cenușă.

Pliniu povestește această primă victorie a petrolului.

După două mii de ani povestea reîncepe.

* * *

La început a fost... petrolul.

Prima bombă, poate cea mai zgomotoasă, din conflictul italo-abisinian a explodat cu mult înainte de începerea războiului. A fost anunțarea concesiilor zăcămintelor petrolifere din Abisinia unui consorțiu anglo-american. Amănuntele concesiunii nu se cunosc, nici nu se vor cunoaște vreodată. Oamenii de afaceri sunt, în genere, discreți. Știu din experiență că «tăcerea e de aur».

Dar, câtă zarvă în jurul acestei tăceri. Guvernele celor mai mari țări din lume au dat comunicate. Diplomații au tratat cu aprindere. «Notele verbale» nu mai conțineau. Marile ziare din apus au vorbit mai puțin de războiul italo-abisinian, gata să izbucnească, decât de concesiunea anglo-americană.

Faptul e explicabil. Goana după petrol e întrecerea cea mai de seamă pe care o fac, de câteva decenii, națiunile.

Cine are petrol stăpânește mările. Lipsite de produse petrolifere, vapoarele comerciale ca și vapoarele militare cele mai perfecționate sunt fier vechi.

Cine are petrol stăpânește văzduhul. Fără benzină, avioanele și zepelinele sunt jucării de copii.

Cine are petrol stăpânește pământul. Ce s'ar alege din întreaga structură mecanică a vieții economice, fără de benzină, motorină și petrol?

Și pentru această stăpânire a pământului, a văzduhului și a apei, se dă de ani de zile o luptă necruțătoare. Forțe uriașe se întâlnesc. Nimeni nu le înțelege. Nimeni nu le vede. Din fundul unor cabinete, bine zăvorâte și ferite de ochi indiscreți, se pun la cale războaie, se comandă revoluții, se poruncesc asasinat.

* * *

Cincisprezece ani a clocit răzmerița în Panama. Lovituri de Stat aduceau la cârmă, când un patriot când pe altul. Și, ciudat, fiecare din ei avea de înlesnit calea vreunui trust spre zăcămintele de petrol.

La un moment dat, răzmerițele din interior devin prea numeroase. Aranjamentele marilor trusturi nu mai sunt sigure. Atunci se mișcă vecinii.

Nu se risipise încă în atmosferă zgomotul și praful de pușcă ale războiului mondial și iată că, undeva departe, în America de Sud, izbucnește războiul între Panama și Costa-Rica.

Nu trebuie să ne luăm după motivele mărturisite ale luptei. Ele nu au nici o însemnătate. Au murit locuitori din cele două state, dar de luptat s'au luptat pentru petrol englezii și americanii.

Dar zbuciumul sângeros din Nicaragua?

Dar războiul deabia sfârșit dintre Bolivia și Paraguay?

Să nu-și închipue nimeni că paginile de istorie care se scriu, acolo, departe, dar care nouă ne par, prin numărul lor, simple subiecte de operetă, se petrec doar peste Ocean. Lupta pentru petrol se dă în toate cinci continentele. Unde stăpânirea marilor trusturi nu e bine definită și unde zăcămintele promet să fie bogate, trebuie să fie război.

Lupta petrolului din Mossul a prăbușit o dinastie, a costat sute de mii de vieți, a prefăcut în ruine civilizația de patru ori milenară din Asia Mică. Gaziul s'a instalat victorios la Ankara. Dar victoria efectivă au avut-o trusturile petrolifere americane care au obținut o participație de 25,1% din zăcămintele din Mossul...!

Tot luptei pentru petrol i se datorește cariera fantastică a șecului Fayçal, fiul lui Huseim, ajuns rege al Irakului. Dar tot ei moartea « ciudată » a șecului, într'unul din hotelurile elvețiene.

O afacere de corupție izbucnește în Statele Unite. Se face dovada că, întrebuițând numele Președintelui, înalți demnitari au învățit mari afaceri de petrol. Președintele Harding pornește într'o lungă călătorie în Alaska, țara cu aur și zăpadă. Nu se mai întoarce.

Primo de Rivera înființează un monopol al petrolului în Spania. Curând dictatorul se prăbușește ca să-și sfârșească viața în exil într'un mic hotel din Paris.

Fapte stranii, aproape de necrezut. Și totuși, sunt scoase din lucrări serioase, sunt mărturisiri făcute de oameni cu răspundere în lumea internațională a petrolului.

* * *

« Cine va avea petrolul va stăpâni lumea », — declară după încheierea marelui război, unul din bărbații însemnați ai Angliei. De atunci, Anglia luptă, pe toate căile, pentru stăpânirea petrolului. Are de înfruntat împotrivirea Americii, concurența Franței. Faptul n'are prea multă importanță. Acolo unde nu reușesc li-rele, reușesc bombele și lupta pentru zăcămintele de petrol continuă.

Iată, de ce, concesiile Negusului abisinian a stârnit atâta senzație, iar dintr'o simplă expediție colonială, s'a ajuns la un război de lungă durată, la care, într'o formă sau alta, ia parte toată lumea.

* * *

E lungă și plină de învățăminte epopeea petrolului. Și, ca adevăratei epopei, nu-i lipsește nici înțruga, nici mișcarea, nici eroii. Să răsfoim o istorie a vremilor vechi.

Undeva, departe, în țara basmelor orientale, un înțelept Zarathustra înconjurat de învățăceii lui parcurge țara, predicând adevărul. Cuvântul înțelepciunii sale, devotamentul discipolilor și respectul oamenilor îl duc departe, până la Marea Caspică. Înțelepții i se închină. Dar, când ajunge pe peninsula Apșeron, zărește flăcări uriașe care unesc pământul cu bolta cerului. Minteia lui Zarathustra se luminează. De data asta îngenunche el, în fața focului etern.

Din această primă întâlnire dintre un înțelept și o erupție petroliferă a ieșit o religie: cultul focului sacru. Mai dăinuește încă, în unele înfundături ale Iranului. Credincioșii lui Ahura Mazda s'au împuținat, puterea zeului a crescut, însă, continuu.

Astăzi puterea lui se numește: « Standard Oil », « Royal Dutch and Schell », « Anglo-Persian », și Trustul Sovietic de naftă.

Multă vreme omenirea nu i-a cunoscut puterea. Zăcămintele neexploatate răzbeau la suprafața pământului. Culturile agricole se prăpădeau. Oamenii și vitele fugeau îngrozite. Petrolul era un blestem pe care oamenii nu știau încă cum să-l prefacă în binecuvântare. Numai Chinezii ajung să-i înțeleagă rostul. Căutând sare, dau de petrol. Il scot la suprafață cu mijloace tehnice care stârnesc încă astăzi admirația profesorilor americani. Il folosesc ca leac la sumedenie de boli mărturisite, la unșul osiilor, la luminatul caselor. Zăcămintele chinezești sunt, însă, foarte sărace. Cele cunoscute se sfârșesc, altele noi nu se caută. Această primă licărire a petrolului dispăre în bezna vremurilor.

A trebuit să treacă multe secole pentru ca binefacerile petrolului să se simtă iară.

Hanul din Baku, are mult de suferit din cauza sărăciei țării sale. De-abia poate întreține un harem cu douăzeci de femei. Alah are de ce să fie mânios. Convoacă un sfat al bătrânilor. Această adunare e hotărâtoare pentru mersul lumii, pentru fericirea Hanului.

Bătrânii sunt de părere că scursoarea aceea neagră a pământului poate fi folosită la luminat.

Essad Bey, în a sa « *Epopeea a petrolului* » (Payot 1934), povestește astfel urmările acestei adunări:

« Un véritable atelier fut édifié dans la cour de son palais. Le Khan y venait journellement et dirigeait personnellement le travail. Pataugeant dans la saleté et la boue, les ingénieurs s'affairaient autour d'appareils primitifs et ils finirent par mettre au point un procédé simple de distillation; ce dernier rappelait la mystérieuse transformation de l'orge en bière et remplit de joie la cour du dominateur de Bakou.

Et voilà comment on prépara à la cour du Khan de Bakou la première essence, un peu barbare, sans doute, utilisable néanmoins.

Quand on eut réussi à fabriquer une lampe à pétrole primitive certes, mais magnifiquement ornée, le khan put considérer l'avenir avec tranquillité. Et ainsi naquit, il y a environ mille ans, le premier magnat pétrolier du monde, le père spirituel de Nobel, Deterding et Rockefeller.

De vieilles légendes racontent comment une de ces lampes à pétrole fut envoyée à l'empereur de Perse et comment ce dernier, ravi de la découverte de son vassal, l'autorisa à vendre du pétrole dans tout l'Empire. Toutefois, il y mit une condition: seul l'empereur pourrait fabriquer et vendre les lampes indispensables. On voit que les tout premiers magnats du pétrole étaient assez bien versés dans les méthodes capitalistes.

Le khan souscrivit à la proposition de l'empereur, fit présent à son suserain de la recette pour la fabrication de la lampe à pétrole, et décréta monopole personnel tout le pétrole de Bakou. Il pouvait de la sorte assurer en grande partie l'entretien de sa Cour, édifier un magnifique palais et acheter de belles esclaves. Il n'avait pas à redouter la concurrence: outre qu'il était le seul à connaître le secret du raffinage, il ignorait encore qu'il existe d'autres pays où le pétrole jaillit de la terre.

Un commerce actif s'engagea. De grosses outres en peau de mouton, emplies de pétrole, étaient chargées à dos de chameau et transportées en Perse, à travers les immenses déserts. Là, le naphte était vendu aux riches négociants et aux princes, qui, possédant la lampe à pétrole impériale, pouvaient éclairer leur palais.

Comme le khan avait le monopole du pétrole, le prix était élevé. Seul un nombre assez restreint de riches pouvaient s'offrir l'éclairage moderne. Mais le khan ne négligeait aucune possibilité d'écouler sa marchandise.

Aussi exportait-il, à l'usage des pauvres, du pétrole brut qui, tout comme en Chine, pouvait être employé pour l'éclairage. L'affaire était bonne: le khan de Bakou, maître d'un pays minuscule, devint peu à peu un homme riche; les ruines de son palais somptueux montrent aujourd'hui encore ce que rapportaient les sources de pétrole, il y a déjà bien des siècles ».

Minunată poveste din țara poveștilor minunate.

Povestea are, însă, un sfârșit tragic. Intr'o bună zi, trupele rusești, conduse de generalul Cicianov, sosesc în fața porților orașului Baku din ordinul guvernului țarist; hanul Hassan Kuli primește pe general cu toate onorurile. Dar imediat ce solemnitățile se sfârșesc, hanul taie, cu o singură lovitură de spadă, capul îndrăznețului general. Fierbere mare la Petersburg. Un an mai târziu, trupele rusești ocupă țara lui Hassan Kuli, ajuns biet refugiat la Curtea persană.

A fost de ajuns ca întreprinzătorul han să plece din Baku, pentru că întreaga activitate petroliferă să fie părăsită. Nimeni nu se mai interesează de un comerț care cerea prea multă bătaie de cap și prea multă muncă.

De abia după o serie de ani, Guvernatorul regiunii transcaucaziene se interesează de scursoarea aceea a pământului. Crede că poate fi întrebuințată cu folos.

Comunică faptul țarului, care trimite la Baku o misiune de savanți. Trei săptămâni au stat învățații în cetatea petrolului, trei săptămâni au făcut experiențe complicate și au făcut analize costisitoare. Pentru ca după trei luni să dea următorul aviz, care se găsește încă în Arhiva Academiei de științe din Moscova.

« Petrolul este un lichid mineral, lipsit de orice utilitate. Prin natura lui, este un lichid gras, care miroase urât. Petrolul nu poate fi folosit în nici un fel. El poate, cel mult să folosească la ungerea din când în când, a roților, care scârțâie înspăimântător, ale căruților indigenilor ».

Iată sancțiunea savanților ruși. Noroc că, departe, peste ocean, goana după aur face să se pună în valoare aurul negru.

* * *

Precursorii sunt, bine înțeles, europenii. Realizatorii rămân însă americanii.

La 1814, câțiva ani după sentința savanților ruși, un chimist englez, Witt Clinton, emite grotesca părere că s'ar putea ajunge ca din petrol să se facă un produs efin de luminat. Părerea e primită cu hohote de râs. Chimistul german Reichenbach reușește să fabrice, șaisprezece ani mai târziu, un soi de benzină. Rezultatul experienței sale nu mulțumește pe nimeni. Deabia peste câțiva ani mai târziu, chimistul francez Selligie reușește să distileze țițeiul și să obțină o serie întreagă de produse de utilitate publică. Puțin succes. Cu toată reclama, el nu reușește să convingă lumea că a pus la dispoziția oamenilor una din cele mai importante avuții ale pământului.

În schimb, americanii se lasă mai ușor convinși. După ce câteva decenii, șarlatanii sau întreprinzătorii au vândut țiței brut în

sticlute elegante, ca medicament universal, s'au găsit oameni care să-l întrebuințeze în scopuri industriale.

Colonelul Drake, căutând sare, reușește, în 1858, să descopere zăcăminte de petrol, în apropiere de Titusville. Este o revoluție generală. Aventurierii încep să se îndrepte spre această regiune; o nouă industrie se naște. O industrie uriașe. Prima dintre toate.

Nu e aci locul să arătăm cum s'a dezvoltat această industrie. Nici greutățile prin care a trecut. Nici luptele sângeroase pe care le-a provocat.

Ajunge doar să arătăm că ea a făcut dintr'un băiat de servici, pe multimiliardarul Rockefeller, omul care a răsturnat guverne președinți, a câștigat victorii și a donat peste o mie de milioane de dolari în scopuri de bine. Că dintr'un mic slujbaș necunoscut din regiunea tropicală, a făcut un Sir Henny Deterding, conducătorul lui Royal Dutch and Schell Comp, « Knight of the British Empire ». Că grație ei, un mic negustor de scoici Marcus Samuel a ajuns Lord Bearsted, viconte, pair și primar al Londrei. Că a transformat un mic negustor de covoare, Kalust Sarkis Guelbekian într'un erou național, un organizator de revoluții și unul din cei mai bogați oameni ai lumii.

* * *

Istoria industriei de petrol e una din cele mai pasionante care s'au scris vreodată. Nu e absolut necesar să ai imaginația unui Essad Bey sau documentarea lui Anton Zischka pentru ca să înfățișezi paginile ei de glorie și de sânge.

Când, în anul 1918, se azvârlea ultimul zar în cumpăna războiului, Clemenceau declara: « O picătură de petrol valorează cât o picătură de sânge ».

Câțiva ani mai târziu, Președintele Coolidge adăuga: « E probabil că supremația națiunilor va fi determinată de stăpânirea petrolului ».

Nu sunt simple vorbe. Sunt adevăruri crude, care s'au afirmat mai ales cu prilejul marelui război. « Aliații au fost duși la victorie pe valuri de petrol », spune, în memoriile lui un bărbat de stat englez. Petrolul care lipsea Germanilor. Mărturia generalului Ludendorf e concludentă. Armata germană nu avea petrol. De-abia la 14 Septembrie 1918 generalul Nury-Pașa ocupă regiunea Baku și asigură aprovizionarea trupelor Impătritei Înțelegeri. Ultimul zar fusese aruncat. Victoria aliaților era definitivă.

Dacă Nury-Pașa s'ar fi grăbit...? Nu poate afirma nimeni că aliații ar fi pierdut războiul. Sigur e însă că el nu s'ar fi terminat atât de curând.

Petrolul, care, în genere, duce lumea la război, a împins atunci spre pace.

* * *

Problema se pune din nou. Italia împinsă de nevoi a început expediția colonială în Abisinia. Societatea Națiunilor, păzitoarea păcii, decretează sancțiunile. Primele sancțiuni n'au stârnit nici o emoție. Când însă comitetele de 13, de 18 au hotărât în principiu, să oprească exportul de petrol în Italia, atunci a izbucnit furtuna.

Notele diplomatice au început să curgă. Discursurile amenințătoare se țin lanț. În văzduh se simte praf de pușcă.

Italia nu poate lupta fără petrol.

E un învățământ pentru ea, un avertisment pentru alții.

« *Armate, marine, bani și chiar populații întregi* — spune Sir Elliot Alves — *nu sunt nimic în fața lipsei de petrol...* »

Și Anton Zischka, în al său « *Război secret pentru petrol* » adaugă :

« *Impărăția mărilor prin produsele grele.*

« *Impărăția cerurilor prin benzinele ușoare.*

« *Impărăția pământului prin benzine și petroluri lampante.* »

Iată de ce e atât de violentă și atât de îndârjită, lupta pentru petrol.

GEORGE STROE

REVENDICĂRILE COLONIALE GERMANE

Diviziunea Statelor în *haves* și *havenots* — în puteri care dispun de hinterlandul economic și prestigiul politic al imperiilor lor coloniale și cele care pretind pentru populația lor debușee de oameni și resurse de materii prime — adică State care *au* și cele care *vor* domenii coloniale, a devenit clasică.

Cu corolarul: Statele imperialiste revendică « un loc sub soare ». Unele, ca Japonia și Italia, prin cuceriri militare. Altele ¹⁾, mai exact Germania, prin memorandum-uri diplomatice.

În clipa în care autoritățile japoneze își consacră imperium-ul asupra Mancuriiei și provinciilor nordice ale Chinei, și Italia proclamă anexiunea Imperiului Etiopian, memorandum-ul dela

¹⁾ « Partout, jusqu'en Autriche, en passant par la Pologne, on retrouve maintenant le besoin impérieux de colonies appartenant en propre à une autre nation, ainsi que des aptitudes colonisatrices insoupçonnées. »

« Certes, à part l'Italie, qui affirme sa volonté d'expansion d'une façon dépourvue d'équivoque, seule l'Allemagne entre en ligne de compte pour un arrangement colonial futur ». (*A. Lahaque, L'Allemagne devant la question coloniale, « Revue politique et parlementaire », 10 nov. 1935.*)

7 Martie, al cancelarului Hitler, propunea, între altele, ca preț al reîntoarcerii Germaniei în Societatea Națiunilor: « ca într'un timp rațional, problema egalității de drepturi coloniale să fie clarificată ».

Problema revendicărilor coloniale ale Germaniei necesită clarificare, căci ea apare, chiar în cuprinsul țării, sub un aspect confuz și contradictoriu.

Dogma politicii național-socialiste respinge revendicările coloniale; totuși, organizații semi-oficioase desfășoară o intensă acțiune de propagandă colonială. Firește, tactica politică legitimează coexistența ambelor atitudini.

Dela 1933, principalele asociații coloniale sunt grupate într'o federație: Reichskolonialbund, pentru intensificarea mișcării coloniale.

Deși unite prin scop, două curente — chiar doctrine — se pot deosebi înăuntrul acestei federațiuni ¹⁾:

Una de resurecție a tradiției romantice a politicii imperiale wilhelmiane, cu mirajul Mării Germanii equatoriale, doctrină reprezentată prin Deutsche Kolonialgesellschaft, în frunte cu « ces gardiens des souvenirs glorieux et lyriques de l'épopée coloniale allemande », Dr. Schnee, Ritter von Epp, von Lettow Vorbeck și ducele de Mecklenburg.

Cealaltă — formulată de profesorii Westermann și Troll și de Akademischer Kolonialbund — dezbrăcată de orice reminiscență a « romanticelor povești de vânătoare », preconizează dezvoltarea pacifică a Africei prin colaborarea economică a principalelor puteri coloniale, și încadrarea economiei germane în această operă de valorificare a resurselor țărilor calde.

În sfârșit, opiniunea oficială ²⁾ este exprimată de d. Hitler prin categorica afirmație din « Mein Kampf »: « Germania ar fi făcut mai bine, ca, încă dinainte de război, să renunțe la inepta politică colonială, să înceteze de a întreține o flotă de război și o flotă de comerț, și să facă cauză comună cu Marea Britanie împotriva Rusiei... Wir schliessen endlich ab die Kolonial-und Handels-

¹⁾ Alături de această federațiune, existența unui Kolonialpolitisches Amt al partidului național-socialist, a unei secțiuni coloniale în Ministerul Afacerilor Straine, a 265 de catedre de științe coloniale, ilustrează interesul viu cu care se întreține mistica recuceririi domeniilor coloniale.

²⁾ Într'un interviu publicat în « Daily Mail », în August 1934, cancelarul Hitler spusese: « Germania nu vrea colonii. Vechile posesiuni germane sunt un lux oneros ».

Pentru a estompa această prea sinceră declarație, d. Rudolf Hess explică, câtva timp după aceea, că afirmația se referea nu la Germania care are nevoie de bază colonială pentru materii prime, ci la Marea Britanie pentru care fostele posesiuni germane — devenite teritorii sub mandat britanic — reprezentau « un lux oneros ».

politik der Vorkriegszeit und gehen über zur Bodenpolitik der Zukunft »¹⁾).

* * *

Național-socialiștii resping concepția politicii coloniale din motive raciale, ca denaturând puritatea rasei europene; din motive politice, ca resfirând populația germană care ar trebui concentrată și legată de solul german; din motive de oportunitate diplomatică, ca ducând la ciocnirea cu interesele britanice, în loc de a se conjuga cu ele împotriva răsăritului comunist.

Și totuși, propaganda colonială este susținută. În primul rând ca manevră: pentru a menține în debaterile internaționale o poziție de reclamant în fața unor inculpați care au monopolizat materii prime socotite de domeniul public; pentru a crea divergențe între Statele sortite a ceda teritorii; în sfârșit, pentru a reabilita onoarea Germaniei lovită de tratatul dela Versailles, mai ales prin deposedarea Germaniei de colonii pe temeiul nedemnității sale coloniale²⁾.

Prin propaganda colonială — admisă de politica național-socialistă — se tinde la galvanizarea masei populare împotriva « dictatului dela Versailles ». Lipsa de colonii este un capitis diminutio. Coloniile sunt expresiunea concretă a egalității de drepturi; retrocedarea lor ar însemna reabilitarea poporului german. Revendicarea

¹⁾ După cum am arătat în Cronica Politicii Internaționale din « R. F. R. » din Mai 1935, ținta finală a politicii externe național-socialiste este « dem deutschen Volk den ihm gebührenden Grund und Boden auf dieser Erde zu sichern ». De aceea, Germania își pregătește forța militară și își organizează planurile de expansiune.

Spuneam: « Politica sa de expansiune este o veche problemă germană. Prin poziția sa în inima Europei — seine zentrale Lage — politica sa de apărare, dar și de radiere, are o cuadruplă perspectivă și tot atâtea stăvilare.

Expansiunea Germaniei de Nord înseamnă politică mondială, maritimă, economică și colonială, cu obligația înarmărilor navale, a revendicării de colonii, dar mai ales, cu inimicția ineludabilă a Mării Britanii. Împăratul Wilhelm al II-lea adoptase această politică: războiul mondial a dovedit precaritatea ei.

Expansiunea spre apus și miazăzi înseamnă inimicția Franței și a Italiei, cu un folos minor pentru politica pan-germană.

Expansiunea spre răsărit, în schimb, înseamnă reluarea tradiționalei politici de întindere în șesul germano-rusesc — Hinterland predestinat al Statelor germane, dovedit prin colonizările din secolul al XIII-lea și al XIV-lea.

Germania național-socialistă a optat: « Damit ziehen wir Nationalsozialisten bewusst einen Strich unter die aussenpolitische Richtung unserer Vorkriegszeit. Wir setzen dort an wo man vor sechs Jahrhunderte endete. Wir stoppen den ewigen Germanenzug nach dem Süden und Westen Europas und weisen den Blick nach dem Land im Osten . . . Ostpolitik im Sinne der Erwerbung der notwendigen Scholle für unser deutsches Volk ».

²⁾ Protestul împotriva « nedemnității coloniale a Germaniei » este una dintre cele mai sigure teme de mobilizare a opiniei publice împotriva tratatelor de pace și în favoarea mișcării coloniale. Ea este denumită « die Koloniale Schußflüge ».

coloniilor face parte integrantă deci din campania pentru Gleichberechtigung și redobândirea suveranității absolute.

Ceva mai mult. Coloniile sunt apanajul marilor puteri. Pentru Spania, Portugalia și Țările de Jos: simbolul amintitor al rolurilor lor istorice; pentru Imperiul britanic și cel francez: emblema și garanția forței lor prezente. Poporul german cere dreptul la colonii pentru definitivă consacrare a supremației politice; dreptul — nu numai de suveranitate — ci de extensiune a suveranității sale.

Prestigiul german impune dreptul virtual la colonii; tactica diplomatică impune revendicarea lor concretă.

* * *

Două sunt argumentele invocate în principal de Germania: primul, demografic; secundul, economic.

a) « Germania este suprapopulată: 140 locuitori la kmp. Surplusul acestei disproporții dintre populație și teritoriul cultivabil ar trebui canalizat spre coloniile germane ».

Statistica ¹⁾ răstoarnă însă argumentele. Densitatea populației nu exclude standardul ridicat de viață. Starea de criză economică nu este în funcție de coeficientul populației. Populația Olandei cu 232 locuitori la kmp, a Belgiei cu 266 locuitori, a Angliei cu 264 locuitori la kmp, o dovedesc.

De altfel, numărul compact al locuitorilor nu este numai un caz fortuit: atât în Italia cât și în Germania se percep taxe asupra celibatului și se acordă prime pentru familiile numeroase. Nu se poate invoca insuficiența de teritoriu de către un guvern care duce o politică de înmulțire demografică.

În ceea ce privește debușul uman, adică colonizarea, cifrele sunt tot atât de concludente, prin comparație cu cele ale fostului Imperiu german. Între anii 1904 și 1913, creșterea anuală a populației germane era de 733.000 (după război, între 1925—1934, este în medie de 355.000). Numărul mediu al emigranților anual era de 25.624, dintre care numai 33 persoane emigrau în coloniile germane. La 1 Ianuarie 1913, numărul total de Germani — bărbați, femei și copii — în toate posesiunile coloniale germane, se ridica la 19.696.

19.000 suflete din 65 milioane locuitori era bilanțul politicii de colonizare a Germaniei imperiale, în vremea propagandei de expansiune colonială, sprijinită pe forța mondială a flotei lui Wilhelm al II-lea și cu spiritele exaltate de imaginea bucolică a noii Germanii africane.

Astăzi, când politica de colonizare este socotită pernicioasă comandamentelor național-socialiste de « concentrare a populației

¹⁾ Extrasă din « The Economist », Aprilie 18, 1936. The claim to colonies.

pe sol german », « de conservare a naționalilor », de « colonizare interioară » a Germaniei de răsărit, rațiunea demografică a politicii coloniale este refuzată chiar de partizanii mișcării : Keine Siedlungspropaganda ! Politica colonială a Germaniei noi nu prevede exodul maselor.

* * *

b) Argumentul economic este similar. D. Dr. Schacht a calculat valoarea coloniilor pierdute în 1919 la 80—100 miliarde de mărci aur. « Nu este numai pierderea aceasta. Germania are nevoie de coloniile sale din Africa ca deuseu pentru produsele sale fabricate și ca sursă de materii prime », afirmă societățile coloniale germane.

Teritoriile coloniale sunt însă deusee sărace : puterea lor de cumpărare este minimă. Materiile prime ? sunt accesibile oricui ¹⁾.

Situația de țară producătoare de materii prime nu este totdeauna invidiabilă. Scăderile dezastruoase ale prețurilor materiilor prime în 1928 și 1929 au fost avantaje pentru Statele cumpărătoare neproducătoare, și au însemnat pierderi simțitoare pentru Statele producătoare ²⁾.

Dar poate comerțul ei colonial era esențial vieții economice, a Germaniei ? Cifrele vorbesc : din exportul său general, în anii 1912 și 1913, Germania exporta în coloniile sale 0,6 % și importa din colonii 0,5 % din totalul importului său.

Deci nu argumente economice sau demografice justifică revendicările sale coloniale. Mai curând, rațiuni de tactică diplomatică, după cum am văzut ; strategie poate : puncte de escală ; militare : sursă de recrutare de armate colorate ; politice sau culturale : centru de radiere a influenței sale materiale și spirituale. Intr'un cuvânt, alături de rațiuni de prestigiu, clasicele rațiuni imperialiste.

Discuția își schimbă atât premiza cât și concluzia. Întrebarea nu este : sunt coloniile necesare ? ci : se pot refuza Germaniei colonii ? Răspunsul este un calcul de forță militară sau o diversiune diplomatică.

¹⁾ « Eh bien, dans un monde normal, ce problème n'existe même pas. Les producteurs de matières premières n'ont qu'un désir : accroître leurs profits dans la mesure la plus large possible et, par conséquent, accueillir les acheteurs. Tous les pays qui ont besoin de ces matières viennent sur le marché mondial et y trouvent ce qui leur est nécessaire. (Philippe Schwob, La redistribution des matières premières, « Europe Nouvelle », 29 février 1936.

²⁾ « Depuis quelque six ans, les nations fortunées se trouvent plus mal en point que les nations dépourvues. Les premières faillites ne furent pas celles des acheteurs, mais celles des vendeurs : les grands pays agricoles d'abord, puis ceux qui contrôlaient les matières minérales. Ceux qui ne faisaient que transformer les matières premières qu'ils achetaient ont vu leurs prix d'achats baisser plus vite que leurs prix de vente et ont résisté plus longtemps à la crise ». (Philippe Schwob, loc. cit.).

Intr'adevăr, pentru a preveni reeditarea unui război colonial sau pseudo-colonial, sub amăgirea că planurile de egemonie și de expansiune spre Sudul și Estul Europei pot fi împiedecate prin compensații eventuale pe alte continente, doctrinari naivi și reprezentanți realiști ai Statelor insuficient pregătite (al căror limbaj este — dar pentru rațiuni deosebite — identic), preconizează fie soluția cesiunilor teritoriale africane, fie diversiunea discutării distribuției materiilor prime coloniale.

* * *

Soluția problemei coloniale germane se prezintă deci sub trei forme deosebite: *a)* cesiunea de teritorii coloniale; *b)* redistribuția mandatelor internaționale; *c)* reglementarea liberului acces la materii prime coloniale.

a) Cesiunea coloniilor este o formulă britanică: Obișnuința tranșacțiilor și vastitatea teritoriului său justifică reeditarea unui sistem aplicat frecvent în trecut și chiar recent, în favoarea Italiei, prin cesiunea engleză din Jubaland și franceză din Somalia și Lybia. Astăzi însă, reacția popoarelor guvernate, dar mai ales aceea a Dominionurilor, îngreuiază Commonwealth-ului britanic tranșacții pe care în trecut Cabinetul Angliei Imperiale le încheia cu suplețe profesională.

Ideea rămânând valabilă, dar aplicația ei în cadrul Imperiului Britanic fiind dificilă, s'au emis din sursă britanică, ca alternativă: fie aplicarea sistemului diarhiei, consacrat în Indii; fie cel ca întreaga Africă tropicală, dela Oceanul Atlantic la cel Indian, din Sahara până în Kalahari să fie supusă regimului mandatului exercitat în comun de toate Statele europene.

În sfârșit, ca soluție, și nu dintre cele mai puțin generoase, personalități britanice preconizau cedarea coloniilor portugheze, olandeze sau belgiene. Intr'adevăr s'a vorbit și s'a scris despre cedarea Angolei portugheze Germaniei, a unei părți din Madagascar sau din Sudanul anglo-egiptean Italiei, sau în fine chiar a Congo-ului belgian Poloniei.

Deoarece problema necesită un criteriu, au început discuții ¹⁾, atacuri, apoi calcule în ceea ce privește proporționalitatea dintre

¹⁾ Articolul « Notre Empire colonial et les autres » de *Albert de Pouvoirville*, din 7 Decembrie 1935, ilustrează tonul acestor discuții: « Le Royaume-Uni possède en Europe 314.000 kq. et 47 millions d'habitants; il possède hors d'Europe plus de 30 millions de kq. et près de 400 millions de « natifs ». L'empire britannique est dans 95 fois plus vaste et huit fois et demie plus peuplé que sa métropole. En sorte que, si l'empire français encourt un reproche, un seul, l'empire britannique en mérite six pour sa surface et sept pour sa population. Peut-être, avant de regarder la paille française, pourrait-on regarder la poutre britannique ».

populația metropolitană și cea colonială sau dintre teritoriul metropolitan și cel colonial ¹⁾; în sfârșit s'a elaborat un raport complex dintre populație, teritoriu, teren cultivabil, resurse exploatare și exploatabile, pentru a fixa indicele de cesionabilitate al domeniilor coloniale.

Cu concluzia momentană a inoportunității cesiunii teritoriale ²⁾.

* * *

b) A doua formulă prezenta un element nou. Redistribuirea mandatelor coloniale nu implica — cel puțin teoretic — o transmisiune de teritorii aflate sub suveranitatea vreunui Stat. Retragerea și recedarea mandatului ar reprezenta o chestiune de tehnică administrativă internațională — de competența Societății Națiunilor — și nu ar cere Marilor Puteri « tributul păcii », « the price of peace », după formula lui Fr. Simonds.

Intr'adevăr, regimul mandatelor internaționale aduce inovația în dreptul internațional al unor teritorii administrate de o mare putere ca o funcțiune socială internațională, fără a dispune însă de suveranitatea asupra teritoriului ³⁾.

¹⁾ Tabloul ce urmează, reprezentând suprafața și populația lumii, este extras din « The Economist », din 26 Octombrie 1935:

	Suprafața în mii kmp.		Populație	
	Total	%	Total mii	%
Imperiul Britanic	35.597	27	511.612	25
Imperiul Francez	12.540	9	86.110	4
Imperiul Olandez	2.080	2	69.258	3
Statele-Unite	9.682	7	140.632	7
Uniunea Sovietică	21.274	16	168.000	8
Restul lumii	51.766	39	1.069.040	53
dintre care: Imperiul Belgian . . .	2.469	1,9	21.283	1,1
Imperiul Portughez . . .	2.187	1,6	15.519	0,8
Imperiul Spaniol . . .	837	0,6	25.005	1,3
Total mondial	132.940	100,0	2.044.651	100,0

²⁾ Vezi articolul « Intangibilité de notre Empire » de *Albert de Pouvoirville*, « Europe Nouvelle », 2 Noembrie 1935, care reflectă fermitatea refuzului francez de a discuta cesiunea coloniilor sale.

³⁾ Principiile următoare se aplică conform art. 22 al pactului Societății Națiunilor pentru coloniile și teritoriile care, pe urma războiului, au încetat de a fi sub suveranitatea Statelor, care le guvernau înainte și care sunt locuite de popoare incapabile încă să se conducă singure, în condițiunile deosebit de grele ale lumii moderne. Bună starea și dezvoltarea acestor popoare sunt o misiune sacră de civilizațiune și se cuvine a încorpora în prezentul pact garanții pentru îndeplinirea acestei misiuni.

Cea mai bună metodă spre a realiza practic acest principiu este de a încredința ocrotirea acestor popoare națiunilor dezvoltate care, în baza mijloacelor, a experienței sau a pozițiunii lor geografice, sunt cele mai în măsură să-și ia

Soluția redistribuției mandatelor contrazice însă principiile institutive ale regimului. Mandatele coloniale au fost create în folosul popoarelor sub mandat. Interesul lor — le bien-être et le développement de ces peuples — este determinant. Statul mandatar are obligațiuni și nu drepturi. Cesiunea obligațiilor nu poate constitui pentru Statele fără colonii realizarea revendicărilor lor teritoriale. Mandatele acordate ca o misiune sacră de civilizație, nu pot face obiect de tranșacție politică. Ar fi nu numai un impediment de etică politică internațională dar și unul de drept, căci teritoriile nu aparțin Statelor mandatar. Ele nu pot deci ceda pe cale unilaterală sau chiar sinalagmatică, teritoriu ce nu le aparține. Teritoriile sub mandat nu sunt « în comerț ».

În lumina instituției, singurele eventualități de încheiere a mandatului, este emanciparea progresivă a Statului sub mandat până la consacrarea independenței sale, sau — teoretic — retragerea mandatului pentru violarea obligațiilor ce incumbă Statului mandatar.

această răspundere și care consimt s'o primească; ele ar exercita această ocrotire în calitate de mandatar și în numele societății.

Caracterul mandatelor trebuie să se deosebească după gradul de dezvoltare al poporului, situațiunea geografică a teritoriului, condițiunile sale economice și orice alte împrejurări analoage.

Unele comunități care aparțineau altădată imperiului otoman au atins un astfel de grad de dezvoltare, încât viața lor ca națiuni independente poate fi provizoriu recunoscută, sub condițiunea ca administrația lor să fie îndrumată de sfaturile și ajutorul unui mandatar, până în momentul când ele vor fi în stare să se conducă singure. Dorințele acestor comunități trebuie să fie din capul locului luate în seamă la alegerea mandatarului.

Gradul de dezvoltare la care se află alte popoare, în special acelea din Africa Centrală, cere ca mandatarul să ia acolo administrațiunea teritoriului în condițiuni care, prin interzicerea abuzurilor, precum comerțul de sclavi, traficul armelor și acel al alcoolului, vor garanta libertatea de conștiință și de religie, fără alte limitațiuni decât acelea pe care le poate impune menținerea ordinii publice și a bunelor moravuri, și interzicerea de a construi fortificațiuni sau baze militare și navale și de a da indigenilor vreo instrucție militară, afară de aceea pentru politica sa de apărare a teritoriului și care vor asigura de asemeni celorlalți membri ai Societății, condițiuni de egalitate pentru schimb și comerț.

În sfârșit, sunt teritoriile ca Sud-Vestul African și anumite insule din Pacificul Austral, care, din cauza slabei densități a populațiunii lor, a suprafeței restrânse, a îndepărtării lor de centrele de civilizație, a vecinătății geografice cu teritoriul mandatarului sau din alte împrejurări, n'ar putea fi mai bine administrate decât sub legile mandatarului, ca o parte integrantă din teritoriul lui, sub rezerva garanțiilor prevăzute mai sus în interesul populațiunii indigene.

În toate cazurile, mandatarul trebuie să trimeată Consiliului un raport anual privind teritoriile a căror sarcină o are.

Dacă gradul de autoritate, de control sau de administrațiune pe care trebuie să le exercite mandatarul n'a făcut obiectul unei convențiuni anterioare între membrii Societății, se va hotărî în mod expres asupra acestor puncte de Consiliu.

O Comisiune permanentă va fi însărcinată să primească și să cerceteze rapoartele anuale ale mandatarilor și să dea Consiliului avizul său asupra chestiunilor privitoare la executarea mandatelor ».

Dar aceasta implica elucidarea unei vechi controversa născută odată cu regimul mandatelor: Cui aparțin aceste teritorii? După unii, suveranitatea este deținută de Societatea Națiunilor; după alții, ea este — deși numai în potenția și nu în actu — a Statelor sub mandat; în sfârșit, ea ar aparține principalelor puteri aliate și asociate în conformitate cu art. 119 al tratatului dela Versailles.

Înainte de a rezolvi controversa suveranității, de a justifica retragerea și redarea mandatelor și de a înlătura eventuale protestări sau refuzuri din partea Statelor interesate sau guvernate, trebuie clarificată poziția internațională a Germaniei față de Societatea Națiunilor. Redistribuirea mandatelor — formula de compromis lansată de Germani pentru a concilia principiile de menținerea tratatului și de colaborare economică ale Societății Națiunilor cu revendicările germane, revizioniste ca formă și imperialiste ca fond — implică în prealabil condiția ca Germania să redevină membră a Societății Națiunilor; să fi dovedit că un Stat care a violat angajamentele sale internaționale poate primi un mandat internațional, că un Stat care duce politică de discriminare racială poate lua asupra-și rolul de călăuză a popoarelor de rasă diferită, în spiritul umanitar și tolerant al Societății Națiunilor; în sfârșit, că redistribuția mandatelor poate soluționa problema demografică și economică, nu numai a Germaniei dar și a celorlalte State.

* * *

c) În Septembrie 1935, fostul ministru britanic Sir Samuel Hoare proclamase voința Marelui Britanii de a cerceta, împreună cu celelalte State, problema distribuției materiilor prime coloniale.

Propunerea britanică era, în primul rând, o tactică de deviere a pretențiilor germane — mutând discuția de pe planul politic al revendicărilor teritoriale pe planul economiei internaționale. Prezentată ca o problemă economică universală, veleitățile coloniale nu comportau cedări de teritorii, ci negocieri de aranjamente comerciale.

Soluția se exprima prin formula: « Liberul acces la materii prime », formulă al cărei cuprins și ale cărei modalități de realizare rămân a fi fixate de o conferință economică mondială. În locul neliniștitoare probleme politice a Imperialismului german, a apărut pe primul plan problema tehnică a materiilor prime.

Problema se prezintă mai ales sub aspect statistic. Este vorba de a preciza actuala distribuție a producției materiilor prime, concluziile ce decurg din cifre și de a fixa mijloacele pentru a împiedeca actualele State cu domenii coloniale de a exercita mai departe monopolul asupra resurselor țărilor tropicale.

Cifrele, chiar dacă nu sunt integral concludente, sunt totuși instructive:

DISTRIBUȚIA PRODUCȚIEI MONDIALE DE MATERII PRIME

Articolul și cantitatea	Producția totală mondială	Imperiul Britanic %	Imperiul Francez %	Imperiul Olandez %	Statele- Unite %	Rusia Sovietică %	Restul lumii %
<i>Cereale etc.</i>							
Grâu . . . mil. chint.	1.312	23,4	9,1	0,3	10,9	21,2	35,1
Orz » » »	379	14,6	10,3	0,3	6,9	17,8	50,1
Porumb . . . » » »	1.100	5,9	1,4	1,4	55,0	4,3	32,0
Soia mii »	67.870	—	—	2,7	4,7	1,5	91,1
Uleiuri vegetale . . . »	13.550	20,6	12,4	9,7	—	—	57,3
Cafea » » »	24.980	2,1	0,9	4,4	1,2	—	91,4
Cacao » » »	5.800	55,0	12,4	0,3	0,2	—	32,1
Copra » » »	12.260	2,50	2,3	34,2	34,6	—	3,9
Sămânță de in . . . »	36.000	8,6	0,5	0,1	3,7	21,7	65,4
<i>Textile, cauciuc</i>							
Bumbac . . . mii chint.	51.000	24,4	0,2	—	49,2	7,1	19,1
Lână » tone m.	1.659	50,9	3,5	0,1	12,3	3,8	29,4
Iută » chint..	14.605	99,5	—	—	—	—	0,5
Cauciuc . . . » tone m.	1.031	58,0	1,9	37,2	—	X	2,9
<i>Minerale, metale, etc.</i>							
Cărbuni . . .mil. tone m.	1.100	25,4	4,5	1,2	34,4	8,5	26,0
Lignit » » »	178	3,7	0,6	0,1	—	—	95,6
Petrol » » »	206	1,8	—	2,9	59,8	11,7	23,8
Min. de fier. » » »	116	10,0	29,0	0,0	22,1	18,8	20,1
Cupru mii » »	1.050	29,8	—	—	16,8	3,0	50,4
Nichel » » »	45	94,3	—	—	0,2	2,2	3,3
Min. de cosit. » » »	122	43,1	1,0	16,4	—	—	39,5
Plumb » » »	1.180	44,5	0,7	—	21,2	1,1	32,5
Zinc » » »	1.185	34,8	0,6	—	1,7	33,1	29,8
Min. de crom » » »	409	33,5	—	—	0,2	27,5	38,8
Sulf » » »	2.830	4,8	3,0	—	3,9	—	88,3
Min. manganез» » »	1.751	30,4	0,4	0,6	2,2	59,3	7,1
Pirite » » »	6.592	4,1	2,9	—	4,4	3,6	85,0
Bauxită . . . » » »	1.137	3,9	46,5	9,2	14,1	—	26,3
Potasă » » »	1.910	0,2	19,8	—	6,9	—	73,1
<i>Metale prețioase</i>							
Aur mii kgr. .	794	64,7	1,0	0,4	10,3	11,1	11,5
Argint » » .	5,667	18,5	0,2	0,5	12,8	X	68,0

Aceste statistici — punctele de plecare ale viitoarei (mai exact eventualei) conferințe economice mondiale — duc la aceste sumare concluziuni:

Germania nu este singurul Stat dependent pentru viața sa economică, de materii prime produse în alte țări ²⁾. Nu există niciun Stat independent economiceste.

Nu există Stat care să dețină monopolul materiilor prime nici măcar pentru câteva articole ¹⁾.

Posesiuni teritoriale nu implică — în țările capitaliste — posesiunea resurselor lor. Cine ar putea pretinde că petrolul din Persia sau Irak aparține acestor țări ²⁾.

¹⁾ Toate Statele sunt dependente de importul anumitor articole. Tabloul de mai jos arată gradul de dependență relativă, de cap de om, a câtorva țări, exprimat în lire la paritatea aur (« The Economist », Aprilie 18, 1936):

Ț A R A	Importul de produse alimentare și materii prime, incl. semifabricate		Importul total	
	1929	1930	1929	1930
Germania	8,7	6,7	10,5	8,1
Italia	4,3	3,4	5,9	4,8
Japonia	3,3	2,0	4,2	3,2
<i>a) Țări europene cu colonii:</i>				
Marea Britanie	19,6	16,6	24,8	21,3
Franța	9,6	7,8	11,7	10,2
Belgia	18,2	15,2	24,9	21,7
Olanda	17,7	14,5	29,9	25,9
<i>b) Țări europene fără colonii:</i>				
Suedia	9,2	7,7	16,4	15,3
Norvegia	10,2	8,9	21,2	21,1
Danemarca	16,4	16,4	27,3	26,2
Elveția	15,0	13,9	25,7	25,3
Cehoslovacia	5,7	4,5	8,4	6,7
Austria	8,7	7,2	14,4	11,9

²⁾ Intr'adevăr, conform tablourilor de mai sus:

Imperiul francez are o producție importantă de uleiuri vegetale, cacao, minereu de fier, bauxită și potasă; dar nu influențează efectiv piața decât în bauxită. Imperiul olandez o influențează numai cu privire la copra, cauciu și cositor. Statele-Unite controlează, într'o măsură apreciabilă, producția mondială de copra, porumb, bumbac, petrol, plumb, zinc și argint. Rusia numai cu privire la grâu, sămânță de in, petrol, minereuri de crom și de mangan. Restul lumii produce mai mult decât oricare din celelalte State citate: grâu, porumb, uleiuri vegetale, cafea, sămânță de in, lignit, cupru, minereu de crom, sulf, pirită, potasă și argint, ceea ce înseamnă că reprezintă cel mai mare producător; nu există deci monopol efectiv al vreunei anume mari puteri.

Totuși, cifrele duc la afirmația: « En somme, cinq ensembles sociaux, occupant 61% de la surface des continents, groupant 47% du genre humain, contrôlent une bonne partie des richesses mondiales et sans doute largement plus

Materiile prime de astăzi nu sunt în mod necesar cele de mâine. Spații mari ale globului nu sunt exploatate — unele nici chiar explorate. (Un geolog chinez pretindea că un sfert din subsolul Chinei conține petrol.)

Descoperirea de produse noi, dar mai ales fabricarea de produse sintetice ar putea modifica fundamental valoarea actualei repartițiuni a materiilor prime ¹⁾).

În definitiv nu lipsesc materii prime; în ultimii ani a fost chiar supraproducție. Lupta economică se dă astăzi mai mult pentru debușee decât pentru materii prime.

Concluzia: problema materiilor prime se poate soluționa fără schimburi teritoriale. (Numai că Germania pretindea schimburile teritoriale, nu atât pentru nevoia de materii prime, cât pentru toate r țiunile complexe, de prestigiu, interes politic, economic și strategic pe care le-am văzut.)

* * *

După ce am făcut ocolul criticelor aduse (mai ales de Statele cu imperii coloniale) revendicărilor germane pentru a dovedi superfluitatea coloniilor (pentru alții), și soluțiile teritoriale juridice sau comerciale, să revenim la punctul esențial.

Germania proclamă dreptul ei la colonii. Să precizăm *dreptul*, nu *coloniile*. Mai ales nu coloniile africane. Întreaga politică național-socialistă neagă rațiunea propagandei coloniale.

Volk ohne Raum, poporul german revendică un loc sub soare. Dar nu soarele tropical al Africii negre. El revendică teritorii pe întinsele regiuni ale Europei răsăritene, unde — pretind Germanii — îi îndeamnă cursul apelor, cursul istoriei și tradiția cavarilor teutoni.

Germania revendică dreptul la colonii; cu precizarea: Statele din Estul și Sud-Estul Europei sunt denumite de doctrina germană « Deutschlands Kolonialländer ».

RICHARD HILLARD.

de la moitié de celles-ci. Les autres pays semblent donc assez justifiés à se plaindre et à prétendre que le partage n'est pas équitable, que ce n'est pas une raison parce qu'ils sont plus jeunes et arrivés trop tard pour qu'on déclare forclos et enfin qu'il faut envisager les moyens de satisfaire leurs justes revendications ». *Philippe Schwob*, loc. cit.

¹⁾ Localizarea teritorială nu este un criteriu. Comunitatea britanică nu produce nici 4 milioane de tone petrol din totalul de 200 milioane. Imperiul Britanic totuși nu s'a plâns niciodată de această situațiune. Rolul financiar jucat de grupul Royal-Dutch și de grupul Anglo-Persian înlătură lipsa acestui produs pe teritoriul britanic.

REVISTA REVISTELOR

STREINE

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Nr. 271—1936

Sumarul: Jean Grenier — *L'âge des orthodoxies*; Jean Giono — *Résurrection du pain*; Pierre Jean Jouve — *Hélène*; Edmond Jaloux — *Marivaux*; Alain — *Histoire de mes pensées (fin)*; T. F. Powys — *Le bon vin de M. Weston (fin)*. Chroniques, Notes, L'air du mois.

Albert Thibaudet, criticul revistei, răposat de curând, semnează o ultimă și prea interesantă pagină de *Réflexions*. Problema pe care și-o pune regretatul critic este ceea ce Gabriel Marcel în *Europe Nouvelle* numește *l'attention à l'unique*, efortul, cu alte cuvinte, a criticului de a surprinde într-o operă literară modul original de a înfățișa viața. Dintre criticii francezi contemporani, acela care a manifestat cu deosebire această tendință a fost Charles du Bos, autorul prețioaselor *Approximations*, ajunse la seria V-a, iar cel care s'a îndepărtat mai mult de adevărata menire a criticii literare este chiar Thibaudet, scria Gabriel Marcel. Thibaudet nu se apără de o asemenea învinuire; recunoaște însuși că lucrează în asociații, indicând categoria artistică și morală căreia un scriitor aparține; se declară spirit clasificator; dar modalitatea asociativă a criticii sale nu reflectează numai felul inteligenței sale, ci și stadiul actual al literaturii. Dacă s'a abătut dela ceea ce constituie unicitatea operelor, pornirea vine din faptul că azi trăim în literatură *une crise de l'unique*. « La crise de l'unique incombe réellement à la jeune littérature, se confond avec la crise de la jeune littérature, laquelle se confond elle même avec la crise, ou la carence, ou le découragement, de la jeunesse. Il y a quelques mois, nous avons envoyé ici un salut aux auteurs qui entraient dans leurs années cinquante et qui formaient le groupe le plus considérable et compacte d'aujourd'hui. Ce n'est pas attenter à la cordialité de ce salut que de rappeler que la question des successeurs se pose ou va commencer à se poser. La question des successeurs, c'est la questions du recrutement de l'unique. D'ordinaire, l'unique se recrute dans la littérature personnelle, je veux dire dans la littérature de confession, plutôt que dans la littérature objective. Or on assiste aujourd'hui à une retraite de la littérature personnelle, compromise d'ailleurs par des échecs, des redites, et les lieux communs. Il vaut dès lors, pour un critique qui fait son examen de conscience, la peine

de se demander s'il a tellement manqué à l'attention à l'unique, ou si c'est l'unique digne d'attention qu'il lui a manqué. Les difficultés actuelles de la critique font leur partie dans les difficultés de la littérature, dont il est impossible de les séparer et en dehors desquelles il est impossibles de les penser. On remarquera que dans son ensamble l'Europe, en y comprenant la Russie, est entrée dans une période de ralentissement et de nivellement littéraire. L'Europe d'aujourd'hui est antilittéraire. Il n'y a pas de place pour l'unique dans les états totalitaires. Pas de place, à plus forte raison, pour la poésie qui est surtout une retraite vers l'unique. D'où une défaillance générale où il est impossible que les États non totalitaires (pour combien du temps?) comme la France ne soit pas pris à leur tour. Nous avons pu vivre dans un monde où la peau de chagrin littéraire pouvait donner encore l'équivalent de tout. Comme la voila rétrécie, inopérante!...».

Perspectiva de filosofie a culturii, în care încadrează Thibaudet problema criticeii sale și a criticeii în general, arată câtă putere de cuprindere avea marele său spirit, chiar dacă suntem mai curând de acord cu teza *unicului*, practică de Charles du Bos și formulată de Gabriel Marcel.

CAHIERS DU SUD

Nr. 182 — 1936

Număr închinat lui Pierre Jean Jouve, care tipărește un ciclu de poeme intitulat *Hélène*. Robert Guiette publică un studiu: *Pierre Jean Jouve*; Roger Bastide — *Sueur de Sang et l'unité de Pierre Jean Jouve*; Joe Bousquet — *À propos de la Scène Capitale*. La *Cronici*, Pierre Hourcade: *Raisons de vivre et la poésie de Léon Gabriel Cros*.

TANU

III, IV — 1935

D. Németh Lászlo tipărește la Debrețin caietele bilunare Tanu (Martor), scrise în întregime de dânsul. Răsunetul scrisului său în opinia publică maghiară, în rândul tineretului mai ales, este deosebit de mare. În vara anului 1935, el a făcut, în tovărășia ziaristului Ivan Boldizsar și a profesorului Dezső Keresztury, lector de limba maghiară la Universitatea din Berlin, o călătorie în România pentru a cunoaște înfățișările României noi. Ținta ultimă a drumului lor era Ardealul. Caietul de vară din « Tanu » a fost închinat acestei călătorii sub titlul « Magyarok Romániában » (Unguri în România). D. Németh Lászlo leagă toate gândurile sale de ideea unei Uniuni a Statelor dunărene, cu un rol conducător al Ungariei și urmărind faptele de viață nouă românească, ce ar putea avea o însemnătate în realizarea acestui ideal, politic și spiritual, are o serie de considerații deosebit de interesante asupra mișcării pentru munca la sate, pornită în țara noastră de d. Profesor D. Gusti, pe care o socotește drept unul din fenomenele cele mai puternice ale vieții spirituale din România de azi.

D Németh Lászlo scrie: « Socotesc drept cel mai mare noroc al drumului meu prin România faptul că am putut cunoaște pe d. Gusti și echipele sale »...

Apoi, trece la descrierea muncii de cercetare a satului și de ridicare culturală a lui, în chipul următor: « Cred că activitatea sociologică a profesorului Gusti este cea mai mare încordare de muncă a României tinere. El a adunat, mai întâi laolaltă, pe practicienii celor mai felurite ramuri de muncă pentru cercetarea poporului: folkloriști, medici, arhitecți, linguiști, economiști, muzicologi, etc. Echipele lui de demografie (uneori 20—30 de oameni) ocupau câte un sat; într'o lună fiecare specialist își încheia acolo lucrarea; au cercetat arhitectura, îmbrăcămintea, economia, pronunția, bogăția poveștilor și a poporului, formele de viață socială și credințele, iar rezultatele parțiale au fost coordonate într'un studiu sintetic. Cele dintâi coborâri la sate au avut numai scopuri teoretice; voiau să cunoască satul românesc și să adapteze, pentru el, metoda lor de cercetare. Mai târziu au așezat în câte un sat, pe lângă grupurile menite numai cercetărilor științifice, echipe cu însărcinări de ordin practic, tehnicieni și studenți cari, în afară de faptul că studiau împrejurările de viață ale satului și deprindeau și ei munca de cercetare a satului, înfăptuiau și ridicarea satului în care se aflau; vindecau, canalizau, sistematizau drumuri, dădeau îndrumări poporului într'ale agriculturii și grădinaritului și le organizau mici Cămine Culturale. Astăzi, vară de vară, coboară în cele mai deosebite părți ale României, peste 20 de asemenea grupuri și în fiecare an, două trei sute de studenți prind gustul muncii pentru ridicarea satelor ».

Mai departe, făcând apropieri între faptele din România și cele din Ungaria și făcând aluzie la toată acțiunea de prefacere a stărilor sociale din Ungaria de după război, d. Németh Lászlo scrie: « După cât se pare ceea ce lipsește frământărilor de naștere ale « sociografiei » noastre, este un *Gusti* care să sistematizeze numeroasele bune intențiuni desorientate dela noi; de fapt însă, între autoritatea de Stat și buncele intențiuni, între bunele intențiuni și spiritul public, este o prăpastie prea adâncă cât să poată ajunge la cuvânt, aici la noi, un *Gusti*... În România nu stau numai oamenii mai aproape unul de altul decât la noi, dar și puterea de Stat și interesul obștesc ».

În România lucrarea d-lui Németh Lászlo, comentată deosebit de stăruitor și de violent în Ungaria, a fost discutată în revista « Piatră de hotar » de d. Isaia Tolan, care a dat și numeroase pasaje în traducere.

L E M O I S

Nr. 63, 64 — 1936

Această revistă de sinteză a activității mondiale comentează, în Nr. 63 evenimentele petrecute, în cursul lunii Martie, în Europa și în Asia, dintre care amintim: *Ultima lovitură a lui Adolf Hitler*, de marele gazetar englez Weckham Steed; *După lovitura hitleristă; Război sau pace?*; *Antiteza Franța-Germania: încercări de o nouă interpretare*; și, în sfârșit, *Japonia pe mâinile armatei sale*.

Semnalăm și următoarele articole: *Afganistanul s'a modernizat* de E. S. Faez Mohammed Khan, ministrul Afacerilor Streine al Afganistanului; *Explorarea peșterilor* de Pierre Rousseau; *Intellectualii și politica*; *Criza civilizației și criza individului*; *Muzica tânără în Franța*, etc., etc.

În ultimul ei număr, 64, excelenta revistă tratează ultimele întâmplări din luna Aprilie: *Alegerile din Franța*, *Situația politică din Belgia*, *Austria reînarmată*, *Semnarea tratatului naval*, *Politica europeană pe Nil și pe Rin*, și un răsunător articol al Contelui de Paris: *Politica Casei de Franța*.

Afară de acest material bogat, *Le Mois* dă, ca de obicei, numeroase informații inedite în rubricile ei științifice, artistice și literare.

ROMĂNEȘTI

BULETINUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

Fasc. 82 și 83 — 1935

Deși din 1935, fasciculele 82 și 83 ale *Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice* ne-au sosit abia acum. Sunt, de sigur, tipărite cu întârzierea obișnuită lucrărilor grele. Ne facem o datorie a le semna specialiștilor care n'au luat cunoștință de apariția lor. În fascicola 82, părintele G. de Jerphanion semnează un întins studiu în limba franceză: *Les églises rupestres de Cappadoce et la place de leurs peintures dans le développement de l'iconographie chrétienne*. O notă din josul paginii avertizează pe cetitor că studiul nu este altceva decât seria de conferințe pe care părintele G. de Jerphanion le-a ținut la București în zilele de 9, 11 și 13 Mai, 1935, sub auspiciile *Comisiunii Monumentelor Istorice*. Conferențiarul este autorul lucrării *Une nouvelle province de l'art byzantin. Les églises rupestres de Cappadoce* (Paris, Geuthner, 1925—1935), în două volume de text, fiecare de aproape 700 pagini, și în trei albume de planșe in-folio, din care până acum au apărut numai tomul I și cele trei albume de planșe.

Iată ceva din recapitulările finale ale conferinței ținute la București: « La preuve des emprunts entre la Cappadoce et la Syrie du VI-ème siècle, entre la Cappadoce et le Moyen-âge occidental, est faite. En même temps nous avons suggéré par quelle voie ces emprunts ont pu se produire. Les objets mobiliers ont eu un rôle décisif, mais non pas unique. Ils offraient des modèles précis à qui voulait rendre un thème particulier; mais il ne fournissait pas de vaste programme décoratif. Ceci était manifesté soit par les écoles comme celle que Desiderius installa au Mont-Cassin, soit par des individus: moines orientaux que le hasard amenait en Occident (on sait combien nombreux ils furent à certaine époque), pèlerins, commerçants, voyageurs occidentaux qui visitaient l'Orient. Plus tard, à l'époque des Croisades, les échanges se multiplièrent. Parmi les centaines de mille hommes que ce grand mouvement porta aux pays d'Orient, il serait invraisemblable qu'il ne se soit trouvé un bon nombre d'esprits assez artistes pour profiter des leçons que l'Orient leur donnait. Rappelons nous que la Cappadoce se

trouvaît sur le chemin de la plupart des Croisades. Ajoutons les riches trésors, butin, achats ou cadeaux, que les Croisades firent affluer en Occident. Par là, les vieux thèmes iconographiques d'Orient étaient manifestés aux ateliers occidentaux. Tout n'était pas nouveau, à coup sûr, car les relations entre Orient et Occident existait depuis longtemps; mais il est certain que la fin du XI-e et le XII-e siècle les rendirent plus fréquentes et plus étroites. Or, c'est de là que date l'essor de l'art en Occident ».

Doctorul Dj. Boskovic face în aceeași fascicolă *Quelques observations sur l'architecture de l'église de Tismana*, iar Em. Kretzulescu semnează un scurt *Istoric al Bisericii din Crețulești-Mândstirea*.

În fascicola 83, Emil Vârtosu tipărește studiul *Odoare românești la Stambul*, arhitectul Paul Smărăndescu scrie despre istoricul și arhitectonica *Bisericii Floreasca din București*, iar D. Tudor despre *Monumentele inedite din Romula*.

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Nr. 4 — 1936

În ziua de 22 Martie a. c., ne informează o notă, au avut loc, la Chișinău, Adunarea generală a Institutului Social din Basarabia și ședința Comitetului Fundației Culturale Regale Principele Carol, Regionala Basarabiei. Aci, d. Prof. D. Gusti a fost invitat să vorbească despre *Cunoașterea Sociologică și acțiunea culturală*, conferința care s'a tipărit în Nr. 4 din *Sociologie Românească*. Transcriem începutul conferinței care are frumuseți și perspective nesfârșite:

« Cu intuiția artistului de rasă, Jules Romains într'o piesă de teatru « Donogoo-Tonka, ou les miracles de la science », la a cărei premieră am asistat acum câțiva ani la Paris, sub forma literară a unei admirabile satire cu învățăminte morale, pune aceeași problemă eternă, și veșnic actuală, a raportului dintre cunoaștere și acțiune, realitate și ideal.

Iată unul din eroii piesei, Lamendin, care sătul de viață, în pragul sinuciderii, întâlnește pe unul din încântătoarele poduri ale Parisului, pe prietenul său Benin, care-i recomandă să se ducă negreșit la profesorul Rufisque, « spécialiste du suicide ». Acesta, îl asigură Benin, îi va da numai în șapte zile « un amour violent de la vie ».

Acum apare prima formă a șarlatanismului. Profesorul Rufisque, după numeroase și variate cercetări savante, cu aparate misterioase, îi prescrie lui Lamendin următoarea ordonanță: în strada Buci să observe bine cine se va scobori din a 17-a trăsură, să se pună la dispoziția acelei persoane, să insiste, să implore, să-i ofere ființa și viața sa, că acela îi va fi salvatorul. Într'adevăr, din a 17-a trăsură apare o persoană gravă, în redingotă, cu legiunea de onoare la butonieră, în vârstă de șaiszeci de ani, d. Le Trouhadec, profesor de geografie la Collège de France.

Potrivit «ordonanței», Lamendin i se oferă cu atâta insistență îndărătnică încât profesorul Le Trouhadec după multă trudă, văzând că nu poate scăpa de el, îl întreabă dacă este capabil să scrie articole de polemică în vreo

revistă de specialitatea geografiei. Lamendin confus declară că are mare admirație pentru geografie, însă este incapabil de polemici și discuții în acest domeniu. După o scurtă tăcere, Le Trouhadec îi face confidența ambiției sale de a deveni « Membre de l'Institut », ceea ce însă nu se va putea întâmpla, căci, adaugă el, volumul său asupra « Americii de Sud », apărut de zece ani, opera sa capitală, cuprinde un capitol special cu informații bogate asupra orașului Donogoo-Tonka, situat într-o regiune auriferă; singura nenorocire ar fi însă că acest oraș n'a existat niciodată, autorul cărții fiind înșelat de povestirea fantastică a unor aventurieri.

Mișcat de această mărturisire, Lamendin, după o lungă meditație, întreabă când va avea loc alegerea la Institutul Franței. I se răspunde că în șase luni. — Am o idee, adaugă Lamendin. — Vorbiți, îi spune Le Trouhadec. — Aș putea încerca în acest timp de șase luni să întemeiez orașul Donogoo-Tonka, pentru că încep a înțelege că, deși se vorbește de el în lucrarea d-voastră, nu există.

Și acum urmează cele mai îndrăznețe peripeții pentru atingerea acestui scop. Lamendin lansează o societate, finanțată de bancheri cunoscuți, pentru a smulge capitaluri de plasat în Donogoo-Tonka; se publică reclame asupra bogatei regiuni aurifere și chiar ilustrații ale orașului inexistent. Lumea atrasă de această propagandă se îndreaptă spre... Donogoo-Tonka, care, nefiind găsit, la urmă este totuși clădit! În acest mod, ficțiunea științifică a profesorului Le Trouhadec devine o realitate, grație voinței și ingenioasei sforțări a lui Lamendin, care, în mijlocul noului oraș, a ridicat un mare monument intitulat « Le Temple de l'erreur scientifique ». În sfârșit, eroarea din lucrarea profesorului Le Trouhadec dispărând, nimic n'a mai stat în calea sa, de a-și împlini visul și a deveni « Membre de l'Institut »!

Le Trouhadec și Lamendin, eroii lui Jules Romains, sunt mântuitorii dialecticei, de o covârșitoare însemnătate, a raporturilor dintre real și ideal, cunoștință și ficțiune, ce se află la baza oricărei străduințe doctrinare ori de înfăptuire și care-și găsesc expresia în patru tipuri, pe care le întâlnim în istoria gândirii sociologice și politice a tuturor timpurilor: profetul, resemnatul, eroul și înțeleptul.

Profetul este profesorul de utopie, care, nemulțumit și revoltat de imperfecțiunile, viciile și contrazicerile prezentului, se refugiază într-o lume mai bună și perfectă, așa cum o întrezărește viziunea sa, în momente de inspirație ori de calcule raționale. Omul este prin firea lui bun, homo homini amicus. Ordinea socială este însă plină de neliniști și dezordine, de nedreptăți și defecte. Cauza acestui fapt, dacă nu poate fi omul, rămâne, de sigur, reaua organizare a societății. Și atunci, firește, pentru înlăturarea răului social trebuie schimbată organizarea societății. Aceasta nu se poate face fără crearea unui model, după care să se înfăptuiască noua și adevărata ordine socială. Iar modelul nu poate fi decât opera fanteziei și a rațiunii unui vizionar. Cu alte cuvinte, ordinea socială perfectă, viitoare, trebuie inventată de un astfel de arhitect social providențial, utopist, rațional. Un scriitor cerea chiar înlocuirea învățământului istoriei cu acela al utopiei; a ști să « visezi »

echivalează, adaugă el, cu puțința de a crea un univers personal, un refugiu interior și inviolabil ».

Reproducem de asemenea următoarea *Strigătură*, culeasă de I. C. Cazan (Șanș, Sept. 1935):

*Să trăiască, să trăiască,
Toți mesenii dela masă,
Să trăiască Regele,
Cu toate oștirile.
Și să treacă mările,
Să cuprindă țările.
Să trăiască, să trăiască,
Toată echipa regească;
Toată echipa regală,
Că ne-a făcut mare fală.
De ne mere vestea 'n lume,
Ne-a făcut mare renume.
Ne-a făcut o bucurie,
Nu-i popă s'o poată scrie,
Nișe popă cu peana,
Numai noi cu inima,
Niși notar cu creionu,
Numa noi cu sufletu.*

INSEMNĂRI IEȘENE

Nr. 9 — 1936

Revista bilunară ieșană de sub conducerea d-lor M. Sadoveanu, G. Topârceanu și Gr. T. Popa a apărut pe Mai cu următorul cuprins: Mihail Sadoveanu — *Vânătoare Domnească*; M. Carp — *Stilul lui Ibrăileanu*; Sandra Cotovu — « *Visul unei nopți de vară* »; St. Procopiu — *Muzee din Berlin*; M. Ștefănescu-Galați — *Mitică*; I. Andriescu-Cale — *Un proiect vechiu pentru ridicarea economică a Iașului*. Note, Cărți, Reviste.

Că *Insemnări ieșene* a apărut cu scopul mărturisit prin titlu ca și prin cuprinsul fiecărui număr pentru a întreține sau reaprinde cultul *ieșenismului*, e frumos și chiar legitim; că preotul *ieșenismului* a fost mult timp regretatul G. Ibrăileanu și că prin urmare noua revistă e în rolul ei când caută să fie un fel de capelă a personalității valorosului dispărut, se înțelege cu ușurință. Cu toate acestea, când d. M. Carp în numărul menționat face o schiță asupra « stilului » lui G. Ibrăileanu, cultul maestrului atinge forme prin care se desființează orice cult. Ibrăileanu a fost prea bogat pentru a i se ascunde puținul care îi lipsea, sau chiar a fi lăudat pentru ceea ce în chip unanim se știe că nu avea. Dar cititorii noștri își vor face singuri judecățile ce vor crede

de cuviință și în vederea aceasta ne simțim obligați să reproducem din articolul d-lui M. Carp următoarele:

« Cei ce l-au văzut pe Ibrăileanu scriind, nu pot uita, de sigur, iușeala cu care alerga condeii pe foile ce zburau din fața lui cu repeziciune cinematografică.

Dar nici nu-i nevoie să-l fi văzut scriind. E destul să-l citești. Fraza scurtă, plină de nerv, concentrată; mulțimea parantezelor; desimea formulilor eliptice; numeroasele aluzii și trimeteri; abundența ideilor aruncate sumar, fără dezvoltări, — totul arată că la el ideile năvălesc tumultoase și se revarsă bogate și pline de vivacitate, silind pe autor să alerge în goană cu scrisul după ele pentru a face față torentului, pentru a le îndruma pe făgașul din care abundența și varietatea lor e mereu gata să le abată.

De sigur că s'ar putea dilua paginile atât de concentrate ale lui Ibrăileanu, printr'un stil de mare amplex verbală...

S'ar putea, pentrucă dintr'o pagină de-a lui, alții au scos articole ori studii întinse.

Dar ar fi putut-o face Ibrăileanu?

Firește că nu.

Dacă e adevărat că fondul și forma alcătuiesc un tot atât de intim legat, încât separarea lor nu se poate admite decât doar pentru nevoile didactice — și încă și aici, numai relativ —, apoi în stilul lui Ibrăileanu trebuie să fie cel mai potrivit, *singurul* potrivit cu fondul lui.

Să vedem dacă e așa.

Un stil lent, întortochiat, cu larg verbiage, cu circumlocuțiuni și vorbe căutate s'ar potrivi doar unui critic care peste sărăcia fondului, peste banalitatea ideilor, peste lipsa de pătrundere și de judecată solidă, ar căuta să arunce amăgirea unei mantii bătute în falșe pietre scumpe.

Dar Ibrăileanu nu caută să arunce praf în ochii cititorului. Respectă prea mult ideea, iubește prea pasionat adevărul și se respectă prea mult pe sine, ca s'o facă.

El nu scrie, ca să scrie, ci pentrucă are ceva de spus. Și are atât de mult de spus și are de spus lucruri atât de însemnate, de frumoase și de originale, încât nu-l rabdă inimă să le lase așteptate. Orice încetinire a expunerii prin lungiri și trăgăneli stilistice îi pare o risipă a timpului care se cuvine adevărului și numai adevărului.

În lucrările sale de istorie literară și în mare parte din studiile lui critice, Ibrăileanu *demonstrează*. Și demonstrația, operație pur intelectuală, reclamă un stil sobru, care să comunice strict înlănțuirea judecăților. Bogăția aici nu poate fi de cuvinte. Se cere bogăția de idei, pentru care stilul e un simplu instrument.

Și în adevăr, stilul lui Ibrăileanu e uneori aproape telegrafic.

Dar atunci e tocmai stilul care urmează exact mersul ideilor și-l comunică, în chipul cel mai potrivit, cititorului.

E, dar, stilul care corespunde exact fondului.

Ibrăileanu nu putea și nu trebuia să scrie altfel ».

PREOCUPĂRI LITERARE

Nr. 4 — 1936

Din sumarul acestui număr, suntem reținuți cu deosebire de *Izvoarele motivelor și procedeele din poeziile lui Eminescu* de Radu Manoliu. Autorul strânge la un loc tot ceea ce a fost semnalat ca împrumut, influență sau numai asemănare cu alți poeți în o anumită parte din opera marelui nostru poet. Lucrarea este fără îndoială interesantă, cu tot caracterul ei de « inventar », cum autorul însuși o numește. Drept este însă că nu avem aface numai cu un inventar, ci și cu contribuții proprii, ceea ce sporește valoarea acestor pagini. Spre orientarea cititorilor noștri, vom transcrie aci inventarul privitor la *Epigonii*: « In *Epigonii*, afară de antiteza, citată de însuși Eminescu după « Ieremiada » lui Schiller și afară de citatul, foarte probabil, din Burnouf (autorul unei lucrări despre budism) în v. 97, citat descoperit de G. B.-Duică și care înlătură ipoteza unor ecouri lamartiniene invocate de I. M. Rașcu, nu găsim alte influențe decât, fie a aceluiași Burnouf, dacă nu chiar a immurilor vedice, cu privire la comparația farmecului limbii cu un fagure de miere, după cum ne informează G. B.-Duică, fie oarecare ecouri din « Dor și jale » de N. Nicoleanu, precum: « simți că patria e 'n ceruri », că e un zadarnic nume și « nicăeri nu te gălesc ». Apropierea dintre Eminescu și Nicoleanu a fost făcută, pentru întâia oară, de T. Maiorescu. « Scripturile » din primul vers ar fi, după G. B.-Duică, o urmă cipariană. « Coardele de aramă » ale lui Mureșan e o expresie luată din « Cântarea barzilor » de G. Cretzeanu. Oarecare urme lamartiniene le găsim în comparația inimii cu o liră, comparație care, după arătarea lui I. M. Rașcu, se află în primul poem din « Harmonies » și în calificativul « salbatic », ce întovărășește numele lui Byron (v. « L'Homme »). Influența romanului « Die Epigonen » de Karl Immermann, citat de D. Murărașu, este problematică. Expresiunea « s'a întors mașina lumii » ar fi împrumutată, după relatarea lui I. M. Rașcu, dintr'o poezie a lui Fabian Bob, autor citat și în « Lepturarul » lui Pumnul. Versul ultim amintește, după relațiunea lui P. V. Haneș, imaginea versului « Tel est le monde hélas et tel était Hassan » din « Namouna » de A. de Musset. Fr. Lang găsește oarecare analogii între poezia lui Eminescu și două poezii ale lui Leopardi: « Ad Angelo Mai » și « Sopra il Monumento ».

Păcat că nu este tot atât de concludentă, pe cât este de teribilă — istoria literară ! Cu toate acestea, lucrarea d-lui Radu Manoliu, care în rândurile introductive făgăduiește a o dezvolta și tipări separat, stărnește interesul deplin al cercetătorilor migăloși ai literaturii și este de mai multe ori merituoasă.

GÂND ROMÂNESC

Nr. 3—4 — 1936

Cu bine cunoscuta sa migală, d. I. M. Rașcu precizează raporturile de stimă ale lui Eminescu față de Alecsandri. Articolul este intitulat *Eminescu și Alecsandri*. Iată concluziile, trase cu toată seriozitatea științifică, ale studiului d-lui Rașcu:

«Din cele expuse mai sus, se poate vedea natura admirației pe care Eminescu o arată, în tot timpul scurtei sale activități literare, lui Vasile Alecsandri. Nu e vorba de o atitudine zvăpăiată și capricioasă, ci de un statornic aspect al unei prețurii mature și «critice», pe care puținele, trecătoarele rezerve sunt departe de a o infirma. Pornită și din entuziasm conștient, dar și dintr'o serioasă «privire scrutătoare», admirația aceasta este nu numai rezultatul gustului literar al poetului, care prețuia în mod obiectiv unele frumuseți din opera înaintașului său, ci efectul unei întâlniri fericite, «în cuget și simțiri», între acești doi reprezentanți străluciți ai literaturii noastre. Concepții asemănătoare, identice uneori, asupra unor capitale probleme naționale și literare, au scos — implicit — în evidență înfățișări înrudite ale operelor izvorâte din ele. În ceea ce-l privește pe Eminescu, această comunitate de vederi cu autorul «Pastelurilor», împărtășirea din unele surse pe care le aprecia, l-au mai dus și la o asimilare măiastră — așa cum făcuse și cu alte modele — a unor elemente din opera atât de admirată».

În restul sumarului, d-nii Eugeniu Sperantia, N. Caranica, Vasile Băncilă, Aristia Benche, Giuseppe Cifarelli, Emanoil Bucuța, Emil Giurgiuca, Gherghinescu-Vania, Radu Brateș, Ion Gherghel, Teodor A. Naum, Const. Stelian, M. D. Ioanid, C. Miu-Lerca, I. Chinezu și Edgar Papu. *Cronici* (literară, muzicală, teatrală și plastică) și *Mișcarea Culturală* (Cărți și reviste).

MEMENTO

* *Pagini Literare* (Nr. 3—4, — 1936, anul III, Turda) Yvonne Rosignol — *Nocturnă între porțelanuri*, *Prietena*, *Rugăciune*, *Scrisoare* (versuri) și *Romulus Demetrescu* — *Note despre ultimele cărți*.

* *Libertatea* (Nr. 9 — 1936, anul IV, Buc.) George Strat — *Aristot economist*; St. Antim — *Liga Națiunilor* și C. Gane — *Acum o sută de ani*.

* *Lanuri* (Nr. 2 — 1936, anul III, Mediaș) Aurel Marin — *Taină* (versuri) și George Popa — *Intuiția tragică a vieții*. S

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU. *Libertatea mărilor și prizele maritime* epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut

M. CONSTANTIN-WEYER. <i>Cavaler de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE. <i>În căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	Lei 40
ALAIN GERBAULT. <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	Lei 20
COLONEL T. E. LAWRENCE. <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	Lei 60
RENÉ BAZIN. <i>Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	Lei 30
MIHAI SADOVEANU. <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i>	Lei 30
C. ARDELEANU. <i>Domnul Tudor</i>	Lei 30
R. P. HUC. <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apollina MEDIANU.	Lei 30
HOMER. <i>Odissea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU	Lei 60
JAKOB WASSERMANN. <i>Viețea lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIOCULESCU	Lei 40
H. M. STANLEY. <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADE	Lei 60
R. M. HUC. <i>În China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	Lei 40
F. YEATS-BROWN. <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 40
JAKOB WASSERMANN. <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SÂN GIORGIU	Lei 40

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

A apărut

Înz. I. ORBONAȘ. <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80
---	--------

BIBLIOTECA ARTISTICĂ

A apărut

O. HAN. <i>Sculptorul D. Paciurea</i> cu 24 de planșe	Lei 60
AL. BUSUIOCEANU. <i>Andrescu</i>	Lei 120

BIBLIOTECA «ORAȘE»

A apărut

MIRCEA DAMIAN. <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU. <i>Constanța</i> cu numeroase ilustrații în text	Lei 80

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

Au apărut

<i>Amintirile Colonelului Lăcusteanu</i> , publicate de Radu CRUTZESCU	Lei 70
ELĒNA G-RAL PERTICARI-DAVILA. <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	Lei 200

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

Au apărut

CONST. C. GIURESCU. <i>Istoria Românilor I</i> , ediția II, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BANU. <i>Sândălcia poporului român</i>	Lei 200

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Au apărut

R o m a n e

JOACHIM BOTEZ. <i>Insemnările unui Belter</i>	Lei 60
C. GANE. <i>Trecute vieți de doamnă și domnițe, II</i> , cu numeroase ilustrații în text	Lei 160
ADRIAN MANIU. <i>Focurile primăverii și flăcări de toamnă</i>	Lei 60
BRĂNĂȘANU KLOPSTOCK. <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșui, II</i>	Lei 70
LUCIA DEMETRIUS. <i>Tinerete</i>	Lei 50
N. M. CONDIESCU. <i>Insemnările lui Sașirim, I</i>	Lei 60
N. M. CONDIESCU. <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarele originale de S. MÛTZNER	Lei 800

Au apărut

Essouri, Critică

PAUL ZARIFOPOL. <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESCIUS. <i>Mențiuni critice, II</i>	Lei 80
G. M. CANTACUZINO. <i>Isoave și popasuri</i>	Lei 60
N. IORGA. <i>Oameni cari au fost</i>	Lei 80
EM. CIOMAC. <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	Lei 60
M. D. RALEA. <i>Valori</i>	Lei 50
N. IORGA. <i>Oameni cari au fost, II</i>	Lei 90
ȘERBAN CIOCULESCU. <i>Corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905—1912)</i>	Lei 40
G. CĂLINESCU. <i>Opera lui Mihai Eminescu, II, III</i>	2 vol. Lei 140
C. ANTONIADE. <i>Renășterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	Lei 70
N. IORGA. <i>Oameni cari au fost, III</i>	Lei 90
ALICE VOINESCU. <i>Montaigne</i>	Lei 70
EM. CIOMAC. <i>Poezii armonice, I</i>	Lei 60
G. CĂLINESCU. <i>Opera lui Mihai Eminescu, IV și V</i>	Lei 150

<i>Au apărut</i>	
DEMOSTENE BOTEZ. <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 6a
Z. STANCU. <i>Antologia poezilor tineri</i> , cu portrete de Margareta STERIAN	Lei 60
G. BACOVIA. <i>Poesii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU	Lei 40
G. GREGORIAN. <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Tării</i>	Lei 40
G. LESNEA. <i>Cântec deplin</i>	Lei 40
GEORGE SILVIU. <i>Paște psaltul spune</i>	Lei 40
V. CIOCALTEU. <i>Poesii</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Helada</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Roma</i>	Lei 60
ION POGAN. <i>Zogar</i>	Lei 40
RADU BOUREANU. <i>Golful Sângelui</i>	Lei 50
ION MINULESCU. <i>Nu sunt ce par a fi...</i>	Lei 50
VIRGIL CARIANOPOL. <i>Scrisori către plante</i>	Lei 40
ADRIAN MANIU. <i>Poesii din Carmin Sylva</i>	Lei 100

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI. <i>Versuri</i>	Lei 100
---	---------

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU
ȘI GALA GALACTION

<i>Au apărut</i>	
<i>Cântarea cântărilor</i>	gratuit
<i>Cartea lui Iov</i>	gratuit
<i>Elemente</i>	gratuit
<i>Eclesiastul și Cântarea Deborei</i>	gratuit

SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

<i>Au apărut</i>	
E. MADÁCH. <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO. <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU	Lei 40
M. CHOROMANSKI. <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ	Lei 50
R.-L. STEVENSON. <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 50

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

<i>Au apărut</i>	
D. D. ROȘCA. <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU. <i>Estetică, Vol. I</i>	Lei 100
PETRE PANDREA. <i>Filosofia politică-juridică a lui Simion Bărnușiu</i>	Lei 60
LUCIAN BLAGA. <i>Orizont și stil</i>	Lei 60
MIRCEA ELIADE. <i>Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	Lei 200
T. VIANU. <i>Estetică, Vol. II</i>	Lei 100
C. RĂDULESCU-MOTRU. <i>Românismul, Catehismul unei noi spiritualități</i>	Lei 60

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

<i>A apărut</i>	
G. I. BRĂTIANU. <i>Napoléon III et les nationalités</i>	Lei 60

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI 1934, 1935 și 1936

<i>Au apărut</i>	
VLADIMIR CAVARNALI. <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU. <i>Înimi sub săbiu, poeme</i>	Lei 40
HORIA STAMATU. <i>Memnon, versuri</i>	Lei 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU. <i>Cloșca cu puși de aur, versuri</i>	Lei 40
EMIL CIORAN. <i>Pe culmile disperării</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA. <i>Mathesis</i>	Lei 40
ȘTEFAN BACIU. <i>Poemele poetului tânăr</i>	Lei 20
VIRGIL GHEORGHIU. <i>Marea vânătoare</i>	Lei 20
SIMION STOLNICU. <i>Pod cleat</i>	Lei 20
ION BIBERI. <i>Thanatos</i>	Lei 60
V. GEORGESCU. <i>Drept și viață</i>	Lei 40
AL. DIMA. <i>Zăcămintele folklorice în poezia noastră contemporană</i>	Lei 40
ST. TEODORESCU. <i>Spre un nou umanism</i>	

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU. <i>Sonatină pentru pian și violină</i>	Lei 120
---	---------

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 240-70 206-40

